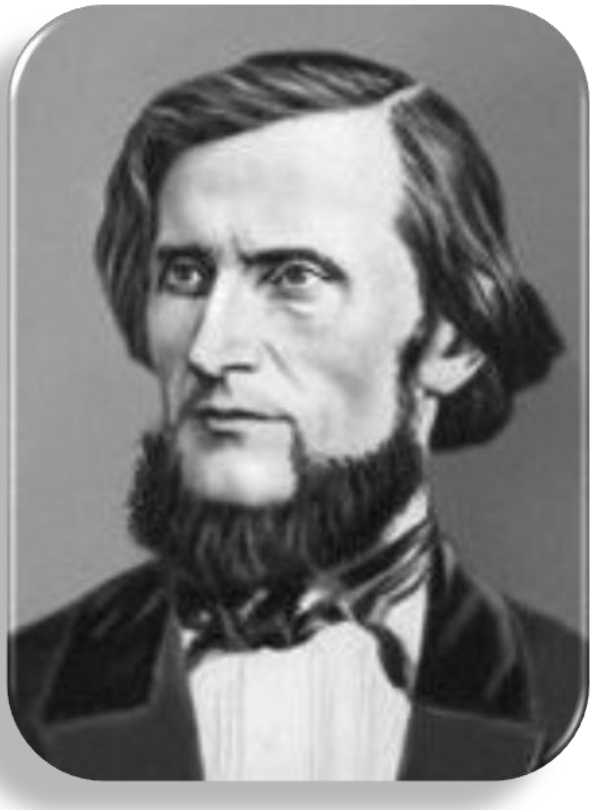

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ К.Д. УШИНСЬКОГО В ОСВІТІ СЬОГОДЕННЯ

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АЛЬМАНАХ

Збірник наукових праць молодих дослідників

Випуск 3

Житомир-2015

УДК 37(09)
ББК 74.03

Друкується за рішенням Вченої ради
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 10 від 25 квітня 2014 року)

Рецензенти:
Копетчук В.А., кандидат педагогічних наук, доцент.
Ковальчук В.А., кандидат педагогічних наук, доцент.
Шигонська Н.В., кандидат педагогічних наук, доцент.

Історико-педагогічний альманах. Випуск 3. Реалізація педагогічних ідей К.Д. Ушинського в освіті сьогодення: збірн. наук. праць молодих дослідн. / за ред. О.Є. Антонової, В.В. Павленко. – Житомир ФО-П Левковець Н.М., 2015. – 226 с.

У збірнику представлено результати науково-дослідної та пошукової діяльності науковців, аспірантів, студентів з актуальних проблем.

Для студентів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів.

УДК 37(09)
ББК 74.03

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.

Антонова О.Є. Лише особистість здатна виховати особистість …… 5

РОЗДІЛ 1. ЖИТТЯ ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ К.Д. УШИНСЬКОГО

Дубасенюк О.А. Становлення та розвиток акмевершини видатного педагога К.Д. Ушинського …… 15
Забродська Катерина. Життя та педагогічна діяльність К.Д. Ушинського 22
Деркач Вікторія. Життєвий шлях К.Д. Ушинського …… 26
Бойко Анна, Головенко Юлія. Із життя К.Д. Ушинського ……. 29
Осадчук Вікторія, Кушпіль Тетяна. Педагогічна діяльність К.Д. Ушинського …….. 32
Юрчук Сніжана. Творчий шлях К.Д. Ушинського …….. 35
Думинська Юлія, Матус Юлія. Життєвий та творчий шлях К.Д. Ушинського …….. 37
Деревицький Руслан. Педагогічні ідеї К.Д. Ушинського ……... 40
Багінський Сергій, Батюк Віталій. Особливості світогляду К.Д. Ушинського ……..... 42
Киршицька Оксана. Цікаві факти з життя К.Д. Ушинського …… 45
Мулярчук Інна. Долі дітей та інших членів сім'ї К.Д. Ушинського ……. 48
Осадчук Вікторія. Організація навчання в сімї К.Д. Ушинського …… 54
Вознюк Олена, Столярчук Тетяна. К.Д. Ушинський – основоположник нової народної школи ……. 56

РОЗДІЛ 2. ІДЕЯ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ В СПАДЩИНІ К.Д. УШИНСЬКОГО

Дем'янчук О.Н. Світоглядна орієнтація К.Д. Ушинського та його завдання щодо виховання особистості …….. 59
Єршова Л.М. Виховний ідеал К. Ушинського в контексті української та російської педагогічної думки другої половини XIX - початку XX ст. 63
Левківський М.В. К.Ушинський і формування почуття малої Батьківщини у дітей ……. 68
Власенко О.М. Ідея національного виховання молоді у спадщині К.Д. Ушинського ……... 72
Гіткова Ольга. Ідея національного виховання К.Д. Ушинського …….. 74
Кур'ята Анастасія, Гасанова Гурзад. Ідея національного виховання у працях К.Д. Ушинського …… 77
Розе Світлана. К.Д. Ушинський про національне виховання підростаючого покоління …….. 80
Слюсар Микола, Стасюк Ірина. К.Д. Ушинський про значення національного виховання для формування особистості …….. 83
Гальчевська Аліна. Погляди К.Д. Ушинського щодо національного виховання ……..... 88
Крук М.З. Погляди К.Д. Ушинського на фізичне виховання підростаючого покоління …….. 93
Ковальчук Анна, Соловей Валентина. Виховання у світлі ідей К.Д. Ушинського …….. 97
Лапухіна Юлія. Внесок К.Д. Ушинського в розробку теорії виховного процесу ……... 100

Герасимчук Аліна. Ідея гармонійного розвитку дитини в спадщині К.Д. Ушинського ……. 104
Павленко Катерина. К.Д. Ушинський про гармонійний розвиток особистості ……..... 108
Салій Ольга. К.Д. Ушинський про гармонійний розвиток дитини …….. 112
Куценко Дарина. Проблема естетичного виховання у педагогічній спадщині К.Д. Ушинського ……..... 116
Шеремет Вікторія. Ідея естетичного виховання у працях К.Д. Ушинського . 120
Стефаненко Вікторія. К.Д. Ушинський про значення праці у вихованні людини …….. 124
Малівська Анна. К.Д. Ушинський про значення праці для фізичного і морального розвитку особистості …… 125
Михальченко Вікторія. К.Д. Ушинський про значення праці для всебічного розвитку особистості …….. 127
Вайнштейн Анна, Барсукова Марія. Ідеї трудового виховання в працях К.Д. Ушинського …….. 131
Лінійчук Наталія. Праця – один із вихователів за К.Д. Ушинським …… 134
Маєвська Наталія. К.Д. Ушинський про вивчення рідної мови …… 136
Вакуленко Юлія. К.Д. Ушинський про педагогічне значення рідної мови для формування особистості …… 138
Климчук Олександра. Значення рідної мови у формування особистості за К.Д. Ушинським …….. 141
Гимусяк Тетяна. Навчання рідної мови в педагогічній системі К.Д. Ушинського …….. 143
Каськевич Людмила. К.Д. Ушинський про роль спостережень у процесі ознайомлення молодших школярів з природою ……. 145
Рибанюк Яна. Ідея єдності людини і природи в педагогічній спадщині К.Д. Ушинського ……. 148
Демиденко Аліна, Костецька Тетяна. Природа як один із вихователів за К.Д. Ушинським …….. 150
Ложкова Аліна, Сальник Оксана. Ідея народності у працях К.Д. Ушинського ……. 153
Остапчук Микола. К.Д. Ушинський про народність виховання …… 155
Поліщук Світлана, Федорчук Роман. К.Д. Ушинський про моральне виховання ……. 158
Головецька Романія, Колесник Людмила. Моральне виховання К.Д. Ушинського …… 161

РОЗДІЛ 3. К.Д. УШИНСЬКИЙ І СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Березюк О.С. Ідеї формування етнокультурологічного компонента в спадщині К.Д. Ушинського …….. 164
Мирончук Н.М. Система професійної підготовки вчителя у працях К.Д. Ушинського …….. 166
Березюк Юлія. Проблема використання підручників для початкової школи в спадщині К.Д. Ушинського …….. 170
Свиридюк Олена. Проблема формування здоров'язбережувальної компетентності у спадщині педагогів минулого …… 174
Кардаш Ольга. К.Д. Ушинський про підготовку вчителя …… 179
Прухницька Юлія, Корнійчук Лілія. К.Д. Ушинський про народного вчителя і його підготовку …… 185

Матюх Альона, Кутлиєва Яна. Система підготовки вчителя у педагогічній спадщині К.Д. Ушинського ……... 188
Мартинюк Юлія. Проблема професійної підготовки вчителя в педагогічній спадщині К.Д. Ушинського ……... 191
Назарчук Валентина. Ідеї розвивального навчання у творчій спадщині К.Д. Ушинського ……... 195
Захарчук Валерія. Використання ідей К.Д. Ушинського щодо вивчення іноземних мов сучасними педагогами …… 198
Козорез Олеся. К.Д. Ушинський і пріоритети сучасної дидактики ……. 200
Демченко Ілона. Педагогічні ідеї К.Д. Ушинського щодо формування вмінь учителя початкової школи ……. 202
Мойсієнко Наталія, Гергель Юлія. Сучасні проблеми виховання у спадщині К.Д. Ушинського …… 207
Заруба Олена, Коржевська Наталія. Використання ідей К.Д. Ушинського в сучасній освіті …… 210
Ганнущенко Марія. К.Д. Ушинський і сучасні проблеми освіти в Україні 212
Риженко Аліна. К.Д. Ушинський про виховання і навчання ……. 214
Дем'янчук Сергій, Дехтяренко Олена. Основні положення розвивального навчання у педагогічній спадщині К.Д. Ушинського 217
Костюк І.О. Проблема диференціації та індивідуалізації навчання на етапі закріплення знань, умінь та навичок на уроках навчання грамоти (читання) у працях К.Д. Ушинського …….. 220

ПЕРЕДМОВА

Антонова О.Є.
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка

Лише особистість здатна виховати особистість

Ця формула належить Костянтину Дмитровичу Ушинському, великому вітчизняному педагогу, основоположнику російської педагогічної науки, якої до нього в Росії не існувало. Він створив теорію і здійснив переворот, фактично революцію в російській педагогічній практиці.

Небагато навіть в європейській культурі знайдеться особистостей такого масштабу, як Костянтин Дмитрович Ушинський. Як у Польщі – Януш Корчак, у Швейцарії – Йоганн Песталоцці, в Моравії – Ян Коменський, у Росії були дві зірки, і перша з них – К.Д. Ушинський.

Ось чому хочеться звертатися до особистості Ушинського, який творив у період найзначніших соціальних реформ минулого століття. Вдивляючись в його долю, погоджуєшся із думкою відомого російського педагога Ю. Азарова, як же бракує нам саме таких особистостей, оскільки без їхнього світла життя школи та сім'ї – суцільна темрява!

Він був насамперед патріотом своєї країни, а потім вже педагогом. Він був насамперед демократом за переконаннями, а потім вже теоретиком. Він був насамперед кристально чесною людиною, а потім вже методистом-вихователем.

Уявіть собі молодого чоловіка, худорлявого, вище середнього зросту, надзвичайно нервового. Обличчя різко виділяється своєю блідістю у строгій рамці чорного волосся; тонкі безкровні губи і пронизливий погляд, так, що здається ніби людина бачить вас наскрізь. Кожен рух підкреслює сильний характер і неабияку волю. "Мені здається, – згадувала про нього одна з його учениць, О.М. Водовозова, – якби знаменитий російський художник В.М. Васнєцов побачив К. Ушинського, напевно він написав би з нього для якогось собору тип натхненного пророка-фанатика, з очей якого під час проповіді вилітають блискавки, а обличчя стає строгим і суворим… Той, хто бачив Ушинського хоча б раз, назавжди запам'ятовував обличчя цієї людини, що різко виділялася з натовпу навіть своєю зовнішністю".

Додайте до цієї характеристики ще й високі його помисли – все для улюбленої батьківщини, його відкриту непримиренність до відсталості, до казенної офіційної науки, до гидоти самодержавства, високу освіченість – і тоді стане зрозумілим його тернистий життєвий шлях в умовах соціальних реформ його часу.

Його життя – напружена боротьба. Непримиренна, нерівна ... Це була боротьба безкорисливої людини із силами зла. Людини, яка поставила життєвою метою (про це він написав у своєму щоденнику) "віддати все нащадкам ... не чекаючи нагороди ні на землі, ні на небі, знати це і все-таки віддати їм і життя своє …"

Це була боротьба людини, яка знала, що їй загрожують позбавлення, а можливо, і заслання. Адже не випадково його рукою в сімейному альбомі як найбільше одкровення, як клятва були написані слова:

"*Известно мне, погибель ждет /Того, кто первый восстает /На утеснителей народа, /Судьба меня уж обрекла. / Но где, скажи, когда была /Без жертв искуплена свобода?* "

Майбутній видатний педагог Костянтин Дмитрович Ушинський народився у Тулі 2 березня 1824 р. в сім'ї дрібнопомісного дворянина Дмитра Григоровича Ушинського, відставного військового, учасника Вітчизняної війни 1812 року (біографи досі сперечаються за рік народження педагога, адже до гімназії не могли прийняти дитину настільки молодого віку як Костянтин, тому є вірогідність підроблення документів про народження). Його батько за станом здоров'я пішов у відставку у чині підполковника. І ще довго служив царю і державі у різних установах у Тулі, Полтаві, Вологді, Новгород-Сіверському. У 1838 р. отримав дворянський титул.

До моменту народження майбутнього педагога сім'я жила в Тулі, але незабаром батька Ушинського призначили суддею в повітове місто Новгород-Сіверський, і вся сім'я Ушинського перебралася на Чернігівщину. Тут, на березі Десни, в невеликому маєтку «Покровщина», придбаному батьком, недалеко, версти чотири від повітового міста, пройшло дитинство і отроцтво Ушинського (біографи відмічають, що хоча садибу сім`ї Ушинських змальовують як дворянську, її не можна назвати такою, адже вигляд вона мала набагато скромніший, оскільки батько Костянтина отримав дворянське звання лише після вислуги літ як військовий).

Мати майбутнього педагога – Любов Степанівна Гусак-Капніст, яка походила з родини українського письменника Василя Капніста, була високоосвіченою жінкою. Вона сама керувала початковим навчанням сина, дала змістовну домашню освіту, що дозволило хлопчикові вступити одразу до 3 класу гімназії. Мати, пробуджуючи у сина допитливість, інтерес до читання, любов до України та української мови, дуже вплинула на становлення його особистості. Нажаль, вона померла, коли Кості було лише 11 років.

Міцний фундамент знань і повагу до науки дало К.Д. Ушинському навчання у Новгород-Сіверській гімназії (першій гімназії на Лівобережній Україні, заснованій у 1789 році). Щоб дістатися до гімназії, кожного ранку хлопець долав 4 версти, проходив або проїжджав по чарівних красивих місцях, повним переказами глибокої старовини та давньої історії. Він був зразковим учнем, багато читав, часто був ініціатором диспутів на різні теми, не міг терпіти підлабузництва серед учнів, несправедливості деяких учителів.

Про роки навчання Костянтин згадував з теплотою: "*Воспитание, которое мы получили … в бедной, уездной гимназии маленького городка в Малороссии…, было в учебном отношении не только не ниже, но даже выше того, которое в то время получалось во многих других гимназиях*". З особливою теплотою згадував К.Д. Ушинський про директора Іллю Федоровича Тимківського, який був одним із творців Харківського університету, його професором, а також засновником і директором Новгород-Сіверської гімназії. За тринадцять років (з 1825 по 1838) Ілля Федорович перетворив гімназію на одну з кращих, за що

одержав звання статського радника та був нагороджений орденом св. Святослава III ступеня і тисячею десятин землі у Саратовській губернії.

"Все у нього було вишукане, а фрази були продумані, вироблені, мовби витончені, відшліфовані й виполірувані… Він знав мови і мав багатосторонні знання і взагалі своїм тоном, своїм оригінальним поглядом на речі й вишуканим красномовством всякого на перший раз міг спантеличити… Його задушевні, пройняті полум'яною любов'ю до молодого покоління промови-імпровізації пробуджували віру в гідність людини, укорінювали повагу до науки й праці". Не лише учні, а й учителі повинні були звітуватися про свої пізнання перед директором. Відповідно кожен намагався поповнити свої знання. До Новгорода-Сіверського почали привозити підлітків на навчання з дуже віддалених місць. Гімназія давала найкращих латиністів для Харківського університету, а учнів, які отримували атестацію Іллі Федоровича Тимківського, зараховували до нього без вступних іспитів. Серед атестованих педагогом випускників були такі, які вільно перекладати Вергілія, Овідія, Цицерона. Цих учнів особливо любив Ілля Федорович.

Під впливом захоплення І.Ф. Тимківським К. Ушинський пізніше напише: *"Нет сомнения, что многое зависит от общего распорядка в заведении, но главное всегда будет зависеть от личности непосредственного воспитателя, стоящего с глазу на глаз с воспитанником. Влияние личности воспитателя на молодую душу составляет ту воспитательную силу, которую нельзя заменить ни учебником, ни моральными сентенциями, ни системой наказаний и поощрений"*.

Закінчивши гімназію, К.Д. Ушинський в 1840 році їде до Москви, де вливається в ряди московського студентства. Хоча гімназія атестувала випускників, Костянтин не отримав атестату, а лише свідоцтво про проходження курсу гімназії. У свідоцтві були вказані відмінні, опосередковані, добрі і задовільні оцінки та його поважне й привітне ставлення до оточуючих. Він вступає на юридичний факультет Московського університету саме тоді, коли професором і кумиром московської молоді був професор філософії права і держави Петро Григорович Редкін. Лекції його збирали всю мислячу Москву і були надзвичайно популярні. Цей співрозмовник Герцена і Бєлінського, проповідник любові до науки і освіти народу сильно вплинув на К.Д. Ушинського. Саме його викладання лекції справило велике враження на Костянтина і в подальшому спрямувало до занять педагогічною діяльністю.

Студентські роки життя Ушинського були насиченими як науково, так і культурно. Науково він збагачувався не лише на лекціях професорів, а й у студентському трактирі "Великобританія", де юнаки обговорювали важливість чи неважливість лекції, яку пропускали, сидячи у трактирі. Культурно збагачувався майбутній педагог, відвідуючи Малий театр (улюбленими акторами Ушинського були П.С. Молчанов та М.С. Щепкин; Костянтин так загорівся театром, що навіть написав шестиактну трагедію).

Саме у студентські роки Ушинський починає давати уроки, аби мати кошти на існування, і вперше замислюється над методами викладання (у його щоденнику є запис про урок з одним хлопчиком, де він називає себе шарлатаном, бо не бачив прогресу у навчанні дитини і почував себе винним перед панянкою, що найняла його).

К.Д. Ушинський був самокритичною особистістю. Для самоконтролю він виробив для себе правила, яких дотримувався до кінця життя, про що свідчать записи у його щоденнику:

"1. Спокойствие совершенное, по крайней мере, внешнее.

2. Прямота в словах и поступках.

3. Обдуманность действия.

4. Решительность.

5. Не говорить о себе без нужды ни единого слова.

6. Не проводить времени бесполезно; делать то, что хочешь, а не то, что случиться.

7. Издерживать только на необходимое или приятное, а не по страсти издерживать.

8. Каждый вечер добросовестно давать отчёт о своих поступках.

9. Ни разу ни хвастать ни тем, что было, ни тем, что есть, ни тем, что будет.

10. Никому не показывать этого журнала."

Навчався К.Д. Ушинський блискуче. Його товариш по університету Ю.С. Рехневський зазначав, що одразу звернув увагу на Ушинського – спочатку через його незвичайну зовнішність, а згодом завдяки різким і оригінальним судженням з приводу університетських лекцій, літературних і театральних явищ і всього того, що цікавило тогочасну молодь.

Однак з дитинства його здоров'я було дуже слабким, а міське життя і посилені заняття діяла на нього згубно. До кінця академічного року він зазвичай харкав кров'ю, і літо намагався проводити вдома, в Малоросії, в благотворний для нього кліматі. Ю.С. Рехневський згадував: *"Здоров'я Ушинського вже тоді було ненадійним, і життя у місті згубно на нього діяло. Наприкінці академічного року Костянтин, звичайно блідий, худий і харкаючи кров'ю, збирався із земляками на батьківщину, у Малоросію, яку дуже любив…"*

У 1844 р. у віці двадцять років Ушинський закінчив університет і був залишений для підготовки до магістерського іспиту. Він читає Декарта і Руссо, Дідро та Гольбаха французькою мовою, Мілля і Бекона англійською, Канта і Гегеля німецькою; серйозно цікавиться літературою, обожнює театр і мріє про поширення грамотності серед простого народу.

У червні 1844 рада університету присудила йому ступінь кандидата юриспруденції. У 1846 році, 22 років від роду Ушинський – глибоко і блискуче освічений філософ, який продовжує стажування в московському університеті, призначається в.о. професора камеральних наук на кафедру енциклопедії законознавства, державного права і науки фінансів до Ярославського Демидівського юридичного ліцею.

Молодий професор швидко завоював симпатії ліцеїстів. Блискуче володіння предметом, вміння логічно і цікаво викласти найскладніші питання історії філософії та теорії пізнання, глибока ерудиція і простота у спілкуванні, людяне ставлення до учнів, небайдужість до їх проблем зробили його улюбленцем ліцеїстів.

"Увлечение Ушинского передаётся слушателям, и они все, вместе со своим лектором, не слышат звонка, не замечают, что уже настал конец лекции, что уже давно около дверей стоит другой профессор, дожидается своей очереди, - и только когда терпение этого последнего окончательно истощится и он обратится к Ушинскому с заявлением, что пора заканчивать, а то он, профессор, уйдёт, - Ушинский, немедленно спустившись с облаков своей пламенной фантазии, страшно конфузится, просит извинения и летит стремглав из аудитории, покрываемый громом аплодисментов очарованных его речью студентов»

К.Д. Ушинський не зупиняється на досягнутому, займається самоосвітою. Не всім подобаються незалежність і оригінальність мислення молодого професора. У ті часи програми викладання постійно звужувалися. На директора ліцею було покладено обов'язок строго стежити за змістом курсів, що читаються, а від викладачів затребувані докладні конспекти лекцій. Треба було вказувати і всі ті цитати, які викладач хоче використовувати на своїй лекції. *«Живу педагогічну справу не можна зв'язувати такими формальностями», - говорив на засіданні ради ліцею Ушинський і додав, що «на це не піде жоден чесний викладач». Це справило враження нечуваної зухвалості і вільнодумства. Товариські стосунки Ушинського до студентів розглядалися як підривання студентської дисципліни та поваги до адміністрації ліцею*

Опікун ліцею П. Демидов писав, що К. Ушинський має *"великі обдарування і відмінні знання, але відзначається значним самолюбством…"* До того ж, він необережний у промовах, різкий у судженнях. При цьому зазначалося, що «Ушинський має великий вплив на студентів», і оголошується помилкою призначення його на посаду професора в молодих літах: «*йому слід було б спочатку кілька років попрацювати в гімназії», де він «привчився б до суворого виконання наказів начальства ...* »

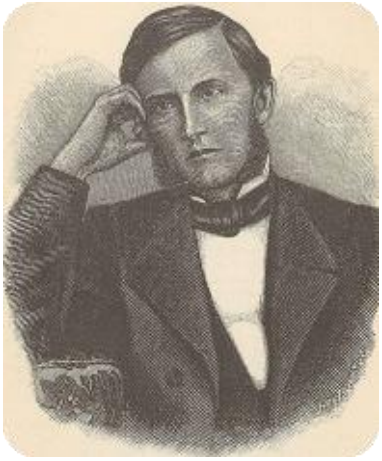

Чотири роки провів Ушинський у стінах ліцею між двох вогнів. З одного боку, його, що закликав своїх учнів до вивчення життя, вивчення потреб народу і допомоги йому, обожнювали ліцеїсти. З іншого боку, все відстале і провінційне, що піддавалося новим поглядам, об'єдналося в дріб'язковому виснажливому цькуванні столичного гегельянця і вільнодумця.

Керівництво ліцею визнало, що його діяльність шкідливо впливає на юнацтво і підбурює її до протесту проти існуючих порядків. В результаті, Ярославль стає для Ушинського в'язницею, адже над ним встановлено негласний нагляд. У щоденнику К. Ушинського з'являються слова: *"Невже мені доведеться загинути у цій тюрмі, де немає навіть стін, щоб розбити собі голову?"*

Піклувальник ліцею пише на молодого педагога донос за доносом. Як запобіжний засіб, що привів би внутрішнє життя ліцею до заспокоєння, П. Демидов рекомендував «для прикладу видалити з ліцею одного з професорів, того, який буде головною причиною «розбрату». У кінцевому результаті був зроблений висновок про необхідність видалити з ліцею Ушинського та його товариша Львівського. Обидва за заведеним порядком подали заяви про звільнення у відпустку через хворобу, причому Ушинський просив про звільнення в Петербург або Москву «для наради з тамтешніми медиками». Через тиждень вже був призначений заступник Ушинського. Перед його від'їздом група ліцеїстів звернулася до К.Д. Ушинского з виразом вдячності та з проханням залишитися в ліцеї. *«Не кидайте нас, - говорили вони. - Ми так звикли до Вашого живого слова, так полюбили Вас, що не хочемо примиритися з думкою про розлуку з Вами». Так закінчилася наукова та викладацька кар'єра цього чудового педагога в Ярославлі ...*

У 1850 році Ушинський подає прохання про відставку і залишає ліцей, не бажаючи підкорятися вимогам начальства, які повинні були «вбити живу справу» освіти.

У 1851 р. Костянтин одружується з подругою дитинства Надією Семенівною Дорошенко, дочкою дворянина зі знатного роду Дорошенків. Оселяється на хуторі Богданка, Глухівського повіту Чернігівської губернії.

"Нам разный путь судьбой назначен строгой,
Вступивши в жизнь, мы быстро разошлись,
Но невзначай, просёлочной дорогой,
Мы встретились и братски обнялись. (К.У.)"

У них було шестеро дітей: Павло (1852 року народження), Віра (1855 р.), Надія (1856 р.), Костянтин (1859 р.), Володимир (1861 р.) і наймолодша дочка Ольга (1867 р.).

К.Д. Ушинський у своїй родині був добрим і суворим по відношенню до дітей. Однак його ніжна любов не виключала суворої вимогливості. Ось як про це пише його дочка В.К. Ушинська (Пото) у своїх спогадах про батька: "І в поводженні з нами далеко не було любовності до нас від батьків або милування нами, ласки без кінця ... Але навпаки, відчувалася при уважному ставленні до нас якась стриманість. Ласка була рідкістю, але рідкість, здається, особливо відчувалася і потім довго не забувалася. Може, батько і частіше пестив би нас, але нас було багато, і, може, побоювання образити при цьому, обійшовши будь-кого з нас, була частково причиною, а почуття справедливості до всіх нас було особливою його рисою ... Іншою стороною його ставлення до нас, дітей, було суворе переслідування виконання нами своїх маленьких дитячих справ. Це позначилося як в уроках і заняттях з нами, так і у вимозі від нас тієї дитячої допомоги, яку ми, особливо старші, могли надати в сімейній обстановці ... Він і потім нечасто допускав нас висловлювати безапеляційні думки і критикувати з видом знавців те, що було вище за наші судження".

За відсутності чоловіка Надія Семенівна повністю опікувалася дітьми та відповідала за господарство.

Щоб утримувати сім'ю, К. Ушинський розсилає листи з проханням про роботу по всій Росії, однак йому скрізь відмовляють. К.Д. Ушинський перебивається дрібної літературної поденщиною – перекладами, рецензіями та оглядами в журналах. Спроба влаштуватися в будь-яке інше повітове училище у всіх адміністраторів відразу викликала підозру, оскільки підозріло було, щоб молодий професор з Демидівського ліцею міняв свою престижну і високооплачувану посаду на незавидне жебрацьке місце в повітовій глушині.

Промучившись півтора року в провінції, К.Д. Ушинський перебирається в Петербург в розрахунку на те, що в столиці більше шкіл, гімназій та училищ і, отже, більше шансів і роботу знайти, і однодумців. Однак там без знайомств і зв'язків йому насилу вдається влаштуватися лише на посаду столоначальника департаменту іноземних віросповідань. К.Д. Ушинський – чиновник, невеликий столоначальник, в цьому було щось абсурдне.

Випадкова зустріч під новий, 1854 рік, з колишнім колегою по Демидівського ліцею все змінила. Це був справжній новорічний подарунок,

зустріч з людиною, яка цінувала обдарування Костянтина Ушинського по вищому розряду і обіцяла йому допомогти знайти нову роботу. 1 січня 1854 року К.Д. Ушинський звільняється з департаменту іноземних віросповідань, оскільки його запросили на посаду викладача російської словесності до Гатчинского сирітського інституту.

Це було відомство імператриці, куди входили притулки, богадільні, лікарні, будинки піклування. Гатчинский сирітський інститут теж належав до них. У його стінах виховувалися і здобували освіту одночасно 650 хлопчиків-сиріт, одягнених в однакові мундирчики із блискучими ґудзиками, на яких було вирізано гніздо пелікана – символ сирітства. Інститут славився суворими порядками, суворою дисципліною, регулярної муштрою і марширування. За провини сиріт садили під арешт в карцер, де умови були найжорстокіші: ніякої їжі, крім хліба і води, і то через день. На прогулянку за стіни інституту вихованців випускали лише в суботу та неділю. Порядки в інституті були жорсткими: цього вимагав статут імператорського благодійного закладу, де з вихованців намагалися зробити людей, вірних «царю и отечеству».

Згодом Ушинський так охарактеризував інститутські порядки: «канцелярія та економія нагорі, адміністрація в середині, вчення під ногами, а виховання – за дверима будівлі». К.Д. Ушинскому вдалося дещо змінити в цій казармі для сиріт за п'ять років свого перебування в Гатчині. Деякі традиції, закладені ним, міцно прижились вихованцям, передавалися з покоління в покоління, і аж до 1917 року були ще дуже сильні.

Чудодійний вплив нового педагога на поведінку і навчання сиріт, подіяло. Через рік Ушинського підвищують на посаді і призначають інспектором класів. Одного разу він звернув увагу на дві великі шафи, які 20 років стояли опечатані, і що в них зберігалося, ніхто не знав. К.Д. Ушинський на свій страх і ризик зняв печатки із шаф і виявив в них те, що дало останній поштовх у його пошуках самого себе і свого місця в цьому світі.

У шафах зберігалися папери Єгора Йосиповича Гугеля, колишнього інспектора Гатчинського інституту. Про нього давно вже всі забули, а якщо і згадували, то не інакше як про «дивака-мрійника, людину не в своєму розумі». До його шаф ніхто не наважувався доторкнутися, як до зачумлених. Про цю людину пам'ятали лише те, що він погано кінчив. К.Д. Ушинський знайшов там «повне зібрання педагогічних книг». Ось що писав він про цю свою знахідку, яка зіграла в його житті велику роль: «*Це було в перший раз, що я бачив зібрання педагогічних книг в російській навчальному закладі. Цим двом шафам я зобов'язаний в житті дуже, дуже багатьом, і – Боже мій! – Від скількох би грубих помилок був позбавлений я, якби познайомився з цими двома шафами перш, ніж вступив на педагогічну ниву! Людина, яка зібрала цю бібліотеку, була незвичайною. Це чи не перший наш педагог, який глянув серйозно на справу виховання і захопився нею. Але гірко ж і поплатився він за це захоплення. Заступництвом щасливими обставинами, він міг кілька років проводити свої ідеї у виконання; але раптом обставини змінилися, - і мрійник закінчив своє життя в божевільні, чвалаючи дітьми, школою, педагогічними ідеями. Недарма ж після нього закрили і запечатали його небезпечну спадщину. Розбираючи ці книги, списані по краях однією і тією ж мертвою рукою, я думав: краще було б, якби він жив в даний час, коли вже навчилися краще цінувати педагогів та педагогічні ідеї*».

Нікому не потрібні папери, до яких невігласи боялися доторкнутися і просто полінувалися знищити, повністю надійшли в розпорядження К.Д. Ушинського. Йому в руки потрапив скарб – повне і найкраще на ті часи зібрання педагогічної літератури. Читаючи папери померлого інспектора, К.Д. Ушинський відкриває свій шлях. Він пише пристрасну, чи не найкращу

свою статтю «Про користь педагогічної літератури». Все продумане за багато років, всі ідеї і думки, все вилилося в точні чіткі формулювання, в глибокий пафос віри в народ. Стаття мала величезний успіх. К.Д. Ушинський стає постійним автором «Журналу для виховання», публікуючи статтю за статтею і розвиваючи свої погляди на систему виховання в Росії.

Статті Ушинського зачитують до дірок, він стає відомим, думка його авторитетно.

У 1859 році його, вже відомого педагога запрошують на посаду інспектора класів Смольного інституту. На жаль, в Смольному повторилася та ж ситуація, що і в Ярославлі. Спрацював той же алгоритм неприйняття нового, з одного боку, і тяги до всього нового, з іншого боку.

Навколо Ушинського згрупувалися кращі педагогічні сили інституту. За їхньої підтримки молодому подвижнику вдалося багато чого змінити в Смольному інституті. Незважаючи на назву Смольного «інститут шляхетних дівчат», у ньому було відділення і для «неблагородних», для міщанських дівчат. Грунтуючись на чітких принципах своєї педагогічної системи (демократізації народної освіти і народності виховання), Ушинський знищив поділ на благородних і неблагородних і ввів спільне навчання для всіх дівчат. Крім того, він ввів викладання навчальних предметів російською мовою. Він відкрив спеціальний новий педагогічний клас, в якому вихованки отримували підготовку саме спеціально педагогічну для роботи в якості вихователькок. Під керівництвом К. Ушинського вихованки почали читати твори письменників, про яких раніше навіть і не чули (М. Гоголя, М. Лермонтова). Почали задавати викладачам запитання, що раніше було строго заборонено. К. Ушинський запросив до викладання нових талановитих викладачів, відомих на той час людей (В.І. Водовозова, Д.Д. Семенова та ін.), ввів у практику роботи наради та конференції педагогів. Вихованки отримали право проводити канікули і свята у батьків. У затхлу атмосферу класних дам з приходом Ушинського увірвалася свіжий струмінь. Сама атмосфера Смольного стає людянішою.

Водночас К. Ушинський працює редактором "Журнала Министерства народного просвещения", де публікував свої статті і перетворив його з сухого збірника офіційних розпоряджень і наукових статей в педагогічний журнал, який вельми чуйно ставився до нових течій в галузі народної освіти.

Нововведення у Смольному не всім сподобалися. Спалахує конфлікт із начальницею інституту М. Леонтьевою. На К. Ушинського надходять доноси до царського двору. Його звинувачують у вільнодумстві, неповазі до начальства, атеїзмі і навіть аморальності: *"Ганебних речей припускається Ушинський. Інститутського попа Гречуловича він приймав у халаті! Говорить, що той "кадит всякие пошлости". Та це ще що! Під час екзаменів у присутності імператриці (!) сидів!!!"* Від К. Ушинського чекали пояснень. Він дві доби писав пояснення. Коли закінчив, кров полилася у нього горлом. Наступного дня він прокинувся посивілим.

Але просто так, як раніше, під час перебування його в Демидівському ліцеї, звільнити Ушинського було не можна. Занадто велику популярність надуло його ім'я в Росії. Інститутські лицеміри підказали начальству «слушний» привід – стан здоров'я Ушинського. Вони настійно «дбали» про направлення його за кордон – для лікування та вивчення шкільної справи. Незважаючи на те, що Ушинський знаходив співчуття у вельми впливових осіб, він змушений був залишити інститут і прийняти відрядження за кордон. Фактично це було вигнання, що тривало 5 років.

Ушинський відвідав Швейцарію, Німеччину, Францію, Бельгію й Італію. Скрізь він відвідував і вивчав навчальні заклади - жіночі школи, дитячі садки, притулки і школи, особливо в Німеччині і Швецарії, які гриміли тоді своїми новаціями в педагогіці. Написав і видав в 1864 г. чудову навчальну книжку "Рідне слово" і за кордоном він написав задумані вже давно «Дитячий світ» та «Рідне слово». Це були перші в Росії підручники для початкового навчання дітей, і це були перші масові і загальнодоступні книги. Вони розходилися тиражами в десятки мільйонів екземплярів. Це не дивно, скоріше – закономірно.

Книги Ушинського були загальнодоступні не тільки за ціною. Вони були доступні дитячій свідомості.

Разом з Пироговим він повинен бути поставлений до ряду діячів епохи реформ. Модернізованій країні потрібні були школи, для шкіл – вчителі та книги. Ушинський гаряче ратував і за навчання самих вчителів і ввів нову форму для цього – семінари.

Останні роки життя Ушинський присвятив своїй головній праці «Людина як предмет виховання: Досвід педагогічної антропології». Твір це виходить вже 11 виданням і користується цілком заслуженою популярністю. Нажаль праця ця так і залишилася незакінченою.

К. Ушинський важко переживав розлуку з батьківщиною: *"Страшно стає, як подумаю, що через рік чи два й останні тоненькі зв'язки мої з Руссю порвуться, і я залишусь десь у Ніцці чи Женеві, як острівець, загублений серед океану"*.

У 1867 р. К. Ушинський повертається до Росії тяжко хворим через перевтому. Після повернення на батьківщину К. Ушинський живе переважно на Україні на хуторі Богданка разом з дружиною і 6 дітьми – синами Павлом, Володимиром, Костянтином та дочками Вірою, Надією та Ольгою.

Влітку 1870 р. – К. Ушинський лікувався у Криму. Вдома його зустріла страшна звістка: старший син, 18-річний Павло, смертельно поранив себе на полюванні. Із листа К. Ушинського до М.О. Корфа дізнаємося, як важко пережив цю подію великий педагог: «*Милостивый государь, Николай Александрович! Вы, вероятно, недоумеваете, почему я так долго не отвечал на последнее письмо Ваше. Но если бы Вы знали, что со мною случилось, то легко поняли бы это. Возвратившись из Крыма в деревню к себе, в самый день моего приезда, я едва не застал похорон моего старшего сына, юноши 18-ти лет, который за три дня до того, будучи на охоте, ранил себя смертельно. Скоро после того я получил письмо Ваше и, недели через две написал на него ответ; но ответ этот был таков, что я хорошо сделал, что не послал его: Вы бы видели из него только, как низко может упасть человек под тяжким и нежданным ударом судьбы*».

Здоров'я педагога було підірвано остаточно. Після смерті сина К. Ушинський з сім'єю переїхав до Києва. Сподівався розпочати працювати у Новоросійському університеті (Одеса). У жовтні 1870 р. К. Ушинський виїхав до Криму на лікування. По дорозі застудився, захворів на запалення легенів і зупинився в Одесі, у готелі "Північний". 3 січня 1871 р. помер за робочим столом о 2-ій годині ночі, правлячи рукопис "Педагогічної антропології". В останні хвилини життя видатний педагог просив: "Світлі, більше світла!" Із медичного висновку «Страдая хроническим воспалением лёгких, свойство его долголетнего хронического страдания требовало вместе с хорошими климатическими условиями почти абсолютного воздержания от всякой напряжённой деятельности, и я не могу поэтому сомневаться, что именно усиленные учёные литературные работы Ушинского, которыми ознаменовались последние годы его жизни, с медицинской точки зрения

были для него пагубны, потому что они истощили его слабые физические силы и были существенной причиной его преждевременной кончины».

Поховано Ушинського, як він заповідав, на Україні в Києві на території Видубецького монастиря. На пам'ятнику К.Ушинському написано:

"В роки царської сваволі
Він жадав народу волі,
Працював для Батьківщини,
Душу розумів дитини,
Школу рятував з безодні, -
Став безсметрним він сьогодні!"

У своєму юнацькому щоденнику К. Ушинський так сформулював мету свого життя: "Сделать как можно больше пользы моему отечеству – вот единственная цель моей жизни, и к ней-то я должен направлять все мои способности!"

Список використаної літератури:

1. Азаров Ю.П. Семейная педагогика. -- СПБ.: Издательство "Питер", 2011. – 400 с.
2. Водовозова Е.Н. На заре жизни. – М., 1964. – Т. 1. – С. 520.
3. Овчинников Д.А. Учитель учителей : [Электронный ресурс] : Режим доступу : http://www.proza.ru/2011/01/25/42
4. Струминський В.Я. Очерки жизни и педагогической деятельности К.Д. Ушинского (биография). – М., Гос. уч.-пед. Издательство министерства РСФСР, 1960.
5. Учитель русских учителей // Подласый В.И.Педагогика. Новый курс: Учебник: В 2-х кн. – М.: Изд. центр ВЛАДОС, 1999. - Кн.1. "Общие основы". – С. 16-21.
6. Ушинський Костянтин Дмитрович [Электронный ресурс] : Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Ушинський_Костянтин_Дмитрович

РОЗДІЛ 1. ЖИТТЯ ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ К.Д. УШИНСЬКОГО

Дубасенюк О.А.,
доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Становлення та розвиток акмевершини видатного педагога К.Д. Ушинського

Сучасний розвиток науки характеризується постановкою і спробою вирішити питання про можливості наблизитися до розуміння процесів, що відбуваються у суспільстві, осягненню людини у всіх її різноманітних проявах. Необхідний новий погляд і нове ставлення до оточуючої нас реальності. Потребують переосмислення шляхи та перспективи подальшого розвитку особистості в умовах формування нових концепцій розвитку суспільства, пошук яких ведеться вченими різних країн.

Одним із таких напрямів є акмеологія – наука, що займається комплексним дослідженням розвитку людини при досягненні найвищих результатів у продуктивній діяльності. Вона розглядає один з основних принципів розвитку – вершинності, тобто спрямованості на майбутнє, що сприяє виробленню цілепокладання особистості і формуванню позитивного соціального ідеалу [1, с. 7-9].

Поняття «акме» з психологічної точки зору О.О. Бодальов розглядає як «…вищий для кожної людини рівень розвитку її фізичного здоров'я, розуму, почуття, волі, що взаємодіють таким чином, що вона домагається найбільшого результату, проявляючи себе як індивід, як особистість і як суб'єкт діяльності…» [3, с. 40].

Важливо також відзначити, що в процесі розвитку акмеології вчені особливу увагу звернули на таку якість як зрілість особистості, яка з акмеологічної точки зору є масштабною категорією, що передбачає, насамперед, розвинені моральні якості гуманістично спрямованої особистості, нормативності поведінки та відносин [2].

У контекстеі акмеологічних досліджень охарактеризуємо одну з яскравих вершин педагогічної науки – видатну постать Костянтина Дмитровича Ушинського. Він був визначною особистістю своєї епохи, який зробив великий внесок у розвиток гуманістичних наук, зокрема педагогіки. К.Д. Ушинський як учений зі світовим ім'ям досяг видатних результатів у різних областях наук про людину: філософії, історії, анатомії, фізіології, психології, антропології, педагогіки та ін. Створив фундаментальну працю «Людина як предмет виховання» на основі міжпредметних, інтегративних підходів до людинознавчих знань [7].

Проаналізуємо чинники, які вплинули на розвиток особистості видатного педагога-просвітителя.

Особистість К.Д. Ушинського розвивалась під впливом *родини*, насамперед матері, чуйної, високоосвіченої жінки, яка була першою вихователькою та вчителькою малого Костянтина. Саме вона прищепила сину любов до читання, пізнання, сприяла розвитку допитливості та

кмітливості розуму. Вплив матері позначився на всьому житті педагога. Велику роль на витонченості особистості Костянтина справила мальовнича природа України.

Набуття якісної освіти. Велику роль відіграло у життєдіяльності К.Д. Ушинського *навчання в Новгород-Сіверської гімназії,* яка виникла ще у 1788 році і була у той період однієї з найкращих у Росії. Навчання в гімназії сформувало у молодого К.Д. Ушинського такі моральні якості як повага до товаришів, любов до праці і вміння цінувати чужу працю, чесність, принциповість, прищепило любов до науки, потребу у самоосвіті. Відзначимо також *вплив видатних педагогів* того часу та становлення його поглядів та переконань. Серед вихователів і педагогів К.Д. Ушинського слід відзначити директора гімназії І.Ф. Тимківського, професора, доктора права і філософії, відомого педагога-демократа. Директор приділяв велику увагу питанням загальнокультурного та морального виховання, розвитку учнів, особливо турбувався про підбір учителів та їх постійне професійне зростання [4, с. 8-9].

Завдяки такій грунтовній освіті, К.Д. Ушинський уже у 16-річному віці вступає до Московського університету (юридичний факультет), який був центром ідейно-політичної боротьби революційної демократії проти кріпосницької ідеології та лібералізму. Останнє, безумовно, позначилося на формуванні його особистості. В університеті проявив себе як талановитий студент, який активно реагував на всі суспільні явища.

На формування його світогляду мали великий вплив лекції професора з енциклопедії законознавства і державного права П.Г. Редькіна та професора історії Т.М. Грановського [Там само, с.10]. З університету він вийшов переконаним просвітителем, демократом і гуманістом. К.Д. Ушинський вважав просвітництво головним важелем підйому і перетворення всього соціального життя суспільства. З роками ці просвітницькі погляди великого педагога поглиблювалися.

Набуття педагогічного досвіду. Після закінчення університету був призначений виконуючим обов'язки професора «камеральних наук» (економіки, фінансів і т. д.) Ярославського Демидівського ліцею, в якому викладав енциклопедію законознавства, державного права і науку про фінанси. Це був перший педагогічний досвід. У молоді роки Костянтин відрізнявся сміливістю і самостійністю суджень. У своїх лекціях захоплююче розкривав передові для того часу ідеї і користувався любов'ю у студентів. Ярославський період у житті К.Д. Ушинського мав величезне значення: тут удосконалювалася його педагогічна майстерність, вироблялися передові педагогічні погляди. Костянтин Дмитрович характеризувався як кваліфікований викладач. Молодий професор привертав увагу своїх слухачів тим, що не викладав відомі істини, а висвітлював проблеми, що досліджуються наукою, залучаючи їх до творчого пошуку, примушуючи ліцеїстів самостійно працювати, розмірковувати, шукати відповіді. Вже перші кроки К.Д. Ушинського на педагогічній ниві свідчили про те, що в навчальний заклад прийшов творчий новатор і мислитель. Проте у 1849 р. він був запідозрений у політичної неблагонадійності, і звільнений з ліцею. Це було великою втратою для передової демократичної інтелігенції та

студентства Ярославля. «Не кидайте нас, – писали студенти Ушинському, – Ми так звикли до Вашого живого мовлення, так полюбили Вас, що не хочемо примиритися з думкою про розлуку з Вами».

К.Д. Ушинський був обдарованим від природи самобутнім творчим талантом. Відзначимо різноманітні здібності К.Д. Ушинського, зокрема його *здатність до літературної та редакційної діяльності*. Деякий час (з березня по травень 1848 року) він редагував неофіційну частину газети «Ярославські губернські відомості» і сприяв пропаганді природничих та історичних знань. Статті, написані К.Д. Ушинського для ярославської газети, – пише Д.М. Іванов, який досліджував життя і діяльність великого педагога в Ярославлі, – були його першими літературними виступами. У них досить яскраво відбилися його суспільно-політичні погляди. У статтях він ставив і обговорював всупереч інструкцій для місцевих газет питання державного значення. У подальшому, переїхавши до Петербурга, К.Д. Ушинський активно працює в Некрасівському «Современнику», де друкував рецензії на навчальні книги. При цьому він намагався вносити своє розуміння питань культури і висловлювати власну точку зору на те чи інше явище [Там само, с.13].

Захоплення ідеями педагогічної науки. З 1854 року К.Д. Ушинський починає працювати в Гатчинському сирітському інституті викладачем словесності і законодавства. П'ять років, проведених у цьому навчальному закладі були досить плідними для К.Д. Ушинського. При інституті була організована спеціальна школа для малолітніх дітей, де проводились дослідження з вдосконалення методів навчання і виховання. Відомий факт, що в цей період К.Д. Ушинський знайшов дві запилених шафи з педагогічною літературою, що були у свій час відібрані Є.О. Гугелем, автором оригінальних методик виховання і навчання. Цим двом шафам, згадував К.Д. Ушинський, він багато чим зобов'язаний у своєму житті. Він дуже цінував ці книги як зібрання кращих творів з педагогіки і глибоко вивчав праці Є.О. Гугеля: «Читання для розумового розвитку малолітніх дітей і збагачення їх пізнаннями», «Керівництво до розумових вправ при викладанні вітчизняної мови на третіх курсах» та ін. Ці праці справили великий вплив на К.Д. Ушинського при підготовці ним власних книг для дітей.

Видання педагогічних праць. У 1857 році К.Д. Ушинський публікує у «Журналі для виховання» статті на педагогічні теми, зокрема «Про користь педагогічної літератури». У той же час він починає працювати над книгою для дітей молодшого шкільного віку «Дитячий світ», яка пізніше перевидавалася понад 300 разів, а також книгою «Рідне слова» [4, с. 15; 5, 6].

Діяльність К.Д. Ушинського як педагога-реформатора, організатора освітнього процесу. У 1858 році К.Д. Ушинський починає працювати інспектором Смольного інституту. Це аристократичний жіночий навчальний заклад закритого типу, що нагадував монастир, де вивчалося обмежене коло наук, зокрема іноземні мови, малювання, музика, рукоділля. У закладі панувала рутинна атмосфера. Костянтин Дмитрович намагався перебудувати педагогічну справу в інституті, ввів зміни у термінах навчання, у навчальні програми та навчальні плани, вдосконалював методи навчання, запросив

передових викладачів, створив з них творчий колектив. Водночас він займався науково-педагогічною діяльністю, писав педагогічні статті. Проте прогресивна діяльність в Смольному інституті викликала невдоволення реакціонерів. Натхненний духом просвітництва, створенням народних шкіл, він став свідком швидкого розвитку капіталістичних відносин тогочасного суспільства. Від його душевного зору не приховалось те, що привілейовані верстви, багатії мають свої, особливі інтереси в сфері освіти, надто далекі від народних. За сміливість поглядів, спроби реформування освітніх програм, пробудження гідної свідомості великий просвітник зазнав поневіряння та злигоднів. Чиновники чинили постійні ревізії та нагляд за діяльністю К.Д. Ушинського і не раз увільняли його з роботи або не допускали до неї, звинувачуючи в неблагонадійності.

Наступні роки К.Д. Ушинський цілком присвячує *літературно-педагогічній діяльності*. Він намагався зробити якомога більш корисного для Вітчизни. Це була єдина мета його життя, і до неї-то він спрямовував всі свої сили.

Обставини у той період складалися таким чином, що К.Д. Ушинський був позбавлений можливості займатися педагогічною діяльністю. І хоча практично викладати йому вже не довелося, він продовжував розвивати педагогічну науку до кінця своїх днів з позиції просвітителя, відданого патріота своєї вітчизни. Влада відправила К.Д. Ушинського за кордон ніби для вивчення педагогічного досвіду. Фактично це було заслання [4, с. 17; 9].

Вивчення зарубіжного педагогічного досвіду. У травні 1862 р. з сильно занедбаним здоров'ям Ушинський поїхав з родиною за кордон, отримавши від VI відділення відрядження, метою якої було ознайомлення з положенням жіночої освіти в Європі. Там він провів п'ять років, до 1867 р., живучи переважно в Швейцарії. Одне з головних завдань цього відрядження Костянтина Дмитровича становило доручення скласти керівництво з педагогіки. Протягом п'ятирічного перебування за кордоном він здійснив підготовку до складання «Педагогічної антропології», що переважало над усіма іншими його заняттями. Крім двох томів «Педагогічної антропології», Ушинський хотів написати ще й третій том практичного спрямування як доповнення до теоретичних засад виховання і навчання. На жаль, ця праця залишилася незавершеною [7].

Перебуваючи у відрядженні в країнах Західної Європи К.Д. Ушинський вивчає проблеми жіночої освіти та шкіл для малолітніх дітей. Він знайомиться з програмами жіночих шкіл, семінарій для вчительок, цікавиться підготовкою жінок до навчання і виховання дітей в умовах сім`ї. Він відстоює власне переконання в доцільності організації початкового навчання і виховання в родинному колі до виповнення дітьми восьми років. Великий педагог дбав про те, щоб жінка досягла високого рівня педагогічної майстерності і могла самотужки займатися початковим навчанням дитини. З цією метою він написав і видав підручники «Дитячий світ» (1861) та «Рідне слово» (1864), працю «Методичні посібники та матеріали до рідного слова», щоб полегшити для матері та зробити для неї приємною працю початкового навчання. Праця

«Рідне слово» видавалась протягом багатьох років в середньому тричі на рік і витримала близько 150 видань [6].

Популярність підручника, пояснюється вмілим використанням у ньому традицій української народної педагогіки. Діти, вважає педагог, мають право на щастя гарного домашнього виховання й навчання, а жінка-мати, пізнавши насолоду навчати і розвивати свого малюка, не повинна поступатися цим нікому без крайньої необхідності. Педагог звертає увагу матері на «педагогічну вроджену здібність», яка притаманна жіночій природі у вихованні дитини. У жінці-матері стверджується вроджене прагнення навчати й розвивати своїх дітей.

Високі морально-духовні якості, глибоке вивчення класичної педагогічної спадщини, стану сучасної на той час освіти і виховання, набуття педагогічного досвіду, а пізніше вивчення зарубіжного педагогічного досвіду дало можливість К.Д. Ушинському сформулювати *вимоги до особистості педагога та його підготовки* в навчальних закладах. Він вважав учителя ключовою фігурою у педагогічному процесі.

Ушинський про вчителя. У своїй статті «Про користь педагогічної літератури» (1857) К.Д. Ушинський робить спробу підвищити соціальний статус учителя у суспільстві та його авторитет. Учений охарактеризував образ народного вчителя і визначив основні вимоги до його діяльності. З погляду вченого вчитель – найважливіший елемент в педагогічному процесі: «... вплив особистості вихователя на молоду душу складає ту виховну силу, яку не можна замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань і заохочень». Видатний педагог наголошував, що народним учителем може бути лише людина, яка близька до народу, тісно пов'язана з ним, знає народну мову, живе народними інтересами. Учитель повинен бути високоосвіченою людиною з енциклопедичними знаннями, любити свою професію, бути завжди зацікавленим в удосконаленні своєї педагогічної майстерності, володіти педагогічним тактом. Учитель має чітко уявляти мету педагогічної діяльності, мати високу практичну підготовку, володіти методикою навчання і виховання, вміти викладати свої знання. Він наголошував, що педагог має бути не тільки хорошим викладачем, але й не менш умілим вихователем [8].

К.Д. Ушинський зазначав, що учитель повинен бути психологом, глибоко знати психологію дитини, вивчати і добре знати свого вихованця, щохвилини перебувати у сфері психологічних явищ. Необхідною умовою успіху вчителя є його обізнаність з науковими основами педагогіки і побудова своєї діяльності на передових досягненнях педагогічної теорії.

На думку Костянтина Дмитровича, якщо народний учитель хоче мати моральний вплив на дітей та їх батьків, він повинен мати звичку до простого, скромного, діяльного і чесного життя; знати життя і побут тих дітей, яких буде вчити. «Якщо медикам ми довіряємо своє здоров´я, то вихователям ввіряємо моральність і розум наших дітей, ввіряємо їхню душу, а разом з тим і майбутнє нашої Вітчизни», – так визначав К.Д. Ушинський роль і значення професії вчителя. Педагогічну професію він порівнював з творчістю художника, який створює духовний образ людини.

Головна функція вчителя, за його висловом, – бути посередником між усім, що було благородного і високого в минулій історії людей і поколінням новим, бути охоронцем святих заповітів людей, що боролися за істину і за благо. Учитель повинен стати живою ланкою між минулим і майбутнім. І тому його справа – одна з найважливіших справ історії.

Про підготовку вчителя. Проблема підготовки сучасного вчителя – одна з найважливіших соціально-педагогічних проблем. Розробляючи педагогіку як науку, К.Д. Ушинський особливу увагу приділив проблемі вчителя і системі його підготовки. Погляди з цього питання викладені ним у цілому ряді наукових праць. На самому початку своєї педагогічної діяльності К.Д. Ушинський у низці статей показує, що «самий істотний недолік у справі російської народної освіти є брак хороших наставників, спеціально підготовлених до виконання своїх обов'язків». Відводячи учителеві відповідальну роль у суспільстві, К.Ушинський розробив певну систему його підготовки, зокрема у педагогічних семінаріях. Відповідно до ідеї народності виховання, першою і основною умовою плідної діяльності педагога К.Д. Ушинський вважав його близькість прагненням та інтересам народу. Водночас Костянтин Дмитрович підкреслював, що для гімназійного викладача головним є не стільки знання предмета, скільки сформованість уміння виховувати учнів своїм предметом. К.Д. Ушинський писав, що педагоги – це єдиний клас людей, для практичної діяльності яких вивчення духовної сторони людини є так само необхідним, як для медика – вивчення тілесної. Учитель має володіти педагогічним тактом, знати свою справу і завжди займатися самовдосконаленням та підвищенням власної професійної майстерності.

Для підготовки народних учителів він пропонував створювати вчительські семінарії («Про проект учительської семінарії»), а для підготовки вчителів середніх шкіл – педагогічні факультети при університетах. В університетську вчительську семінарію видатний педагог рекомендував приймати вихованців тільки тоді, коли можна з упевненістю передбачити в них хороших учителів.

К.Д. Ушинський вважав необхідним розвивати у майбутніх учителів жагу до знань, до самоосвіти. Він запроваджує після завершення навчання в семінарії річне стажування, яке випускники проходили під керівництвом наставників семінарії, брали у них консультації, звертались за порадами, за необхідною літературою, методичними посібниками. Окремим стажистам семінарія надавала грошову підтримку. Лише після цього випускники отримували кваліфікацію вчителя народної школи. Попередній відбір семінаристів відбувається через навчання протягом кількох років у підготовчій учительській школі з наступним складанням іспиту. Вихованці, вже прийняті за екзаменом, повинні залишатися в семінарії три місяці і чекати остаточного зарахування, яке здійснює навчальна рада семінарії по кожному вихованцю окремо. У семінарії поряд з вивченням необхідних навчальних предметів необхідна ґрунтовна практична підготовка майбутніх учителів. К.Д. Ушинський вважав, що народний учитель повинен досконало володіти письмом, уміти малювати, креслити, виразно читати й обов’язково

співати. Крім загальних і спеціальних предметів семінаристи повинні прослухати курс природничих наук, прилаштований для пояснення предметів, що оточують селянського хлопчика, короткі курси сільського господарства і практичної загальнодоступної медицини. Народний учитель повинен надати селянам необхідну агрономічну і медичну допомогу. Тому головну діяльність учительської семінарії К.Д. Ушинський вбачав у практичних заняттях. З цією метою він вперше запроваджує педагогічну практику для семінаристів.

Видатний педагог вважав за доцільне запровадити інститут класних ординаріїв, тобто таких старших учителів класу, які, викладаючи у своєму класі якнайбільше уроків, разом з тим стежили б за викладанням всіх інших предметів у класі, а також за успіхами учнів цього класу. По суті, К.Д. Ушинський запропонував ідею введення посади класного керівника.

Важливими є думки К.Д. Ушинського про необхідність надання педагогічної освіти жінкам. Працюючи у Смольному інституті, він відкрив для вихованок педагогічний клас. Підкреслював, що «старанністю, точністю у виконанні своїх обов'язків, терпінням та вмінням поводитися з дітьми жінки можуть перевершувати чоловіків».

Відтак, К.Д. Ушинський досягнув акмевершин у різноманітних сферах як вчений, реформатор, просвітитель, педагог-практик, дослідник. Для К.Д. Ушинського притаманне *прагнення до самоосвіти, саморозвитку, творчої новаторської діяльності.* Він постійно вчився, пізнавав світ, перетворював педагогічну дійсність. Педагогічна спадщина та прогресивні ідеї видатного педагога не втрачають актуальності і в наш час, ураховуючи положення – освіта і виховання кожної людини мають здійснюватися впродовж життя.

Таким чином, постать визначної особистості – К.Д. Ушинського - є унікальною, оскільки він уособлював кращі риси морально-духовної, енциклопедично освіченої людини XIX століття, був зразком педагога-громадянина, відданого своїй справі, який на багато століть випередив свій час. Його життя і діяльність – приклад самовідданого, жертовного служіння в ім'я процвітання своєї Вітчизни.

Список використаних джерел

1. Акмеология качества профессиональной деятельности специалиста: монографія / Н.В. Кузьмина, С.Д. Пожарский, Л.Е. Паутова. – СПб, Коломна-Рязань, 2008. – 376 с.
2. Акмеология: учеб. пособ. /А.А. Деркач, В.Г. Зазыкин. – СПб.: Питер, 2003. – 367 с.
3. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека. Характеристики и условия достижения. – М., 1998. – С. 40.
4. Романовский А.К., Барсук И.Я. Жизнь во имя будущего. Очерк научно-педагогической и литературно-публицистической деятельности К.Д. Ушинського / под ред. д-ра филоф. наук В.И. Войтко. – Киев: Рад. Школа, 1974. – 120 с.
5. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: В 6 т. – Т. 1: О народности в общественном воспитании. / Педагогика. – М., – 1988. – 416 с.
6. Ушинський К.Д. Там само. Т. 2: Методичні посібники та матеріали до «Родного слова». – 560 с.
7. Ушинський, К.Д. Людина як предмет виховання [Текст] / К.Д. Ушинський // Історія педагогіки України / О.С. Мельничук. – Кіровоград, 1998. – С. 121–153.

8. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні / К.Д. Ушинський // Історія педагогіки України / О. С. Мельничук. – Кіровоград, 1998. – С. 121–153.
9. Ушинський К.Д. Твори: В 6 т. – К., 1952. – Т.2: Звіт про відрядження для огляду закордонних жіночих закладів колезького радника К.Ушинського. – 560 с.

Забродська Катерина,
студентка 22 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Життя та педагогічна діяльність К.Д. Ушинського

«Готувати уми! Сіяти ідеї!...
Ось наше призначення.
Ми живемо не в ті роки, щоб могли діяти самі.
Відкиньмо егоїзм, працюймо для нащадків!...»
К.Д. Ушинський

Костянтин Дмитрович Ушинський – видатний український педагог, основоположник дошкільного виховання і народної школи, автор праць з теорії та історії педагогіки, підручників для початкового навчання. Костянтин Дмитрович збагатив вітчизняну педагогіку новими ідеями, які практично реалізовував у власній виховній роботі. Його педагогічна спадщина пронизана почуттям відповідальності за майбутні покоління та має принципове значення для розвитку теорії і практики світової та вітчизняної педагогіки.

Впродовж останніх десятиліть ціла низка дослідників, зокрема В. Андрущенко, І. Бичко, Б. Головко, В. Горський, М. Михальченко, В. Огнев'юк, М. Култаєва, В. Лук'янець, В. Окороков, В. Ярошовець, Л. Горбунова, намагається віднайти найдрібніші деталі з життя видатного педагога та їх подальший вплив на творчість митця.

Мета статті – висвітлити основні віхи життя Костянтина Дмитровича, дослідити основні праці митця та обґрунтувати його внесок у розвиток світової педагогічної думки.

Великий вітчизняний педагог народився 2 березня 1824 р. в м. Тулі. Його батько, Дмитро Григорович Ушинський, багато років перебував на військовій службі, а вийшовши у відставку і здобувши дворянське звання за багаторічну службу в армії, працював службовцем у різних установах Тули, Полтави, Петербурга та був повітовим суддею в м. Новгороді-Сіверському Чернігівської губернії. Мати майбутнього генія, Любов Степанівна Ушинська, походила з родини відомого письменника В.В. Капніста. Саме вона була першою вчителькою свого сина та навчала його грамоти, пробудивши допитливість і повагу до знань. На превеликий жаль, жінка померла, коли хлопчику було всього 11 років. Однак, упродовж всього свого життя вдячний син високо цінуватиме здібності матері-вихователькі, вважаючи її особистість «необхідним посередницьким членом між наукою, мистецтвом і поезією, з одного боку, звичаями і характером народу з другого» [4].

Майбутній педагог провів дитячі роки у маєтку батька, у місті Новгород-Сіверському Чернігівської губернії. Маєток був розташований на високому березі Десни, де був величезний старий сад, а сама місцевість була багата

найрізноманітнішими ландшафтами. К.Д. Ушинський пізніше згадував: «*Боже мій! Скільки перемріялось, на цьому прекрасному березі Десни, на цих кручах, навислих над рікою. Як оживлялось і наповнювалося враженнями життя моє, коли наближалася весна! Я стежив за кожним її кроком, за кожною найменшою зміною в боротьбі зими і літа*» [5].

Велике значення на формування поглядів К.Д. Ушинського мало навчання в Новогород-Сіверській повітовій гімназії, яку очолював доктор права і філософії Ілля Федорович Тимковський. У свій час він читав лекції з історії словесності і законодавства в Московському університеті.

Під впливом І.Ф. Тимковського в майбутнього педагога пробуджується інтерес до вивчення історії і права. Не дарма, К.Д. Ушинський з глибокою пошаною відгукувався про свого вчителя, називаючи його «шановним старцем» і визнававши за ним благоговійну повагу до науки.

У 1840 році К.Д. Ушинський вступає до Московського університету на юридичний факультет, де на всю широчінь розгорнулися його здібності. Товариш Костянтина по університету, Ю.С. Рехневський, згадував: «*Ми всі звернули увагу на Ушинського, який з розумним і надзвичайно симпатичним лицем, жива і жвава мова якого, оригінальні і різкі судження з приводу університетських лекцій, тогочасних літературних і театральних явищ і всього, що цікавило наш університетський світ, мимоволі збуджували загальне співчуття, яке викликає всяка непересічна молода людина*» [2, с. 188].

У 1844 році, 21-річним юнаком, К.Д. Ушинський блискуче закінчує університет і одержує запрошення посісти місце професора у Демидівському ліцеї м. Ярославля. Проте перед тим, як приступити до виконання своїх професорських обов'язків, К.Д. Ушинський ще два роки провів у Московському університеті, готуючись до магістерського екзамену.

І, нарешті, у 1846 році Ушинський отримує призначення в Ярославльський юридичний ліцей на посаду професора енциклопедії законодавства, державного права і фінансів. Блискуча ерудиція, яскравий талант, смілива антикріпосницька, антисамодержавна спрямованість лекцій завоювали молодому професорові величезну популярність серед студентів і створили репутацію неблагонадійного в очах місцевого начальства. До ліцею з інспекцією прибув опікун Московського учбового округу, внаслідок чого було звільнено найбільш прогресивного професора – К.Ушинського.

На жаль, після звільнення, Костянтин Дмитрович довгий час поневірявся, так як ні один навчальний заклад не хотів брати «бунтівника-вчителя», накликаючи тим самим великі проблеми.

У 1850 році починає роботу в Петербурзі в департаменті духовних справ іноземних сповідувань. Перебуваючи у відрядженні в Чернігівській губернії, педагог знайомиться з Надією Семенівною Дорошенко, яка згодом стала його дружиною і матір’ю шести дітей.

У 1854 р. К.Д. Ушинський дістає посаду викладача російської мови та інспектора класів у Гатчинському сирітському інституті, де працював до січня 1859 р. Тут він знаходить своє місце в житті – усвідомлює потребу брати особисту участь у розв’язанні найважливіших суспільних проблем – проблем виховання й навчання. З’являються його перші педагогічні статті і праці:

«Про користь педагогічної літератури», «Три елементи школи», «Про народність в громадському вихованні», а в 1861 році він видає книгу для читання в родині і школі «Дитячий світ».

Натхненний духом просвітництва, створенням народних шкіл, він став свідком швидкого розвитку капіталістичних відносин тогочасного суспільства. Від його душевного зору не сховалось те, що привілейовані верстви, багатії мають свої, особливі інтереси в сфері освіти, надто далекі від народних. За сміливість поглядів, спроби реформації освітніх програм, пробудження гідної свідомості великий просвітник зазнав поневіряння та злигоднів. Чиновники чинили постійні ревізії та нагляд за діяльністю К.Д. Ушинського і не раз звільняли з роботи або не допускали до неї, звинувачуючи в неблагонадійності.

У 1859 році К.Д. Ушинського, уже відомого як визначного педагога, призначають інспектором класів Смольного інституту шляхетних дівчат, де він перебудував не тільки навчально-виховний процес, а й весь життєвий устрій інституту: Костянтин Дмитрович заборонив класним дамам втручатися в навчальний процес, звільнив непідготовлених консервативних учителів та ввів природничі науки, педагогіку та психологію, які сам й викладав. Як результат, весь психологічний клімат закладу став теплішим та людянішим [2, с.189].

Однак, у 1862 р. К.Д. Ушинський змушений був залишити роботу в Смольному інституті, бо ті зміни, які він вніс у навчально-виховний процес, значно ускладнили його стосунки з керівництвом, і, невдовзі, Міністерство освіти відрядило педагога за кордон для вивчення досвіду жіночої освіти.

Перебуваючи у відрядженні в країнах Західної Європи, великий сівач педагогічних ідей, К.Д. Ушинський, вивчає проблеми жіночої освіти та шкіл для малолітніх дітей, цікавиться підготовкою жінок до навчання і виховання дітей в умовах сім`ї. Ознайомившись з досвідом організації навчальних закладів для малолітніх дітей в іноземних країнах, педагог виносить тверде переконання, що школа, яка приймає своїх підопічних до семи років, лише даремно шкодить здоров`ю дітей та їхньому природному розвиткові, підриваючи, таким чином, основи своїх власних навчальних успіхів. Він відстоює власне переконання в доцільності організації початкового навчання і виховання в родинному колі до виповнення дітьми восьми років.

Педагогічна спадщина К.Д. Ушинського – вершина не тільки вітчизняної, а й світової педагогічної думки. І на таку височінь він піднісся завдяки тому, що сторінки його творів щедро засіяні золотими розсипами народної педагогіки.

«Є лише одна загальна для всіх природжена схильність, – зазначає К.Д. Ушинський, – на яку може розраховувати виховання: це те, що ми звемо народністю». Під народністю він розумів своєрідність кожного народу, нації, зумовлену їх історичним розвитком, географічним, природними умовами. Це «поля Батьківщини, її мова, її перекази і життя», тобто те самобутнє, найтиповіше і найдорожче, що відрізняє одну націю від іншої й забезпечує їй успішне функціонування і розвиток. Виховання, коли воно не хоче бути безсилим, має бути народним.. [1, с. 179]

Варто зазначити, що першоосновою національного виховання виступає рідна мова, яку К.Д. Ушинський у статті «Рідне слово» (1851 р) назвав «незвичайним педагогом», «великим народним педагогом», «найбільшим народним наставником», що навчає й виховує дітей надзвичайно швидко, легко й доступно, якимось незвичайним, властивим тільки їй способом.

«Мова народу – кращий, цвіт усього духовного життя, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається... Мова – найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що поєднує віджилі, живущі й майбутні покоління народу в одне велике історичне живе ціле. Коли зникає народна мова – народу нема більше!» [1] – це рядки зі статті К.Д. Ушинського «Рідне слово».

Як важливо нам сьогодні знати твори К.Д. Ушинського! Вони нам необхідні, як свіже повітря, в добу національного відродження, формування національної самосвідомості і відмови від національної меншовартості.

Якби це дивно не звучало, не всі погоджувалися з ідеями митця. Царська влада постійно переслідувала Костянтина Дмитровича за переконання й передові ідеї і за це він, фактично, був вигнаний з Батьківщини на 5 років. Однак, можна вбити людину, а не ідею, бо ідея – вічна!

Так, повернувшись з-за кордону, К.Д. Ушинський доклав усіх зусиль до завершення великого видання – психолого-педагогічного і філософського твору «Людина як предмет виховання», але внаслідок перевтоми стан його здоров'я значно погіршився. Проте навіть і в такому стані він багато працював: закінчував деякі свої твори, збирав матеріал для нових, зустрічався з учителями, давав їм поради.

У лютому 1870 року вчений вибрався на лікування до Італії, але дістався лише Відня, там захворів і повернувся до Криму. У вересні цього ж року прибув до сім'ї на хутір Богданку, де його зустріла страшна звістка – старший син Павло трагічно загинув.

«Після такого удару, – писав тяжко хворий Ушинський у листах до друга Пугачевського, — здоров'я моє остаточно зруйнувалося, і я не маю вже сил, щоб повернутися до Петербурга. Ледве дістався з родиною до Києва, де тепер лежу хворий, і, якби трохи поправитися, то поїду в Крим, а родину думаю влаштувати в Києві назовсім, купивши для цього будинок… Чи побачимось? Навряд. Моє багатостраждальне життя, здається, вже вичерпане. Поспішаю як-небудь влаштувати сім'ю на постійному місці, бо страшно й подумати, які безпорадні вони залишаються» [4].

Дуже жаль, що Костянтин Ушинський прожив коротке життя. Хвороба легенів стала фатальною для нього. У жовтні 1870 року Ушинський разом з синами виїхав до Криму, але в дорозі стан здоров'я значно погіршився. Через кілька днів до нього приїхали дружина і доньки. Він попрощався зі своїми рідними і ввечері 3-го січня 1871 року тихо помер.

Газета «Одеський вісник» писала: «…В Одесі не знайдеться жодного вчителя, жодної освіченої людини, жодної матері, яка дбає про своїх дітей, кому не було б відоме ім'я Костянтина Ушинського. Без усякого сумніву кожний з них готовий був би зробити все можливе, щоб утамувати муки страдника». На мою думку, це свідчення всенародної пошани [5].

Як і наш геній Тарас Шевченко, Костянтин Ушинський, будучи тяжко хворим, заповідав поховати його на схилах Дніпра-Славути. Труну з тілом Ушинського 9 січня 1871 року було перевезено до Києва. Поховано його у мальовничому і святому місці Видубецького монастиря під старезним каштаном.

Ми можемо пишатися з того, що українець Костянтин Ушинський став великим педагогом, учителем не тільки російських і українських педагогів, а й грузинських, вірменських, фінських, татарських й болгарських.

На могилі учителя вчителів встановлено мармурову плиту з епітафією, автором якої був Павло Тичина.

Отже, на мою думку, нині настав благословенний час повернути ім'я Костянтина Дмитровича Ушинського, великого українського педагога, повернути його ідеї і книги, які ввійшли до золотого фонду світової науки. Адже, Костянтин Дмитрович Ушинський – національна гордість українського народу!

Список використаних джерел

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: Підручник / Л.В. Артемова. – К.: Либідь, 2006. – С. 177-182.
2. Історія педагогіки /За ред. проф. М.В.Левківського, докт. пед. наук О.А.Дубасенюк. – Житомир, 1999. – С. 187-199.
3. Педагогічна майстерність / За ред. І.А. Зазюна. – К., 1997.
4. Терлецький В. Костянтин Ушинський і Сумщина. – Суми: Собор. – 1998. – 102 с.
5. Шендеровський В. «Ні, я українець». // Українське слово. – 2001. – 14-20 червня.

Деркач Вікторія,
студентка 22 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Життєвий шлях К.Д. Ушинського

В роки царської сваволі
Він жадав народу волі,
Працював для Батьківщини,
Душу розумів дитини,
Школу рятував з безодні
Став безсмертним він сьогодні.
Павло Тичина

Костянтин Дмитрович Ушинський народився в м. Тулі. Він був третьою дитиною в сім'ї. Тульський краєзнавець А.А. Пєтухов, спираючись на матеріали державного архіву Тульської області, встановив, що батьки Ушинського в 1821-1824 роках проживали на квартирі в двоповерховому будинку купця Петра Івановича Овчинникова по вулиці Баранівської (у наш час вулиця Тургенівська, будинок №1). Його батько, Дмитро Григорович, дрібнопомісний дворянин, учасник Вітчизняної війни 1812 року, після відставки з військової служби працював у Тульській казенній палаті радником з купівлі-продажу і переміщенню селян, фігуруючи в документах під прізвищем Вшинський [2].

Мета статті – висвітити цікаві факти про сім'ю К.Д. Ушинського.

Точна дата народження К.Д.Ушинського невідома. За деякими даними, він народився в 1824 році, а за іншими – в 1823-му. Причинною цього стало те, що зробити запис у церковну книгу місцевий священик не міг, оскільки хлопчика хрестили в церкві, яка вважалася цвинтарною, тобто такою, у якій проводилися лише похороні служби, і через це вона не мала власної метричної книги.

Деякий час Костянтин жив взагалі без документів. І тільки, коли виникла необхідність вступу до гімназії, документи були виправлені. Лише в 1833 році батьки повернулися з України в Тулу, щоб отримати його свідоцтво про народження. Однак священик Іван Семенов, що хрестив хлопчика, до того часу помер, тому Тульській духовній консисторії довелося проводити опитування свідків і осіб, що були присутні при хрещенні, щоб видати необхідний документ. Правда, швидше за все, рік (а може і два) Костянтину приписали, так як хлопчик відрізнявся гарними здібностями і достатніми знаннями для навчання в школі [2].

У 1840 році Костянтин Ушинський вступає на юридичний факультет Московського університету, який він закінчує з відмінними знаннями через чотири роки. Його залишають при університеті для підготовки до магістерського екзамену. І вже 1844 року Постановою Ради університету К.Д. Ушинському присуджено ступінь кандидата юриспруденції. Роки навчання сформували його і як ученого, і як громадянина.

З 1854 року Ушинський працює спочатку викладачем, а далі інспектором в Гатчинському сирітському інституті. Тут він знаходить своє місце в житті – усвідомлює потребу брати особисту участь у розв'язанні найважливіших суспільних проблем – проблем виховання й навчання. З'являються його перші педагогічні статті і праці: «Про користь педагогічної літератури», «Три елементи школи», «Про народність в громадському вихованні», а в 1861 році він видає книгу для читання в родині і школі «Дитячий світ». Він стає основоположником нової народної школи.

Костянтин Ушинський прожив коротке життя. Хвороба легенів стала фатальною для нього. У жовтні 1870 року Ушинський разом з синами виїхав до Криму, але в дорозі застудився, захворів на запалення легенів і зупинився в Одесі. Стан здоров'я значно погіршився. Через кілька днів до нього приїхали дружина і доньки. Він попрощався зі своїми рідними і ввечері 3-го січня 1871 року помер.

Будучи тяжко хворим, заповідав поховати його на схилах Дніпра-Славути. Труну з тілом Ушинського 9 січня 1871 року було перевезено до Києва. Поховано його у мальовничому і святому місці Видубецького монастиря під старезним каштаном. Відомо, що поруч з могилою великого сина України була похована і його дружина Надія Ушинська, яка прожила 83 роки, і його онука Олена. На жаль, ще в 1936 році ці могили, як і багато інших, було знищено і через них прокладено асфальтову алею [3, с. 284-290].

К.Д. Ушинський одружився в 1851 році у віці 27 років з Надією Семенівнівною Дорошенко, подругою дитинства. Вона була донькою збіднілого українського дворянина, їй належав хутір Богданка в Глухівському

повіті Чернігівської губернії (тепер хутір Богданка Шосткинського району Сумської області). У них було шестеро дітей: Павло (1852 року народження), Віра (1855 р.), Надія (1856 р.), Костянтин (1859 р.), Володимир (1861 р.) і наймолодша дочка Ольга (1867 р.)

Доньки К.Д. Ушинського Віра і Надія навчалися в Київській гімназії і Одеському інституті шляхетних дівчат. Віра (в заміжжі Потто) на свої кошти відкрила в Києві чоловіче Міське училище ім. К.Д. Ушинського. Менша дочка Надія у 1895 році на кошти своєї матері і свої побудувала в селі Богданці початкову школу для селянських дітей. Навчалися діти в школах за книгами К.Д. Ушинського «Рідне слово» і «Дитячий світ» [4, с. 410-420].

Старший син Павло влітку 1870 трагічно загинув на полюванні. Це був найтяжчий удар долі. К.Д. Ушинський дуже любив свого первістка. Випадковий самостріл на полюванні обірвав життя юнака, якому не виповнилося й вісімнадцяти років.

Про інших синів Ушинського знаємо мало. Відомо, що Костянтин і Володимир навчалися в Київській гімназії і загинули в революційній круговерті 1918 року в Чернігові.

У 1905 році дружини К.Д. Ушинського та сина Володимира вже не було в живих. До початку Жовтневої революції 1917 року залишалися в живих Костянтин, Надія і Віра, що була заміжня за італійським підданим Потто.

У даний час доля спадкоємців К.Д. Ушинського практично не відома. Але у 2007 році завідуюча відділом етнографії Рівненського обласного краєзнавчого музею Алла Українець виявила в селі Рясники два надгробки. Один надгробок – Марії Миколаївни Ушинської (1859-1903), інший – Лідії Олександрівни Врангель (1883-1907). Обидві жінки пов'язані кровними узами з родиною Костянтина Дмитровича Ушинського.

Марія Миколаївна – невістка Костянтина Дмитровича, з роду Виноградських і Скоропадських, відомих на Україні прізвищ. У 1891 році вона вийшла заміж за сина прославленого педагога – Костянтина. Маєток в Рясники – весільний подарунок нареченого, який закінчив юридичний факультет університету св. Володимира в Києві і служив у секретаріаті Державної канцелярії. За станом здоров'я Марія Миколаївна переїхала з Петербурга в Рясники, де померла від запалення легенів у віці 43 років [1].

Лідія Олександрівна Врангель – дочка Марії Миколаївни, онука К.Д. Ушинського. Вийшла заміж за брата відомого білогвардійського генерала.

У Рясники, крім згаданих надгробків, збереглися руїни замку (маєтку) і церковні дзвони (20 і 7 пудів). Дзвони були подаровані Марії Ушинській матір'ю Наталею Виноградською.

Чи залишилися нащадки Ушинського в Росії чи Україні? Його родичів найбільше живе зараз в Канаді. Серед них лише професорів вузів – шестеро. Наприклад, правнук Дмитро Поспеловский – професор історії університету Західного Онтаріо в Канаді. А от у Росії начебто залишився тільки один з нащадків Ушинського. З чуток, звуть його Сергій, він матрос, жив у Мурманську. Але ці відомості потребують ретельної перевірки [1, с. 250-265].

Отже, ми вважаємо, що К.Д. Ушинський прожив хоча і коротке але гідне життя. Як ми знаємо, велич геніїв людства полягає не тільки в тому, що вони вражають силою свого інтелекту, силою своєї волі й характеру, значенням своїх наукових відкриттів і своєї діяльності. Сам педагог писав «Готувати уми! Розсівати ідеї! Ось наше призначення. Ми живемо не в ті роки, щоб могли діяти самі. Відкинемо егоїзм, будемо трудитися для нащадків…». «Зробити якнайбільше користі моїй батьківщині – ось єдина мета мого життя і до неї якраз я повинен спрямувати всі свої здібності». Ми можемо пишатися з того, що українець за походженням Костянтин Ушинський став великим педагогом, учителем не тільки російських і українських педагогів. У нього вчилися найкращі грузинські, вірменські, фінські, татарські й болгарські педагоги. У наш час медаллю імені Ушинського нагороджують науковців і кращих педагогів у Росії.

Список використаних джерел

1. Народна педагогіка. Світовий досвід / Кузьмінський А. - К.: Знання-Прес, 2003. - 280 с.
2. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.president.gov.ua/documents/151.html
3. Українська педагогіка в персоналіях: навч. посібник для студентів ВНЗ: у 2 кн. Кн. 2. XX століття / за ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – С. 284-292.
4. Ушинський К.Д. Твори в шести томах / К.Д.Ушинський. – К. : Рад. школа, 1952. – Т. 5. – 430 с.

Бойко Анна, Головенко Юлія,
студентки 31 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Із життя К.Д. Ушинського

К.Д. Ушинський народився в родині дрібно маєткового дворянина, в якій не було ні чвар, ні незгод, в якій дотримувалися старовинних звичаїв нашого народу. Садиба Ушинських була розташована за містом, на високому березі Десни, звідки відкривався величний краєвид на тиху ріку з її луками й запашними вербами.

«Боже мій! Скільки перемріялось, - згадує Ушинський, - на цьому прекрасному березі Десни, на цих кручах, навислих над рікою. Як оживлялось і наповнювалося враженнями життя моє, коли наближалася весна! Я стежив за кожним її кроком, за кожною найменшою зміною в боротьбі зими і літа». Ці враження залишать слід на всій його діяльності. Якими нещасними здаватимуться йому потім діти, замкнуті в задушних школах міст і в притулках!

Він, професор юридично-економічних наук Ярославського ліцею, на перших же лекціях проспівував не один гімн російській і українській природі. Ставши інспектором закритого Гатчинського, а потім Смольного інституту, він насамперед постарається широко відчиняти двері, щоб дати дітям більше волі, можливості погрітися на сонечку, подихати ароматом луків і лісів, побігати по полях. Він – автор «Дитячого світу», книги для дитячого читання,

майже пів книжки заповнив оповіданнями про природу, щоб дати широкий доступ її доброму впливові на душу дитини.

Середню освіту К.Д. Ушинський здобув у Новгород-Сіверській гімназії, де тоді директором був професор класичних мов Тимковський, старий педагог, що вмів запалювати своїх вихованців гуманістичними настроями.

К.Д. Ушинський легко справлявся зі шкільною наукою. Він багато читав, багато мріяв. Читання й народні перекази пробудили в ньому інтерес до минулого батьківщини, до її історії. «В голові моїй, особливо, коли я поволі, крок за кроком, брів з гімназії, спліталися цілими місяцями і, навіть, роками довгі і складні фантастичні історії і найдивовижніші романи, в яких, звичайно, я був героєм. Само по собі зрозуміло, що більша частина цих фантазій була войовничого змісту, але інколи вони набирали чудного аскетичного характеру. Войовничі перекази про Новгород-Сіверськ, облога його Самозванцем, оборона міста Басмановим, участь у шведській війні, безліч переказів відважного козацтва, виразні залишки укріплень, - все це, перемішане з Вальтерскотівською історією Наполеона і з безліччю войовничих повістей, було основою для створення довгої і нескінченної історії, якою я кілька років скорочував свій довгий шлях. Місцевість бралась тут же, і моя фантазія працювала над нею. Напівзруйновані вали поновлювались, тут і там піднімались зубчасті стіни й високі вежі, тихий монастир, що панував над околицями, перетворювалися в неприступну цитадель» [1].

Гімназійна наука мало задовольняла палкого юнака. Головна увага приділялася латинській і грецькій мовам, інші дисципліни поставлені були не дуже високо, особливо нові мови. Пізніше Ушинський писав про свої гімназійні роки, що «взагалі навчання далеко не досягало тієї повноти підготовчих відомостей, якої можна й потрібно вимагати від гімназії». Однією з причин такого стану, за його словами, були «погані, бідні підручники та відсутність будь-яких педагогічних знань у викладачів». Допитливий, вдумливий, Костянтин Ушинський намагався заповнити прогалини у своїх знаннях через читання.

В 1840 р. К.Д. Ушинський вступає на юридичний факультет Московського університету. Це були роки, коли російська громадська думка активно обговорювала питання філософії, політики, літератури й мистецтва. Уже звучав у літературі мужній голос Віссаріона Бєлінського. У Московському університеті викладали в цей час історик Грановський, який дуже майстерно читав лекції, і професор-юрист Редкін, що захоплював слухачів своєю широкою і глибокою ерудицією та суворою логічністю викладу. Ушинський захоплюється лекціями Грановського і Редкіна. І водночас він веде трудове життя студента, що вчиться і разом з тим заробляє на прожиття. На той час його батько збіднів і не міг висилати йому грошей. Неминучі щоденні приватні уроки приносять багато неприємних хвилин, але не послаблюють його наукових прагнень [1].

Він багато працював, багато читав. Закінчивши в 1844 р. університет, Ушинський водночас і готувався до професури і здобував собі уроками засоби до життя. Уривки із щоденника Ушинського знайомлять нас з тим, як

сутужно доводилося йому, який суворий режим він змушений був для себе встановити.

Розпорядок дня, який К.Д. Ушинський намітив на понеділок 14/XI 1845 р.:

Встати о 4 годині ранку
Працювати для екзамену (5, 6, 7, 8)
На уроці (9, 10, 11)
Усі потрібні справи – 12 година дня
Обід та відпочинок – 13 година дня
Читати для розуму (14, 15, 16, 17)
Думати про що-небудь порядне – 18 година
Читати що-небудь потрібне – 19 година
Писати до журналу, готувати для уроку – 20 година
Відпочивати – 21
Спати (22, 23, 24, 1, 2, 3, 4)

Розпорядок дня на вівторок 15/XI того ж року:

Встати, одягтися й читати для розуму (5, 6, 7, 8, 9)
Для екзамену, їхати до бібліотеки або робити виписки вдома (10, 11, 12, 13)
Обідати, відпочивати і трохи естетики (14, 15)
На уроці (16, 17, 18)
Писати до журналу та листи готувати для уроків (19, 20)
Відпочивати – 21 година
Спати о 22 годині [1, с. 5-6].

І так щодня. Весь час у напруженій, але організованій роботі, керованій розумом і твердою волею молодої людини, яка знає, що їй треба робити, і вміє все намічене обов'язково виконати.

Часом він переживає болісні шукання мети життя й діяльності. Його цікавить історія, і він збирається взятися за її писання. Але інший голос кличе його до практичного життя, до служіння рідному народові на якому-небудь практичному, а не науковому терені.

«Звичайно, ця праця достатня, щоб наповнити багато життів... Чи не лінощі тільки женуть мене від терену фактичної діяльності? Чи не зробив би я для Росії більше тут, ніж як написавши історію? Чи дасть вона що-небудь незрілому народові?»

Ушинський весь час поринає в читання російських письменників, захоплюється Бєлінським, вивчає мови.

Ось його вдача як студента за спогадами його сучасника:

«Уже на університетській лаві Ушинський відзначився цілковитою незалежністю своєї вдачі та звичкою висловлювати одверто свої переконання, не зважав на те, як це буде сприйнято. Він був нестерпним ворогом усякої банальності, всякого запобігання і підлабузництва і нещадно карав їдким сарказмом тих із товаришів, які в зв'язку з наближенням екзаменів їздили до професорів з візитами і поздоровленнями» [1].

Ушинський жив повним життям передового студента, що, прагнучи до знань, до науки, в той же час близько стояв до справ і інтересів, які хвилювали

тоді прогресивні кола російського суспільства. Біограф К.Д. Ушинського, М.Л. Песковський пише: «В Москві на той час утворилося щось на зразок студентського клубу. Це – невеликий трактир «Великобританія», який містився поблизу від університету. Дякуючи, головним чином, впливові Бєлінського, а також деяких інших видатних літературних діячів того часу, цей ембріон клубу дістав, можна сказати, історико-літературне значення інтелектуального центру московського студентства 40-х років. Студент Ушинський був дуже помітною величиною в цій загально студентській сім'ї. Його влучні зауваження про все, що хвилювало студентську молодь, облітали нерідко весь університет. З властивою йому одвертістю та різкістю Ушинський однаково гудив і тих професорів і тих студентів, які в чомусь відхилялися від високих моральних ідеалів, що запалювали тоді університетську молодь».

Список використаних джерел

1. Чавдаров С. Даденков М. К.Д. Ушинський / С. Чавдаров, М. Даденков. – К.: «Радянська школа», 1945.

Осадчук Вікторія, Кушпіль Тетяна,
студентки 33 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Педагогічна діяльність К.Д. Ушинського

Костянтин Дмитрович Ушинський – видатний український педагог, просвітитель, патріот. Він зріс на українському національному ґрунті, вибудував на тій основі справді прогресивну науку «виховання умів», обґрунтував і реалізував у багатьох працях ідею народності у вихованні.

19 лютого 1824 року народився в Тулі, у сім'ї дрібномаєтного дворянина, і провів своє дитинство в маєтку батька біля міста Новгород-Сіверського. Дошкільне виховання і початкову освіту отримав під керівництвом матері, яка навчала його вдома за програмою перших двох класів гімназії.

У 1835 році поступив в 3 клас Новгород-Сіверської гімназії де здобув загальну освіту [2, с. 25-27].

У 1840 р. К.Д. Ушинський вступив на юридичний факультет Московського університету, де слухав лекції видатних професорів.

У 1844 р. Костянтин Ушинський з відзнакою закінчив юридичний факультет Московського університету. У студентські роки Ушинський серйозно цікавився літературою, театром, мріяв про поширення грамотності серед народу. Він прагнув самостійно розібратися в тих суперечках, які велися серед передових російських людей про шляхи історичного розвитку Росії, про народності вітчизняної культури.

У 1844 – 1846 роках готується до магістерського екзамену.

1846 – 1849 – після закінчення університету 22-річний К.Д. Ушинський був призначений виконуючим обов'язки професора Ярославського юридичного ліцею. У своїх лекціях, які справляли глибоке враження на студентів, Ушинський, критикуючи вчених за відірваність від народного життя, говорив про те, що наука має сприяти її поліпшенню. Він закликав студентів до вивчення життя, потреб народу, допомоги йому.

Але професорська діяльність молодого вченого тривала дуже недовго. Начальство порахувало такий напрямок його діяльності шкідливо впливає на молодь, підбурючи її до протесту проти існуючих порядків, і незабаром він був звільнений. Для Ушинського почалися важкі роки поневірянь і боротьби за існування. Протягом декількох років він служив чиновником, займався випадковою, дрібною літературною працею у журналах. Все це не задовольняло того, хто мріяв про широку суспільну діяльність на благо своєї батьківщини.

В 1850 році служить чиновником Міністерства внутрішніх справ по департаменту іноземних сповідань

Будучи літом 1851 р. в рідній йому Чернігівській губернії, Ушинський одружився з подругою дитинства і сусідкою – Надією Семенівнівною Дорошенко. І присвятив їй вірш «Я згадна» [1, с. 42-49].

У 1852 р. в «Современнике» з'явився перший нарис «Поездка за Волхов», також «Магазин землеведения и путешествий. Географический зборник (1852 р., № 7; 1854 р. № 5, 6).

1853 р. «История одной французской эскадры» (№ 3), «Труды Уральской экспедиции» (№ 8-11), «Литературный характер или история гения» (№5-11).

У 1854 році отримав посаду викладача російської мови та інспектора класів у Гатчинському сирітському інституті, в якому відпрацював біля 5 років.

У 1855р. К.Д. Ушинський зібрав конференцію вчителів російської мови для обговорення питань викладання російської мови і словесності.

В ці ж роки в журналі «Бібліотека для читання» виходять такі статті Ушинського «Сейденгемский дворец» (1854 р. № 7,8), « Тежелое время» (1855 р., № 8)

У 1857 — 1858 рр. Костянтин Ушинський опублікував статті «Про користь педагогічної літератури», «Про народність у громадському вихованні», «Три елементи школи» та інші, в яких порушив важливі соціально-педагогічні проблеми. Ці праці зробили його ім'я відомим

З 1859 по 1862 р. К.Д. Ушинський працював інспектором класів Смольного інституту шляхетних дівчат, в якому також провів корінні реформи: об'єднав відділення для дворянських та міщанських дівчат, ввів викладання навчальних предметів рідною мовою, відкрив педагогічний клас, у якому вихованки отримували підготовку для роботи в якості вихователь ок, запросив до інституту талановитих викладачів, увів у практику роботи наради та конференції педагогів; вихованки отримали право проводити канікули і свята у батьків [2, с. 60].

1860 р. працював редактором «Журнала Министерства народного просвещения». Вже в листопаді 1861 р. Ушинського звільнили з посади редактора. Під час роботи в цьому журналі опублікував такі роботи: «Труд в его психическом и воспитательном значении», «Психологические монографии (Внимание)», «Воскресные школы» [1, с. 5- 8, 69].

Прогресивна діяльність К.Д. Ушинського в Смольному інституті викликала велике невдоволення в придворних, які керували установою.

Ушинського стали звинувачувати в атеїзмі, в тому, що він збирається виховати з дворянок «мужичок».

У 1861 році вийшла в світ книга К.Д. Ушинського «Дитячий світ».

У 1862 р. він був звільнений з інституту. Тоді ж йому було запропоновано виїхати за кордон під приводом вивчення постановки початкової і жіночої освіти та складання підручника з педагогіки. Це відрядження було фактично замаскованим вигнанням і важко відбилося на здоров'ї Ушинського, загострило давню хворобу легенів. Але, незважаючи на важку хворобу, він наполегливо працював за кордоном: ретельно і критично вивчав жіночі навчальні заклади, дитячі садки, притулки і школи Німеччини та Швейцарії, написав і видав у 1864 р. чудову навчальну книгу «Рідне слово», «Книга для тих хто навчає» і «Керівництво до викладання по «Рідному слову» для вчителів та батьків («Рідне слово» до жовтня 1917 р. мало 146 видань.).

У середині 1867 р. повернувся на батьківщину.

1867 р. Ушинський написав і протягом наступних двох років видав два томи головної своєї праці – «Людина, як предмет виховання». Зібрав матеріал для третього тому, але у повному обсязі завершити свій задум не встиг. Книга була цінним внеском в становлення педагогічної науки. В ній розглядаються психологічні основи навчання і виховання дітей, розвиток почуттів, сприймання, пам'яті, уявлення, мислення, мови тощо. Костянтин Ушинський висунув і обґрунтував вимогу враховувати вікові і психологічні особливості дітей у процесі виховання. Висловлював упевненість у тому, що шляхом цілеспрямованого виховання, яке спиратиметься на вивчення дитини, можна розширити можливості людських сил – *фізичних, розумових, моральних*.

1870 рік – співпраця з журналом «Народна школа». Тут надрукована стаття К.Д. Ушинського «Загальний погляд на виникнення наших народних шкіл».

Восени 1870 року Ушинський перевіз всю сім'ю до Києва і двох старших доньок помістив в Київський інститут.

Важка хвороба, напружена суспільно-педагогічна робота, що викликала різко негативне ставлення правлячих кіл, підірвали сили талановитого педагога і прискорили його смерть. Напередодні її, 1870 р. опинившись в Криму, він отримав деяке задоволення, побачивши, як високо цінують його вчителювання. На початку грудня цього ж року Ушинський відправився до Одеси з двома меншими синами.

В ніч з 21 на 22 грудня 1870 року К.Д. Ушинський помер в місті Одеса. Поховали його на території Видубецького монастиря в Києві, під великим каштановим деревом на березі річки Дніпра. На хартії, що прикрашає його надгробок, написано: «Костянтин Дмитрович Ушинський – автор «Дитячого світу», «Рідного слова» і « Педагогічної антропології». Помер 21 грудня 1870 року, на 47-му році життя» [1, с. 11-12, 97-99].

Його творчу спадщину складають такі твори:

«Про користь педагогічної літератури» (1857 р.)

«Три елементи школи» (1857 р.)

«Недільні школи» (1860 р.)

«Російські казки, які розповідав К.Д. Ушинський» (1946 р.)

«Бішка» (1938 р.)

«Колобок» (1946 р.)

Свої педагогічні ідеї вчений реалізував у своїх підручниках «Рідне слово» (1864р.) та «Дитячий світ»(1865р.) [1,с.113-115].

Список використаних джерел

1. К.Д. Ушинський в портретах, иллюстрациях, документах / за ред. Н.Г.Казанського. – М. Государственное учебно педагогическое издательство Министерства Просвещения РСФСР Ленинградское отделение Ленинград, 1950.
2. Струминский В.Я. Очерки жизни и педагогической деятельности К.Д. Ушинского / В.Я. Струминский. – М. Государственное учебно педагогическое издательство Министерства Просвещения РСФСР, 1960.

Юрчук Сніжана,
студентка 24 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Творчий шлях К.Д. Ушинського

У сузір'ї корифеїв світової педагогічної думки ім'я Костянтина Дмитровича Ушинського, українця за походженням, одного із основоположників педагогічної науки і народної школи, сяє зіркою першої величини. За масштабністю і глибиною висвітлення актуальної педагогічної проблематики він серед своїх сучасників не мав собі рівних. Геніальність українського педагога назавжди увійшла в золоту скарбницю світової педагогічної культури і є національною гордістю українського народу.

Метою статті є висвітлення цікавих фактів із життя Костянтина Дмитровича Ушинського.

К.Д. Ушинський – людина нелегкої долі. Багато негараздів прийшлося пережити видатному педагогу, підірвати власне здоров'я, проте досягти головної мети, викладеної в таких його словах: «Дати якнайбільше користі своїй батьківщині – ось єдина мета мого життя, і саме до неї я повинен спрямувати всі свої здібності» [1, с 43].

К.Д. Ушинський народився 19 лютого 1824 р. в родині дворянина в Тулі, його дитинство пройшло на Чернігівщині. Початковим навчанням Костянтина керувала мати, у дев'ять років він вступив до гімназії, свої знання поповнював із батьківської бібліотеки. Після його народження сім'я переїздить до Полтави, а згодом до Новгорода-Сіверського, де народилися ще два сини.

Садиба Ушинських була розташована за містом на високим березі Десни і діти виховувалися на красотах рідного краю. Дещо пізніше Ушинський в спогадах напише: «Важко передати словами те особливе дещо, яке народжується в душі нашій, коли ми згадуємо тепло рідного сімейного гнізда».

Мати Ушинського, Любов Степанівна, була з українського шляхетського роду грецького походження Капністів, сама виховувала і навчала сина грамоти. На жаль, пішла з життя дуже рано. «Мати моя померла, коли мені не було ще дванадцяти років, а батько після смерти матері майже не жив дома,

отже, жив я один з меншим братом моїм у тому хутірці, куди ніхто не наглядав», – згадував Костянтин пізніше.

У 16 років він вступив до Московського університету на юридичний факультет, який закінчив на «відмінно». Працював у Ярославському юридичному ліцеї професором камеральних наук, учителем словесності та юридичних наук у Гатчинському сирітському інституті. Писав статті «Про користь педагогічної літератури», «Про народність у суспільному вихованні», «Шкільна реформа в Північній Америці», «Три елементи школи» та ін. Педагогічні знахідки були настільки оригінальними, що він був запрошений на роботу в Смольний інститут шляхетних дівчат на посаду інспектора. Водночас працював і редактором «Журнала Министерства народного просвещения». У Смольному інституті Ушинський радикально реформував навчально-виховний процес: змінив зміст освіти, переглянув обсяг і послідовність вивчення предметів, увів нові.

Це були прогресивні зміни, але, на жаль, їх не підтримали колеги, його систематично цькували реакційно налаштовані викладачі, звинувачували у вільнодумстві. Він був звільнений разом із групою високоосвічених викладачів, яких сам запросив працювати.

Дружиною Ушинського була його подруга дитинства Надія Дорошенко. Вона була дочкою збіднілого українського дворянина, їй належав хутір Богданка в Глухівському повіті Чернігівської губернії. Мали вони трьох синів і трьох дочок. Дружина Ушинського багато зробила для того, щоб відкрити початкову школу на хуторі Богданка, допомагала селянським дітям дістати вищу освіту, ще до реформи 1861 року Ушинські звільнили від кріпацтва селян і віддали їм значну частину своєї землі.

Доньки Ушинського Віра і Надія навчалися в Київській гімназії і Одеському інституті шляхетних дівчат. Старша дочка Віра відкрила на кошти батька і свої дві початкові школи в Києві. Менша дочка Надія у 1895 році на кошти своєї матері і свої побудувала в селі Богданці початкову школу для селянських дітей.

Відомо, що Костянтин і Володимир навчалися в Київській гімназії і загинули в революційній круговерті 1918 року в Чернігові. У поневіряннях минули пожовтневі роки доньки Надії та Віри. Найменша донька Ольга була дружиною голови Київської губернської земської управи Суховніна. Вони мали чотирьох дітей, емігрували до Франції, де й померли [2].

Значне місце у педагогічній спадщині видатного педагога Ушинського посідають питання сім'ї і родинного виховання. Погляди Ушинського на родинне виховання формувались на ґрунті великої поваги до народу. Найкращою вихователькою в родині Ушинський вважав матір. У своїх творах видатний педагог присвятив багато сторінок жінці, матері-вихователькі.

Дуже жаль, що Костянтин Ушинський прожив коротке життя. Хвороба легенів стала фатальною для нього. Ввечері 3-го січня 1871 року він попрощався зі своїми рідними і тихо помер.

Отже, у даній статті ми дізналися про цікаві факти із життя Костянтина Дмитровича Ушинського, якого можна сміло вважати гордістю народу України!

Список використаних джерел

1.Ушинский К.Д. Собрание сочинений: в 11 т. / К.Д. Ушинский. – Т. 11. – М.; Л. : Изд. АПН РСФСР, 1952. – 727 с.

2. Шендеровський В. «Ні, я українець» / В. Шендеровський // Українське слово. – 2001. – 14-20 червня.

Думинська Юлія, Матус Юлія,
студентки 22 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук. професор О.Є. Антонова

«Если педагогика хочет воспитывать человека во всех отношениях,
то она должна прежде узнать его тоже во всех отношениях»
К.Д. Ушинський

Життєвий та творчий шлях К.Д. Ушинського

Костянтин Дмитрович Ушинський є видатною постаттю педагогіки. На ідеях «учителя учителів» ґрунтується сучасна українська педагогіка. Він розкрив загальні умови навчання й виховання дітей, був прихильником класно-урочної системи і вважав урок основною ланкою навчально-виховного процесу.

Мета нашої статті – проаналізувати життя та творчість К.Д. Ушинського.

Костянтин Дмитрович Ушинський – основоположник вітчизняної психолого-педагогічної думки, який зробив вагомий внесок у розвиток освіти і школи українського народу. Ушинського ми називаємо «батьком» педагогіки, тому що він залишив велику творчу спадщину, яка є важливим засобом підготовки дітей до життя в суспільстві [4].

Народився Костянтин Дмитрович 19 лютого (2 березня) 1824 року. Майбутній педагог провів дитячі роки у маєтку батька. Маєток був розташований на високому березі Десни, де, за спогадами Ушинського, був величезний старий сад, а сама місцевість була багата найрізноманітнішими ландшафтами.

Його батько – Дмитро Григорович, був офіцером, учасником війни 1812 року та Бородинської битви, де його було поранено. Мати – Любов Степанівна Ушинська, була його першою вчителькою, сама навчала свого сина грамоти, пробудивши допитливість. Мати померла, коли хлопчику було 12 років. Завдяки матері, – підкреслював педагог, – успіхи цивілізації проникають у родинне виховання, а через нього і в життя народу [4].

Середню освіту Костянтин Ушинський здобув у Новгород-Сіверській гімназії, яка була однією з найкращих на той час. Після закінчення гімназії він вступив на юридичний факультет Московського університету в 1840 р. і закінчив його в 1844 р. з відзнакою. Під час навчання захоплювався лекціями професора-юриста П.Г. Редкіна та історика Т.М. Грановського. Ще будучи студентом, Костянтин Ушинський давав приватні уроки, оскільки батько на той час збіднів і не міг надсилати йому гроші. Юнак багато читав, вивчав сучасну філософію, захоплювався літературою, мистецтвом, прагнув бути в курсі політичних подій у Росії та за кордоном. Збереглися окремі уривки з його щоденника, з яких постає образ людини великого розуму, міцної волі, відданої своїй вітчизні, народові.

У червні 1844 року йому присуджено звання кандидата юриспруденції. На 2 роки залишається в університеті на стажування. Його направляють до Ярославського юридичного ліцею на роботу. Там він займає посаду виконуючого обов'язки професора кафедри камеральних наук (законодавство, право, фінанси). Має конфлікти з керівництвом. 15 грудня 1849 р. Ушинський подає заяву про звільнення. Дружина Костянтина Дмитровича Ушинського – Надія Семенівна Дорошенко, з якою він познайомився ще в молодості в Новгород-Сіверському, походила з давнього козацького роду. В 1851 – одружується з Надією Семенівною. Вони мали 6 дітей: 3 сини й 3 дочки [4].

З 1854 року починає працювати в Гатчинському сирітському інституті викладачем словесності і законодавства. У Гатчинському сирітському інституті була організована спеціальна школа для малолітніх дітей де проводились дослідження з вдосконалення методів навчання і виховання. Він ознайомлюється з працями Є.О. Гугеля: «Читання для розумового розвитку малолітніх дітей і збагачення їх пізнаннями», «Керівництво до розумових вправ при викладанні вітчизняної мови на третіх курсах» та ін. Ці праці мали вплив на К.Д. Ушинського при підготовці його власних книг для дітей.

Костянтин Ушинський опублікував статті «Про користь педагогічної літератури», «Про народність у громадському вихованні», «Три елементи школи» та інші, в яких порушив важливі соціально-педагогічні проблеми. Ці праці зробили його ім'я відомим [5].

У 1859 році К.Д. Ушинського запросили на посаду інспектора класів Смольного інституту шляхетних дівчат, де йому вдалося провести значні прогресивні зміни.

Так, виходячи зі свого головного принципу демократизації народної освіти і народності виховання, йому вдалося прибрати існувавший до цього поділ складу учнів на «благородних» і «неблагородних» (тобто з міщанського стану), він ввів практику викладання навчальних предметів російською мовою і відкрив особливий педагогічний клас, в якому здійснювалася підготовка учнів для роботи в якості вихователь ок. К.Д. Ушинський ввів у практику педагогічної роботи наради та конференції педагогів, а вихованки отримали право проводити канікули і свята у батьків [2].

Вимушено перебуваючи за кордоном, учений багато працює, вивчає жіночі навчальні заклади, дитячі садочки, притулки та школи Німеччини і Швейцарії. Написав і видав 1864 р. навчальну книгу «Рідне слово» та «Керівництво до викладання за «Рідним словом». Праця «Рідне слово» видавалась протягом багатьох років в середньому тричі на рік і витримала близько 150 видань. Популярність підручника, пояснюється вмілим використанням у ньому традицій народної педагогіки. У «Рідному слові» вміщено прислів`я, баєчки і жарти, народні казки та пісні. Діти, вважає педагог, мають право на щастя гарного домашнього виховання й навчання, а жінка-мати, пізнавши насолоду навчати і розвивати свого малюка, не повинна поступатися цим нікому без крайньої необхідності. Педагог звертає увагу матері на «педагогічну вроджену здібність», яка притаманна жіночій природі

у вихованні малюка. В жінці-матері стверджується вроджене прагнення навчати й розвивати своїх дітей.

1867 р. Ушинський написав і протягом наступних двох років видав два томи головної своєї праці – «Людина, як предмет виховання». Зібрав матеріал для третього тому, але у повному обсязі завершити свій задум не встиг. Книга була цінним внеском в становлення педагогічної науки. В ній розглядаються психологічні основи навчання і виховання дітей, розвиток почуттів, сприймання, пам'яті, уявлення, мислення, мови тощо. Костянтин Ушинський висунув і обґрунтував вимогу враховувати вікові і психологічні особливості дітей у процесі виховання [3]. Висловлював упевненість у тому, що шляхом цілеспрямованого виховання, яке спиратиметься на вивчення дитини, можна розширити можливості людських сил – фізичних, розумових, моральних.

Як педагог і психолог Костянтин Ушинський великого значення надавав розвитку активності дітей у процесі навчання та виховання, вказував на методи і засоби контролю їхнього психічного розвитку, на необхідність дотримання правильного режиму життя, виховання волі та інтересів, набуття трудових навичок, умінь. Школа, вважав він, має не лише давати учням знання, а й розвивати у них пам'ять, творчу фантазію, логічне мислення.

Костянтин Ушинський зазначав, що будь-яка практична діяльність, спрямована на задоволення духовних потреб людини, є великим мистецтвом, а педагогіка як наука є вищим мистецтвом, оскільки вона задовольняє найбільшу з потреб людини і людства в цілому – їхнє прагнення до вдосконалення.

Основне завдання освіти й виховання, за Костянтином Ушинським, полягає у формуванні розвиненої людини на засадах народності. «Єдиний, – писав Ушинський, – тільки єдиний спільний для всіх природжений нахил, на який завше може розраховувати вихователь, це те, що ми називаємо народністю. Як нема людини без самолюбства, так само нема людини без любові до батьківщини і ця любов дає вихователю певний шлях до серця людини й могутню підпору в боротьбі з її поганими особистими й родинними нахилами» [3].

Він трактував народність досить широко. Розумів її як історію того чи іншого народу, його історичний розвиток, географічні і природні умови, в яких живе народ. Проаналізувавши системи виховання дітей в Англії, Франції, Німеччині, Костянтин Ушинський дійшов висновку, що система виховання в кожній країні пов'язана передусім з конкретними умовами історичного розвитку народу. Вона будується відповідно до інтересів народу, а тому розвиває і зміцнює в дітях ті моральні риси, які є основою патріотизму і національної гордості.

«Кожному народові судилося відігравати в історії свою особливу роль, і якщо він забув роль, то повинен зійти зі сцени: він більше не потрібен. Історія не терпить повторень. Народ без народності – тіло без душі, якому лишається тільки піддатися законові розкладу і знищитись в інших тілах, що зберегли свою самобутність. Особливість ідеї є принципом життя».

Влітку 1870 р. К.Д. Ушинський лікувався в Альме біля Бахчисарая. Повертаючись з Криму до себе додому на хутір Богданка Глухівського повіту

Чернігівської губернії, він хотів заїхати до свого колеги і друга Н.А. Корфа в село Времевку Олександрівського повіту на Катеринославщині, але з ряду причин не зміг це зробити. В цей же час удома в результаті трагічного випадку на полюванні загинув його старший син Павло.

Після цього К.Д. Ушинський вирішує переїхати жити з родиною до Києва, для чого він купив будинок по вул. Тарасівський, а сам з синами поїхав лікуватися до Криму. По дорозі до Криму він застудився і зупинився для лікування в Одесі, де і помер 21 грудня 1870 (3 січня 1871 року). Поховали К.Д. Ушинського в Києві на території Видубецького монастиря [1].

Костянтин Ушинський залишив велику творчу спадщину. Він є основоположником народної школи в нашій країні, творцем стрункої педагогічної системи, автором наукових праць і посібників. На його ідеях побудовані й розвиваються не лише вітчизняні освіта й виховання. Своєю теоретичною діяльністю К.Д. Ушинський зробив вагомий внесок у скарбницю світової педагогічної думки. Його вчення витримало випробування часом. Воно актуальне й сьогодні, коли відбувається відродження усієї системи народної освіти в незалежній Україні.

Список використаної літератури:

1. Ушинський Костянтин Дмитрович. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://znaimo.com.ua/
2. История педагогики: Учебник для студентов пед. ин-тов / Н.А. Константинов, Е. Н. Медынский, М. Ф. Шабаева. – 5-е изд., доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1982. – 447 с.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://subject.com.ua
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kotmurr.spb.ru
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://donkniga.com.ua

Деревицький Руслан,
студент 42 групи природничого факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Педагогічні ідеї К.Д. Ушинського

К.Д. Ушинський народився 19 лютого (2 березня) 1824 року в родині дворянина в Тулі, його дитинство пройшло на Чернігівщині, поблизу Новгород-Сіверського. Початковим навчанням Костянтина керувала мати, у дев'ять років він вступив до гімназії, свої знання поповнював із батьківської бібліотеки. У 16 років він вступив до Московського університету на юридичний факультет, який закінчив на «відмінно» двадцятирічним юнаком. Працював у Ярославському юридичному ліцеї професором камеральних наук (економіка, фінанси, державне право), учителем словесності та юридичних наук у Гатчинському сирітському інституті. Писав статті «Про користь педагогічної літератури», «Про народність у суспільному вихованні», «Шкільна реформа в Північній Америці», «Три елементи школи» та ін. Педагогічні знахідки були настільки оригінальними, що він був запрошений на роботу в Смольний інститут шляхетних дівчат на посаду інспектора класів. Водночас працював і редактором «Журнала Министерства народного просвещения». У Смольному інституті Ушинський радикально реформував

навчально-виховний процес: змінив зміст освіти, переглянув обсяг і послідовність вивчення предметів, увів нові [2].

Це були прогресивні зміни, але, на жаль, їх не підтримали колеги, його систематично цькували реакційно налаштовані викладачі, звинувачували у вільнодумстві. Він був звільнений разом із групою високоосвічених викладачів, яких сам запросив працювати. Це дуже вплинуло на здоров'я Ушинського – загострилася давня хвороба легенів. Відрядження за кордон для «лікування та вивчення постанови жіночої освіти» насправді було політичним засланням на п'ять років. Там К.Д. Ушинський старанно та критично вивчав роботу жіночих навчальних закладів, дитячих садків, притулків. Найдовше він перебував у Швейцарії, але відвідав і школи Німеччини, Франції, Бельгії та Італії. У ці роки він написав такі відомі праці: «Педагогічна подорож до Швейцарії», «Рідне слово», двотомник «Людина як предмет виховання» та інші.

Педагогіку Ушинський розумів як служіння народові. Педагогічна література має велику користь, оскільки встановлює в суспільстві правильні вимоги до виховання. Педагогіка – найвище з мистецтв, бо намагається задовольнити найвеличнішу з потреб людини і людства – потяг до «самовдосконалення». Головними предметами в рідній школі повинні бути мова, історія, географія, бо без них учні будуть погано знати і країну, і її населення [3].

Проблеми навчання дітей рідною мовою не давали спокою К.Д. Ушинському. «*Цей дивовижний педагог – рідна мова – не лише навчає багато чому, а й вчить, на диво, легко, за якимось недосяжно полегшувальним методом*», – зазначав К.Д. Ушинський. Європейська освіченість, широка обізнаність не лише з прогресивною світовою педагогічною думкою, а й зі світовими скарбами взагалі підвела К.Д. Ушинського до думки: запозичувати слід лише краще, не копіювати, а творити оригінальне для своєї національної школи.

В основі педагогічної системи К.Д. Ушинського лежить ідея народності. «*Всяка жива історична народність є найпрекраснішим створінням Господа на землі, і вихованню залишається тільки черпати з цього багатого і чистого джерела*», – писав він у статті «Про народність в громадському вихованні».

Під народністю Ушинський розумів своєрідність кожного народу, зумовлену його історичними та географічними умовами.

Характерною рисою для народності, в розумінні Ушинського, є громадськість. Він був переконаний у тому, що народна ідея виховання вимагає широкої громадської атмосфери навколо себе і не може бути здійснена без залучення найширших громадських сил. К.Д. Ушинський писав: «Сам народ і його великі люди прокладають шлях в майбутнє: виховання тільки йде по цій дорозі...»

Загальна оцінка ролі та значення мови в громадському житті дана Ушинським в його чудовій статті «Рідне слово». «Мова народу – найкращий цвіт усього його духовного життя, який ніколи не в’яне». Він вважав, що основними завданнями народної школи у вихованні особистості є виховання патріотизму засобами рідної мови, яка не тільки виражає духовні якості

народу, а й являється найкращим його наставником, що вчив народ ще тоді, коли не було ні книжок, ні школи.

Керуючись ідеєю народності, К.Д. Ушинський прийшов до висновку, що народна освіта повинна знаходитися в руках народу, а навчання дітей здійснюватися рідною мовою, яка є найяскравішим виявом народності [1].

Видатний педагог К.Д. Ушинський був тісно пов'язаний з Україною не лише своїм походженням але й особистими симпатіями до неї, науковими, зокрема етнографічними інтересами. У листі від 9 грудня 1863 року до свого друга Л. Модзалевського Ушинський називає себе «малоросом», а в листі від 4 вересня 1868 року до того ж адресата пише про Україну як про свою Батьківщину: «ми поки що оселилися у Петербурзі, хоча наступного року думаю переїхати до себе на батьківщину – в Київ».

Отже, К.Д. Ушинський показав, яким повинен бути вчитель і вихователь, він створив систему підготовки народних учителів в учительській семінарії. Вчення його актуальне і зараз. Ідеї великого педагога мали великий вплив не лише на розвиток вітчизняної педагогічної думки, але й на світову педагогічну науку [3].

Список використаних джерел

1. Ідея народності у вихованні / За творами К.Д. Ушинського // Рідна школа. – 2004. – №3. – С. 66-67.
2. Рідна мова в педагогічній системі Ушинського // Початкова школа. – 2002. – №4. – С.75-76; Початкова школа. – 2002. – №3. – С.74-76.
3. Народна педагогіка. Світовий досвід / Кузьмінський А. – К.: Знання-Прес, 2003. – 134 с.

Багінський Сергій, Батюк Віталій,
студенти 31 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Особливості світогляду К.Д. Ушинського

У своїх філософських поглядах К.Д. Ушинський йшов від ідеалізму до матеріалізму, проте цей шлях не був завершеним. Добре вивчивши різні філософські системи, критично використовуючи елементи цих систем, він намагався виробити свій самостійний оригінальний світогляд.

У своїх поглядах на природу, людину він дотримувався еволюційного вчення Дарвіна. Вважаючи людину частиною живої природи, в праці «*Людина як предмет виховання*» Ушинський розпочинає свій виклад з характеристики організму взагалі, його зв'язку з середовищем і переходить далі до особливостей тваринного і людського організмів. К.Д. Ушинський розглядає живі організми як предмет і продукт біологічного їх розвитку, вказує на зміну спадковості під впливом зміни умов існування, виступає проти віталізму, хоч і зберігає це поняття «сила розвитку». Водночас К.Д. Ушинський зважає і на *специфічні особливості* людського організму, суспільно-історичні умови їх походження, вказує на значення праці в житті людини, хоч і не піднімається до розуміння тієї ролі, яку вона відіграла в історичному становленні її природи [1].

Зв'язок виховання з життям народу повинен здійснюватися, насамперед, на основі підготовки дитини до трудової діяльності, на основі виховання в дітей поваги до праці й трудового народу, який є творцем матеріальних і духовних цінностей.

К.Д. Ушинський підкреслював, що людина розвивається й формується в трудовій діяльності. Праця в його вченні виступала як основа, мета і засіб людського існування, як *джерело* морального, розумового і фізичного вдосконалення. Найвиразніше ця думка К.Д. Ушинського відображена у його статті «*Праця в її психічному і виховному значенні*», яка вперше була надрукована в «Журнале Министерства народного просвещения» (1860, № 7).

«*... фізична праця необхідна для розвитку і підтримання в тілі людини фізичних сил, здоров'я і фізичних здібностей, цього доводити немає потреби, - відзначає К.Д. Ушинський. – Але необхідність розумової праці для розвитку сил і здорового, нормального стану людського тіла не всі усвідомлюють чітко. Багато хто, навпаки, вважає, що розумова праця шкідливо впливає на організм, а це зовсім несправедливо. Звичайно, надмірна розумова праця шкідлива; але й надмірна фізична праця також руйнує організм. Проте можна довести безліччю прикладів, що бездіяльність душевних здібностей і при фізичній праці шкідливо впливає на тіло людини. Це неодноразово помічалося на тих фабриках, де робітники є доповненнями машини і заняття їх не вимагає майже ніякого зусилля думки. Та це й не може бути інакше, тому що тілесний організм людини пристосований не тільки для тілесного, а й для розумового життя. Всяка ж розумова праця, навпаки, приводячи в дію нервову систему, впливає благотворно на обіг крові і на травлення. Люди, звиклі до трудового кабінетного життя, почувають збудження апетиту швидше після помірної розумової праці, ніж після прогулянки. Звичайно, розумова праця не може розвинути мускулів; але діяльність і особлива жвавість нервової системи заміняє цю нестачу. І якщо розумова діяльність не рятує цілком від необхідності руху, то значно зменшує цю необхідність*» [1, с. 108 – 109].

Праця, *по-перше*, є основою і засобом людського існування і, *по-друге*, вона є джерелом фізичного, розумового і морального вдосконалення людини. Ось чому, на його думку, виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинно виховувати її не для щастя, а готувати до праці.

Вільна праця потрібна людині сама по собі, для розвитку в ній почуття людської гідності. Багатство, відсутність праці діє руйнівно не тільки на моральність, але навіть і на щастя суспільства.

Людина без розумових занять значно сильніше почуває шкідливість сидячого життя. Це особливо помітно на тих ремісниках, ремесло яких, не вимагаючи значних фізичних зусиль, вимагає сидячого життя і досить мало розумової діяльності. Сильний розвиток нервової системи розумовою працею дає надзвичайну живучість тілу людини. Між ученими особливо є багато людей, які доживають до глибокої старості, і люди, які звикли до розумової праці, виносять зміну клімату, погане повітря, нестачу їжі, нерухомість не гірше, а часто навіть краще тих, у кого дуже розвинені мускули, але кволо і мляво діють нерви. Причини цього слід шукати у тому важливому значенні, що його має нервова система в житті інших систем людського організму і в участі, яку бере вона у всіх його функціях.

К.Д. Ушинський надавав великого значення фізичній праці, вважаючи дуже корисним, щоб людина у своїй діяльності поєднувала фізичну і розумову працю, підкреслюючи велике виховне значення сільськогосподарської праці (особливо в сільських школах), але цілковита рівновага між ними навряд чи потрібна. Людська природа така- гнучка, що здатна до найрізноманітнішого способу життя. Найсильніша перевага праці розумової над фізичною і навпаки швидко переходить у звичку і не шкодить організмові людини; тільки цілковиті крайності в цьому відношенні є згубними. Крім того, при нинішньому стані суспільства важко уявити собі такий спосіб життя, в якому праця фізична і розумова урівноважувалися б: одна з них буде тільки відпочинком.

Проте людина скоро забуває, що саме праці вона була зобов'язана хвилинами високих насолод, і неохоче залишає їх для нової праці. Вона нібито не знає незмінного психологічного закону, що насолоди, якщо вони не супроводяться працею, не тільки швидко втрачають свою ціну, але також швидко спустошують серце людини й відбирають у неї одне по одному всі її найкращі якості.

К.Д. Ушинський переконаний *«чим більші багатства чекають на людину, тим більше вона повинна приготуватися морально й розумово до того, щоб витримати своє багатство»* [1, с. 113].

Якщо духовні сили, що викликають вільну діяльність людини на нову серйозну працю, більш духовну від попередньої, не зростають разом з матеріальними засобами для задоволення своїх потреб і примх, то не тільки моральна гідність людини, а й щастя її знижується в міру збільшення її багатства, чи то вона додаватиме капітали до капіталів, чи витрачатиме їх на насолоди. Багатство зростає без шкоди для людини тільки тоді, коли разом з багатством зростають і духовні потреби людини, коли і матеріальна, і духовна сфери разом і дружно розширюються перед нею.

К.Д. Ушинський називає такі вимоги до дитячої праці: посильність як фізичної, так і розумової праці, відповідність вікові дітей: самостійний характер праці (все, що дитина може робити сама, повинна робити сама), чергування видів праці: праця фізична не тільки приємний, а й корисний відпочинок після розумової.

Велике значення у фізичному вихованні дітей має, на його думку, вивчення природознавства, зокрема анатомії і фізіології людини. У своїй книзі *«Дитячий світ»* Ушинський дуже цікаво розповідає про будову організму людини. На цікавих прикладах показує роль фізичного загартування. У третьому томі *«Педагогічної антропології»* він зробив спробу обґрунтувати мету, зміст та форму фізичного виховання дітей, виходячи з основ анатомії і фізіології людини, медицини, санітарії і гігієни, приділивши велику увагу зміцненню нервової системи учнів та вихованню у них волі різними способами фізичного загартування.

Отже, під гармонійно розвинутою особистістю К.Д. Ушинський розумів людину, в якій поєднані розумова зрілість, моральна досконалість і фізична розвиненість.

Список використаних джерел

1. Ушинський К.Д. Праця в її психічному і виховному значенні // Вибрані педагогічні твори: В 2- х т. пер. з рос. / Редкол.: В.М. Столєтов (голова) та інші. – К.: Рад. школа, 1983.

Киршицька Оксана,
студентка 34 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Цікаві факти з життя К.Д. Ушинського

Костянтин Дмитрович Ушинський – педагог-демократ, який займає таке ж місце в педагогіці як Ян Амос Коменський, Й.Г. Песталоцці, А.Дістервег та інші. К.Д. Ушинський був, безумовно, однією з найвидатніших особистостей в історії XIX століття. Хто б з ним не спілкувався, непомітно для себе, підпадав під його інтелектуальний вплив. Роки навчання сформували його як ученого так і громадянина. У своєму щоденнику він мав такі записи: «Готувати уми! Розсівати ідеї! Ось наше призначення. Ми живемо не в ті роки, щоб могли діяти самі. Відкинемо егоїзм, будемо трудитися для нащадків…» Через кілька років знову запис: «Зробити якнайбільше користі моїй батьківщині – ось єдина мета мого життя і до неї якраз я повинен спрямувати всі свої здібності». Він досягнув поставленої мети, він трудився на благо інших, навчав інших і залишив яскравий приклад та настанови для нас.

Мета статті – висвітлити найцікавіші факти з життя видатного вітчизняного педагога К.Д. Ушинського.

Дослідженням життя та педагогічної діяльності К.Д. Ушинського займалися професори В.Я. Струминський, С.В. Чавдаров, а також сучасні вчені – В.М. Довбня та В.В. Терлецький.

Називають різні дати народження Ушинського, а саме 1823, 1824, 1825 і навіть 1826 рік. Це пояснюється тим, що в середині 60-х років, коли К.Д. Ушинському необхідні були документи для влаштування його сина у військову гімназію, виявилося, що справи відділу іноземних сповідей МВС згоріли під час пожежі. Звертаючись до різних закладів, щоб отримати довідки, записувався вік К.Д. Ушинського, а не рік народження. Вік записувався залежно від складання списку. У свідоцтві про закінчення Новгород-Сіверської гімназії роком народження є 1823 рік. Проте друзі, дослідники та біографи, а саме Рехневський, Фролков, Старчевський та Песковський вважають роком народження видатного педагога 1824 рік [3, с.25-27].

Рід К.Д. Ушинських відомий на Україні з першої половини XVIII століття. Деякі з представників фамілії були священнослужителями в Чернігівській губернії. Про це збереглися документи першої половини XIX століття, в яких Ушинські намагалися довести своє дворянське звання. Якраз цей факт і підтверджує українське походження Ушинських, бо українська старшина ставала російським дворянством впродовж XVIII – першої половини XIX ст.

Крім Костянтина в сім'ї було ще троє дітей, проте найстарший брат Олександр був позашлюбним сином. Батько К.Д. Ушинського, Дмитро Григорович, був професійним військовим, з 1807 року викладав у військовому

корпусі, ходив у закордонні походи, а під час Вітчизняної війни 1812 року брав участь в битві під Бородіно. В 1820 році пішов у відставку в званні підполковника в зв'язку з хворобою.

Мати К.Д. Ушинського, Любов Степанівна, належала до відомого на Україні графського роду Капністів. Самий відомий серед них, безумовно, поет Василь Васильович Капніст (1758 – 1823 рр.), автор знаменитої комедії «Ябеда» (1798 р.). Вплив матері на виховання має свій відблиск протягом усього життя К.Д. Ушинського, який високо цінував роль матері та сімейного виховання взагалі. Виховний вплив матері доповнювався впливом розкішної природи, яка оточувала Ушинського.

Мати К.Д. Ушинського померла у 1835 р. Ушинський залишається жити в українському містечку Новгород-Сіверському, там він закінчує гімназію. Тобто, середню освіту він отримав у себе на батьківщині, в Чернігівській губернії. Після чого, в 1840 році їде в Москву і вступає на юридичний факультет Московського університету. В 1844 році блискуче закінчує його і залишається в ньому для підготовки до складання магістерських екзаменів. Весь цей час він піклується про свого молодшого брата і сестру, надсилаючи їм матеріальну допомогу до кінця свого життя [3, с.33-35].

Костянтин Дмитрович відвідував різні країни Західної Європи, уважно вивчав постанову народної освіти, особливо жіночої. За кордоном він пише твір «Людина як предмет виховання» – першу в Росії велику педагогічну працю [2, с. 9].

Дружиною К.Д. Ушинського була його подруга дитинства Надія Семенівна Дорошенко. Вона була донькою збіднілого українського дворянина, їй належав хутір Богданка в Глухівському повіті Чернігівської губернії (тепер хутір Богданка Шосткинського району Сумської області). Мали вони трьох синів і трьох дочок.

Дружина Ушинського Надія Семенівна багато зробила для того, щоб відкрити початкову школу у хуторі Богданка, допомагала селянським дітям дістати вищу освіту, ще до реформи 1861 року Ушинські звільнили від кріпацтва селян і віддали їм значну частину своєї землі. Цікавий історичний факт – Надія Семенівна і Наталія Миколаївна, дружина О.С. Пушкіна, походили з одного давнього козацько-старшинського роду Дорошенків, що дав Україні в XVII столітті двох гетьманів – Михайла і Петра [4].

Доньки Ушинського Віра і Надія навчалися в Київській гімназії і Одеському інституті шляхетних дівчат. Старша дочка Віра відкрила на кошти батька і свої дві початкові школи в Києві. Менша дочка Надія у 1895 році на кошти своєї матері і свої побудувала в селі Богданці початкову школу для селянських дітей. Навчалися діти в школах за книгами К.Д. Ушинського «Рідне слово» і «Дитячий світ». Донька Костянтина Дмитровича, Віра у своїх спогадах згадувала, що під час перебування за кордоном часто вечорами всією родиною збиралися за столом і читали літературні твори. Одним з улюблених авторів Костянтина Дмитровича був М.В. Гоголь [1, с.284].

У лютому 1870 року вчений вибрався на лікування в Італію, але добрався лише до Відня, там захворів і повернувся до Криму. У вересні цього ж року прибув до сім'ї на хутір Богданку, тут його зустріла страшна звістка –

старший син Павлик трагічно загинув. Відомо, що Костянтин і Володимир навчалися в Київській гімназії і загинули під час революції 1918 року в Чернігові. У поневіряннях минули пожовтневі роки доньки Надії. Вона емігрувала і в 1944 році померла в Празі. Друга донька Віра померла 1920 року в Києві. Найменша донька Ольга була дружиною голови Київської губернської земської управи Суховніна, який був послом в Константинополі. Вони мали чотирьох дітей, емігрували до Франції, де й померли. Всі онуки і правнуки великого педагога живуть за кордоном.

Як і наш геній Тарас Шевченко, Костянтин Ушинський, будучи тяжко хворим, заповідав поховати його на схилах Дніпра-Славути. Труну з тілом Ушинського 9 січня 1871 року було перевезено до Києва. Поховано його у мальовничому і святому місці Видубицького монастиря під старезним каштаном. Відомо, що поруч з могилою великого сина України була похована і його дружина Надія Ушинська, яка прожила 83 роки, і його онука Олена. На жаль, ще в 1936 році ці могили, як і багато інших, було знищено і через них прокладено асфальтову алею [4].

В 1974 році Міністерство зв'язку Союзу РСР випустило пам'ятну поштову марку, присвячену К.Д. Ушинському. В основі сюжету марки покладено портрет за малюнком художника М. Шевцова.

Костянтин Ушинський завжди своєю батьківщиною вважав Україну і в листі від 9 вересня 1868 року до свого друга Лева Модзалевського писав: «Наступного року думаю переїхати до себе на батьківщину – в Київ». Він також палко любив Росію, як батьківщину трьох великих народів. У поняття «русский» він вкладав і росіянина, і українця, і білоруса [1, с.17].

Отже, Костянтин Дмитрович – це просвітитель світових масштабів. На його ідеях будувалася й розвивалася педагогіка не тільки російська й українська, а й багатьох країн. Творча спадщина вченого посіла вагоме місце у світовому педагогічному просторі. Ми можемо пишатися з того, що українець Костянтин Ушинський став великим педагогом, учителем не тільки російських і українських педагогів. У нього вчилися й найкращі грузинські, вірменські, фінські, татарські й болгарські педагоги. Встановлена срібна медаль українця К.Д. Ушинського, якою нагороджують науковців і кращих педагогів тепер у Росії.

Список використаних джерел

1. Березівська Л.Д. Ушинський Костянтин Дмитрович / Л.Д. Березівська, О.В. Сухомлинська // Українська педагогіка в персоналіях: навч. посібник для студентів ВНЗ: у 2 кн. – Кн. 2. – XX століття / за ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – С. 284-292.

2. Година М.К., Науменко Ф.І., Паперна Г.О., Чавдаров С.Х. Педагог-демократ К.Д. Ушинський / М.К. Година, Ф.І. Науменко, Г.О. Паперна, С.Х. Чавдаров. Львів: Вид-во Львівського університету, 1959. – 133с.

3. Струминский В.Я. Очерки жизни и педагогической деятельности К.Д. Ушинского / В.Я. Струминский. М.: Просвещение, 1960. – 347с.

4. Шендеровський В. Нехай не гасне світ науки. Книга перша. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.parafia.org.ua

Мулярчук Інна,
студентка 32 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: док. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Долі дітей та інших членів сім'ї К.Д. Ушинського

Констянтин Дмитрович Ушинський по праву вважається одним із велетнів педагогіки, його визначні ідеї як педагога-реформатора є відомими на весь світ, його ідея гармонійного розвитку людини досі є предметом дослідження багатьох науковців, його дидактичні рекомендації щодо методики навчання дітей у початковій школі є поширеними і в наш час. Загальновідомим є той факт, що Констянтин Ушинський писав про дітей, для дітей, але питання про дітей та сім'ю самого К.Д. Ушинського, на жаль, сьогодні є малодослідженим.

Мета нашої статті полягає у розкритті життєвого шляху Костянтина Дмитровича Ушинського, дослідженні долі членів його сім'ї, визначенні родовідних зв'язків між сім'ями, що причетні до життя Костянтина Ушинського. Крім того, потрібно з'ясувати, де зараз мешкають нащадки великого педагога, дізнатися, чи продовжують вони ідеї свого попередника, розглянути найцікавіші моменти з життя сім'ї К.Д. Ушинського.

Як відомо, видатний педагог, основоположник педагогічної думки, палкий прихильник ідеї навчання дітей рідною мовою народився в Тулі 19 лютого (2 березня за новим стилем) 1824 (за іншими даними 1823) року. Він був третьою дитиною в сім'ї і як писав тульський краєзнавець А.А. Петухов, спираючись на матеріали державного архіву Тульської області, батьки К.Д. Ушинського в 1821-1824 роках проживали на квартирі в двохповерховому будинку купця Петра Івановича Овчиннікова по вулиці Барановській (зараз це вулиця Тургенівська, будинок 1). Його батько, Дмитро Григорович, дрібнопомісний дворянин, учасник Вітчизняної війни 1812 року, після відставки з військової служби працював у Тульській палаті радником з питань куплі-продажу і переселенню селян, фігуруючи в усіх офіційних документах за прізвищем Вшинський. Можливо, людині, що прагнула до росту у службовій кар'єрі, це прізвище здалося немилозвучним. Тому він став називати себе Ушинським, потім він виїхав у Полтаву за указом Сената від 20 березня 1824 року і вже майже через місяць він готував молоду сім'ю з новонародженим Костею до далекої та довгої поїздки на Україну [5].

Коли у Новгород-Сіверському померла мати Кості Ушинського, Любов Степанівна з роду Карпинських, то в 1837 р. його батько, Дмитро Григорович, одружився вдруге – на сестрі командира Шосткинського порохового заводу В.В. Гербеля Наталії Василівні. Як згадував згодом приятель майбутнього педагога по Новгород-Сіверській гімназії, його біограф М.К. Чалий, після цього «коло знайомств Дмитра Григоровича розширилося, у нього постійно бували гості, більшою частиною військові». Зрозуміло, що в першу чергу із військового заводу у Шостці.

Побутує думка, що тоді у Новгород-Сіверському, на Покровщині, в будинку Ушинського були і Матвієвський, і С.С. Дорошенко. Зв'язок названих осіб, до того ж в певній мірі родинний, привів, на нашу думку, до знайомства

підростаючих Кості Ушинського і Надії Дорошенко. Варто зауважити, що навіть серед бібліографів ведуться суперечки щодо точного року народження Костянтина Дмитровича Ушинського. За деякими даними він народився у Тулі в 1824 році, а за іншими – в 1823-му. Відразу зробити запис у церковну книгу місцевий священик не міг, оскільки хлопчика хрестили в Тульській Всесвятській церкві, а вона на той час вважалася кладовищенською і була не приходською, тому й не мала власної метричної книги [2].

Отже, деякий час Костя жив взагалі без документів. І тільки, коли постало питання про освіту Кості та його вступ до ліцею, документи були виправлені. Лише в 1833 році батьки Кості змогли приїхати із України в Тулу для того, щоб отримати свідоцтво про народження. Однак, священик Іван Семенов, що хрестив хлопчика, до того часу вже помер, тому Тульській духовній консисторії довелося проводити опитування свідків та всіх інших людей, що брали участь у тому хрещені, щоб видати сім'ї необхідний документ. Щоправда, скоріше за все, рік (а можливо й два) Кості приписали, оскільки хлопчик вирізнявся хорошими здібностями і достатньо високим рівнем знань для навчання в школі.

Юний Костя навчався в тамтешній гімназії, про яку на все життя зберігав теплі спогади. Недавно в Сумському обласному архіві знайдено матеріали про те, що по чоловічій лінії, з діда-прадіда, є предки Костянтина Ушинського – на Слобожанщині, в Охтирському і Лебединському повітах [1].

Потім в 1844 році Костянтин Дмитрович закінчив курс навчання на юридичному факультеті Московського університета, а через два роки отримав ступінь кандидата юриспруденції і був призначеним на посаду виконуючого обов'язки професора Ярославського Демидівського ліцею на кафедрі державних законів та установ, законів управління, фінансів та законоведення, де пропрацював три роки до переїзду в Петербург на службу в Міністерство внутрішніх справ.

У той час програма викладання безупинно звужувалася. І як результат на плечі директора було покладено обов'язок суворо слідкувати за змістом курсів, що викладалися на кафедрі, а від викладачів вимагалися детальні конспекти лекцій. Потрібно було навіть вказувати всі цитати, що викладач хоче використати на своїй лекції. «Справжню живу педагогічну справу не можна пов'язувати із такими формальностями», - говорив на засіданні ради ліцею Ушинський і додав, що на такий крок «не піде жоден чесний викладач». Один із кураторів ліцею дав відгук про Ушинського як про професора, що має «надзвичайну обдарованість та відмінні знання, але з величезним самолюбством», і оголосив помилкою його призначення на посаду професора в такому молодому віці: «Йому варто було б декілька років попрацювати в гімназії», де він би «призвичаївся б до суворого виконання наказів керівництва…» [8].

Говорячи про особисте життя Костянтина Дмитровича Ушинського, то будучи ще зовсім юним в інтелігентному колі сім'ї Гербелів та їх друзів, майбутній великий педагог познайомився з дочкою поміщика хутора Богданка Семена Степановича Дорошенка (1794–1843) Надією [4]. У 1851 р. вони знову зустрілися. Костянтин Ушинський, взявши до рук альбом Надії (а

хто з родин того часу їх не вів), вписав до нього дещо змінені пушкінські поетичні рядки:

«Нам разный путь судьбой назначен строгой,
Вступивши в жизнь, мы быстро разошлись,
Но невзначай, проселочной дорогой
Мы встретились и братски обнялись».

Ці рядки дивовижно правильно і влучно змальовували обставини і їх знайомства, і нової зустрічі. Вони правдиво відбивали душевний настрій, почуття Костянтина Дмитровича, який в альбомі Надії Дорошенко зазначив час і місце їх написання: «Січень 5.1852 р. Хутір Богданка». До цього ж альбому Ушинський заніс і іншого, тепер вже власного вірша:

«Как часто я, мой милый друг,
Смотрел с тоскою безотрадной
На все живущее вокруг –
Добычу глупости и скуки жадной!
Как часто я, угрюмый, одинокий,
Глядел на жизнь как на служенье
Судьбе и глупой и жестокой,
И видел в ней одно бесплодное боренье!»

Зверху, над рядками поезії, у правому кутку альбому Надія Семенівна написала: «Я згодна». Ось таким оригінальним способом вона дала своє рішення-згоду на освідчення-пропозицію Ушинського стати його дружиною.

Окрилений, щасливий Костянтин Дмитрович вивів далі:

«Так жизнь в моей душе проснулась,
Призыву милому откликнулась она,
Весельем ее сердце встрепенулось,
И снова счастьем грудь полна.
И нет тоски, и убежало горе,
И снова цель видна
В безбрежном море».

Надія Семенівна Дорошенко була не просто «подругою дитинства», не просто дружиною, а другом на все життя для Костянтина Ушинського.

З'єднались Костянтин Дмитрович і Надія Семенівна міцним і щасливим шлюбом в 1852 році. А 1858 року брати Надії Семенівни: Єгор, Петро, Степан і Костянтин передали у власність сестри, засвідчивши це купчою, хутір Богданка. Хутір цей, Богданка (в народі – Дорошенків хутір), став справжніми пенатами (тобто домом) великого педагога [4].

Будучи 26-річним Костянтин Дмитрович заніс до свого «Щоденника» такі рядки: *«Чи багато я прошу у тебе, доля? Самий маленький куточок під ясним небом посеред запашних нив, тінистих гаїв, помірну працю і забуття, забуття всіх і від всіх. Я міг би ще просити у тебе улюбленої жінки і добрих друзів..., але ти така скупа!»* Богданка стала тим заповідним куточком чернігівського Полісся, в якому Костянтин Дмитрович з натхненням працював, відпочиваючи від столичної суєти-суєт. Працював же він в Гатчинському сирітському інституті, а згодом – в Смольному інституті шляхетних дівчат викладачем, плануючи ще з 1868 року залишити Санкт-Петербург і жити на батьківщині в Богданці. Але, на жаль, не судилось. Саме тут народжувались його кращі твори. Не

випадково ж його біографи зазначали, що «український побут Чернігівської губернії значною мірою відбився у славетному «Рідному слові» Ушинського».

Так, наприклад, у невеличких уривках «З дитячих спогадів» автор з художньою простотою та задушевністю оповідає про те, як зустрічають у нас Різдво, як хлопчаки ходять по хатах засівати і поздоровляти хазяїв з Новим роком, як щедрують, колядують, випалюють свічкою хрести на дверях, повернувшись із церкви зі Страстей Господніх. Або ще: «Краща дитяча книжка Ушинського «Рідне слово» опрацьовувалась в колі його сім'ї: вона відображає відомі його дітям природу і звичаї Новгород-Сіверського повіту. В захоплюючих дитячих спогадах «Рідного слова», що перейшли і в інші наші хрестоматії, даються картини з життя сім'ї самого К.Д. Ушинського» [5].

Надзвичайно широко використовував педагог у своїх творах прислів'я, приказки, загадки, казки. Багато цих блискучих зразків усної народної творчості мають українське походження і широко вживаються в українському Поліссі, що зазначав і видатний український громадський та культурний діяч, учений М.П. Драгоманов. Із далекої Флоренції 25 грудня 1872 р. він писав М. Бучинському: «З російської педагогічної літератури вважав би я дуже потрібним переробити «Рідне слово», що було б тим легше, бо автор – Ушинський – сам чернігівець, деякі казки та приказки і т.д. малоруські». Як зазначає відомий краєзнавець Б.Киричок, Костянтин Дмитрович Ушинський добре знав Глухівщину. Це, зокрема, засвідчують рядки з його статті «*Глина і що з неї виготовляється*»: «*Із особливої, тонкої білої глини, яка трапляється дуже рідко, роблять дорогий фарфоровий посуд. У нас добра фарфорова глина знаходиться в Чернігівській губернії, в Глухівському повіті*». Мова йде про село Полошки і так звану «глухівку».

У своїх згадках учителів другої половини XIX століття А.Ф. Фролкова говорила та писала про Ушинського: «Его начальные книжки прежде всего практиковались на его же собственных детях. Так, третий год «Родного слова» от первого урока до последнего мне лично посчастливилось под руководством Константина Дмитриевича проштудировать с двумя его младшими сыновьями, когда эта книжка была составлена еще начерно» [8].

Говорячи про дітей видатного педагога, варто зазначити, що у шлюбі із Надією Семенівною у них було шестеро дітей: Павло (1852 року народження), Віра (1855 р.), Надія (1856 р.), Костянтин (1859 р.), Володимир (1861 р.) і їхня наймолодша дочка Ольга (1867 р.).

Саме тут у Богданці пережив Костянтин Дмитрович найсвітліші і найнещасніші дні свого життя, в Богданці спіткало його і найчорніше горе – смерть в 1870 році сина Павла, який трагічно загинув на полюванні. Саме тому в одному з листів до приятеля-педагога К.Д. Ушинський писав: «Під цим ударом здоров'я моє остаточно зруйнувалось».

І справді, такі обставини остаточно підірвали і так слабке здоров'я Костянтина Дмитровича, на жаль, він не зміг одужати і в ніч з 21 на 22 грудня (за старим стилем) 1870 року помер в Одесі, де педагог вже близько двох місяців був на лікуванні. Його тіло було перевезено в Київ і поховано на території Видубицького монастиря під величезним каштаном на березі

Дніпра. На пам'ятнику написано: «Константин Дмитриевич Ушинский — автор «Детского мира», «Родного слова» и «Педагогической антропологии».

В 1905 році жінки Костянтина Дмитровича Ушинського і сина Володимира уже не було. До початку Великої Жовтневої революції 1917 року живими залишилися Костянтин, Надія і Віра, що була уже у шлюбі із італійським підданим Потто.

В газеті «Голос України» від 29 березня 2007 року в рубриці «Погляд у минуле» була опублікована невідома раніше інформація про сім'ю Костянтина Дмитровича Ушинського. Завідуюча відділом етнографії Рівненського обласного краєзнавчого музея Алла Українець знайшла в селі Рясники два надгробки. Один із них Марії Миколаївни Ушинської (1859-1903), а інший – Лідії Олександрівни Врангель (1883-1907). Обидві жінки пов'язані родинними зв'язками з сім'єю Костянтина Дмитровича Ушинського [7].

Марія Миколаївна – невістка Костянтина Дмитровича, із роду Виноградських та Скоропадських, відомих на Україні прізвищ. В 1891 році вона вийшла заміж за сина видатного педагога – Костянтина. Помістя в Рясниках було весільним подарунком нареченого, який закінчив юридичний університет Св. Володимира в Києві і працював у секретаріаті державної канцелярії. За станом здоров'я Марія Миколаївна переїхала із Петербурга в Рясники, де померла від запалення легень дуже молодою, у віці 43 років.

Лідія Олександрівна Врангель – дочка Марії Миколаївни, внучка Костянтина Дмитровича Ушинського. Вона вийшла заміж за брата відомого білогвардійського генерала.

Син Костянтина Дмитровича Ушинського Костянтин пережив свою дружину на 15 років і мав четверо дітей. Варто зауважити, що він дав їм блискучу освіту (Англія, Петербург, Царське село). Сам він помер у Чернігові [2].

В Рясниках, окрім вищезгаданих надгробків, збереглися також розвалини замка (помістя) і церковні дзвони (20 і 7 пудів). Дзвони були подаровані Марії Ушинській її матір'ю Наталею Виноградською.

Дочка Віра (будучи заміжньою мала прізвище Потто), використовуючи всі свої збережені засоби, відкрила у Києві чоловіче міське училище імені К.Д. Ушинського. Дочка Надія в селі Богданка, де деякий час знаходився будинок, що належав К.Д. Ушинському, на кошти, отримані від продажі творів свого батька, відкрила початкову школу, так би мовити, продовжуючи батьківську справу [7].

На 1000-ліття Ярославля приїзжали потомки Костянтина Дмитровича Ушинського: його правнучка – 76-річна Ірина Хейл (Хале), громадянка Італії та американський праправнук – 55-літній Микита Юркевич і його дружина Інна, жителі містечка Анаполіс, що знаходиться біля Вашингтону.

Родинна гілка Ірини веде до молодшої дочки Ушинського Ольги. Після революції її діти були в еміграції спочатку в Константинополі, а потім у Франції та Англії. Сама Ірина народилася в Лондоні, а Італія – це батьківщина одного із двох її колишніх чоловіків. Вона – художник, однак спеціальної освіти у неї немає. Вона працює у таких жанрах: театр тіней, поп-арт, книжкова графіка, в тому числі і дитяча. Мистецтву вона навчалася в

основному вдома самостійно, користуючись книгами із сімейної бібліотеки. Головним чином передався вплив мами, яка була ізографом, писала ікони, розписувала храми [6].

Микита – це потомок сина Ушинського Костянтина. Після смерті батька сім'я Микити жила в Петербурзі, але після революції їх спіткала така ж еміграція, що й потомків сестри Ольги, гірка важка доля… Микита працює інженером-будівником, менеджером.

Говорячи про потомків Костянтина Дмитровича Ушинського на Україні, важко сказати, чи залишилися вони тут взагалі, адже більшість його живуть тепер у США і Канаді, продовжують, як педагоги, справу свого великого предка. На батьківщині місця «дворянським» дітям не знайшлося. Серед них є шість професорів Канади та США. Наприклад, правнук Дмитро Поспеловський – професор історії університета Західного Онтаріо в Канаді.

Не можна не згадати деякі пам'ятні моменти з життя великого педагога. Наприклад, у своєму листі до приятеля-педагога Л.М. Модзалевського К.Д. Ушинський писав: «Школу, народну школу дайте їй! І тоді через тридцять років стане вона на прямий шлях». Наприкінці свого життя педагог (за спогадами дочки Надії Костянтинівни) виказав нестримне бажання побудувати на власні кошти народну школу в Богданці на Глухівщині. Заповіт Ушинського було виконано у 1894 р. напередодні 25-ї річниці від дня смерті педагога. В газеті «Киевские ведомости» від 21 грудня 1895 р. зазначалося: «В хуторі Дорошенковому, Глухівського повіту (за ім'ям власників так нерідко називали хутір Богданку) в 15 верстах від нашого міста, спадкоємцями Ушинського в минулому році збудована прегарна народна школа. Будинок коштує не менше 10 тисяч». Утримувалася вона на відсотки з 12,5 тисяч карбованців, покладених для цього Н.С. Ушинською.

10 вересня 1913 р. Н.К. Ушинська уклала контракт із начальником Шосткинського порохового заводу генерал-майором Киснемським на оренду ділянки землі з будівлями площею в 1004 кв. сажнів по вул. Садовій. У 1914 р. прізвище Ушинської уже значиться серед членів Шосткинського товариства освіти. Коли у 1921 р. черговий голод охопив Поволжя, то вивезені з Чувашії діти-сироти і напівсироти були розміщені (біля 300 осіб) у будинку К.Д. Ушинського у його маєтку в Богданці. На жаль, у період революційних потрясінь 1917 р., громадянської війни, війни 1941–1945 рр. маєток Ушинського був зруйнований. А в 1968 році в тій школі було відкрито кімнату-музей К.Д. Ушинського, встановлено перед нею пам'ятник-погруддя. Та незабаром школу закрили, закрили і музей, який, втім поновили в 1988 році [7].

Отже, можна зробити висновок, що життя Констянтина Дмитровича Ушинського є надзвичайно цікавим об'єктом дослідження, адже воно вражає своєю повнотою та цікавістю, своєю багатою та славною історією. Безумовно, варто зазначити, що проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, однак ми сподіваємось, що нам вдалося встановити та розглянути найвідоміші та найцікавіші сторони проблеми долі дітей та інших членів сім'ї Ушинського.

Список використаних джерел

1. Кузьмінський А. Народна педагогіка. Світовий досвід / А. Кузьмінський. – К.: Знання-Прес, 2003. – 134 с.
2. Біографія К.Д. Ушинського. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.dnpb.gov.ua
3. Костянтин Костянтинович Ушинський пом. 1918. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://uk.rodovid.org
4. Левківський М.В. Історія педагогіки. – [Електронний ресурс] / М.В. Левківський – Режим доступу: http://eknigi.org/gumanitarnye_nauki
5. Нащадки засновника російської педагогіки мешкають на Рівненщині. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ogo.ua
6. Спадщина видатних українців. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.spadshina.com
7. Ушинский Константин Дмитриевич (1824-1870). – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kotmurr.spb.ru
8. Константин Дмитриевич Ушинский (Konstantin Dmitrievich Ushinskij). – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.epwr.ru

Осадчук Вікторія,
студентка 33 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Організація навчання в сім'ї К.Д. Ушинського

Одружившись в 1852 р. з Надією Семенівною Дорошенко, К.Д. Ушинський до кінця 60-х років мав вже численну родину, майбутнє якої не могло не турбувати його в передчутті близької смерті. Окрім дружини, у складі сім'ї К.Д. Ушинського було 6 дітей: Павло (нар. 12.Х.1852 р.); Віра (нар. 9.VII.1855 р.); Надія (нар. 9.IX.1856 р.); Костянтин (нар. 17.II.1859р.); Володимир (нар. 6.II.1861 р.); Ольга (1.XI.1867 р.). Крім того, К.Д. Ушинський близьку участь брав у долі своїх братів і сестер [1].

Навряд чи треба говорити про те, що виховання дітей було предметом першої родинної турботи К.Д. Ушинського. Первинне навчання дітей він вважав за краще організувати в сім'ї, навчаючи дітей або сам, або за допомогою яких запрошують для цієї мети вчителів, які працювали під його наглядом і за його наказами. Відомо, що, класично чітко і ясно уявляючи собі сутність початкового навчання, Ушинський при своїй нервовості і хворобі не міг проводити занять з своїми дітьми, але виконуюча за його вказівками робота завжди була вдалою і давала позитивні результати. Обдумане навчання в сім'ї К.Д. Ушинський вважав кращою передумовою для правильного ходу навчання в школі. До вибору школи для дітей Ушинський також ставився обережно, попередньо ознайомлені з тим, як і які вчителі ведуть заняття з тих чи інших предметів.

Виїзд К.Д. Ушинського за кордон збігся з настанням часу навчання в школі його першого сина Павла. Звісно, що вже з перших днів свого перебування за кордоном К.Д. Ушинський почав думати про те, де буде вчитися Павло. Свою початкову освіту він здобув удома, під керівництвом батька. Письмові та граматичні вправи, а також статті «Рідного слова» були перевірені Ушинським як особисто, так і за допомогою домашніх вчителів

насамперед на його старшому сині. В архіві сім'ї К.Д. Ушинського довго зберігалися письмові вправи, які писалися старшим сином Ушинського майже безпомилково; нажаль, зараз вони десь загубилися, вже в наш час.

У 1862 р. Павлу виповнювалося 10 років. Це означало, що настав термін його систематичного шкільного навчання. Високо цінуючи російську народність і російську мову, К.Д. Ушинський, звичайно, не міг би змиритися з тим, щоб його син отримав свою шкільну освіту в закордонній школі. Але питання про те, як довго Ушинському доведеться прожити за кордоном, залишалось поки невідомим.

З 1863 р., коли Павлу виповнилося 11 років, питання про його вступ у школу і про організацію систематичних шкільних занять з курсу загальноосвітньої школи мало бути рішене невідкладно.

У 1864 р., коли стало зрозумілим, що Ушинський у Росії ніякого особливого призначення не отримає і як і раніше залишиться на становищі відрядженого за кордон, він вирішив віддати Павла в інститут Стоя в Єні, де останній навчався до березня 1866 р.

У 1867 р., Ушинський з сім'єю повернувся в Петербург. Тут він віддав свого сина в другу військову гімназію, де Павло провчився три роки і навесні 1870 р. закінчив курс.

Що стосується дівчаток, яким також прийшла пора шкільного навчання, після того як вони пройшли попередньо з батьком і домашніми вчителями грунтовний курс домашнього навчання, то Ушинський вирішив віддати їх в 1867 р. в Олександрівське училище, яке становило другу, не аристократичну половину Смольного інституту. Педагогічний персонал Олександрівського училища дуже задовольняв Ушинського, а його інспектріса А.К. Сент-Ілер одна з небагатьох представниць жіночого педагогічного персоналу Смольного інституту дуже добре ставилася до Ушинского.

Восени 1870 р., вирішивши з усією сім'єю влаштуватися в Києві, Ушинський змушений був і дочок своїх забрати з Олександрівського училища. Звертаючись до Пугачевського з проханням ісхлопотал документи дочок, Ушинський писав йому: «*Сім'ю думаю остаточно влаштувати в Києві, купивши для цього будинок. Обміркувавши все це Ви легко зрозумієте причини, що змусили нас віддати Віру і Надю в тутешню гімназію: і для мене, і для матері було важко розлучатися з ними. Гімназія тут порядна і нехай закінчують курс в тому ж місці і в тому будинку, де їм доведеться жити. Ви не повірите, вельмишановний Яків Павлович, як мені прикро, що обставини змушують мене забрати моїх дочок з Олександрівського училища, яке і для мене самого як щось близьке і рідне. Де в іншому місці будуть так уважно ставитись до моїх дітей? Будьте ласкаві, передайте начальниці (А.К. Сент – Ілер) мою щиру подяку за все, що вона зробила для мене і моїх дітей. Подякуйте від мого імені і класним дамом Наді і Віри: діти згадують про них з теплими почуттями*». [1, с.222 – 223].

Що стосується хлопчиків, то, як і передбачав К.Д. Ушинський, матері було важко стежити за їх навчанням і продовжувати ту систему планомірного чергування приватних учителів та шкільних курсів, якої дотримувався Ушинський. Їй важко було розібратися в тому, що саме в даний момент потрібно робити з підростаючими Костянтином і Володимиром. У листі до

Пугачевского вона писала: «Не знаю, найдобріший Яків Павлович, як мені влаштуватися з хлопчиками, дайте Вашу добру пораду, якої я послухаюсь. Кості вже виповнилося 12 років, пішов 13-й рік: чи тримати мені його ще рік вдома і готувати в гімназію, або ж віддати зараз, тобто після канікул, для чого, зрозуміло, потрібно буде за програмою його підготовити. У нас живе в будинку ще обраний небіжчиком один молодий студент Київського університету 2-го курсу і займається з дітьми. Волі ж виповнилося 10 років і пішов 11-й і в перший клас може поступати. Як ви думаєте, чи віддавати їх, або краще сказати, готувати їх до вступу в гімназію, або ще протримати їх один рік вдома, так як у них проблеми із здоров'я. Хлопчики хочуть поступити до гімназії і з задоволенням говорять про неї, навіть Воля охоче говорить про свій вступ в гімназію. Жаль, що молодий чоловік, який тепер у нас, не встигає займатися з обома, запрошувати ще інших вчителів дорого коштує, так як йому вже платимо 800 рублів на рік. Хоча тепер, в Одесі, я запросила для Кості математика, так як наш студент - філологічного факультету не дуже розуміє цей предмет. Ще ходить священик, законоучитель для Кості і Волі, що мені обходиться близько 40 руб. на місяць. В Одесі у мене немає нікого знайомого, з ким би могла поговорити, порадитися; живемо самі-самісінькі, в місті цілком для нас незнайомих людей» [1. с.233-234].

Список використаних джерел

1. Абрамова, А.Г. К.Д. Ушинский о подготовке детей к школьному обучению // Дошкольное воспитание. – 1959. – № 10. – С. 56-62.
2. Горецкий, В.Г. К.Д. Ушинский об обучении детей чтению // Начальная школа. – 1974. – № 3. – С. 12-18.
3. Струминский В.Я. Очерки жизни и педагогической деятельности К. Д. Ушинского // Начальная школа. – № 1. – С. 316-320.

Вознюк Олена, Столярчук Тетяна,
студентки 31 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

К.Д. Ушинський – основоположник нової народної школи

Щасливий випадок виводить К.Д. Ушинського на педагогічну дорогу, на якій він зробив безсмертним своє ім’я. Колишній директор Ярославського ліцею став директором Гатчинського сирітського інституту. Можливість покинути роботу в департаменті та ще й замінити її роботою, до якої давно його тягло, цілком відповідала настроям і прагненням Ушинського.

З 1855 р. він спочатку викладач, а далі інспектор Гатчинського інституту. Всю силу своєї кипучої енергії віддає справі навчання і виховання дітей. У педагогічній діяльності він побачив своє справжнє покликання і віддався їй усім своїм єством. Жива справа, педагогічна практика ставить перед ним нові для нього питання. Як їх розв’язати? З ким порадитися? Ушинський шукає відповіді в педагогічній літературі, а її небагато – в інституті її обмаль [1. с.95].

Задовго до вступу К.Д. Ушинського до Гатчинського інституту там був інспектором відомий у минулому педагог Гугель. Про нього вже давно всі забули, а якщо і згадували, то не інакше, як про дивака-мрійника, людину

ніби не зовсім при своєму розумі. Після нього лишилася інститутові бібліотека, що складалась з двох великих шаф, до яких ніхто не відважувався доторкнутись, немов вони були зачумлені. Шафи ці, почорнілі, запорошені, років 20 стояли запечатаними.

«Пам'ятаю я, – пише Ушинський, – як, вступивши на службу в один навчальний заклад і розглядаючи його бібліотеку, досить багатотомну, знайшов я... дві шафи, запорошені, почорнілі, запечатані. Видно з усього, що їх років 20 не одмикали. Прошу відкрити і знаходжу дуже повну збірку педагогічних книг в російському навчальному закладі... Цим двом шафам я багато чим завдячую в житті і, Боже мій! від скількох грубих помилок був би позбавлений я, коли познайомився б із цими двома шафами перше, ніж виступив на педагогічний терен.

Людина, що завела цю бібліотеку, була незвичайною людиною. Це чи не перший педагог, що подивився серйозно на справу виховання і захопився нею. Тож гірко поплатився він за це захоплення. За сприятливих обставин він міг кілька років здійснювати свої ідеї, але раптом обставини змінились, – і бідолаха-мрійник закінчив своє життя в будинку божевільних, марячи дітьми, школою, педагогічними ідеями. Недарма ж після нього закрили і запечатали його небезпечну спадщину...» [2. с. 7].

Редактор «Библиотеки для чтения» Старчевський доручив К.Д. Ушинському опрацювати кілька англійських журнальних статей.

«Через деякий час, – розповідає Старчевський, – з'являється схвильований Ушинський із словами: «Ох, що ви зі мною зробили! Для чого ви надіслали мені ці статті про американське виховання... Статті зробили страшенний переворот у моїй голові, в моїх переконаннях, в поняттях. Вони підняли в моєму розумі цілий ряд питань по вихованню й освіті, наштовхнули мене на багато зовсім нових думок, які без цих статтей, можливо, ніколи не прийшли б мені в голову. Я не знаю, що я зроблю, що зі мною буде, але я вирішив присвятити себе з цього дня виключно педагогічним питанням».

Саме в цей час пролунав заклик М.І. Пірогова перебудувати справу виховання й освіти. Вийшли в світ (1856 р.) його «Вопросы жизни», які зрушили найрізноманітніші шари суспільства – від людей знатних кіл до вчителів початкових шкіл. Всі усвідомлювали, що необхідно виховувати й навчати по-новому. Але не було авторитетного педагога, який міг би повести за собою вчительство, вказати йому ці цілі й завдання нового виховання й дати йому до рук надійні засоби для їх здійснення. Таким основоположником нової народної школи стає Ушинський.

К.Д. Ушинський знайшов своє місце в житті і з головою поринув у любиму справу. Тепер він може писати не з примусу, а з усвідомленої потреби брати особисту участь у розв'язанні найважливіших суспільних проблем – проблем виховання й навчання [1. с. 97].

1857 рік. З'являється перша педагогічна стаття К.Д. Ушинського в журналі «Воспитание» – «О пользе педагогической литературы»;

з'являються й нові його праці: «Три элемента школы» і «О народности в общественном воспитании». У статті «О пользе педагогической литературы» К.Д. Ушинський ставить питання про значення педагогічної теорії й розглядає педагогічну літературу як важливе знаряддя поширення її серед учителів.

Питання про народність, яке хвилювало К.Д. Ушинського і раніше, знаходить тепер своє застосування в новій сфері – вихованні.

К.Д. Ушинський хоче теоретично озброїтися для тієї діяльності, що її він уже визначив як своє покликання. Він серйозно і ґрунтовно вивчає все те, що вже було з теорії і практики навчання й виховання написано за кордоном. Але його не задовольняє ні німецька, ні французька система. Істотні хиби знаходить він і в англійській школі.

«Англійське суспільне виховання, – пише він, – існує, власне, для аристократів, у вузькому розумінні цього слова і дворянства (gentry), яке хоч і не відокремлене від решти маси народу жодними законними правами, але становить на ділі особливий клас».

Більше позитивного знаходив К.Д. Ушинський у системі американського виховання. Йому імпонувала обов'язковість шкільної освіти, широка участь громадськості в організації шкіл, значна кількість бібліотек, широко поставлене видання книг, викладання у школах природознавства [2. с. 8].

Критичний огляд закордонних систем освіти переконує К.Д. Ушинського в тому, що нам треба будувати свою власну, народну школу. А щоб таку школу побудувати, необхідно «багато думати про мету, предмет і засоби виховної майстерності». І багато думав К.Д. Ушинський над цими питаннями; свої педагогічні думи він висловив у своїх численних працях [1. с. 98].

Він друкує в цей період ряд статей з педагогіки й психології в «Журнале Министерства Народного Просвещения» і створює книгу для читання дітей в родині і в школі «Детский мир» (вийшла в світ у 1861 р.) [2. с.9].

Список використаних джерел

1. Данилов М.А. Дидактика К.Д. Ушинського / М.А. Данилов. – М., 1948 – С.95 – 98.

2. Чавдаров С., Даденко М. К. Д. Ушинський / С. Чавдаров, М. Даденко. – К., 1945 – С.9 – 11.

РОЗДІЛ 2. ІДЕЯ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ В СПАДЩИНІ К.Д. УШИНСЬКОГО

Дем'янчук О.Н.,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри образотворчого мистецтва та методики його викладання
(Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка)

«Деятельность всякого учебного заведения, если оно имеет сколько-нибудь воспитательную цель, слагается из трех элементов, представителями которых являются: администраторы заведения, его воспитатели и его учителя»
К.Д. Ушинський

Світоглядна орієнтація К.Д. Ушинського та його завдання щодо виховання особистості

К.Д. Ушинський – один із корифеїв світової педагогічної думки, основоположників педагогічної науки і народної школи. Його творча спадщина назавжди ввійшла в золоту скарбницю світової педагогічної науки і є національною гордістю українського народу.

Виховна система К.Д. Ушинського бере за основу мудрість народної педагогіки. Педагог визначає виховання як певний цілеспрямований і систематичний вплив на душу і розум дитини з метою формування в неї якостей здорової, розумної, моральної, релігійної, національно свідомої, творчо ініціативної, культурної та освіченої людини.

В основі педагогічної системи виховання К.Д. Ушинського лежить ідея народності. «Всяка жива історична народність є найпрекраснішим створінням Господа на землі, і вихованню залишається тільки черпати з цього багатого і чистого джерела», – писав він у статті «Про народність в громадському вихованні».

К.Д. Ушинський на той час був відомий як визначний педагог-реформатор і водночас він працював редактором «Журнала Министерства народного просвещения», в якому опублікував такі статті як «Праця в її психічному і виховному значенні», «Недільні школи», «Питання про народні школи», «Рідне слово», «Проект учительської семінарії».

Отже, досвідченому педагогу довелося пізнати життя в усій його багатогранності. Свій неосяжний досвід Костянтин Дмитрович передав майбутнім поколінням у своїх працях, а отже вони актуальні й нині. Підручники К.Д. Ушинського привертають увагу багатьох дослідників історії педагогіки, методистів. За їх висновками, ці книги відзначаються простотою, образністю, емоційністю викладу, різноманітністю та багатством матеріалу, взаємозв"язком навчального, розвивального та виховного компонентів.

Російський педагог Є.Н. Водовозова, автор книги «Розумовий та моральний розвиток дітей від першого прояву свідомості до шкільного віку» писала: «...все шло от Ушинского и через него, он был наставником и

руководителем не только для нас, но и для приглашенных им учителей, главным виновником нашего полного перерождения. ... до сих пор не могу забыть пламенную речь этого великого учителя, которая впервые бросила человеческую искру в наши головы, заставила трепетать наши сердца человеческими чувствами, пробудила в нас благородные свойства души, которые без него должны были потухнуть».

Хотілося б конкретніше зупинитися на тому, що саме К.Д. Ушинський говорив про всебічний розвиток та виховання особистості. Саме ту людину, у якої поєднані розумова зрілість, моральна досконалість і фізична розвиненість, Костянтин Дмитрович вважав гармонійно розвиненою особистістю [5, с.68]. **Навчання, праця, гра, природа, життя, релігія** – ось шість основних компонентів, що мають сформувати особистість, яка пристосована до умов складного життя і яка здатна знайти правильний вихід з важкої ситуації. «Адже неважко переконатися, – писав К. Д. Ушинський, – що уроки всіх тих великих вихователів людини розвивають її душу тільки тоді, коли душа ця хоч скільки-небудь до того підготовлена» [4, с. 157].

У створеній К.Д. Ушинським методиці початкового навчання визначено вимоги, необхідні для здійснення взаємозв'язку навчання і виховання учнів. Їх можна поділити на дві групи. Перша група стосується відбору змісту навчання, а саме має враховувати його корисність і моральність. Друга – охоплює низку суб'єктивних, психофізіологічних умов, яким має відповідати методика навчання: своєчасність, поступовість, розвиток самостійності учнів, узгодження з їхніми можливостями, задоволення прагнення дітей до активної діяльності тощо [2, с. 42].

Чільне місце відводив К.Д. Ушинський принципам усвідомленості та міцності засвоєння навчального матеріалу. Детально описавши методику активного повторення, педагог відводив йому значну роль у розширенні й поглибленні знань, у розумінні учнями нового.

К.Д. Ушинський був видатним дидактом і педагогом-методистом. І звісно ж, золоте правило дидактики – наочність. Він зазначав, що за допомогою унаочнення можна зацікавити дітей, наблизити їх до себе, розвинути в них спостережливість і примусити їх говорити. Він доповнив методику щодо застосування унаочнення новими правилами та прийомами, які розвивають активність мислення і мовлення, без яких процес навчання не є ефективним. Головною метою навчання є не тільки кількісне засвоєння фактів, розширення знань та досвіду, оскільки їх систематизація, виявлення в них основного – того, що їх об'єднує і дає змогу застосувати у подальшій діяльності.

К.Д. Ушинський свої дидактичні погляди виклав у працях «Керівництво до викладання рідного слова», «Педагогічна подорож по Швейцарії». Він не лише розробив кардинальні проблеми дидактики, але й реалізував основні ідеї у своїх підручниках «Рідне слово» та «Дидактичний світ». Дидактику він поділяв на загальну і спеціальну. Загальна дидактика включає загальні правила, план навчання, а спеціальна повинна подавати правила викладання окремих наук.

К.Д. Ушинський вважав, що для забезпечення оптимізації навчального процесу треба добре знати основні закономірності і принципи дидактики, індивідуальні та психологічні особливості розвитку дітей, які він виводив із закономірностей процесу пізнання, добре розуміючи відмінності між процесом наукового пізнання та учіння. Він вважав, що навчально-виховний процес повинен виконувати такі основні функції: освітню, виховну, розвиваючу, які мають реалізуватися через зміст та методи навчання.

Костянтин Дмитрович досліджував нову проблему – необхідність цілеспрямованого формування розумових операцій, що створює внутрішні умови для розвитку мислення учнів на високому рівні. Актуальною й нині є думка про те, що мова – це ніби чарівний інструмент, кожен дотик якого несе відбиток у серці людини. Саме рідна мова допомагає виховати патріотичну особистість.

Засвоюючи материнську мову, дитина засвоює й поняття про предмети, явища дійсності, логіку мислення. К.Д. Ушинський боровся з формалізмом у навчанні рідної мови. На його думку, відсутність у мовленні реального змісту, так як і захоплення самою лише формою передачі думки, призводить до формалізму, а формалізм у розвитку мовлення і в розвитку думки у процесі навчання мови однаково шкідливий, заважає вихованню правильного мислення учнів [6, с. 27].

Керуючись ідеєю народності. К.Д. Ушинський прийшов до висновку, що народна освіта повинна знаходитися в руках народу, а навчання дітей здійснюватися рідною мовою, яка є найяскравішим виявом народності. Навчання дітей рідною мовою, на думку видатного педагога, має на меті: розвиток «природженої душевної здібності, яку називають даром слова», введення дітей у свідоме володіння скарбами рідної мови. Пояснення їм логіки цієї мови, тобто граматичних законів у її логічній системі. Ці три цілі, зауважував педагог, досягаються не одна за одною, а разом.

Загальна оцінка ролі та значення мови в громадському житті дана К.Д. Ушинським в його чудовій статті «Рідне слово». «Мова народу – найкращий цвіт усього його духовного життя, який ніколи не в'яне».

К.Д. Ушинський відводить велику роль праці, як засобу виховання особистості. У своїй роботі «Праця в її психічному і виховному значенні» він підкреслює, що людина формується і розвивається у трудовій діяльності. Праця, по-перше, є основою і засобом людського існування і, по-друге, вона є джерелом фізичного, розумового і морального вдосконалення людини. Ось чому, на його думку, виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинно виховувати її та готувати до праці.

Праця приносить людині щось неповторно красиве. Що ж до краси, то вона в розумінні К. Ушинського гуманна; «вона – утвердження блага людини і світу…» [2, с. 160].

Він звертає увагу на таку особливість краси: чим більше уявлень викликає явище, тим воно красивіше. Наприклад, драма Шекспіра викликає безліч уявлень,тому може дати величезне задоволення [4, с. 142].

Щодо естетичного виховання, то в ньому він виділяє роль мистецтва: «істина не викликає такого повного враження, яке ми називаємо художнім,

якщо ми повинні досягти її математичними розрахунками. Дайте їй таку форму, щоб вона сама лилась в нас, заспокоюючи наш слух, погляд, нагадуючи нам приємні пахощі й улюблені смаки» [6, с. 125].

Великого значення К.Д. Ушинський надавав естетичній дії природи, особливо природи рідного краю, тому, що вона – джерело натхнення не лише до праці, діяльності, творчості, а й життя. Ми – діти природи. Вона дає нам можливість насолоджуватися як світлими ранками, так і похмурими вечорами. «Природа, що промовляє так красномовно до освіченого розуму й розвиненого серця, німа для напівдикої людини, яка, мов тварина, підкоряється її впливу, не черпаючи з цього впливу ні нових думок, ні нових почуттів» – писав Костянтин Дмитрович. Людина, яка розуміється на красі природи, яка «відкрита для вражень життя», зі слів К.Д. Ушинського, найбагатша людина. Незрівнянні, живі і сильні врвження природи виховують душу дітей. Важливо не упустити цей момент, бо ставши дорослою, людина втрачає здатність розуміти красу природи, оскільки між людиною і природою постає розум.

Отже виховання, як вважав К.Д. Ушинський, має виробляти в учнів такі якості, як любов до батьківщини, гуманність, працьовитість, правдивість, дисциплінованість, естетичне почуття, тверду волю і незламний характер. Він розглядав їх не як ізольовані об"єкти виховання, які самостійно розвиваються, а як сторони єдиного процесу виховання, які переплітаються між собою і обумовлюють одна одну.

Таким чином, педагогічні ідеї великого педагога нині успішно втілюються у процесі розбудови самостійної Української держави, у відродженні та розвитку національної школи, освіти, української системи виховання, української педагогіки.

Список використаних джерел

1. Гриценко М.С. Константин Дмитриевич Ушинский: Жизнь и деятельность в портретах, иллюстрациях и документах / Гриценко М.С. Изд-во объединение «Вища школа», – К:, – 1974. – 119с.
2. Замашкіна О.П. К.Д. Ушинський про взаємозв'зок навчання і розвитку молодших школярів / Замашкіна О.П. – Початкова школа. – № 4. – 2004. – С.41-45.
3. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навч.-метод. посібник. Вид. 2-е, доп: /Левківський М.В. – Житомир: ЖДУ, 2004. – 199с.
4. Неприцька О.Я. К.Д. Ушинський про сімейне виховання (вибрані матеріали із творів) // Обдарована дитина / Неприцька О.Я. – 2002. – №6. – С.24-29.
5. Торопова І.О. Ідея народності у вихованні (за творами К.Д. Ушинського та Ф.А. В. Дістервега) / Торопова І.О. // Рідна школа. – 2004. – №3. –С. 66-68.
6. К.Д. Ушинський. Вибрані твори: / Ушинський К.Д. – К., 1983. – 269с.
7. Ушинський К.Д. Про народність у громадянському вихованні // Вибр. пед. тв. в 2-х т. – Т.1. / Ушинський К.Д. – К.: Радянська школа, 1983. – С. 43-121.
8. Ушинський К.Д. Твори. – К.: Радянська школа / Ушинський К.Д. – 1952. – 432с.

Єршова Л.М.,
докторант кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Виховний ідеал К. Ушинського в контексті української та російської педагогічної думки другої половини XIX – початку XX ст.

У вітчизняній педагогічній теорії XIX – початку XX ст. проблема виховного ідеалу віддзеркалювала не лише державну освітню доктрину формування особистості російського підданого, але й рефлектувала педагогічні погляди багатьох українських і російських учених, погляди яких на виховання ідеальної людини мали багато спільного. З огляду на це, особливий інтерес становить педагогічна спадщина основоположника наукової педагогіки К. Д. Ушинського, котрий велику увагу приділяв дослідженню історії й розробці теорії виховного ідеалу особистості [5; 7, с. 274; 9, с. 24] і погляди якого знайшли логічний розвиток у працях українських і російських послідовників.

Вивчення педагогічної спадщини К. Ушинського здійснюється у двох основних напрямах: у руслі російської освітньої традиції (Д. Лордкіпанідзе, Е. Мединський, Ю. Рехневський, В. Струминський, С. Чавдаров та ін.) і в межах розвитку української наукової традиції (О. Вишневський, Г. Ващенко, М. Євтух, Н. Калита, Д. Луцик, О. Сухомлинська, В. Янів та ін.). У даній статті об'єктом уваги є аналіз поглядів К. Ушинського на виховний ідеал особистості та його зв'язку з українською й російською педагогічною думкою другої половини XIX – початку XX ст.

Відомо, що формування поглядів К. Ушинського на виховний ідеал особистості відбувалося під упливом ідей вітчизняних педагогів П. Редкіна, який ідеальною вважав «людину в повному розумінні цього слова» [4, с. 68–69] – всебічно розвинену й гармонійну особистість, здорову тілом і духом, вільну, щасливу, доброчинну, добросердечну, здатну приносити користь суспільству й забезпечувати соціальну гармонію та успіх власного життя, та М. Пирогова, котрий ідеалом вважав громадянина – високоосвічену, гармонійно розвинену, прогресивну і здатну до саморозвитку особистість, що поєднує кращі якості свого народу й загальнолюдські риси, світогляд якої є інтеграцією наукових знань і християнської віри [1, с. 179].

У статті «Бути і здаватися» (1858) М. Пирогов конкретизував і «заземлював» виховний ідеал «мрійливого громадянина всесвіту», роблячи його доступним для будь-якої пересічної людини. Тобто головну мету виховання він убачав у формуванні Людини, якою міг стати кожен, хто з дитячих літ привчився користуватися різними властивостями своєї душі. М. Пирогов виокремлював також національний виховний ідеал, який покликаний був відображати найкращі сторони певної національності, і громадянський, необхідний для захисту вітчизни. Однак обидва вони, на переконання педагога, повинні гармонійно об'єднатися, аби забезпечити формування ідеалу «справжньої людини», у змісті якого над національними і державницькими чеснотами домінують загальнолюдські та християнські цінності. Такі ж думки знаходимо й у працях М. Редкіна, який наголошував

на необхідності відмежування виховного ідеалу від «захмарних туманних образів і фантазій» та спрямування виховання на формування вільної і розумної духовно-тілесної істоти.

Ці ідеї знайшли своє відображення у творчості К. Ушинського, однак вийшли за межі загальнолюдського та загальнодержавного контексту, набувши виразного народного звучання. На реформаторському характері висновків видатного педагога про виховання ідеальної людини наголошувала, зокрема, сучасна дослідниця педагогічної спадщини К. Ушинського Н. Калита [8], яка вивчала методологічні засади функціонування розробленого ним виховного ідеалу, його принципи, зміст і структуру, концепти моделі виховного ідеалу (людина як предмет і суб'єкт виховання, ефективні умови процесу виховання, особистість-мета), а також доводила особливе ставлення педагога до етнокультурного компоненту у змісті виховного ідеалу особистості.

Відомо, що праця К. Ушинського «Про народність у громадському вихованні» (1857) вперше спрямувала увагу педагогічної громадськості Російської імперії на етнонаціональні засади формування виховного ідеалу. Вчений, зокрема, зазначав, що в основі особливої ідеї виховання в кожного народу лежить «особлива ідея про людину», про те, якою вона повинна бути «в уявленні народу в певний період народного розвитку» [10, с. 77]. Характеризуючи виховний ідеал як динамічну педагогічну категорію, учений відобразив особливості станового устрою тогочасного суспільства. Він доводив, наприклад, що в кожного народу виховний ідеал змінюється по станах і «є завжди добрим відносно свого століття» [10, с. 77]. Здійснюючи порівняльний аналіз виховних ідеалів різних народів, К. Ушинський дійшов висновку, що навіть найбільш сталий англійський виховний ідеал також зазнавав часових трансформацій, рясно відрефлектованих англійською літературою. Внутрішня національна потреба у створенні «абстрактного ідеалу людини, позбавленого усіх конкретних історичних визначень», на думку К. Ушинського, притаманна німецькій педагогіці, яка «від душі вірить в універсальність цього ідеалу» й «думає створювати універсальні закони виховання», які б слугували «зразком, до якого прагнуть інші народи» [10, с. 78, 79]. Педагог погоджувався з тим, що «набагато легше триматися одного прийнятого ідеалу виховання і, не звертаючи особливої уваги на незначні відмінності характерів, намагатися внести в них цей ідеал: перетворити його в другу природу людини, викорінюючи все, що з ним незгідне» [10, с. 98]. Однак учений наголошував на існуванні чинників, які практично неможливо змінити докорінно, як, наприклад, почуття народності, котре, на його думку, навіть «у час загальної загибелі усього святого і благородного» гине останнім [10, с. 100]. Поряд із цим педагог визнавав наявність у педагогічній історії людства унікального «ідеалу довершеності, перед яким схиляються всі народності». На його переконання, такий ідеал людству дало християнство [10, с. 101].

Важливими є роздуми вченого про виховний ідеал владної еліти. Зокрема, відомі його листи «Про виховання Спадкоємця Російського престолу», в яких К. Ушинський виховний ідеал царя обґрунтовує на засадах

народності. «Щоби виховати вченого, – писав він, – можна ще вдатися до допомоги німця, але щоби виховати російського царя <…> потрібна російська людина» [3, с. 382]. На думку вченого, виховний ідеал царевича повинен був ґрунтуватися на поєднанні морально-духовних, національних і естетичних цінностей, поєднання яких забезпечувало б здатність розуміти красу, відчувати глибину думки, розуміти силу ідеї, усвідомлювати марність зовнішнього блиску й пишності. Це обґрунтування містить ознаки спорідненості зі староукраїнським ідеалом князя, що свідчить про прагнення К. Ушинського сприяти процесу наближення образу російської влади до схвалених українським народом зразків поведінки ідеальних правителів. Особливого значення К. Ушинський надавав також аналізу особливостей формування жіночого виховного ідеалу. Він, зокрема, наголошував на тому, що виховний ідеал жінки має задовольняти не лише її природні потреби як матері й дружини, але й загальнолюдські потреби її як члена народного життя, берегині не лише сім'ї та роду, але й народу.

Варто звернути увагу на спільність поглядів К. Ушинського з ідеями західноукраїнського педагога О. Духновича, підручник якого «Народна педагогія на користь училищ і вчителів сільських» (1857) вийшов того ж року, що й праця К. Ушинського «Про народність у громадському вихованні», демонструючи певний зв'язок педагогічної думки Закарпаття й підросійської України другої половини XIX ст. Цінність книги визначав її виразний народний характер, який, у першу чергу, відображався в обґрунтуванні мети виховання особистості: стратегічної (збереження нації) і тактичної (формування нового покоління «синів народу»). О. Духнович, як і К. Ушинський, виховний ідеал людини виражав через сукупність найважливіших чеснот: гуманізму, милосердя, доброзичливості, щирості, гідності, чесності, порядності, правдивості, працьовитості, дисциплінованості, громадянської відповідальності, загальнолюдської солідарності. Педагог називав також і комплекс рис анти-ідеалу, до якого в першу чергу відносив зрадливість, підлабузництво, зневагу до рідної культури і свого народу. Крім того, він привертав увагу усієї педагогічної громадськості до визначальної ролі вчителя у формування «синів народу» навзамін існуючої державної доктрини виховання «синів вітчизни». Таким чином, виховний ідеал О. Духновича можна розглядати як перше звернення педагогічної думки Закарпаття до національного виховання особистості (орієнтованого на потреби народу), а не патріотичного (спрямованого на інтереси держави). Ідея ж народності К. Ушинського формувала підґрунтя для розвитку національного підходу до визначення виховного ідеалу на теренах підросійської України.

При цьому варто зазначити, що погляди К. Ушинського на виховний ідеал особистості не лише перегукувалися з ідеями західноукраїнської педагогічної думки, але й мали потужний уплив на творчість російських педагогів. Відомо, що гуманістичні ідеї К. Ушинського щодо виховного ідеалу як вродженого прагнення людини до досконалості, обґрунтування ним ідеалу гармонійно і всебічно розвиненої особистості на засадах народності, культуро- та природо відповідності знайшли логічне продовження у

педагогічних працях багатьох його українських і російських послідовників, серед яких – Х. Алчевська, М. Бунаков, Є. Водовозова, Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Корф, М. Коцюбинський, С. Миропольський, В. Стоюнін та ін. [6, с. 15].

Пропонуємо зупинитися, наприклад, на аналізі поглядів російського педагога й послідовника К. Ушинського Є. Водовозової. Найважливішою її працею, яка доводить послідовний зв'язок головних її висновків із основоположними ідеями К. Ушинського, є книга для вихователів «Розумове й моральне виховання дітей від першого прояву свідомості до шкільного віку» (1907) , в якій особливе місце відводиться проблемі виховного ідеалу.

Є. Водовозова, як і К. Ушинський, виховний ідеал особистості розглядала в контексті морального виховання. «Моральною людиною, – відзначала вона, – може вважатися той, хто свято виконує свої обов'язки щодо сім'ї і суспільства, і хто, не покладаючи рук, працює все життя» [2, с. 205-206]. Характерними ознаками моральної людини дослідниця називала стійкість сформованих рис і якостей, щирість, доброзичливість, скромність та ін. «Моральну людину» Е. Водовозова відрізняла від «високоморальної». Якщо якостями першої, на її думку, повинні були володіти всі, то друга розглядалася як певний еталон, зразок поєднання найкращих людських чеснот (енергійності, залізної волі, геройства честі, моральної чистоти). Саме високоморальні особистості, на думку Є. Водовозової, утворюють у суспільстві певний канон референтних особистостей, до яких вона відносила Р. Оуена, Д. Гарібальді, І. Песталоцці, В. Бєлінського [2, с. 206].

Виховний ідеал у Є. Водовозової – історично й соціально обумовлений педагогічний феномен, зміст якого визначається історичним часом, устроєм держави, особливостями соціальної стратифікації суспільства, статевою ознакою вихованця т. п. Дослідниця звертає увагу на відсутність універсального образу «ідеальної людини». «Різні класи суспільства, – писала вона, – зовсім не сходяться між собою у своїх ідеалах» [2, с. 205]. Ця думка цілком збігається з переконаннями К. Ушинського, який також зазначав, що кожен народ має особливу ідею про людину й свій власний ідеал [10, с. 77].

Існує певна спільність поглядів Є. Водовозової і К. Ушинського на особливості формування жіночого виховного ідеалу. К. Ушинський зазначав, що ідеал повинен задовольняти не тільки природні потреби жінки як матері і дружини, але й загальнолюдські потреби її як члена народного життя, хранительки сім'ї, роду і всього народу. Є. Водовозова не тільки доводила право жінки на прогресивну трансформацію змісту її виховного ідеалу, але й докладно аналізувала історичні особливості цієї трансформації. Вона досліджувала причини заміни в другій половині XVIII ст. традиційних ідеалів жінки як матері, дружини або світської левиці новим «ідеалом самостійної трудівниці, дружини, пов'язаної з чоловіком взаємністю ідеалів, інтересів, поглядів і праці на громадській ниві, освіченої, розвинутої матері – справжньої наставниці своїх дітей» [2, с. 94].

Є. Водовозова велику увагу звертала на національні особливості виховного ідеалу. Її висновки щодо категорії «неідеального» у старому російською суспільстві співзвучні з ідеями К. Ушинського та інших педагогів.

Наприклад, В. Антонович причиною бездуховності староруського побуту називав домінування в системі російських суспільних цінностей становості, сили і влади, а М. Костомаров пояснював це тим, що внутрішня духовна сторона віри росіян поступалася зовнішній обрядовій. Цю ж думку розвивала й Є. Водовозова. Аналізуючи російський православний аскетизм, вона зазначала, що виник він як протест «найбільш чуйних людей» проти зовнішнього церковно-обрядового ставлення до релігії, жорстокості й розбещеності російського суспільства [2, с. 8, 9]. Саме тому, на її переконання, чернечий ідеал став ідеалом справжньої християнської моральності, кінцевою метою найбільш чесних і порядних людей того часу.

Спільними є також погляди К. Ушинського та Є. Водовозової на значення освітнього компоненту виховного ідеалу, який розглядався як запорука формування всебічно розвиненої гармонійної особистості. К. Ушинський називав освіту основою розвитку у людини «вродженого прагнення до досконалості» [7, с. 10], а Є. Водовозова умовою «вироблення в собі прагнення сприяти фізичному, розумовому й моральному вдосконаленню породи у своїх нащадках» [2, с. 207].

Головна мета виховання в трактуванні Є. Водовозової полягала у вихованні людини як майбутнього громадського діяча й громадянина своєї батьківщини, перейнятого ідеєю людства. Проте, на її думку, реалізації такого ідеалу виховання заважала потужна соціальна інерція. Про це Є. Водовозова писала, аналізуючи статтю М. Пирогова «Питання життя» (1856). Вона зазначала, зокрема, що висловлені у статті думки про необхідність виховання ідеалу людини й громадянина, корисного своїй країні, були цінними, але не новими, оскільки ще в XVIII ст. були сформульовані Ж.-Ж. Руссо. Очевидно, що подібна громадська «забудькуватість» пояснювалася недосконалими механізмами розповсюдження нових педагогічних ідей, страхом влади перед можливими «побічними ефектами» виховного новаторства і звичайною соціальної інерцією.

Однак слід зазначити, що, на відміну від К. Ушинського, який визнавав досконалість християнського виховного ідеалу, Є. Водовозова не пов'язувала моральне виховання дітей із релігією. У своїх мемуарах «На зорі життя» вона засуджувала стан релігійної освіти, яка, на її переконання, тільки сприяла моральному псуванню вихованок і їх повному індиферентизму до релігії. Втрату релігійних почуттів вона вважала логічним наслідком пережитого дівчатами в закритих установах нехтування їх елементарними потребами, непосильних релігійних вимог і ритуалів, святенництва багатьох вихователів, які насправді не виявляли до дітей ні любові, ні християнського милосердя. Тому, на переконання Є. Водовозової, цінності християнського виховного ідеалу у свідомості вихованок втрачали ореол святості й нівелювалися.

Виховний ідеал особистості К. Ушинського об'єднує комплекс християнських, загальнолюдських і національних чеснот, серед яких – любов до людей, щире, доброзичливе і справедливе ставлення до них, усвідомлення власної гідності, скромність, чесність і правдивість, працьовитість і дисциплінованість, сильна воля, відповідальність і дієва любов до Батьківщини. Ці ідеї формувалися під упливом вітчизняних педагогів

(П. Редкін, М. Пирогов), були співзвучні з поглядами західноукраїнських педагогів (О. Духнович) і мали потужний уплив на формування концепції виховного ідеалу особистості українськими й російськими послідовниками К. Ушинського (Х. Алчевська, М. Бунаков, Є. Водовозова, Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Корф, М. Коцюбинський, С. Миропольський, В. Стоюнін та ін.), аналіз яких може бути предметом окремих історико-педагогічних робіт.

Список використаних джерел

1. Антощук К. Виховання людини нового покоління – педагогічний підхід М. І. Пирогова (До 200-річчя від дня народження) / К. Антощук // Українознавство – 2010. Календар-щорічник / [упор. В. Піскуп, А. Цапко]. – К. : МП «Леся», 2009. – С. 177–181.
2. Водовозова Е. Н. Умственное и нравственное воспитание детей от первого проявления сознания до школьного возраста. Книга для воспитателей / Е. Н. Водовозова. – СПб. : тип. М. М. Стасюлевича, 1907. – 346 с.
3. Демков М. И. История русской педагогии. Ч. III: Новая русская педагогия (XIX век) / М. И. Демков. – М. : Тип. Импер. Моск. ун-та, 1909. – 532 с.
4. Ельницкий К. Русские Педагоги второй половины XIX столетия. Для учебных заведений, в которых преподается педагогика / К. Ельницкий. – СПб: изд-во Д. Д. Полубояринова, 1904. – 167 с.
5. Жаданова О. М. Розвиток ідей К. Д. Ушинського про духовно-моральне виховання у вітчизняній педагогічній думці (1857–1917 рр.): дис. … канд. пед. наук: 13.00.01 / Жаданова Олена Миколаївна. – К., 2012. – 209 с.
6. Жаданова О. М. Розвиток ідей К. Д. Ушинського про духовно-моральне виховання у вітчизняній педагогічній думці (1857–1917 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіка» / О. М. Жаданова. – К., 2012. – 20 с.
7. Калита Н. І. Виховний ідеал у педагогічній спадщині Костянтина Ушинського: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. І. Калита. – Дрогобич, 2009. – 23 с.
8. Калита Н. І. Виховний ідеал як педагогічна проблема / Н. І. Калита // Модернізація педагогічної освіти як основа інтенсифікації професійної та світоглядно-методологічної підготовки вчителя початкових класів: матеріали міжнар. науково-практичн. конф., присв. 30-річчю педагогічного факультету / упор. Г. Філь, Л. Стахов. – Дрогобич: Просвіт, 2009. – С. 79–83.
9. Марчук С. С. Проблеми всебічного розвитку і формування гармонійно розвиненої особистості у педагогічній концепції К. Д. Ушинського / С. С. Марчук // Педагогічний пошук. – 2011. – № 2(70). – С. 24–27.
10. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні / К. Д. Ушинський //Вибрані педагогічні твори : у 2 тт. – К. «Радянська школа», 1983.–Т. 1: Теоретичні проблеми педагогіки. – С. 43–103.

Левківський М.В.,
доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка

К.Ушинський і формування почуття малої Батьківщини у дітей

Актуальність даного пошуку є надто начасі, оскільки у неспокійний для України час найважливішим постає формування в дітей та молоді

патріотичних почуттів, свідомості та переживань і дій за безпеку цілісності нашої держави. У цьому зв'язку якнайщільніше до цієї проблеми підійшов видатний педагог Костянтин Дмитрович Ушинський.

Зазначимо, що визначний учений уважав, що головним у патріотичному вихованні дітей є формування у них патріотичних почуттів. Ніщо так не тисне над нами як наші почування, особливо почуття малої Батьківщини, - зазначав він. Він не просто обґрунтовував необхідність формування в дитячому віці глибокого почуття малої Батьківщини, а опирався у зв'язку з цим на відоме положення видатного Яна Коменського, котрий зазначав: «Всі людські істоти успішно формуються, коли вони – в ніжному віці, і, навпаки, - зміцнившись, вони не підлягають формуванню».

Найпершим пізнанням цих глибоких патріотичних почуттів є пізнання дитиною рідної природи, околиць рідного краю. В зв'язку з цим К. Ушинський у статті «Рідне слово» писав про природу самої дитини. «Бідне дитя, яке босими ніжками не походило по свіжій червневій росі. Ніколи не розвинеться його душа у всій повноті, якої вимагає дитяча природа». Доречно відзначити, що водночас із Костянтином Ушинським до цього висновку підійшов і геніальний російський письменник, педагог Лев Толстой. Останній у Ясній Поляні на власний кошт організував школу для селянських дітей. Також для них він написав «Азбуку», а також чотири книги для читання з 1 по 4 клас. Проте найцікавішою знахідкою великого Толстого було використовування з дітьми уроків серед природи, де у процесі навчання вчений прагнув показати не лише красу самої природи, але й навчитися школярикам пізнавати внутрішню сутність самої природи.

Це ж саме ми зустрічаємо і у К. Ушинського. Він робить революцію у оволодінні дітьми вміннями читання, вперше у вітчизняній педагогіці він застосовує звуковий метод навчання грамоти. Для повноти пізнання природи дітьми він пише дві книги «Рідне слово» (для 1 – 2 класів) та «Дитячий світ» (для 3 – 4 класів). Суттєвим є й те, що невеличке оповідання для дітей проникнуті глибокою любов'ю до рідного краю, краси його природи, до свого народу. У такий спосіб діти завдяки опису краси природи не просто пізнають її, але що особливо важливе,отримують глибокі емоційні враження, і тим самим поглиблюють власні почуття любові до малої Вітчизни. Важливо підкреслити, що оповідання Ушинського мають не лише високе емоційне навантаження, але й що є виключним, так це поєднання краси природи та людських взаємин. У своїх мікро оповіданнях педагог змальовує кращі риси взаємин дітей з однолітками, старшими.

Наступною знахідкою К. Ушинського є обґрунтування важливості казки для повноцінного дитячого розвитку. Він вважав російську народну казку найбільшим вчителем серед усіх вчителів. Тому-то в його дитячих підручниках для молодшої школи знайшли своє відображення і народні казки. Пізніше видатний український філософ, письменник і педагог Іван Франко напише, що казка вчить дітей замилуванню до чесноти. Тобто Франко по суті погоджується з думкою Ушинського про те, що засобами казок можна навчити дитину розпізнавати добро і зло, пізнавати красу людських

взаємин, а також підвести дитину до переконання, що добро завжди перемагає зло.

У сучасних умовах виховання патріотизму, почуття малої Батьківщини перед молодшими школярами значні можливості мають оповідання народознавчого спрямування на уроках читання, а також навчальна дисципліна «Я і Україна». Природно, що продовженням у цьому напрямку слугують позакласні ранки та виконання різноманітних дитячих виховних проектів. Особливо у цьому зв'язку важливим є вивчення краси рідної природи. Це стосується насамперед міських школярів, оскільки урбанізація їхнього життя та збідніле мікросередовище потребує відвідування та під час екскурсій мальовничих околичних красот, зокрема й нашого Волинсько-поліського краю.

У програми з «Виховання дітей та молоді у системі національної освіти» окреслені народознавчі засади формування морально-естетичних почуттів, особливо в молодшому шкільному віці. Великі потенційні можливості окреслюються в аграрно-сонячному календарі. Тут важливим постає знайомство дітей з аграрною обрядовістю, тому то діти охоче змагаються на виготовлення кращого букету у класі. Також цьому сприяє проведення свята врожаю. Молодші школярі охоче приносять до класу різноманітні фрукти. І в позаурочний час в урочистій затишній обстановці діти не просто споживають плоди, а, що головне, змагаються у декламуванні віршів, співу пісень, виконанні гуртового танцю. Звичайно, важливим постає музичний супровід достатньо кваліфікованого вчителя-музиканта. Завершується це свято підведенням підсумків, визначення най здібнішого з естетичної точки зору. Тому членами журі «експертами» мали б бути, скажімо, 3-4 учні з п'ятого класу.

Величезні можливості у цьому напрямку має позакласне читання певних оповідань осіннього спрямування. Таке читання доповнюється висловленням дитячих вражень про відвідування ранньо-осіннього лісу під час збирання грибів та прогулянок разом з батьками, дідусями, бабусями. Звичайно, вчитель має постати як рівний поряд з дітьми, не забуваючи при цьому, що дитячі емоційні враження варто скеровувати, точніше надавати їм культурного спрямування.

У 50-60-ті роки XX століття у «Серці віддаю дітям» видатний В. Сухомлинський описував експериментальний досвід навчання шестирічних першокласників у «Зеленому класі» та в природі. Він описує досить лаконічною науковою мовою про те, як він вчив дітей спостерігати відтінки кольорів в природі. Відомо, що видатні і геніальні художники можуть розрізняти до 600 відтінків кольорів. Пересічного учня вчать точно вирізняти 7 кольорів. Василь Олександрович, оглядаючи з дітьми околиці Павлиша, розпитував дітей як виглядає травнева діброва, зелений луг, озима пшениця, березовий гай. Він підводив шестирічних малюків до розуміння, що діброва є ніжно-зеленою, пшениця – світло-зеленою, луг – темно-зеленим, а березовий гай – просто, зеленим. Саме таке розуміння, за Сухомлинським, сприяє формуванню морально-естетичних почуттів, які пізніше переростуть у патріотичні переконання.

Звичайно, Сухомлинський поєднував свої уроки у природі, у «Зеленому класі» з народознавчими засобами. Тут особливо важливими постають різноманітні бувальщини і легенди. Про це він детально описує у «Батьківській педагогіці». Особливо важливим, за цим вченим, є пробудження позитивного трепетного почування минувшини Павлиша та Кіровоградщини загалом.

Великі можливості у позаурочний час вчитель відводить засобам народного весняного календаря. Йдеться про цілу низку проектів, присвячених заклику весни. Науковий керівник експедиції з дослідження народних засобів виховання дітей у Південно-Західному Російському краю Павло Чубинський разом з групою науковців університету Святого Володимира досліджував звичаї й обряди, зокрема й нашого Волинсько-Поліського краю та його території, тобто Житомирщини.

Про свято заклику весни на Волині він писав, що весну закликали рано-вранці: дітлахи і підлітки та юнаки вилазили на дахи і радісно вигукували «Весно, прийди, прийди!»; дівчата, виглядаючи із-за тинів теж радісно вигукували ці слова. Пізніше дорослі жінки, напікши жайворонків (гостинців для дітей), разом з чоловіками прямували на площу біля церкви. Тут вони обмінювалися враженнями (чоловіки з чоловіками, а жінки з жінками). Ввечері, зазвичай, сім'я влаштовувала скромну, але урочисту вечерю при цьому обговорювались майбутні землеробські роботи, а батько вголос планував чи вистачить хліба до нового врожаю. Загалом, науковий колектив видрукував у Петербурзі шість томів наукових записок з Південно-Західного Російського краю.

Продовжується цикл весняного аграрного календаря, звичайно, з написання писанок. При цьому велика відповідальність покладається на класовода не лише за мистецьку якість виконання цієї копіткої справи, але й за техніку безпеки дитячої праці. Як засвідчив наш досвід, писанкарство є улюбленою справою не лише дівчаток, а й хлопчиків.

Великі можливості мають народознавчі засади ялинкового та Різдвяного календаря. Молодші школярі є надто мрійливими та здатними до перевтілення. Тому то вчитель скеровує прагнення дітей до ялинкового перевтілення та приспівування колядок та проведення вертепів. Звичайно, така робота є надто копіткою, оскільки діти мають не тільки вивчити віршоване тло певної колядки, але ще й навчитись її культурному співу. Тому великою є напруга завчасної праці вчителя і музичного керівника. І, якщо ця діяльність поєднується з вертепом, доречним постає скеровування цього священнодійства крім вчителя, музичного працівника і балетмейстера. Тобто йдеться про те, що в сучасній педагогіці кваліфікується як артпедагогіка, яка поєднує в собі вірші, спів, танці та власне вертеп.

Приблизно за місяць до початку зимових свят учитель подає завдання дітям з вивчення певної колядки. При цьому він підтримує щільне спілкування з батьками, матерями. Важливим тут є залучення і батьків до цієї культурної справи. Досвід такої співпраці достатньо чітко накопичений і узагальнений в Житомирській міській гуманітарній гімназії № 23 де, координує цю творчу діяльність Заслужений працівник освіти України, її

директор – Купрійчук Ніна Володимирівна. Цікавим тут є те, що діти сідають біля ялинки поряд з батьками. При цьому змагаються у художній самодіяльності батьки з батьками, а діти - між собою. Важливим є й те, що у невимушеній, «по домашньому» обстановці до священнодійства долучається сама директор або хтось із її заступників.

У цьому зв'язку діти не лише бачать керівництво навчального закладу, а й поволі самі переконуються у культурі спілкування старших, вмінню декламувати і навіть проспівати певну народну пісню. Загалом тут вступає в силу механізм ідентифікації, тобто, за словами Маргарет Мід – зараження у культурному розумінні цього слова.

Таким чином, ідеї К. Ушинського з формування малої Батьківщини у дітей знаходять своє підтвердження у гуманістичній педагогіці Василя Сухомлинського та у практиці сучасної початкової школи.

Список використаних джерел

1. Ушинський К. Д. Вибрані твори. – Т.1. – К.: Рад. школа, 1955. – 280 с.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. – К.: Рад. школа, 1967. – 347 с.
3. Левківський М. В. Історія педагогіки. – Вид. 2-е, доп. – К.: Центр учб. л-ри, 2005. – 380 с.

Власенко О.М.,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Ідея національного виховання молоді у спадщині К.Д. Ушинського

На другу половину XIX століття припадає діяльність визначного вітчизняного педагога К.Д. Ушинського, автора оригінальної педагогічної системи. Ідеалом особистості К.Д. Ушинського є гармонійна особистість з високою національною свідомістю, духовно розвинена, здатна до творчої самостійної діяльності, морально та фізично досконала, з почуттям обов'язку та відповідальності..

Виховання, за висловом К.Д. Ушинського, «є тільки підготовкою до самовиховання, і якщо виховання було добре, то самовиховання триватиме все життя. Беручи в свої руки керування людською природою, що розвивається, всіляке виховання треба завершувати передачею його в руки самого вихованця».

Шлях до духовного оновлення лежить через свідомість, яка розкриває людині її місце та роль у бутті. Одним із дійових засобів, що допомагають усвідомленню єдності з Буттям, є процес спілкування учнів з живою природою. «Зовіть мене варваром у педагогіці, – писав К.Д. Ушинський, – але я виніс із вражень мого життя глибоке переконання, що прекрасний ландшафт має такий величезний виховний вплив на розвиток молодої душі, з яким важко змагатися впливу педагога; що день, проведений дитиною посеред бору і полів, коли її голову наповнює чарівний туман, в теплій волозі якого розкривається все її молоде серце для того, щоб безтурботно і невідомо вбирати в себе думки і зародки думок, які потоком ллються з природи, що такий день вартий багатьох тижнів, проведених на шкільній

лаві». Таким чином, виховна ситуація виступає активним засобом пробудження високих внутрішніх потреб людини. Не можна недооцінювати також вплив сімейного виховання , де кожний з батьків виступає для дитини безпосереднім життєвим прикладом.

Мету виховання дітей К.Д.Ушинський вбачав у підготовці до творчої праці. К.Д. Ушинський неодноразово підкреслював, що людина формується і розвивається у трудовій діяльності. Праця у його педагогічній теорії – джерело фізичної, розумової, моральної, а отже, гармонійної досконалості. Ось чому, на думку вченого, виховання, якщо воно спрямоване на щастя людини, має виховувати її не для щастя, а для успішної трудової діяльності. У статті «Праця в її психічному і виховному значенні» вчений розкриває непересічне значення фізичної праці для морального виховання дітей і молоді.

Провідним принципом педагогічної теоретичної і практичної системи К.Д. Ушинського був принцип народності, яку він розумів як самобутність кожного етносу, зумовлену його історичним розвитком, соціальними умовами життя, територіальними (регіональними) особливостями. Він сформулював положення щодо організації народного виховання. Педагог стверджував, що моральний вплив становить головне завдання виховання, значно важливіше, ніж розвиток розуму взагалі, наповнення голови знаннями і роз'ясненнями кожному його особистих інтересів.

Повага до старших, до батька з матір'ю була характерною рисою національного українського виховного ідеалу. В той же час батьки мали стати взірцем поведінки для молоді. Значною мірою ця ідея була розвинена у XIX столітті К.Д. Ушинським, а у XX столітті – В.О. Сухомлинським. На Заході ця ідея не отримала належного розвитку, оскільки на заваді став розвиток індивідуалістичної психології, заснованої на товарно-ринкових відносинах.

Водночас засобами, які виховують гуманну особистість, К.Д. Ушинський вважав ще й підвищення самооцінки дітей (похвала, уникнення осуду, заперечення фізичних покарань). Морально вихована дитина – це дитина, яка не обмежується лише знаннями про норми і правила поведінки, а та, котра завжди керується ними, незважаючи ні на які обставини, це та дитина, яка дотримується норм духовності та моралі і заохочує інших до їх виконання.

Велике значення у вихованні підростаючого покоління має особистість вчителя. Усвідомлення педагогом поставлених перед ним завдань – перший крок.

І тільки за умови трансформації усвідомлення у переконання (тобто в усвідомлену потребу, яка стимулює діяти відповідно до системи власних цінностей), відбувається вплив на іншу людину.

Саме тому одним з важливих факторів ефективного використання моральних цінностей освіти в процесі морального виховання дітей є педагог. К.Д. Ушинський зазначає, що будь – яка програма, метод виховання залишиться мертвою крапкою, не буде мати жодної сили в дійсності, якщо вона не стала переконанням вихователя. Без сумнівів, багато

залежить від атмосфери та дисципліни у навчальному закладі, але основне буде завжди залежати від особистості вчителя: вплив особистості педагога на молоду душу складає саме ту виховну силу, яку неможливо замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань та заохочень.

Список використаних джерел

1. Ушинський К.Д. Про сімейне виховання. – К.: Радянська школа, 1974.
2. Ушинский К.Д. О нравственном элементе в воспитании // Собр. соч. – М. – Л., 1978
3. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. – Соч. в 6 томах. Т.5 – М.: Педагогика, 1990.

Тіткова Ольга,
студентка 24 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Ідея національного виховання К.Д.Ушинського

Значення К.Д. Ушинського в розвитку педагогічної думки надзвичайне. Він став основоположником, творцем глибокої педагогічної системи, забезпечивши таким чином світову славу української педагогіки в усіх її основних напрямках – у галузі новітньої дидактики й теорії виховання, школознавства, педагогічної антропології, українознавства, підготовки учительських кадрів.

Видатний український педагог відстоював природне право кожного народу мати свою національну школу, національну систему виховання. Він критикував русифікацію українських дітей, відстоював необхідність навчання їх українською мовою. Ідея національного виховання Костянтина Дмитровича нині успішно втілюється у відродженні й розвитку національної школи, освіти, української системи виховання, української педагогіки в цілому.

Метою даної статті є висвітлення ідеї національного виховання К.Д. Ушинського, аналіз його поглядів на роль і значення рідної мови у формування особистості людини та її виховання як патріота.

Костянтин Дмитрович Ушинський – корифей не лише вітчизняної, а й світової педагогічної думки, українець за походженням, один із основоположників педагогічної науки і школи, зірка першої величини. За глибиною висвітлення актуальної педагогічної проблематики він не мав собі рівних серед своїх сучасників. Творча спадщина геніального українського педагога назавжди увійшла в золоту скарбницю світової педагогічної культури і є національною гордістю українського народу [2, с.199]. І хоча К.Д. Ушинський писав свої праці російською мовою, бо так склалися обставини його життя, та й українська мова була під суворою царською забороною, але він належить до плеяди славетних українських педагогів, належить Україні, з якою завжди був кровно і духовно зв'язаний.

На розвиток педагогічної думки мало великий вплив формулювання мети виховання К.Д. Ушинським: «*Слово виховання застосовується не тільки до людини, а також до тварин і рослин, і так само й до історичних суспільств, племен і народів, тобто до організмів усякого роду, і виховувати в найширшому розумінні*

слова, означає сприяти розвиткові якого-небудь організму за допомогою властивої йому поживи, матеріальної чи духовної» [4].

Будучи українцем, К.Д. Ушинський пишався своєю національною належністю. Він у своїй педагогічній статті «Про народність у громадському вихованні» писав, що кожен освічений народ має право на свою національну школу, національну систему виховання [3, с. 50-109].

К.Д. Ушинському належить ідея національного виховання. Національним він вважав виховання, яке історично склалося на історичному ґрунті певної конкретної нації й світовими цілями, змістом і засобами підпорядковане самобутній природі дитини, потребам забезпечення її належного тілесного, інтелектуального, духовно-морального й естетичного розвитку, засвоєнню національних, місцевих етнографічних та загальнолюдських культурних цінностей, формування довершеної особистості, національного свідомого представника свого народу. Як зазначав К.Д. Ушинський, нація – це сукупність різноманітних ознак душі, розуму й тіла, що виражається в характері, поведінці, способі мислення, психології людини.

До питання ролі рідної мови в навчанні й вихованні, розвитку дітей, у формуванні в них духовності й народного світогляду К.Д. Ушинський звертався не раз. Він обурювався, що царизм не допускав вивчення української мови в школах України. Висока оцінка Ушинським педагогічного значення рідного слова освітянською громадськістю України сприймається як мужній захист української мови від посягань московських русифікаторів та осудження тих українців, які цураються своєї материнської мови, зневажають звичаї і традиції свого народу.

Виховання повинне бути народним, учив К.Д. Ушинський. А найістотніша ознака народності – любов до батьківщини. «В любові до батьківщини ми не поступимося ні одному народові і довели це не раз перед цілим світом», – заявляв він. Треба знати, вивчати батьківщину, бо можна любити тільки те, про що маєш хоч яке-небудь уявлення.

Вчений позитивно оцінював методи патріотичного виховання, які застосовувалися в швейцарських школах: вивчення своєї історії й природи, вивчення біографій національних героїв, гімнастика, військові вправи, рідна мова, подорожі з дітьми, свята, народні ігри. Ось, підкреслює К.Д. Ушинський, ті засоби, якими школа могутньо сприяла великій справі – розвиткові народної освіти.

Джерела народності К.Д. Ушинський вбачав у народній мові. Загальна оцінка ролі та значення мови в громадському житті подана в його статті «Рідне слово». «Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами його історії. У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина» [3, с. 269]. Мова є найживіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі та майбутні покоління народу в одне велике, історичне живе ціле. Вона не тільки виявляє собою життєвість народу, а є якраз саме цим життям. Отже, будучи найповнішим і найвірнішим літописом свого духовного, багатовікового життя народу, мова в той же час є

найбільшим народним наставником, який навчав народ тоді, коли не було ще ні книг, ні шкіл, і продовжує навчати його до кінця народної історії. Засвоюючи рідну мову, кожне нове покоління засвоює думки й почуття тисячі попередніх поколінь... Усе, що бачили, усе, чого зазнали, усе, що пережили наші предків, передається дитині, яка тільки-но відкриває очі, і дитина, навчившись рідної мови, вступає вже в життя з безмежними силами.

К.Д. Ушинський вказував, що основними завданнями народної школи у вихованні особистості є виховання патріотизму. Рідна мова не тільки краще виражає духовні якості народу, а й існує як найкращий наставник та вчитель.

Великий сівач педагогічних ідей, К.Д. Ушинський мав високу громадянську мужність і сміливість відстоювати ідеї побудови громадської освіти. Найповніше концепція побудови громадської освіти розкрита ним у статті «Про народність у громадському вихованні», опублікованій у 1857 році. Громадська освіта, вважав педагог, виховує на засадах народності патріотизм, любов до своєї Вітчизни. Громадська освіта найблаготворніше впливає на формування особистості людини, яка живе громадськими інтересами і готова віддавати свої сили для її блага. Ті педагогічні теорії й навчальні заклади, що відривають дитину від соціального і природного середовища завдають їй непоправної шкоди.

Керуючись ідеєю народності, К.Д. Ушинський прийшов до висновку, що народна освіта повинна знаходитися в руках народу, а навчання дітей здійснюватися рідною мовою, яка є найяскравішим виявом народності та національності. Навчання дітей рідною мовою, на думку Ушинського, має на меті: розвиток «природженої душевної здібності, яку називають даром слова», введення дітей у свідоме володіння скарбами рідної мови, пояснення їм логіки цієї мови, тобто граматичних законів у її логічній системі. Ці три цілі, зауважував педагог, досягаються не одна за одною, а разом [1, с. 193].

Концепція національного виховання, запропонована К.Д. Ушинським, є актуальною в даний час, адже головною метою сучасної освіти та виховання є формування гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної та національно свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю та ініціативністю.

Отже, у даній статті була висвітлена ідея національного виховання К.Д. Ушинського, проаналізовано його погляди на роль і значення рідної мови у формування особистості людини та її виховання як патріота.

Список використаних джерел

1. Історія педагогіки/ За ред. проф. М.В. Левківського, докт. пед. наук О.А. Дубасенюк. – Житомир: ЖДПУ, 1999.
2. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки. – К.:Знання, 2006.
3. Ушинський К.Д. Твори: В 6 т./ Радянська школа, – К., 1954. – Т. 1.
4. Ушинський К.Д. Твори: В 6 т. / Людина як предмет виховання // Радянська школа, – К., 1952. – Т. 4.

Кур'ята Анастасія, Гасанова Гурзад,
студентки 23 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Ідея національного виховання у працях К.Д. Ушинського

«Ушинский – это наш действительно народный педагог,
точно так же, как Ломоносов – наш народный ученый,
Суворов – наш народный полководец,
Пушкин – наш народный поет,
Глинка – наш народный композитор».
Л. Н. Модзалевский

Великий педагог-теоретик, педагог-філософ К.Д. Ушинський відкривав нові шляхи розвитку педагогіки та завдяки своїм дослідженням вводив її до ступені науки. К.Д. Ушинський увійшов у педагогіку, коли школа і педагогічна наука стояли перед необхідністю радикальних перетворень. Але будь-яка «історична потреба спонукає до діяльності людей і надає сили їх діяльності» [2].

Головним завданням творчості Костянтина Дмитровича стала реалізація в педагогіці соціальних потреб епохи падіння кріпацтва і тих потреб, які висувалися логікою самої науки. Підйом громадської думки і передової культури в 60-х роках був безпосередньо пов'язаний з боротьбою за оновлення Росії. Тому серед питань реформації російського життя значну позицію займали соціально-педагогічні проблеми; а саме: підвищення писемності населення, культури народу і перебудова систем освіти у відповідності до соціально-економічних потреб країни.

Теорія народності у вихованні і навчанні не була новою для К.Д. Ушинського. Він наполегливо вивчав європейський досвід педагогіки на прикладі Німеччини, Англії (Швейцарії, Бельгії) і зайнявся безпосередньо втіленням ідеї народності у виховному і навчальному процесі.

Ставши одним з елементів державного і народного життя, суспільне виховання почало розвиватись у кожного народу своїм шляхом, і на сьогоднішній день кожен європейський народ має свою характеристичну систему виховання. Зовнішня подібність може увести в оману уважного спостерігача, і він переконається, що в кожній країні під спільною назвою національного виховання та більшістю педагогічних форм криється своє особливе характеристичне поняття, створене характером та історією народу. Образ думок людини, образ його дій, звичок, набуті їм протягом життя, його розумовий і моральний розвиток – все, що визначається вихованням і життям у суспільстві, змінює духовну сторону характеру. Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої засоби для досягнення цієї мети [1].

Системи суспільного виховання у всіх європейських народів представляють, при першому погляді на них, велику подібність не тільки до предметів вивчення, які майже усюди однакові, але навіть у самій організації учбових закладів, дидактичних прийомах і законах шкільної дисципліни. Ця схожість, насамперед, залежить від тієї розумності виховних заходів, які

визначаються більш менш спільною для всіх народів метою виховної діяльності. Звертаючись до історії, ми можемо побачити, що всі ці відмінні між собою системи – галузі однієї могутньої рослини, насінина якої була засіяна спільною для всіх християнською церквою. Духовне життя Європи XI, XII, XIII ст. звичайно, було не так розвинуте, як сучасне; та проте прості засади її з'єднували в один народ усіх освічених людей того часу, не дивлячись на те, до я кого племені вони належали.

К.Д. Ушинський застерігав від необачного механічного перенесення систем виховання й навчання одного народу для іншого, оскільки вони розвивалися за різних умов і в різні історичні епохи. «Коли б, наприклад, хто-небудь побажав виховувати азіатські сучасні народи за тією ж системою, що й новоєвропейські, не звертаючи уваги ні на історію, яку прожив кожен народ, ні на релігію, ні на державній устрій, то, звичайно, таке виховання не досягло б ніякого щасливого результату», – цитує Ушинський думку німецького педагога Дістервега у праці «Про народність у громадському вихованні». І далі продовжує власні роздуми: «...саме основи виховання і мета його, а отже, і його головний напрям, різні в кожного народу і визначаються народним характером, тим часом як окремі педагогічні деталі можуть вільно переходити, і часто переходять від одного народу до іншого. Чому не користуватися педагогічним досвідом іншої держави? Однак це користування не шкідливе лише тоді, коли основи громадської освіти твердо закладені самим народом. Можна і треба запозичити знаряддя, засоби винахідництва, але не можна запозичити чужого характеру і тієї системи, в якій виявляється характер» [1].

Такі висновки К.Д. Ушинський робить завдяки численним поїздкам західноєвропейськими країнами, під час яких вивчає навчально-виховні системи Німеччини, Франції, Англії, Швейцарії, Італії, Бельгії. Кожна з національних систем виховання за переконанням Костянтина Дмитровича, за певної зовнішньої схожості має свої корінні відмінності, особливу мету і засоби досягнення цієї мети, а відтак наслідування одним народом виховної системи іншого виведе неодмінно на хибний шлях. Виховання йде шляхом, який прокладає сам народ. Риса національності примішується до всіх інших характеристичних рис людини і надає кожній з них свого особливого відтінку.

Основою педагогічної системи К.Д. Ушинського була ідея народності у вихованні. Він зазначав, що народність є «досі єдиним джерелом життя народу в історі», а народне виховання є «живим органом в історичному процесі народного розвитк». «Народ без народності – тіло без душі» – кожен народ повинен формалізувати свою народність. Почуття народності досить сильне у кожної людини, бо воно гине останнім. Він вважав, що народність живуча у тілі людини і якщо виховання не хоче бути безсилим, то воно має бути народним.

Батьки повинні змалку прищеплювати дітям любов до своєї землі, до рідного народу, до рідної мови. Адже діти – майбутнє нашого народу, нашої Батьківшини. Тому головним завданням батьків – виховувати своїх дітей тими, ким вони хочуть бачити вихованця. Щодо виховання жінки, то

К.Д. Ушинський писав: «... виховання жінки, крім індивідуального і родинного значення, має ще величезне значення в народному житті, що тільки через жінку успіхи науки і цивілізації можуть увійти в народне життя».

Усвідомлення народної ідеї виховання відбувається тим швидше й повніше, чим більше займається ним громадська думка і наука, чим частіше ці питання стають доступними для всіх.

Кожен народ має свій ідеал людини. Ідеал людини за К.Д. Ушинським – це котрий відповідає його характерові, визначається його громадським життям, розвивається разом з його розвитком; ідеал завжди відбиває собою ступінь самосвідомості народу, відбиває народну совість. Виховання, яке створене самим народом і побудоване на народних засадах, має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, які побудовані на абстрактних ідеях або запозичені в іншого народу [1].

Складником виховання дітей на ідеї народності є рідна мова. Мова – це найважливіший і найміцніший зв'язок, який з'єднує минулі, сучасні і майбутні покоління народу в одне історичне живе ціле. Костянтин Дмитрович зазначав, що коли зникає народна мова – зникає і народ, а поки жива народна мова, то живий і народ.

На думку К.Д. Ушинського вивчення рідної мови – найправильніший шлях до самопізнання людини. Розкриваючи дитині багатство рідного слова, ми розкриваємо їй багатство власної душі, а ось вивченням рідного слова ми вводимо дитину в дух народу, в те живе джерело, з якого б'є всяка сила і всяка поезія. Педагог підкреслював, що вивчення рідної мови необхідно поставити на чолі гуманної освіти. Мова завжди була і буде найбільшим наставником людства. Розвивати мовлення окремо від думки неможливо, навіть шкідливо. Відсутність у мовленні реального змісту, так як і захоплення самою лише формою передачі думки, призводить до формалізму, а формалізм у розвитку мовлення і в розвитку думки у процесі навчання мови однаково шкідливий, заважає вихованню правильного мислення учня.

У дусі ідеї народності вирішував К.Д. Ушинський питання народної школи. Костянтин Дмитрович виступав за організацію народних шкіл. Створення народних шкіл, на думку педагога, потребує двох умов. Перша умова – щоб у народі пробудилася потреба вчитися, а друга – потрібні кошти, щоб задовольнити цю потребу [1].

К.Д. Ушинський за походженням – українець, він був врослим в український національний ґрунт. Заслуга К.Д. Ушинського передусім у тому, що він розглядає педагогічну науку в тісному взаємозв'язку з філософією, історією, психологією, анатомією та фізіологією людини, а також з педагогічною практикою; його дослідження дають можливість «свідомо аналізувати різні направлення сучасної педагогіки» [6], «плекають нові сили для діяльності» [4].

Отже, у відповідності до ідеї народності виховання першою і основною умовою плідної діяльності педагога К.Д. Ушинський вважав його близькість до інтересів народу. Він зазначав, що передусім та більш за все, – наголошував Ушинський, – наше національне виховання потребує людей, здатних до великої справи, потребує народних вчителів, – народних не тільки тому, що

вони навчають народ у народних школах, а тому, що вони вийшли з народного середовища, винесли з нього найкращі, характеристичні властивості.

Незабутнім заповітом К.Д. Ушинського для всіх залишається ідея народного, національного виховання. «Загальної системи народного виховання для всіх народів немає не тільки на практиці, а й у теорії [5]. У кожного народу своя особлива національна система виховання...» Саме ця ідея цілісно єднає всі найвизначніші праці педагога. Але завершеного науково-теоретичного розвитку ідея народного, національного виховання знайшла у творах: «Три елемента школи», «Питання про народні школи», «Про моральний елемент у суспільному вихованні», «Про користь педагогічної літератури» та у навчальних книгах Костянтина Дмитровича.

Список використаних джерел

1. К.Д. Ушинський. Избранные сочинения. – М., 1985. – С. 112 – 150.
2. Н.Г. Чернышевский. Полное собрание сочинений. – Т.III. – М., 1947. – С. 183.
3. В.Я. Стоюнин. Избр. пед. соч. М., 1954, с. 149
4. А.П. Медведков. Краткая история русской педагогики в культурно-историческом освещении. – Пг., 1916. – С. 114.

Розе Світлана,
студентка 23 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

К.Д. Ушинський про національне виховання підростаючого покоління

Розбудова України як суверенної держави пов'язане з вирішенням цілого ряду актуальних проблем, серед яких чільне місце належить вихованню молодого покоління. Виховання дітей та молоді неможливе без опори на педагогічні ідеї видатних педагогів. Серед плеяди педагогів XIX ст. вирізняється Костянтин Дмитрович Ушинський.

Мета статті: висвітити ідеї національного виховання у працях К.Д. Ушинського.

Костянтин Дмитрович Ушинський – видатний педагог, який зробив значний внесок в розвиток теорії навчання і виховання. Досліджували педагогічні погляди К.Д.Ушинського М.Гончаров, М.Константинов, Д.Лордкіпанідзе, М.Маккавейський, Є.Мединський, В.Острогорський, В.Струминський та ін.

«У К.Д. Ушинського принцип народності в вихованні, – зазначає Д.Лордкіпанідзе, – є похідним від ідеї народності, яка відбиває матеріальні, соціальні та духовні потреби народу в умовах історичного розвитку. К.Д. Ушинський учить, що виховання досягне мети і буде сприяти розвитку народної самосвідомості, народного життя, якщо воно буде мати народний характер» [1, с. 136].

Вічним і незабутнім заповітом К.Д. Ушинського для всіх освітян залишається ідея народного, національного виховання. «Загальні системи народного виховання для всіх народів немає не тільки на практиці, а й у теорії... У кожного народу своя особлива національна система виховання...».

Саме ця ідея цілісно єднає всі найвизначніші праці педагога. Проте завершеного науково-теоретичного розвитку ідея народного, національного виховання знайшла відображення у творах: «Три елемента школи», «Питання про народні школи», «Про моральний елемент у суспільному вихованні», «Про користь педагогічної літератури» та у навчальних книгах Костянтина Дмитровича.

К.Д. Ушинський застерігав від необачного механічного перенесення систем виховання й навчання одного народу для іншого, оскільки вони розвивалися за різних умов і в різні історичні епохи. «*Коли б, наприклад, хто-небудь побажав виховувати азіатські сучасні народи за тією ж системою, що й новоєвропейські, не звертаючи уваги ні на історію, яку прожив кожен народ, ні на релігію, ні на державній устрій, то, звичайно, таке виховання не досягло б ніякого щасливого результату*», - цитує Ушинський думку німецького педагога Дістервега у праці «*Про народність у громадському вихованні*». *І далі продовжує власні роздуми: «...саме основи виховання і мета його, а отже, і його головний напрям, різні в кожного народу і визначаються народним характером, тим часом як окремі педагогічні деталі можуть вільно переходити, і часто переходять від одного народу до іншого. Чому не користуватися педагогічним досвідом іншої держави? Однак це користування не шкідливе лише тоді, коли основи громадської освіти твердо закладені самим народом. Можна і треба запозичити знаряддя, засоби винахідництва, але не можна запозичити чужого характеру і тієї системи, в якій виявляється характер*» [1, с. 78].

Такі узагальнюючі висновки К.Д. Ушинський робить не на основі кабінетно-теоретичних абстрагувань, а завдяки численним поїздкам західноєвропейськими країнами, під час яких ґрунтовно вивчає навчально-виховні системи *Німеччини, Франції, Англії, Швейцарії, Італії, Бельгії*. Кожна з національних систем виховання за переконанням Костянтина Дмитровича, за певної зовнішньої схожості має свої корінні відмінності, особливу мету і засоби досягнення цієї мети, а відтак наслідування одним народом виховної системи іншого виведе неодмінно на хибний шлях.

Основним джерелом виховання, стверджує К.Д. Ушинський, є народність, оскільки немає жодної людини, яка б не плекала любові до Батьківщини, і саме ця любов дає вихованню надійний ключ до серця людини, могутню опору для боротьби з її негативними природними, особистими, сімейними та родовими нахилами. Отож, «виховання, коли воно не хоче бути безсильним, повинно бути народним».

Ніхто не має права судити про достоїнства і вади народу лише на підставі власних понять про якості людини, втискуючи ідею народності у вузькі рамки особистого ідеалу. Адже, як би не була розвинена окрема людина, вона завжди стоїть нижче свого народу. «*Історія переконує нас на кожному кроці, що поняття наші про достоїнства і вади не можна застосовувати до цілих народностей, і часто те, що здається нам вадою у народі, є зворотною і необхідною стороною його достоїнств, умовою його діяльності в історії*» [2, с. 256].

Ідеалом довершеності, перед яким схиляються всі народності, є, за переконанням Костянтина Дмитровича, тільки один ідеал, який дає нам християнство. Завдання виховання полягає в тому, щоб прищепити кожному

вічні істини християнства, оскільки «воно дає життя і вказує вищу мету всякого виховання, воно ж і повинно служити для виховання кожного християнського народу джерелом усякого світла і всякої істини». Довершену ідею християнства несе людина, сутність якої здебільшого недосконала. Проте християнство – це «невгасимий світоч, що йде вічно, як вогняний стовп у пустині, попереду людини і народів; за ним повинен прямувати розвиток усякої народності і всяке справжнє виховання, що йде разом з народністю» [3, с. 117].

Таким чином, виховання йде шляхом, який прокладає сам народ та його визначні люди і, діючи заодно з іншими громадськими силами, виховання допомагає йти цим шляхом окремим особам та новим поколінням. Усвідомлення народної ідеї виховання відбувається тим швидше й повніше, чим більше займається ним громадська думка і наука, чим частіше ці питання стають доступними для всіх.

Костянтин Дмитрович Ушинський підкреслює надзвичайно цінну роль початкової освіти для розвитку дитини. Серцевиною, зерном, кінцевою метою занять у початковій школі мають стати не самі знання, а ті ідеї, що розвиваються в розумі дитини у процесі засвоєння цих знань. Читання та розповіді мають повідомляти учневі лише позитивні знання, що дають йому ідею. Існуюча в початковій школі практика численних розповідей, тлумачень, повідомлень, які змінюють одне одного, не дають систематичних знань, а тим паче не формують систематично розвиненої ідеї.

Видатний педагог переконливо доводить, що основним у початковій школі під час читання для дитини є розуміння читаного, тобто логічний розклад думки на її складові. Збуджувати думку дитини мають запитання вчителя, дібрані так, щоб відповіді на них були якнайлегші і щоб саме ці запитання непомітно вводили маленького читача в граматичний і логічний склад речення.

Вміння дитини вчитися К.Д. Ушинський вбачав у знаходженні й розпізнанні ознак предметів. Дитина має навчитися знаходити подібність і відмінність між предметами і, як наслідок, розміщувати ці предмети за родами і видами.

Отже, чинником ефективності світоглядного становлення, за К.Д. Ушинським, є використання форм і методів виховання, що максимально стимулюють самоствердження учнів, свободу їхнього морального вияву відповідно до власного світоглядного досвіду. Умовами застосування означених форм і методів виховання є цілеспрямоване створення емоційно забарвлених ситуацій, що виховують, спілкування вихователів і вихованців, активізація моральних дій учнів.

Надзвичайно важливим є один із висновків педагога: засобами формування світогляду дитини є такі естетичні фактори, як рідна мова, культурно-історичні традиції, адже у них народна мудрість концентрується в образно-емоційних узагальненнях, забезпечуючи вплив на особистість дитини.

Список використаних джерел

1.Ушинський К.Д. Дитячий світ: Хрестоматія / К.Д. Ушинський. – Ленінград: Вид-во Академія пед. наук, 1948.

2. Ушинський К.Д. Проект учительської семінарії / К.Д. Ушинський. – М.: Педагогіка, 1996.

3. Ушинський К.Д. Про користь педагогічної літератури / К.Д. Ушинський. – М.: Педагогіка, 1996.

4. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології / К.Д. Ушинський. – Ленінград: Вид-во Академія пед. наук, 1948.

Слюсар Микола, Стасюк Ірина,
студенти 23 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

К.Д. Ушинський про значення національного виховання для формування особистості

Костянтина Дмитровича Ушинського по праву можна вважати основоположником дошкільної педагогіки. Він вніс коштовний вклад у розвиток світової педагогічної думки, глибоко проаналізував теорію і практику виховання, обґрунтував ідею народного виховання. Його вчення про роль рідної мови в розумовому та етичному вихованні дітей зробили величезний вплив на подальші покоління педагогів.

Однією з найважливіших у педагогічній теорії К.Д. Ушинського була думка про народність виховання. Він наголошував, що система виховання у кожній країні напряму пов'язана з історичним розвитком народу. Він казав, що виховання, створене самим народом має таку силу,якої немає у найкращих системах запозичених у інших народів [2].

К.Д. Ушинський довів, що система виховання побудована на інтересах народу, розвиває та укріплює в дітях – патріотизм та національну гордість, а також, любов до праці.

К.Д. Ушинський хотів, щоб діти ще з раннього віку засвоювали елементи народної культури, опановували рідну мову, знайомилися з усною народною творчістю. Він наполегливо боровся за здійснення виховання і вчення дітей в сім'ї, дитячому садку та школі на рідній мові.

Він доводив, що школа, навчаюча на чужій мові, затримує природний розвиток здібностей дітей, що вона безсила і даремна для розвитку дітей та народу.

На думку К.Д. Ушинського, рідна мова є «найбільшим народним наставником, що учив народ тоді, коли не було ще ні книг, ні шкіл», і що продовжує вчити його і тоді, коли з'явилася цивілізація. Виходячи з того, що рідна мова «є єдине знаряддя, за допомогою якого ми засвоюємо ідеї, знання, а потім передаємо їх».

К.Д. Ушинський вважав головним завданням елементарного вчення опанування рідної мови.

«Ця робота поступового пізнання рідної мови повинна початися з найперших днів учення і повинна складати одну з найголовніших турбот виховання» [1].

Рідна мова, на думку К.Д. Ушинського, повинна бути головний предметом, таким, який входить у всі інші предмети і збирає в собі їх результати. Костянтин Дмитрович багато працював над тим, щоб визначити основний напрям вчення і поліпшити методику первинного вчення рідної мови в народній школі, щоб перетворити його на учбовий предмет, що сприяє розумовому, етичному та естетичному вихованню дітей.

К.Д. Ушинський дав цінні поради з розвитку мови та мислення у дітей, починаючи з раннього віку. Ці поради не втратили свою актуальність і у наш час. Він довів, що розвиток мови у дітей тісно пов'язаний з розвитком мислення. Також, що думка і мова знаходяться у нерозривній єдності.

«Мова, – писав К.Д. Ушинський, – немає що-небудь відчужене від думки, а, навпаки – органічне її створення, у ній зароджене та неперервне нею вирощене. Головне у розвитку мови у дітей – розвивати мислення, навчити правильно висловлювати свої думки [1].

У розвитку мови дітей дошкільного і раннього шкільного віку Ушинський надавав велике значення розповіді по картинках. Він вказував на велике значення творів народної творчості в справі виховання і вчення дітей. На перше місце він ставив народні казки, підкреслюючи, що через особливості розвитку своєї уяви діти дуже люблять казки. У народних казках їм подобається динамічність дії, повторення один і тих самих зворотів, простота і образність народних виразів.

Велике значення в первинному вченні рідної мови К.Д. Ушинський додавав іншим творам народної творчості – прислів'ям, приказкам, загадкам. Прислів'я він вважав простими за формою вираження і глибокими за змістом творами, що відобразили погляди і уявлення народу – народну мудрість.

Загадки доставляють, на його думку, розуму дитини корисні вправи, дають привід для цікавої, живої бесіди. Приказки, примовки та скоромовки допомагають розвинути у дітей чуття до звукових фарб рідної мови.

К.Д. Ушинський дав коштовні вказівки щодо поліпшення виховної роботи дитячих садочків. Під час перебування дітей у дитячому садку не потрібно перевтомлювати їх «сидячими заняттями», потрібно давати їм більше вільного часу для самостійної діяльності. Слід надавати дитині в дитячому садочку можливість тимчасово усамітнитися, щоб вона могла проявити свою самостійність в тій чи іншій діяльності [3].

К.Д. Ушинський вважав, що передчасне навчання, так само як і запізнення у навчанні має свої погані сторони. Передчасне навчання перевтомлює мозок дітей, вселяє в них невпевненість в свої сили, відохочує від вчення. Запізнення ж у навчанні обумовлює відставання у розвитку дітей, придбання ними таких звичок і схильностей, з якими вчителям доводиться напружено боротися. Він розрізняв: методичне, систематичне навчання, що починається з семирічного віку та підготовче навчання, яке здійснюється ще в дошкільному віці. Він вважав за необхідне розробити: навчальні заняття для дітей, «передуючі книжковому навчанні», і правила навчання і розвитку для придбання дітьми писемності та не навчальні заняття, які примикають до дитячої гри (шиття суконь для ляльок, плетіння, саджання квітів тощо).

Висловлювання К.Д. Ушинського про взаємовідношення підготовчого навчання і методичного навчання дітей, про характер і особливості підготовчого навчання в дошкільному віці виявились коштовним вкладом в педагогіку. Вони допомагали точніше визначити вміст і методику освітньої роботи дитячого садка як підготовчого закладу до школи, встановити лінії зв'язку і спадкоємності роботи дитячого саду і школи, творчий характер діяльності вихователькі при навчанні дітей.

К.Д. Ушинський пред'являв високі вимоги до особи дитячого «садівника»; він представляв її такою, що «володіє педагогічним талантом, доброю, покірливою, але в той же час з твердим характером, яка б щиро присвятила себе дітям цього віку і, мабуть, вивчила все, що потрібно знати для того, щоб зайняти їх». Вихователька, на його думку, повинна походити з середовища народу, володіти кращими його етичними якостями, всебічними знаннями, любити свою справу і дітей, бути для них прикладом, вивчати закони психічного розвитку дітей, здійснювати індивідуальний підхід до кожної дитини [3].

В основі теорії дошкільного виховання К.Д. Ушинського також покладений принцип народності. Він вважав основною властивістю дітей дошкільного віку жагу діяльності і прагнення до пізнання навколишнього світу і рекомендував вихователям і батькам заохочувати дітей в їх поривах до самостійної діяльності, продумано і уміло керувати ними, не допускаючи ні надмірної напруги для дітей, ні надмірного полегшення, оскільки ці крайнощі можуть сприяти появі у них ліні, пасивності.

Величезне виховно-освітнє значення К.Д. Ушинський надавав іграм дітей. Він створив оригінальну теорію дитячої гри, підтвердивши її науково-психологічними даними. Він відзначав, що в психічному житті дитини дошкільного віку велику роль грає уява. Це пояснюється тим, що у нього недостатні досвід і знання, не розвинене логічне мислення. Але К.Д. Ушинський правильно вказував, що уява дитини бідніше і слабше, більш одноманітне, ніж у дорослої людини. Характерною рисою дитинства є розірваність низок уявлень, швидкість переходу від одного порядку думки до іншого. «Рух дитячої уяви нагадує примхливе пурхання метелика, а вже ніяк не могутній політ орла».

Жвавість дитячої уяви і віра дітей в реальність власних уявлень і створених образів є психологічною основою дитячої гри. «У грі дитя живе, і сліди цього життя глибше залишаються в нім, ніж сліди дійсного життя, в яке він не міг ще увійти по складності її явищ і інтересів... У грі дитя, вже зріюча людина, пробує свої сили і самостійно розпоряджається своїми ж створеннями».

К.Д. Ушинський підкреслював вплив на вміст дитячої гри: вона дає матеріал для ігрової діяльності дітей. Ігри змінюються з віком дітей залежно від дитячого досвіду, розумового розвитку, керівництва дорослих. Переживання дітей в грі не пропадають безслідно, а знаходять свій прояв в майбутньому в суспільній поведінці людини.

Велике значення у формуванні поведінки дітей мають суспільні ігри і їх спрямованість, вказував Ушинський: «В іграх суспільних, в яких беруть участь багато дітей, зав'язуються перші асоціації суспільних стосунків».

К.Д. Ушинський, у відмінності від Фребеля і його послідовників, заперечував зайве втручання вихователька в дитячу гру. Він вважав гру самостійною, вільною дитячою діяльністю, що має важливе значення в розвитку особи: «Гра – вільна діяльність дитини... У ній формуються всі сторони душі людської, її розум, її серце, її воля».

Вихователька повинна доставляти матеріал для гри, піклуватися про те, щоб цей матеріал сприяв виконанню поставлених завдань. Час для дитячих ігор в дитячому садочку повинен відводитися згідно віку: чим менше дитина, тим більше часу повинна вона проводити в грі. І в дошкільному віці треба прагнути того, щоб дитина ніколи не перевтомлювалась у грі і могла легко перервати її для роботи. Дошкільники теж повинні працювати [3].

К.Д. Ушинський рекомендував широко використовувати у виховній роботі з дітьми дошкільного віку народні ігри; «Звернути увагу на ці народні ігри, розробити це багате джерело, організувати їх і створити з них чудовий і могутній виховний засіб – завдання майбутньої педагогіки», – писав він. Цей заповіт Ушинського прагнули виконати передові діячі дошкільного виховання.

Велике виховне значення, вказував Ушинський, мають іграшки. «Діти не люблять іграшок нерухомих... добре оброблених, яких вони не можуть змінити по своїй фантазії... – писав він. – Краща іграшка для дитини та, яку він може змусити змінюватися найрізноманітнішим чином». «Дитя щиро прив'язується до своїх іграшок, – помічав К.Д. Ушинський, – любить їх ніжно і гаряче, і любить в них не красу їх, а ті картини уяви, які само ж до них прив'язало. Нова лялька, якою б гарною вона не була, ніколи не стане відразу улюбленою іграшкою дівчинки, і вона продовжуватиме любити стару, хоча в тієї давно немає носа і обличчя все витерлось».

К.Д. Ушинський обґрунтував з точки зору психології найважливіші дидактичні принципи виховного вчення: наочність, систематичність і послідовність, ґрунтовність і міцність засвоєння учнями навчального матеріалу, різноманітність методів навчання.

Він виклав відповідно до наукових досягнень того часу психологічні основи дидактики – теорії навчання. Він дав коштовні вказівки, як треба в процесі вчення шляхом вправи розвивати активну увагу дітей, як треба виховувати свідому пам'ять, закріплювати в пам'яті учнів учбовий матеріал шляхом повторення, який є органічною частиною процесу вчення. Повторення, вважав Ушинський, потрібне не для того, щоб «відновити забуте, а для того, щоб попередити можливість забуття»; будь-який крок вперед в справі навчання повинен спиратися на знання пройденного.

Метою виховання, вважав К.Д. Ушинський, має бути виховання етичної людини, корисного члена суспільства. Етичне виховання займає головне місце в педагогіці Ушинського, воно, на його думку, має бути нерозривно пов'язане з розумовим і трудовим вихованням дітей.

Найважливішим засобом етичного виховання Ушинський вважав вчення. Він затверджував необхідність найтісніших зв'язків між вихованням і вченням, доводив найважливіше значення виховного вчення. Всі навчальні предмети володіють, стверджував він, багатющими виховними можливостями, і всі, хто причетний до справи виховання, повинно пам'ятати про це при всіх своїх діях, у всіх безпосередніх стосунках з учнями, вихованцями.

Одні із засобів етичного виховання Ушинський вважав переконання, при цьому він застерігав від настирливих повчань і умовлянь, які часто не доходять до свідомості дітей [3].

К.Д. Ушинський надавав важливе значення формуванню у дітей звичок. Він встановив важливу закономірність в справі виховання звичок: чим молодше людина, тим швидше у неї укорінятимуться звички і тим швидше викоріниться, і чим старше звички, тим важче їх викоренити. К.Д. Ушинський висунув ряд коштовних порад з виховання корисних звичок у дітей.

Він казав, що звички укоріняються повторенням якої-небудь дії; що не можна квапитися при зародженні звичок, бо закріплювати відразу багато звичок - означає заглушати один навик іншим; що слідує як можна частіше використовувати придбані коштовні звички. К.Д. Ушинський доводив, що при формуванні звичок ніщо так сильно не діє, як приклад дорослих, і що при цьому шкідлива часта зміна вихователів.

Для більшості населення країни К.Д. Ушинський найбільш природним середовищем виховання і вчення дошкільників все ж вважав сім'ю. У ній діти отримують перші враження, набувають елементарних знань, навиків і звичок, розвивають свої задатки. Величезну роль в розвитку і вихованні особи дитини грають батьки і вихователі, приклад їх життя і поведінки. «Один з найперших обов'язків всякого громадянина і батька сімейства, – писав Ушинський, – приготувати зі своїх дітей корисних для суспільства громадян; одне зі священних прав людини, що народжується в світі, – право на правильне і добре виховання» [2].

Щоб виконати цей відповідальний обов'язок і громадянський обов'язок перед суспільством, батьки повинні проникнутися прагненням поєднувати своє приватне благополуччя з суспільною користю. Вони повинні мати педагогічні знання, для цього вивчати педагогічну літературу; свідомо підходити до виховної справи, до вибору вихователів і вчителів, визначення майбутніх доріг життя для своїх дітей.

Виключно важливу роль в родинному вихованні і вченні дошкільного і раннього шкільного віку Ушинський відводив матері. Мати ближче стоїть до дітей, проявляє безперестанні турботи про них з дня народження, краще розуміє їх індивідуальні особливості; якщо вона не зайнята на роботі чи вдома, то має більше можливостей в процесі повсякденного життя впливати на дітей в бажаному напрямі.

Виховній діяльності матері К.Д. Ушинський надавав суспільне значення. Будучи вихователькою своїх дітей, вона тим самим стає вихователькою народу. З цього, говорив Ушинський, «витікає вже сама собою необхідність повної всебічної освіти для жінки вже, так би мовити, не для одного

родинного ужитку, але маючи на увазі високу мету – провести в життя народу результати науки, мистецтва і поезії» [2].

К.Д. Ушинський хотів бачити в особі матері не лише виховательку, але і вчительку своїх дітей. Навчальний посібник «Рідне слово» і «Керівництво до викладання по «Рідному слову» він вважав за можливе використовувати в родинному вихованні і вченні дітей до 8 – 10-річного віку.

Список використаних джерел

1. Ушинський К.Д. Рідне слово // Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад. школа, 1983
2. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні // Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад. школа, 1983.
3. Ушинський К.Д. Питання про народні школи // Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад.школа, 1983.

Гальчевська Аліна,
студентка 22 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Погляди К.Д. Ушинського щодо національного виховання

Натхненний духом просвітництва, створенням народних шкіл, К.Д. Ушинський свідком швидкого розвитку капіталістичних відносин тогочасного суспільства. Від його душевного зору не сховалось те, що привілейовані верстви, багатії мають свої, особливі інтереси в сфері освіти, надто далекі від народних. За сміливість поглядів, спроби реформації освітніх програм, пробудження гідної свідомості великий просвітник зазнав поневіряння та злигоднів. Чиновники чинили постійні ревізії та нагляд за діяльністю Ушинського і не раз звільняли з роботи або не допускали до неї, звинувачуючи в неблагонадійності.

Погляди К.Д. Ушинського на рівноправність навчального та виховного процесу не втрачають своєї актуальності й сьогодні. Суть навчання, – за його переконанням, – розвиває і витончує мислення, але неспроможне навчить співвідносити особисті інтереси з інтересами рідного народу, не привчає працювати на суспільне благо. К.Д. Ушинський виступив як проникливий педагог і психолог, наблизивши своє вчення до практики підготовки матерів та виховання малих дітей у сім'ї. Він сприймав педагогіку, так само як Й.Ф. Гербарт, і як мистецтво, і як науку. Одним з найголовніших завдань використання положень педагогічних теорій вбачав у підготовці вчителів. У середині XIX ст. педагогу була надана практична можливість займатись проблемою жіночої освіти, підготовкою майбутніх матерів.

У 1859 році К.Д. Ушинського, вже відомого як визначного педагога і теоретика і практика, призначають інспектором класів Смольного інституту благородних дівиць. Будучи інспектором у Смольному інституті (Виховне товариство шляхетних дівчат) сприяв підготовці дівчат до материнських обов`язків за принципом народності. За складеною К.Д. Ушинським програмою слухачки Смольного інституту вивчали педагогіку, психологію, фізіологію і гігієну. Всяка жива історична народність є найпрекраснішим

створінням Господа на землі, і вихованню залишається тільки черпати з цього багатого і чистого джерела», – писав К.Д. Ушинський.

Порушення ідеї народності виховання є дуже актуальною, адже на сьогоднішній день не патріотичність, байдужість до майбутнього своєї нації та занедбання національного духу є дуже поширеною проблемою, особливо серед молоді, котра нехтує своєю історією, звичаями тощо. Та юна свідомість, котра перейшла до влади політиків, які занедбали країну. Відродження України неможливе без пробудження національної свідомості українського народу. Тому особливе занепокоєння нині викликає відсутність у більшості українців усвідомлення себе як частини народу, співвіднесення своє діяльності з інтересами нації.

Національне виховання – це створена упродовж віків самим народом система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв та ін., покликаних формувати світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації молоді, передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь. Науково обґрунтоване, правильно організоване національне виховання відображає історичну ходу народу, перспективи його розвитку [3, с. 161].

Актуальність створення системи національного виховання в умовах творення Української державності визначається потребами суспільства у всебічній активізації інтелектуального і духовно-творчого потенціалу національних та загальнолюдських цінностей, суперечливими процесами входження особистості в соціальне життя, необхідності забезпечення єдності, наступності та послідовності виховних впливів різних соціальних інститутів, постійного коректування виховного процесу.

Головною метою національного виховання на сучасному етапі є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатої духовної культури народу, його національної ментальності, спорідненості світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України, які передбачають національну самосвідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і талантів.

Наукові дослідження Ю.В. Дробижева, І.С. Кона, М.Є. Горєлова, К.Д. Ушинського, С.Ф. Русової. І.В. Зайченка, М.М. Фіцули, Г.С. Лозко, С.П. Павлюк, О.В. Ковальчука, Л.А. Юди, В.М. Ніколаєнка, Я.Б. Гнутеля та інших переконливо доводять, що дитина повинна знаходитись під постійним виховним впливом матеріальної і духовної культури свого народу. Це потрібно, найперше, для найповнішого розкриття природних схильностей дитини і розвитку її здібностей, виявлення етнопсихологічних особливостей. Однак сучасна етнокультурна ситуація в Україні, далека від тієї, яка потрібна для повноцінного духовного та інтелектуального відродження народу. Діти, які не залучаються з раннього віку до культури та історії свого народу, не знаходяться під прямим формуючим впливом україномовного середовища, не використовують повною мірою своїх можливостей як у закладах освіти, так і в повсякденному житті.

У вітчизняній літературі ідея народної педагогіки одержала поширення від її засновника К.Д. Ушинського. В якості складових «педагогічного генія

народу» він розглядав: національну школу, рідну мову, народну культуру, основи наук, що відновлює етнічне середовище, народне виховання, яке формується на основі життєдіяльності народу: традицій, звичаїв, обрядів,національної самосвідомості й етнічні стереотипи поведінки, які реалізують самосвідомість в повсякденному житті [2, с. 99-100].

К.Д. Ушинський мав високу громадянську мужність і наукову сміливість відстоювати ідеї побудови громадської освіти. Найповніше концепція побудови громадської освіти розкрита ним у статті «Про народність у громадському вихованні», опублікованій у 1857 році. Громадська освіта, вважав педагог, виховує на засадах народності патріотизм, любов до своєї Вітчизни.

Аналізуючи стан існуючої системи громадської освіти в Росії, США та багатьох європейських країнах К.Д. Ушинський прийшов до висновку, що громадська освіта має будуватися на основі багатовікового досвіду народу в цій галузі, виходячи з його кращих педагогічних ідей. Педагог зазначав, що загальної системи виховання для всіх народів не має ні в теорії, ні на практиці бо в кожного народу є своя особлива система виховання. Можна, вважав К.Д. Ушинський, запозичити «у наших західних братів», що випередили нас в освіті, багато корисних винаходів, але дух школи, її спрямованість, її мета повинні бути обдумані і створені нами самими, відповідно до історії нашого народу, ступеня його розвитку, його характеру.

У справі громадського виховання думка громади має відігравати важливу роль. Вивчення основних ідей К.Д. Ушинського щодо громадської освіти переконує нас в тому, що ми маємо справу з видатним явищем в історії педагогічної думки. Особливу увагу приділяв педагог особистості вчителя громадського закладу освіти. Як відомо, в часи, коли жив і творив К.Д. Ушинський існували державні і громадські заклади освіти. Майбутнє освітньої справи, вважав К.Д.Ушинський, має належати громадській освіті, де виховання дитини здійснюватиметься і школою, і громадськістю.

Громадська освіта найблаготворніше впливає на формування особистості людини, яка живе громадськими інтересами і готова віддавати свої сили для її блага. Ті педагогічні теорії й навчальні заклади, що відривають дитину від соціального і природного середовища завдають їй непоправної шкоди.

Перебуваючи в закордонному відрядженні педагог дав високу оцінку системі громадського виховання Англії. К.Д. Ушинський відзначає, що корпорації Оксфорда і Кембріджа, заснування котрих відноситься до древнього періоду історії Англії, є опорою для всієї системи англійського громадського виховання. Відзначається глибинний вплив на освітню справу XIX ст. знаменитих і найдревніших шкіл Англії – Ітона, Вестмінстера, Гарро, Регбі та ще багатьох корпорацій і приватних навчальних установ. Найхарактернішою рисою незалежності системи громадської освіти в Англії є те, що суспільство не визнає за урядом права входження в справи громадського виховання і зустрічає будь яке втручання з недовір`ям і недоброзичливістю. Всі заклади громадської освіти улаштовані щонайкращим чином і є витвором приватної добродійності, а не урядової чи загальної державної системи виховання, котрої зовсім не має в Англії. Старі

університети Англії, підкреслює К.Д. Ушинський, ще стоять непорушно і з надзвичайною повільністю допускають лише ті реформи, потреба в котрих висловлена вже цілковито в народному житті [3, с. 342].

Найкращим свідченням історичного розвитку британського характеру стало збереження в 30-і роки XX ст. парламенту Англії, в той час як парламенти багатьох європейських країн було розпущено.

К.Д. Ушинський цікавився розвитком громадського виховання в Північній Америці. Особливістю громадського виховання полягає в тому, що воно має переважно англійський характер. Патріотизм, привчання до участі в політичному житті громад і громадське (selfgovernment) самоуправління рано розвивається в американській школі. Право на створення шкіл визнана за кожною громадою, яка має сто сімейств або господарств, а все управління школою, її господарча і педагогічна частина знаходяться в руках самої громади. Змагання між громадами є одним з найсильніших стимулів суспільного розвитку. Право інспекції громадських шкіл, так само як і в Англії, купується урядом в громадських школах за певну суму допомоги. Іншою особливістю в улаштуванні громадських шкіл в Північній Америці, підкреслює Ушинський, є те, що там обов`язок громади засновувати школи не обмежується лише елементарними школами [3, с. 38].

Обов`язки громад стосовно громадської освіти вільно можуть зростати і декілька громад разом становлять навчальний округ, який зобов`язаний утримувати вищу школу. Започатковуються вищі навчальні заклади за підпискою зі збору приватних грошових надходжень, які дозволяють придбати будинок, влаштувати дві-три кафедри, решту доповнює плата з учнів. Особливістю улаштування громадських закладів освіти є прийняття штатами частини витрат на їхнє утримання в обмін на право інспекції.

Педагог розумів взаємозв`язок розвитку суспільства з поступом громадської освіти. До оцінки впливу системи громадської освіти на дитину К.Д. Ушинський підійшов не тільки як педагог, а й як громадянин. Гостра критики офіційної системи виховання в Росії 50-70-х років XIX ст., була адресована усьому тогочасному буржуазному суспільству з його декларованими свободами, брехливістю та антидемократизмом. Великий педагог писав у листі до М.І. Семевського, «що політична свобода не є ще кінцем щастя людського», бо варто лише позвонити гаманцем і перед вами найпокірніші раби, найнескінченнішого рабства, а всі свободи – парад, яким і захоплюватися вже перестали [3, с. 209].

Неможливо розглядати ідеї великого педагога про формування громадської освіти поза часовими вимірами. Криза сучасного українського суспільства криється не в відсутності структурованого громадянського суспільства, про яке так дбає світова олігархія, а в урядовій системі освіти в Україні. Система громадянського суспільства, що не ставить за мету побудову національної держави в Україні може стати однією із ганебних причин підсічення етнолінгвістичних коренів української цивілізації, котра є однією з найстаріших на Землі. Жорстка централізація системи державної освіти непривабливі явища корумпованості в значній кількості навчальних закладів висвітлюють гостру проблему відродження в Україні громадської освіти.

Заслуга Ушинського полягає в тому, що він осмислив і поставив актуальність проблеми побудови громадської освіти як однієї з необхідних умов розвитку суспільства. Варто навести приклад геніального передбачення К.Д. Ушинським майбутнього розвитку освіти та виховання особистості людини, яка живе громадськими інтересами. Такою є освітня стратегія США «Америка – 2000», що була прийнята в 1990 році і відразу підтримана фінансовою допомогою в розмірі 690 млрд. доларів [3].

Довготривала стратегія розвитку освіти оголосила про зміни в кожній американській громаді: «Американські громади – місце нашого навчання. Громади: всі ми – директори шкіл, учителі, студенти, учні, ділові люди, службовці відповідальних міністерств, засоби масової інформації, медичні та добродійні організації, релігійні та світські кола, законодавці та всі інші зацікавлені сторони та люди доброї волі маємо сприяти якнайкращому плануванню, врахуванню всіх можливих проблем, що можуть виникнути на шляху створення громад «Америка – 2000» – саме тих громад, що стануть місцем нашого постійного навчання протягом усього життя». Якщо ми порівняємо освітні стратегії України і США, то ми побачимо неадекватність і консерватизм мислення українських авторів [3].

Чого варті задекларовані заяви про конкурентоспроможність української освіти в європейському і світовому освітньому просторі, випереджаючий розвиток освіти, конвертації за кордоном документів про освіту, якщо стратегія розвитку не відповідає історичним і світовим стандартам про які так дбав все своє творче життя К.Д.Ушинський? Прибічникам «урядової системи освіти» (Програма «Освіта. Україна XXI ст.», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст.) ще належить спромогтися здійснити процес демократизації освіти, що відбувся історично протягом XIII - XX ст. у багатьох країнах світу.

К.Д. Ушинський зазначав що народність це той фундамент, на якому базується все подальше виховання. Створене самим народом і засноване на народних засадах, має ту виховну силу, якої немає у найкращих системах запозичених у інших народів. Виховання, коли воно не хоче бути безсилим, повинно бути народним. Почуття народності таке сильне, що в час загальної загибелі усього святого у благородного воно гине останнім. Тільки народне виховання є живим органом в історичному процесі народного розвитку. Народність є досі єдиним джерелом життя народу. К.Д. Ушинський стверджував, що від народження до 7-8 років формується генотип людини, розростається «корінь духовності», який живить національні почуття, стає основою психічного, фізичного, інтелектуального розвитку особистості. Мова, традиції, звичаї, свята, обряди, життя, різні види народного мистецтва, народні вірування, символи і мораль, які вбирає дитина в цей віковий період, залишається в своїй пам'яті на все життя і спрямовують її поведінку. Дошкільнята сприймають світ почуттями наслідуючи своїх батьків. У молодшому шкільному віці настає сприятливий час для системного опанування цілого світу знань, уявлень, понять, категорій з яких згодом утворюється певна світоглядна позиція. Саме молодший шкільний вік – це час, коли закладаються міцні підвалини багатьох якостей особистості

розвивається національна самосвідомість на основі інтеграції почуттів, знань і поведінки

Отже, спадщина К.Д. Ушинського є чистим життєдайним джерелом, з якого питиме цілющу чисту воду ще не одне покоління українців, ми в цьому переконані. Вивчення цієї спадщини наповнить навчання й виховання дітей тим змістом, який дасть змогу пов'язати минуле, сьогодення і майбутнє. Як бачимо, інтегруючою основою національної системи виховання є спільність історії, географічного походження, мови, культури і традицій, усвідомлення своєї приналежності до українського суспільства. Кожен з цих чинників визначає єдність поколінь і сприяє формуванню громадянина-патріота. Науково обґрунтоване, належним чином організоване виховання відображає духовний поступ народу, процес збереження й збагачення його культури. Формування національної самосвідомості українців дасть змогу консолідувати народ України педагогічним шляхом, тими засобами, які є традиційними для кожного народу і українського зокрема.

Список використаних джерел

1.Ушинський К.Д. Рідне слово / К.Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори. – Т. 2. – К., 1983. – 242 с.

2.Терлецький В. Костянтин Ушинський і Сумщина / В. Терлецький. – Суми: Собор. – 1998. – 102 с.

3.Ушинський К.Д. Твори: В 6 т./ Радянська школа / Звіт про відрядження для огляду закордонних жіночих закладів колезького радника К.Ушинського. – К., 1952. – Т.2. – 560 с.

Крук М.З.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання та рекреації Житомирського державного університету імені Івана Франка

Погляди К.Д. Ушинського на фізичне виховання підростаючого покоління

У сучасній Україні відбуваються активні процеси реформування освітньої, соціокультурної сфери, в тому числі галузі фізичного виховання; спостерігається чималий інтерес до історичного минулого, до культурно-педагогічної спадщини українського народу, чимала частка якої тривалий час замовчувалася й залишалася недостатньо вивченою на науковому рівні. Все це проходить на тлі переорієнтації суспільства впливаючи на розвиток творчої особистості, її можливостей і якостей. Фізична культура в цьому аспекті є яскравим прикладом.

Потреба розбудови національної системи фізичного виховання зумовила зростання зацікавлення до педагогічної спадщини українських педагогів як важливої парадигми розвитку сучасної наукової теорії та практики тіловиховання. Сьогодні особлива увага вчених зосереджена на осмисленні ідеологічних засад, концептуальних підходів, принципів і шляхів втілення особистісної освіти. Це спонукає до вивчення поглядів та ідей багатьох видатних педагогів, а особливо, творця наукової, заснованої на принципах народності педагогічної системи Костянтина Дмитровича Ушинського.

К.Д. Ушинський у своїх творах не раз заявляв, що не може взятися за вирішення основних завдань фізичного виховання. Але він значно недооцінював своїх праць у цій галузі. Висловлені положення з цього питання значно збагатили зароджувану теорію фізичного виховання. Фактично, він створив педагогічні основи вітчизняної науки про фізичне виховання. Кінцевою метою виховання, і фізичного зокрема, К.Д. Ушинський вважав підготовку людини до трудової діяльності.

У педагогічній спадщині К.Д. Ушинського питання зв'язку фізичного виховання з розумовим і моральним розвитком людини також посідало важливе місце. Видатний педагог не був прихильником тієї точки зору, що хороше здоров'я і фізичний розвиток повинні обов'язково сприяти розвитку особливого розуму і твердого характеру. На багатьох прикладах він доводив, що нерідко слабкі і хворі люди мали більший розум і сильнішу волю, але, разом з тим, визнавав, що фізичний стан людини неодмінно впливає на її розум і характер. Він вважав, що цього впливу не може не бути [7, с.452].

У своїх працях Костянтин Дмитрович неодноразово висловлював своє невдоволення існуючою на той час системою фізичного виховання. Жодне виховання, на думку педагога, не порушувало так страшенно рівновагу в дитячому організмі, жодне так не подразнювало нервову систему дітей, як існуюче тоді російське. Вся увага зверталася тільки на навчання, і кращі діти проводили весь свій час за тим, що читали та вчили, вчили та читали. «Сидяче життя при 20-ти градусному теплі в кімнатах, у шубах і фланелях, життя розніжене, ласолюбне, без будь-яких гімнастичних вправ, без прогулянок, плавання, верхової їзди, технічної роботи тощо, все за книжкою та за книжкою, то за уроками, то за романом – ось майже нормальне у нас явище у вихованні дітей середнього стану. Розвиток голови і цілковите безсилля характерів, здатність усе розуміти і про все мріяти і нездатність що-небудь робити – ось плоди такого виховання» [6, с. 246].

Тож з огляду на ситуацію, яка склалася в середині XIX ст., демократична педагогіка рекомендувала постійної зміни розумових вправ дітей тілесними – прогулянками, купанням тощо.

К.Д. Ушинський вважав неправильним і ненормальним відірваність розумової праці від фізичної. Також і дидактика в його час мала своїм головним предметом навчання процес розумової праці. У своїх поглядах К.Д. Ушинський виходив з переконання про єдність двох сторін природи людини – тілесної і душевної. При цьому фізична праця дає стимули для роботи свідомості, і навпаки, робота свідомості відбивається на фізичному стані людини: «*фізична праця необхідна для розвитку і підтримки у тілі людини фізичних сил, здоров'я та фізичних здібностей – цього доводити немає потреби. Але необхідність розумової праці для розвитку сил і здоров'я, нормального стану людського тіла не зовсім здається зрозумілою. Багато хто, навпаки, вважає, що розумова праця негативно діє на організм, це зовсім не справедливо*» [4, с.340].

Звичайно, розумова праця не може розвивати м'язи, але, приводячи в рух нервову систему, діє благотворно на кровообіг та травлення. К.Д. Ушинський прийшов до висновку про можливість вже в школі покласти початок єдності розумової та фізичної праці.

Задля досягнення мети фізичного виховання педагоги-просвітителі користувалися різними формами і засобами. Гімнастика, на думку К.Д. Ушинського, має благотворний вплив на розвиток дитини, але в початкових класах її не обов'язково вводити як самостійний предмет. Найбільш корисним для дитини він вважав чергування письма, малювання, рахунку, дитячих робіт, співу та гімнастики, оскільки така постійна зміна занять підтримує в дитині тілесну і душевну бадьорість і характерну для цього віку веселість. Сама зміна занять, вважав він, діє на дитину навіть краще, ніж повний відпочинок, який, звичайно, потрібен у свій час.

Педагог вважав корисним уже з перших уроків у школі вводити гімнастичні вправи, тобто те, що ми зараз називаємо «фізкультпаузами» та «фізкультхвилинками». На цих же перших уроках *«вчитель може привчати по команді до деяких рухів, які корисні не тільки тому, що дають можливість рухатись та розім'яти свої втомлені від сидіння м'язи, але й більше тому, що допомагають вчителю збуджувати та зосереджувати увагу дітей на своїх рухах. Ці рухи не мають бути численними і складними: встаньте, сядьте, руки на стіл, руки назад, підніміть праву руку, ліву, вийдіть з-за лави, перша лава, сядь, друга – встань і т.д.»* [1, с. 289].

Виходячи з того, що основною формою фізичного виховання є саме урок з фізкультури, К.Д. Ушинський особливу увагу приділяв фізичним вправам на уроці, а також іграм та фізичній праці як засобам фізичного та розумового виховання та всебічного розвитку особистості. Він надавав перевагу саме організованому фізичному вихованню. Організованого ж, або, як він казав, «навмисного» фізвиховання в Росії того часу майже не було, а там, де й було, воно бажало бути кращим. Вихователь може, писав він, «прямо діяти на розвиток того чи іншого органу або навіть взагалі на розвиток всієї мускульної і нервової системи і навіть самого мозку» [7, с. 86].

Педагог розумів невирішеність організаційних питань щодо введення фізичного виховання в навчальний процес внаслідок відсутності, або низької кваліфікації кадрів. К.Д. Ушинський у навчальній програмі з педагогіки в розділі «Фізичне виховання» визначив систему знань (загальні і спеціальні), необхідних вчителю тіловиховання.

І. Загальні теоретичні основи фізичного виховання: 1) загальні поняття про фізичне виховання; 2) необхідність вивчення фізіологічних процесів в організмі; 3) особливості харчування; 4) діяльність м’язової та нервової систем; 5) дитячі рухливі ігри, гімнастика і їх педагогічне значення; 6) значення способу життя дітей у їх розвитку.

ІІ. Про м’язову діяльність: 1) значення м’язової системи в організмі; 2) будова м’язів і їхня діяльність; 3) вплив мускульної діяльності на розвиток людини; 4) співвідношення цієї діяльності та харчування; 5) шкідливі та сприятливі умови правильного розвитку м’язів; 6) рухи як джерело м’язових відчуттів, значення цих відчуттів у розвитку людини.

ІІІ. Про нервову систему: 1) будова і діяльність нервової системи; 2) значення нервової системи для ростових і м’язових процесів; 4) вплив засобів фізичного виховання (гімнастики, плавання, ігор), способу життя на нервову систему; 5) вплив розумового та фізичного навантаження на нервову систему [3].

Важливе значення педагог вбачав у впливі фізичних вправ на формування «корисних навичок», на уміння визначати і розподіляти свої сили, на пізнання навколишнього світу. Фізичні вправи потрібні не тільки для розвитку фізичних сил, але і для активного відпочинку, значно підвищуючи працездатність людини. К.Д. Ушинський був переконаний, що тілесні вправи мають помітний вплив на зменшення роздратованості в центральних мозкових органах і немає кращого засобу заспокоїти роздратований головний і спинний мозок, як заняття гімнастичними вправами.

Описуючи в одному з листів /3-й лист/ гімнастичні вправи, які використовувалися на уроках в одній із шкіл Швейцарії, він відзначав: «Дайте дитині трохи порухатись. І вона подарує вам десять хвилин уваги, а десять хвилин живої уваги, якщо ви зумієте нею скористатися, дадуть вам в результаті більше, ніж цілий день напівсонних занять» [5, с. 152]. Він неодноразово вказував на той вплив, який фізичні вправи мають на центральну нервову систему, зумовлюючи кращий відпочинок втомленому мозку.

Костянтина Дмитровича цікавила також гігієна вихованців. Він погоджувався з Джеймсом Керрі, який казав, що «*гімнастика, різного роду тілесні вправи, тілесна втома, що вимагає сну та їжі, прогулянка на свіжому повітрі, прохолодна спальня, холодні купання, механічні роботи, які вимагають тілесних навичок, – ось найкращі засоби для того, щоб утримувати нервовий організм завжди в нормальному стані, зміцнити волю й дати їй зверхність над нервами*» [2].

На думку К.Д. Ушинського, гімнастика не повинна бути самоціллю. Вона має бути одним и необхідних засобів всебічного розвитку людини і підготовки її до творчої праці, але в свою чергу служить одним із засобів фізичного виховання. Він, також, вважав і дитячу гру важливим засобом виховання характеру. У грі дитина відчуває себе повністю самостійною. Вона сама приймає рішення і виконує їх, привчається розподіляти свої сили і виявляти власну волю. Педагог вважав, що у дійсному житті дитина ще не має ніякої самостійності, а в грі вже сформована людина пробує свої сили і вільно розпоряджається всім тим, що створила. Гру К.Д. Ушинський вважав цілісним процесом, який тренує всі сили зростаючої особистості. Головною умовою розвитку характеру у грі, на його думку, є активність дитини. Пасивність в іграх, якщо дитина постійно підпорядковується чужій волі, негативно впливає на характер, і ця пасивність переноситься й у майбутнє її життя, коли вона стане дорослою людиною. Постійне керівництво з боку вихователя позбавляє дитину ініціативи, розвиває слабовілля та лінощі.

Стосовно тодішніх гімназій К.Д. Ушинський звертав увагу на те, що школа ігнорує такі вили дитячої діяльності, як ігри і фізична праця. «*Гра є вільна діяльність дитини, і якщо ми порівняємо ігровий інтерес, а з ним і кількість позитивних емоцій, які містилися в душі дитини з подібним же вченням чотирьох – п'яти років, то звичайно, що всі переваги лишаються на боці гри. У ній формуються всі прояви людської душі, її розум, її серце і її воля, і якщо говорять, що ігри передбачають майбутній характер і майбутню долю дитини, то це правильно з двох причин: не тільки у грі виказуються нахили дитини і відносна сила її душі, але сама гра має велике значення для розвитку дитячих здібностей та нахилів, а відповідно і на її майбутню долю*» [1, с. 290].

У вихованні дитини, на думку педагога, більше значення, ніж ігри, має праця. Фізична праця зміцнює здоров'я і тіло людини, розвиває і підтримує фізичні сили і тим самим сприяє розумовому розвитку, оскільки здоровий організм має і здорову нервову систему. Розумова праця спонукає до дії нервову систему, яка, збуджуючись і розвиваючись у процесі роботи, благотворно впливає на діяльність внутрішніх органів і в кінцевому результаті впливає на фізичний розвиток дитини.

У сучасних умовах становлення національної системи фізичного виховання слід максимально повно використовувати все те позитивне, що було у поглядах та ідеях видатного українського педагога Костянтина Дмитровича Ушинського.

Список використаних джерел

1. Винничук Олег. Історико-педагогічні аспекти розвитку фізичної культури . – Тернопіль.: АСТОН, 2001. – 404 с.
2. Дж. Керри. Основания воспитания общественных училищ. – 1862. – с. 150.
3. Окопний А.М. Фізичне виховання в спадщині українських педагогів (друга пол. XIX – перша пол. XXст). Дис… кандидата наук з фізичного виховання і спорту…. 24. 00.02 – Львів, 2001. – 199с.
4. Ушинський К.Д. Зібрання творів в 11т. – Т.2. – М. Вид. АПН РСФСР, 1950.
5. Ушинський К.Д. Зібрання творів в 11т. – Т.3. – М. Вид. АПН РСФСР, 1950.
6. Ушинський К.Д. Зібрання творів в 11т. – Т.6. – М. Вид. АПН РСФСР, 1950.
7. Ушинський К.Д. Зібрання творів в 11т. – Т.9. – М. Вид. АПН РСФСР, 1950.
8. Ушинський К.Д. Зібрання творів в 11т. – Т .10. – М. Вид. АПН РСФСР, 1950.

Ковальчук Анна, Соловей Валентина,
студентки 25 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Виховання у світлі ідей К.Д. Ушинського

Виховання молоді є найактуальнішою проблемою сьогодення. Молодь – це рушійна сила нашого майбутнього. Тому правильне виховання сприятиме формуванню тих особистісних якостей, що допоможуть людині зайняти активну громадську позицію. Тому вивчення ідей К.Д Ушинського на проблеми виховання можуть допомогти у розв’язанні даної проблеми. К.Д. Ушинський вважав, що виховання, а саме моральне, є основним компонентом гармонійного розвитку людини, а також її підготовки до подальшого життя.

На сьогоднішній день саме завдяки рівномірному вихованню здійснюється розвиток особистості у всіх сферах нашого життя. Моральне виховання – це виховна діяльність школи та сім’ї, що має на меті формування моральних якостей на основі норм поведінки [4].

У моральному вихованні слід спиратися на те, що людина від природи тяжіє до добра, правди та краси. І саме виховання має допомагати людині продовжувати рухатись у даному напрямку. Моральні стосунки в межах сім’ї накладають певний відбиток на все життя людини, оскільки вони є найсильнішими і впливають на подальші стосунки з іншими людьми.

Моральне виховання необхідне для формування всебічно розвинутої особистості. Ґрунтуючись на вищесказаному, *завданням морального виховання* є

формування свідомості та самосвідомості людини, прагнення до гармонії з собою і навколишнім світом, виховання почуття обов'язку та дисципліни. Також маральне виховання передбачає пробудження любові до рідної землі, народу, прийняття національних цінностей, а також готовність до розбудови власної країни.

У вихованні почуття власної гідності і патріотизму мають велике значення для формування національної свідомості і патріотизму. Вчителі та батьки мають слідкувати за цим процесом та допомагати в процесі його становлення. Саме такі аспекти виховання розглядав К.Д. Ушинський у своїх працях.

Мета статті – проаналізувати погляди Костянтина Дмитровича Ушинського на виховання, а також шляхи та способи застосування цих методів у наш час.

Костянтин Дмитрович Ушинський – видатний вітчизняний педагог, один із основоположників педагогічної науки в Росії, Україні та за їх межами. Костянтин Дмитрович народився в місті Тулі. Глибокі гуманістичні переконання були сформовані з власного досвіду виховання у дворянській родині. Саме мати пробудила в Костянтині Дмитровичу допитливість і жагу до пізнання нового.

Під час роботи в Гатчинському сирітському інституті педагог пише статтю «Про користь педагогічної літератури». Стаття має надзвичайний успіх. Саме з неї розпочинається шлях К.Д. Ушинського як педагога.

За Ушинським виховання є складовою частиною гармонійного розвитку людини, а також важливим засобом підготовки до майбутнього життя. Виховувати дитину необхідно з самого дитинства і продовжувати постійно та систематично. Таке виховання має на меті розвиток таких рис: патріотизм, трудолюбство, чесність, правдивість, відповідальність, почуття власної гідності, дисциплінованість, здатність у конкретних ситуаціях проявити свою волю та характер, але при цьому уникати таких рис як кар'єризм, егоїзм, лицемірство, лінощі [4].

Основними методами виховання Костянтин Дмитрович вважав *переконання*, *вимоги до дисципліни*, а також *заохочення* та *покарання*. Найкращим засобом виховання є фізична праця, але в правильному поєднанні з розумовою діяльністю. Праця необхідна для душевного спокою та здоров'я людини. Без праці людина не може рухатись вперед, вона буде залишатися на одному місці, тобто не буде розвиватися. Але з іншого боку потрібно слідкувати за тим, щоб діти не перевтомлювались і отримували задоволення від праці [1, с. 230].

У своїх працях К.Д. Ушинський не розмежовує поняття виховання та навчання, а навпаки вказує на їх єдність, а також підкреслює, що діяльність школи має бути спрямована на виховання учнів. Виховання має сприяти розвитку якостей та рис як: *патріотизм, любов до правди, гуманність, відповідальність за свої вчинки, дисциплінованість, стійкість власних поглядів та переконано, воля*. Всі ці якості є окремими компонентами, які переплітаються між собою в процесі виховання.

Педагог прагнув ввести в шкільне виховання гуманізм. Він говорив: «*Виховання повинно освітити свідомість людини, щоб перед очима лежала чітка дорога добра*». Також К.Д. Ушинський був упевнений в тому, що дітей постійно потрібно підбадьорювати, щоб почуття перемоги не було витіснене почуттям невдачі. Саме успіх мотивує людину до нових прагнень та звершень.

К.Д. Ушинський відводить значну роль естетичному вихованню, яке включає в себе тяжіння до художньої культури, літератури, музики, образотворчого мистецтва, природи. Ушинський намагався виховати в дітях здатність знаходити та розуміти прекрасне в навколишньому світі.

Як педагог К.Д. Ушинський відводив розвитку активності дітей найголовнішу роль у вихованні, а також вказував методи їх розвитку: виховання здатності долати перешкоди, набуття трудових навичок та умінь, виховання волі, вибудовування правильного режиму життя.

Будучи педагогом-методистом, Костянтин Дмитрович вважав, що для того, щоб виховувати дитину необхідно знати її індивідуальні та психологічні особливості. Особливу увагу вчений приділяє розвитку мимовільної та довільної уваги в дітей. Для цього необхідно постійно повторювати вже вивчений матеріал та уникати заучування. Інформацію необхідно добирати відповідно віку дитини. Перевтома є шкідливою, але одночасно неприпустимо перетворювати навчальний процес в суцільну гру. Важливо чергувати різні види діяльності. Для кращого засвоєння використовувати різні види наочності. Це допоможе дитині краще сприйняти новий матеріал та засвоїти його. Урок має нести в собі не тільки освітнє, а й виховне значення.

Одним з основних засобів педагогічного впливу К.Д. Ушинський вважав переконання. Але тут важливо зрозуміти, що це вплив може бути ефективним за умови того, що вчитель є авторитетом для учнів та між ними встановлені стосунки, що базуються на довірі. Переконує не лише слово, а й особистий приклад та досвід вчителя.

Вчений також розглядав проблему покарань та заохочень. Педагог вважав, що покарання не будуть застосовуватись за умови правильно організованого процесу виховання і навчання. «*Заохочення і покарання, – писав він, – уже не нешкідливі гігієнічні засоби, що попереджають хворобу чи виліковують її, а ліки, що витісняють хвороби з організму іншими хворобами*». Костянтин Дмитрович негативно ставився до дій, що можуть пагубно впливати на самолюбство учнів. З усіх видів покарань найбільш прийнятними він вважав зауваження, але при при цьому необхідно дотримуватися педагогічного такту.

З усіх видів заохочень, Костянтин Дмитрович виділяв саме моральне. «*Діти ненавидять учителів від яких ніколи не дочекаєшся схвалення чи визнання того, що зроблено добре*».

Людина є предметом виховання. Його вихователями є сім'я, школа, тобто життя в цілому. Серед цих складових виховання школа є провідним чинником, адже дитина більшу частину свого часу проводить там і піддається найбільшому впливові.

Костянтин Дмитрович Ушинський – видатний учений та педагог, реформатор системи підготовки вчителів, мав великий вплив на розвиток

освіти, школи і педагогічної думки в Росії та за її межами. Основне завдання освіти й виховання полягає у формуванні розвинутої особистості на засадах народності. Народність у вихованні є однією з найважливіших соціальних і педагогічних засад.

Також К.Д. Ушинський висував такі основні вимоги до виховання:

- виховання має бути народним, тобто охоплювати досвід всіх поколінь;
- виховання має давати реальну освіту і водночас розвивати розумові здібності;
- метою виховання є формування високоморальної людини.

Вчення К.Д Ушинського не втрачає своєї актуальності і в наш час. Тому ми повинні використовувати даний досвід у вихованні теперішнього та майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад. О.О. Любар; За ред. В.Г. Кременя. – К.; Знання, 2005. – С. 198-237.
2. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навч. метод. посібник. / М.В. Левківський. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – С. 115-119.
3. Ушинский К.Д. Избранные педагогические произведения / К.Д. Ушинский. – М., «Просвещение», 1968. – С. 231-284.
4. Міхеєва Л В. Історія педагогіки і загальної педагогіки / Л. В. Міхеєва // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bookdn.com/book_228.html

Лапухіна Юлія,
студентка 26 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Внесок К.Д. Ушинського в розробку теорії виховного процесу

Питання виховання, яке висвітлив К.Д. Ушинський у своїх творах досі не втратило свою актуальність. К.Д. Ушинський висвітлив ідею гармонійного розвитку особистості і приділяв вагоме значення саме моральному вихованню людини, обґрунтував ідею народності виховання. Методика виховання за Ушинським широко використовується у сьогодення.

Мета статті: висвітлити ідеї К.Д. Ушинського щодо виховання дитини.

Костянтин Дмитрович Ушинський – видатний вчений, який славиться вагомим внеском у світову педагогіку. «Виховання бере людину всю, якою вона є, з усіма її народними й поодинокими особливостями, – її тіло, душу й розум, – і передусім звертається до характеру людини; а характер і є саме тим ґрунтом, в якому корениться народність» [4, с. 44]. Надавав великого значення вихованню, не відокремлюючи його від навчання, а підкреслюючи їх єдність. Розвивав принцип народності виховання, який є центральною ідею в працях видатного педагога.

Перед тим як приступити безпосередньо до самого виховання, К.Д. Ушинський радив визначити *мету виховання*. Процеси визначення мети та способів її досягнення не є легкими, адже на людину мають вплив не лише педагоги, а й чинники навколишнього середовища. До таких чинників належить *природа, суспільство, родина, історія, мова* і т.д..

Костянтин Дмитрович Ушинський визначив мету виховання. Він вважав, що вона полягає в розвитку і зміцненні характеру, тому що міцний характер є «важливішим й кориснішим за всі ці відкриття й винаходи, які часто не роблять людину ні на волосину щасливішою, ніж раніше, бо вона в самій собі носить численні причини нещастя, було б відкриття засобів до вироблення в людини такого характеру, який протистояв би натиску всіх випадковостей життя, рятував би людину від їх шкідливого впливу й давав би їй змогу мати скрізь лише добрі наслідки» [2, с. 202]. Іншими словами, життя повне моментів, які мають не завжди позитивний зміст та наслідки. Важливо, не звертати уваги на випадковості життя і, не втрачаючи надії та віри в себе, прямувати до успіху. Тому відомий педагог зазначає, що метою виховання є підготовка до життя, шляхом зміцнення характеру.

Виховання за Ушинським носить демократичний характер. Педагог у своїх творах висвітлює основні ідеї, на яких повинно базуватись виховання. Серед них – *ідея єдності навчання та виховання*. Дана ідея є розвиваючою, вона готує до життя і праці. При правильно зумовленій системі виховання, повинні формуватися такі почуття, як відповідальність та обов'язок.

Основними ***методами*** у вихованні за К.Д. Ушинським є *переконання, запобігання неправильній поведінці, педагогічний такт і особистий приклад педагога, заохочення та покарання.*

Ушинський виділяв 3 основних принципи виховання: *народність, християнська духовність* та *наука*.

Народність у вихованні – це така сила, що керує задатками особистості при вихованні на побутовому рівні. Ключовим моментом у працях К.Д. Ушинського можна вважати ідею народного виховання. Виступав фундатором народної школи у Росії.

На думку К.Д. Ушинського, якщо педагог розраховує здійснити гарне виховання, воно повинно спиратися на ідею народності. Він зазначав, що народність є «досі єдиним джерелом життя народу в історії», а народне виховання є «живим органом в історичному процесі народного розвитку». Зазначав, на скільки важлива ідея народності у вихованні. «Народ без народності – тіло без душі, якому лишається тільки піддатися законові розкладу і знищитися в інших тілах, що зберегли свою самобутність» [4, с. 100]. Поняття народності у вихованні тісно пов'язане з умовами історичного, соціального, географічного та політичного розвитку певного народу.

Костянтин Ушинський вірив у сили та здібності свого народу. Вважав, що поняття народності – це єдина природна схильність людини, народність присутня з моменту народження і є останнім, що гине в людині.

Варто згадати той факт, що Костянтин Ушинський відстоював ідею народності перед російським урядом, які намагалась здійснити зміни у шкільну реформу, запозичивши систему виховання у іноземній державі. Наголошував на тому, що народність у вихованні, в тому числі й у школі, має дуже велике значення для розвитку, обумовленого інтересами та потребами народу. Така система виховання розвиває і зміцнює в дітях найцінніші психологічні риси та моральні якості, а саме патріотизм та гордість за країну і націю в цілому.

Принцип народного виховання став основою вчення педагога про рідну мову – найважливішого предмету шкільної освіти. Перед педагогами та дітьми стояло три основних завдання: розвиток «природної душевної здібності, яку називають даром слова»; прилучення дітей до свідомого володіння скарбами рідної мови; роз'яснення дітям «логіки цієї мови, тобто граматичних законів у їх логічній системі». Важливо поєднувати ці три завдання.

Педагог наголошував на тому, щоб діти з раннього віку починали засвоювати елементи народної культури, вчили рідну мову та знайомились з творами усної народної творчості. Виокремлював народні казки серед інших видів народної творчості, вважав, що вони розвивають дитяче мислення та уяву. Великого значення надавав також приказкам, загадкам та скоромовкам. В приказках наявна народна мудрість, загадки дозволяють дитині шукати вихід з будь-якої ситуації, а скоромовки прилучають дитину до особливостей фонетики рідної мови.

Навчання обов'язково повинно було проводитись рідною мовою, тому що Ушинський вважав, що школа, яка здійснює навчання іноземною мовою затримує розвиток дітей. Тому педагог запропонував здійснювати навчання у молодшій школі таким чином, щоб учні в більшості приділяли увагу рідній мові, поставивши за мету вільне володіння нею. Отже, навчальний предмет «Рідна мова» повинен бути центральним та найголовнішим.

К.Д. Ушинський не заперечував педагогічного досвіду інших народів, але пропонував не допускати перенесення педагогічної системи однієї країни в іншу. Ключові моменти досвіду інших народів використовувати можна, але при цьому у вихованні повинні переважати педагогічні елементи рідної країни, виховання не може базуватись виключно на запозичених принципах та методах.

З ідеї народності, що була сформульована видатним педагогом, випливає беззаперечний факт: Костянтин Ушинський був патріотом своєї держави, а патріотичні почуття відігравали немалу роль у його житті. «Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до батьківщини, – писав К.Ушинський, – і ця любов дає вихованню надійний ключ до серця людини й могутню опору для боротьби з її поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами» [4, с. 99].

Варто зазначити, що Костянтин Ушинський був українцем за походженням. Він вірив в українські традиції та звичаї, мову та культуру. Вважав, що саме ці фактори допомагають у вихованні дітей та розвитку національної свідомості усіх українців в цілому. Виступав проти політики російського царизму та русифікації українців, відстоював думку про здійснення навчання українців рідною мовою.

Костянтин Ушинський піднімав питання *духовно-морального розвитку*. Духовне виховання дитини повинен бути спрямований на розвиток почуттів у серці дитини. Таке виховання повинне здійснюватись з раннього віку, постійно та систематично. Духовність здійснює вплив на почуття, емоційний стан та хід мислення дитини.

Видатний Ушинський вважав, що православна віра, її традиції та світогляд сприяють процесу розвитку та прогресу народу. В аспекті духовно-морального виховання церква виступала школою, а церковні діячі – педагогами. Саме вони здійснюють важливий вплив на народ, оскільки кожна людина потребує присутність віри, релігійності та духовного самовдосконалення у своєму житті [1].

Ідеї праці надавав великого значення, тому що по-перше, праця – це засіб людського існування, а по-друге, працюючи, людина вдосконалюється і наближається до ідеалу гармонійно-розвиненої особистості. На тему трудової діяльності написав статтю «Праця в її психічному і виховному значенні», в якій обґрунтував роль праці в житті людини. Роль трудової діяльності у процесі виховання для К.Д. Ушинського мала вирішальне значення, адже сприяла підготовці майбутніх працівників різних галузей до професійної діяльності і формуванню ідеалу особистості завдяки фізичній праці. За Ушинським, праця – найкращий засіб вдосконалення особистості у всіх можливих напрямках: фізичному, розумовому та моральному.

Великий педагог відзначав, що праця людину робить кращою у моральному, фізичному та розумовому планах, а наслідком відсутності трудової діяльності є нещаслива людина. Костянтин Ушинський пропонував прививати любов до праці під час виховання, тому що справжня праця завжди важка, але кожна людина повинна бути до неї готова.

Фізичній праці відводив вагоме місце у моральному вихованні і радив правильно поєднувати її з розумовою працею. До засобів фізичного виховання відносив ігри на свіжому повітрі, гімнастику, раціональне харчування, правильний режим дня з розрахованим часом на роботу й відпочинок і т.д.. Таким чином, можемо зробити висновок, що Костянтин Дмитрович Ушинський закликав у своїх педагогічних працях до здорового способу життя.

За К.Д. Ушинським, освіта жінки відіграє велике важливу роль у поширенні народності. З перших днів життя кожної дитини біля неї завжди є жінка. Це – мати, бабуся чи вихователь, які передають свої знання від покоління до покоління, сприяють розвитку нової особистості. К.Д. Ушинський писав про виховання жінки: « ... виховання жінки, крім індивідуального і родинного значення, має ще величезне значення в народному житті, що тільки через жінку успіхи науки і цивілізації можуть увійти в народне життя» [3, с. 197]. Педагог зазначав: «*Виховання майбутньої матері родини повинно бути перейняте народністю. Несвідома любов до народу, його мови, поезії, до переказів, до звичаїв, до природи рідної країни, – повинна бути в жінці не тільки не ослаблена її вихованням, але, навпаки, посилена і по змозі приведена в свідомість так, щоб жінка, ставши матір'ю, свідомо і з любов'ю підтримувала в своєму родинному побуті й розвивала в своїх дітях усі ті риси з народного характеру, які узгоджуються з моральним християнським ідеалом людини або навіть тільки не суперечать йому*» [3, с. 195].

Жінки-матері повинні переймати педагогічний досвід. К.Д. Ушинський пропонував здійснювати це шляхом навчання грамоти та читанню.

Отже, жінка – це джерело знань, вона виступає посередником між новим поколінням та історичним минулим народу. Тому виховання жінок завжди займало вагоме місце у педагогічній системі будь-якого покоління.

Таким чином, вивчення основних педагогічних засад Костянтина Дмитровича Ушинського дає можливість поринути у виховні ідеї видатного вітчизняного педагога, зрозуміти його позицію та додати до своїх знань багато нових фактів про вітчизняну педагогіку.

Розглядаючи ідеї К.Д. Ушинського, ми розуміємо, що він мав надію на гармонійний розвиток майбутніх поколінь, формуючи ідеал особистості у своїх працях.

Костянтин Дмитрович Ушинський – геніальна людина, яка по праву носить звання Педагога. Педагогіка як наука не досягнула би свого розвитку без вагомого внеску Ушинського.

У сьогодення школа та педагогічна наука широко використовують основні засади з праць видатного науковця, вважаючи їх найціннішим скарбом нації. Ідеї Ушинського варто використовувати не лише вчителям, але й батькам у вихованні дітей.

Список використаних джерел

1. Пода В.М. Педагогічні погляди К.Д. Ушинського та В.В. Зеньковсього на духовно-моральне виховання особистості. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://irbis-nbuv.gov.ua/
2. Теоретичні проблеми педагогіки / за ред. О.І. Пискунова. – К.; Рад. Школа, 1983. – Т. 1 – С. 202.
3. Ушинський К.Д. Звіт відрядженого для огляду закордонних жіночих навчальних закладів колезького радника К.Ушинського // Ушинський К.Д. Твори: В 6-и т. – К.: Державне учбово-педагогічне видавництво «Рад.школа», 1954. – Т.2. – С.195-197.
4. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні // Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад.школа, 1983. – Т.1. – С.44-100.

Герасимчук Аліна,
студентка 33 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Ідея гармонійного розвитку дитини в спадщині К.Д. Ушинського

Творча спадщина видатних педагогів потребує постійного вивчення і застосування на практиці у наш час. Як майбутні педагоги, ми можемо спостерігати таку проблему, як проблема виховання сучасної молоді, тому вивчення поглядів К.Д. Ушинського, українця за походженням, про виховання та навчання можуть допомогти у розв'язанні даної проблеми.

Мета статті: розкрити глибину поглядів великого педагога Констянтина Дмитровича Ушинського, щодо розвитку високо-моральної та освідченої людини.

За своїми суспільно-політичними поглядами К.Д. Ушинський був буржуазним демократом. Як просвітитель, він вбачав в освіті основний засіб досягнення вільного та щасливого життя свого народу [3, с.217].

У вирішенні питання про теоретичне обґрунтування педагогіки, К.Д. Ушинський пішов значно далі, ніж будь-хто з європейських педагогів XIX століття. Тогочасна педагогіка скрізь перебувала, як зазначав К.Д. Ушинський,

у немовляцтві і не виходила за межі педагогічних правил та настанов. Але виховання має свої об'єктивні закони і педагогу необхідно знати ці закони. К.Д. Ушинський писав: *«Головна справа зовсім не у вивченні педагогічних правил, а у пізнанні наукових основ, з яких ці правила випливають»* [4, с.166].

Він розглядав педагогіку як науку, та педагогіку як мистецтво. К.Д. Ушинський вважав, що педагогіка може стати наукою у повному сенсі слова, якщо вона буде тісно пов'язана з життям, виражати потреби суспільства і спиратися на дані наук про людину.

Він подолав обмеженість тогочасної педагогіки і обґрунтував її як науку, яка, перш за все, вивчає закони і закономірності педагогічних явищ, а вже на їх основі виводить педагогічні правила.

Найважливішим джерелом педагогічних знань К.Д. Ушинський називав педагогічну літературу, яка потрібна як для вчителів, так і для батьків. Теорія педагогіки повинна бути заснована на використанні законів анатомії, фізіології, психології, історії та інших наук.

Розглядаючи педагогіку як мистецтво, К.Д. Ушинський визначив виховання як цілеспрямований процес формування людини в людині, формування особливостей під керівництвом вихователя. Педагогіка як мистецтво, на думку К.Д. Ушинського своєю основною метою визначає найбільш вдале застосування в практичних та теоретичних положеннях [3, с. 217].

Дидактика К.Д. Ушинського глибинна, розмаїта й оригінальна. Він вимагав будувати навчання на основі врахування національних, вікових, статевих і психологічних особливостей дітей, наголошував на значенні повторення у процесі навчання, обґрунтував дидактичні принципи свідомості, наочності, систематичності, міцності засвоєння знань [2, с. 97].

Основою педагогічної системи К.Д. Ушинського є принцип народності, який ґрунтується на думці, що народ має право й повинен мати школу рідною мовою, побудовану на власних національних засадах. З'ясуванню педагогічного принципу він присвятив одну з найвизначніших праць – «Про народність у громадському вихованні»(1857) [4, с.165].

Видатних український педагог назвав народність «єдиним джерелом історичного життя держави», «найпрекраснішим створінням божим на землі» це були геніальні філософсько-педагогічні ідеї великого вченого, який переконливо довів, що кожен народ, який хоче себе зберегти як націю й уникнути асиміляції повинен мати свою державу, де плекати з покоління в покоління власну, властиву тільки йому оригінальність, через створену й застосовувану ним власну «народну» педагогіку та власну систему національного виховання [4, с.166].

Виховна система К.Д. Ушинського базується на мудрості народної педагогіки й висунених ним теоретичних положеннях педагогічної науки. Виховання він визначає як певний цілеспрямований і систематичний вплив на тіло, душу й розум дитини з метою прищеплення їй якостей здорової, розумової, моральної, релігійної, національно-свідомої, творчо-ініціативної, культурної, освіченої людини [5, с. 123].

Світогляд К.Д. Ушинського сформувався під впливом духовного життя українського народу та прогресивної європейської філософської думки. Ушинський володів багатьма мовами Європи *(англійською, німецькою, французькою, латинською, грецькою, російською, та рідною українською)*, що дало йому змогу читати провідних філософів та педагогів в оригіналі. Тому він непохитно став на позицію тодішньої передової європейської інтелігенції, яка виявляла щораз більше зацікавлення історією свого народу, мовою, фольклором, етнографією, проголошувала потребу ліберальних реформ, конституцій, скасування дворянських привілеїв, кріпацтва. У національному житті нею висувалась ідея визволення народів з-під чужої влади та створення власної держави. Цих же ідей неухильно дотримувався й К.Д. Ушинський, прагнучи до їх втілення крізь призму педагогічних проблем [4, с. 164].

Духовно-моральне виховання, на думку Ушинського, має розвивати в дитини гуманність, почуття національної і власної гідності у поєднанні зі скромністю, чесність і правдивість, патріотизм, працьовитість, дисциплінованість. Завдання і зміст духовно-морального виховання він визначив з огляду вселюдських, народних і національних культурних цінностей, виходячи з вимог народних чеснот і норм християнської моралі, дбаючи, щоб воно розвивало в дитини твердий характер і волю, стійкість, почуття громадського обов'язку. Основа духовно-морального виховання – протиставлення: Бога – дияволу, Добра – злу, Світле – темряві, Правди – брехні, Милосердя – жорстокості, Розуму – невігластву, Честі – ганьбі, Працьовитості – неробству, Краси – потворству [1, с.95].

«Духовний розвиток, духовне виховання людини зокрема і народу взагалі, – зазначив К.Д. Ушинський, – здійснюється не лише школою, а кількома великими ***вихователями***: природою, життям, наукою і релігією».

Господарсько-трудове виховання в педагогічній системі К.Д. Ушинського виступає як основа всіх напрямів виховання. Основне покликання господарсько-трудового виховання полягає в тому, «щоб розвинути в людині звичку й любов до праці».

Етичне й естетичне виховання К.Д. Ушинський трактував як цілеспрямований, організований процес формування у дітей розвиненої естетичної свідомості, художньо-естетичного смаку, здатності сприймати, творити й цінувати прекрасне, поводитися культурно, ґречно й достойно.

Фізичне виховання, як виклав К.Д. Ушинський у книзі «Дитячий світ» (розділ «Про людину») та в третьому томі «Педагогічної антропології» (розділ «Загальні зауваження про фізичне виховання», має на меті зміцнення здоров'я, сили, досягнення правильного тілесного розвитку й утвердження здорового способу життя, вироблення навичок санітарно-гігієнічної культури учнів [4, с. 171].

Всі напрями виховання Ушинський розглядав як єдину нероздільну цілісність, у гармонії родинно-громадсько-шкільного впливу на виховання. «Громадське виховання є для народу його сімейне виховання».

За висновком К.Д. Ушинського, повне досягнення навчальної й виховної мети можливе, коли її втілює висококваліфікований вчитель, вихователь.

К.Д. Ушинський вбачав у гармонійному вихованні особистості поєднання морального, фізичного, трудового, естетичного, розумового та релігійного навчання.

Головними вихователями Костянтин Дмитрович вбачав **природу** (процес ознайомлення з природою допомагає дитині налагодити життєвий досвіт), **гру** (через гру дитина звикла до соціальних ролей, до суспільства та соціального місця), **життя** (має привчити дитину до оточуючого середовища, розвивати прагнення до дисципліни), **працю** (розвиток відбувається в трудовій дисципліні), **релігію** (має навчити дитину мати високу духовність, нести відповідальність за свої вчинки і бути однієї віри з усіма) та **навчання** (навчати дітей долати труднощі).

Підсумовуючи вище сказане, узагальнимо, що під завданням виховання особистості К.Д. Ушинський вбачав у розвитку дітей природнім шляхом, розкрити в них розумний погляд на оточуючих світ і суспільні відносини і зробити їх здатними до самостійного розумового життя та діяльності, також виховувати у дітей моральні почуття і звички. Принцип народності у вихованні означає, що в руках народу повинна знаходитись народна освіта, а навчання дітей повинно здійснюватися рідною мовою, що є найсправедливішим прикладом народності.

Педагогіка належить до унікальних явищ людського суспільства, яка інтегрує в собі доблесті науки й мистецтва, що включає ремісництво. Причому педагогіка, як відзначив К.Д. Ушинський, є «першим вищим з мистецтв, бо вона прагне задовольнити найбільшу з потреб людини й людства – їхнє прагнення до вдосконалення у самій людській природі; не до вираження самої природи людини – її душі й тіла; а вічно передуючий ідеал цього мистецтва є довершена людина» [4, с. 165].

Значення К.Д. Ушинського у розвитку педагогічної думки колосальне. Він став основоположником, творцем глибокої, стрункої педагогічної системи. Цим забезпечив високий науковий злет і світову славу української педагогіки в усіх її основних напрямках – в галузі новітньої дидактики й теорії виховання, школознавства й підручникознавства, педагогічної антропології, українознавства, підготовки учительських кадрів.

Послідовниками К.Д. Ушинського в Україні були Т. Лубенець, Б. Грінченко, Х. Алчевська, О. Духнович, Ю. Федькович, С. Русова, Г. Ващенко та багато інших [4, с. 173].

Педагогічні ідеї великого педагога нині успішно втілюються у розбудові самостійної Української держави, відродженні й розвитку національної школи, освіти, української системи виховання, української педагогіки.

Список використаних джерел

1. Галузяк В.М., Сметанський М.І., Шахов В.І. Педагогіка: Навчальний посібник / В.М.Галузяк, М.І.Сметанський, В.І.Шахов. – Вінниця, 2001.
2. Єгоров С.Ф. [Книга для учащихся]. К.Д. Ушинский / С.Ф. Єгоров – М.: «Просвещение», 1977. – 144с.
3. Левківський М.В. Історія педагогіки: Підручник. – К.: «Центр навчальної літератури», 2003. – 360с.
4. Любар О.О. Історія української педагогіки / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко. – К., 1999. – 355 с.

5. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посібн. для студ. вищих пед. закладів освіти / М.М. Фіцула. – К., 2000.

Павленко Катерина,
студентка 31 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

К.Д. Ушинський про гармонійний розвиток особистості

У педагогічній системі К.Д. Ушинського важливе місце займають питання виховання, у яких він спирався на ідею гармонійного розвитку особистості. Гармонійно розвинутою педагог вважав людину, у якої поєднані розумова зрілість, моральна досконалість, фізична і естетична розвиненість, окрім цього він надавав великого значення у процесі виховання праці і релігії. Усі сторони виховання розглядав як єдиний процес, де вони, як і в дійсності, переплітаються між собою і обумовлюють одна одну.

Метою статті є дослідження спадщини К.Д. Ушинського щодо гармонійного розвитку дитини та актуальність цих ідей в наш час.

Моральне виховання Ушинський розглядав як складову частину гармонійного розвитку людини, як важливий засіб патріотичного виховання та підготовки людини до життя. Для Росії XIX ст., зазначав він, питання морального виховання дітей і молоді мали особливо велике значення, навіть більше за фізичне і розумове, оскільки в ньому було найбільше хиб і здійснювалося воно не в інтересах народу [11].

К.Д. Ушинський вважав моральне виховання головним завданням школи, сім'ї, родини. Найважливішими моральними рисами, які потрібно формувати у дітей, педагог називає любов до своєї Батьківщини і свого народу, людяність – здатність в будь-яку хвилину допомогти і підтримати ближнього, жага корисної діяльності, почуття відповідальності, дисциплінованості [3, с. 194].

Найголовніші шляхи та методи морального виховання – це виховне навчання, переконання та роз'яснення, особистий приклад учителя і старших у школі та поза нею, заохочення і покарання, розумна організація праці, відпочинку і розваг у школі та вдома, обмін думками між учнем і вихователем з питань моральних та інше. Мораль формується також у спілкування дитини з дорослими і товаришами [11].

У педагогічних поглядах К.Д. Ушинського знайшли своє відображення і питання фізичного виховання дітей, яке розглядалось, як складова частина їх гармонійного розвитку. Стосовно фізичного виховання Ушинський стверджував, що оскільки у дітей існує природна потреба до рухів, її потрібно задовольняти [3, с. 196]. А.М. Окопний, дослідник вітчизняної історії фізичного виховання стверджує, що загальнопедагогічні положення видатного педагога Костянтина Дмитровича Ушинського «істотно вплинули на теорію фізичного виховання царської Росії другої половини XIX століття. Його, без сумніву, можна вважати засновником української педагогічної теорії фізичного виховання» [5, с. 9].

У творах «Педагогічна подорож Швейцарією», «Педагогічні замітки про Швейцарію», «Звіт про відрядження за кордон», «Програма педагогіки для спеціальних класів жіночих навчальних закладів», «Дещо про перші уроки в

школі», «Праця в її психічному і виховному значенні» К.Д. Ушинським описано зарубіжний досвід фізичного виховання, розкрито значення фізичного виховання в гармонійному розвитку особистості, визначено дієві форми та засоби фізичного виховання, окреслено теоретико-практичні підходи підготовки вчителя до фізичного виховання школярів. К.Д. Ушинський у своїх працях аналізує різні засоби фізичного виховання школярів. Великого значення педагог надає ознайомленню школярів із теоретичними відомостями в галузі анатомії, фізіології та гігієни. Він вважає, що правила фізичного виховання є лише тоді позитивними, точними і правильними, коли виведені із широкого та глибокого знання анатомії та фізіології [7, с. 33].

К.Д. Ушинський визначив систему засобів фізичного виховання, яку складають фізичні вправи (гімнастика, дитячі ігри), природні чинники (сонце, повітря, вода), гігієнічні фактори (гігієна одягу, харчування, праці, відпочинку, сну) [7, с. 38].

К.Д. Ушинський досить високо оцінював роль виховання, зокрема трудового, у формуванні особистості дитини, багато писав про важливість ознайомлення дітей з різними професіями, поєднання навчання з продуктивною працею. В своїй роботі «Праця в її психічному і виховному значенні» він підкреслює, що людина формується і розвивається у трудовій діяльності. Праця, по-перше, є основою і засобом людського існування і, по-друге, вона є джерелом фізичного, розумового і морального вдосконалення людини. Ось чому, на його думку, виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинно виховувати її не для щастя, а готувати до праці [3, с. 194].

Трудове виховання є практичною підготовкою молодого покоління до участі в суспільному виробництві і водночас найважливішим елементом морального, інтелектуального та естетичного виховання. Ідеал трудового виховання за К.Д. Ушинським полягає в тому, щоб кожна людина вже в роки отроцтва і ранньої юності знайшла ту працю, в якій найповніше і найяскравіше розкривалися б її природні задатки, яка давала б їй щастя духовної творчості [3, с. 194]. К.Д. Ушинський прагнув того, щоб дитину надихало на працю бажання принести користь суспільству, тому залучав дітей насамперед до роботи, яка створює всенародні багатства (підвищення родючості грунту; закладання полезахисних лісосмуг, виноградників, садів; участь у будівництві господарських і культурно-побутових споруд та доріг). Така праця для суспільства, для майбутнього стає для дітей школою морального загартування. У того, хто в дитинстві й отроцтві близько бере до серця суспільні інтереси, виховується почуття обов'язку, честі. Совість не дозволяє йому бути байдужим, коли мова йде про суспільні цінності [6, с. 21].

Великого значення у вихованні підростаючого покоління К.Д. Ушинський надавав естетичному вихованню, основними засобами якого вважав природу, працю, зміст шкільної освіти і мистецтва та його історію. В навчальні плани народних шкіл К.Д. Ушинський вводить предмети естетичного циклу: малювання, музику і співи. Розуміючи велику роль в естетичному вихованні дітей педагога, К.Д. Ушинський ставив питання про необхідність художньої освіти учителів і вихователів [3, с. 195].

Дитинство – найбільш сприятливий період розвитку емоційної сфери, естетичних почуттів особистості. «Апарат відчуттів» дитини, що поступово розвивається, дає їй можливість пізнавати властивості предметів, явища природи, сприяє тому, що діти стають більш чутливими до гармонічних і дисгармонічних сполучень кольорів, звуків, рухів тощо. Діти від природи не вміють приховувати своїх почуттів. У голосі і на обличчі дитини можуть як у дзеркалі відбиватися гнів, страх, надія, радість, сум, і за це її не можна переслідувати [2, с. 131].

Педагог був упевнений, що на формування естетичних почуттів впливає зміст навчання, яке повинно бути пов'язане з життям і ґрунтуватися на тісних міжпредметних зв'язках. Кожний предмет має великі можливості впливу на естетичні почуття дитини. «У всякій науці, – зауважував педагог, – більш або менш є естетичний елемент, передавання якого учням повинен мати на увазі наставник. Вихователь повинен користуватися всякою нагодою, щоб з допомогою навчання закинути в душу дитини яке-небудь добре насіння й зв'язувати добре почуття з усяким уявленням, з яким воно тільки може бути зв'язане. Такі нагоди безперестанно трапляються майже у всіх науках; але часто буває, що викладач не тільки не користується цією нагодою, але, навпаки, сам псує те добре або естетичне почуття, яке дає йому предмет» [9, с. 289].

Важливі думки висловлював К.Д. Ушинський з приводу того, як треба з раннього дитинства пробуджувати в дітях емоційний відгук на все прекрасне – читати їм дитячі книжки, виводити на лоно природи, показувати різні картинки, навчати різноманітних пісеньок. При цьому педагог зауважував, що «... естетично впливати безпосередньо на дітей – важко і треба дорослим давати естетичну освіту. Статуї, картини, природа впливають скоріше на дорослих, а вони вже вносять цей вплив у життя, в слова, в рухи тіла, в домашнє середовище, в одяг, у поводження з дітьми, – і вже в цій формі діти сприймають прекрасне» [8, с. 389-391].

У вихованні відводить важливу роль не лише фізичній, але й розумовій праці. Вказує, що розумова праця – один із найважчих видів людської праці: «Мріяти легко, приємно, але думати важко». Вона є основний вид діяльності дитини у школі, тому школа покликана привчити дитину до розумової праці і сформувати серйозне ставлення до неї. Під розумовим вихованням К.Д. Ушинський розумів цілеспрямовану діяльність вихователів, батьків та вчителів, спрямовану на розвиток розумових сил і мислення учнів та прищеплення культури розумової праці. Воно передбачає набуття знань, розвиток пізнавальних і творчих здібностей, прищеплення інтересу і потреби в розумовому збагаченні впродовж усього життя, самостійному здобуванні знань і застосуванні їх на практиці. За висновком К.Д. Ушинського, свідомість «збагачується тільки: примноженням фактів та переробкою їх. Чим більше фактичних знань набула свідомість, і чим краще він переробив цей сірий матеріал, тим він розвиненіший і сильніший» [4, с. 206-212].

У процесі розумового виховання учень повинен навчитися мислити. Особлива роль у розумовому вихованні належить формуванню інтелектуальних умінь. Завдання всебічного розвитку особистості полягає, на

думку К.Д. Ушинського, в розвитку розумових здібностей учня, його спостережливості, пам'яті, уяви, фантазії і розуму. Педагог дає настанову вчителю у виконанні цього завдання, учитель не повинен захоплюватися репродуктивним, відтворюючим навчанням, але розвинути в дитині бажання і здатність самостійно, без вчителя, здобувати нові знання. К.Д. Ушинський визначає фізіологічні і психологічні основи мови та мовлення, їх значення у розумовому розвитку дитини тощо. Рушієм розумового процесу К.Д. Ушинський вважав прагнення особистості до усвідомлення діяльності, допитливість. Розумове виховання є важливою складовою виховного процесу і виховання гармонійної особистості. К.Д. Ушинський – творець глибокої педагогічної системи, центром якої є людина як духовна і суспільна істота. Стверджуючи, що процеси виховання й навчання нерозривно пов'язані, видатний педагог пропонує систему виховання, основану на загальнолюдських, тобто християнських цінностях. Це система, у якій взаємопов'язуються зусилля родини, учителя, вихователя, створюючи єдине розвивальне середовище. Школа має дати гідний рівень духовно-морального виховання, що полягає в розвитку в дитини найкращих рис і почуттів. А невід'ємним компонентом виховання є прищеплення релігійності. «Є тільки один ідеал довершеності, перед яким схиляються всі народності, – це ідеал, що його дає нам християнство», – таким було переконання К.Д. Ушинського [10, с. 429-522].

«Духовний розвиток, духовне виховання людини зокрема і народу взагалі, – зазначив К. Ушинський, – здійснюється не лише школою, а кількома великими вихователями: природою, життям, наукою і релігією» [1, с 160-176].

Отже, можна зробити висновок, гармонійний розвиток дитини – це сукупність факторів, які спрямовані на всебічний розвиток особистості. Завдяки моральному, фізичному, трудовому, естетичному, розумовому і релігійному виховання, які будуть гармонійно поєднуватись під час процесу виховання, можна отримати гармонійну особистість, тобто всебічно розвинену дитину. Важливе місце в цьому процесі належить вихователю і вчителю. Саме вони впливають на розвиток особистості, а отже від них залежить буде дитина всебічно розвинута чи ні. Ідея гармонійного розвитку особистості К.Д. Ушинського впливає на нас і сьогодні, адже в школах та виховних дошкільних закладах вчителі і вихователі намагаються прищепити нам все найкраще для розвитку в нас гармонійної особистості.

Список використаних джерел

1. Бойко А.М. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги: Підручник. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 576 с.
2. Копачов І.П. Трактування К.Д. Ушинським вікових особливостей дітей / І.П. Копачов // Педагогічні ідеї К.Д.Ушинського. – К.: Вища школа, 1974. – С. 126-134.
3. Історія педагогіки / за ред. Левківського М.В., Дубасенюк О.А. – Ж.: ЖДПУ, 1999. – 336 с.
4. Історія української школи та педагогіки: Навч. посібн. / за ред. О. О. Любара. – К.: Тв-во «Знання», 2003. – 450 с.

5. Окопний А.М. Фізичне виховання в спадщині українських педагогів (друга пол. XIX – перша пол. XX століття): автореф. дис. канд. фіз. вих. і спорту: 24.00.02 / Окопний Андрій Михайлович; Львів. держ. ін-т. фіз. к-ри. – Львів [б. в.], 2001. – 16 с.
6. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори в 2-х томах. – К.: Рад. шк., 1983. – т. 1. – 488 с.
7. Ушинський К.Д. Твори: в 6 т. /К.Д. Ушинський. – Т.4. – К.: Рад. шк., 1952. – 520 с.
8. Ушинський К.Д. Твори: в 6 т. / К.Д. Ушинський. – Т.6. – К.: Рад. шк., 1955. – 618 с.
9. Ушинський К.Д. Твори: в 6 т. / К.Д. Ушинський. – Т.2. – К.: Рад. шк., 1954. – 560 с.
10. Ушинський К.Д. Избранные педагогические сочинения в 2-х томах. – М.: Гос.уч.пед.изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1953 – Т.1.– С. 429-522.
11. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://ua.textreferat.com/referat-12510-2.html

Салій Ольга,
студентка 43 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

К.Д. Ушинський про гармонійний розвиток дитини

Усе, чим людина, як людина,
може й повинна бути, виражено цілком
у божественному вченні.
К.Д. Ушинський

Особливості розвивального навчання в педагогіці, його суть, структура, методи, форми організації, завдання в тій чи іншій мірі відображені в чисельних педагогічних, психологічних, фізіологічних працях. Проблема розвивального навчання розроблялася психологами і педагогами протягом багатьох років, інтенсивно вона почата вивчатися з 60-х років. Це було пов'язане з потребою удосконалення навчання дітей. Основи сучасного стану проблеми розвивального навчання мають глибоке історичне коріння. У педагогічному словнику розвивальне навчання визначається як напрямок в теорії і практиці освіти, що орієнтується на розвиток фізичних, пізнавальних і моральних здібностей учнів шляхом використання їх потенційних можливостей [1, с. 21].

Я.А. Коменський, більш ніж 300 років тому говорив про те, що навчання та виховання повинні узгоджуватися з природою пізнання та людської душі. У його дидактиці принципове значення надається визначенню аспектів розвитку природних дарувань учнів. Аналогічний погляд на розвиток особистості учня в процесі навчання спостерігається і в працях В.О. Сухомлинського [2, с. 284].

У подальший розвиток дидактики великий внесок зробили видатні педагоги минулого Ж.Ж. Руссо, Й.Г. Пестолоцці, А. Дістерверг. Крім того, дослідженню розвивального характеру навчання присвячені праці К.Д. Ушинського – видатного вітчизняного педагога-демократа.

Метою статті є аналіз ідей гармонійного розвитку дитини в спадщині К.Д. Ушинського.

Костянтин Ушинський – мислитель, громадський діяч, педагог, творець, чиї ідеї не втратили своєї сили і в наш час, а, навпаки, сприяють розвитку сучасної педагогічної думки. Велич К.Д. Ушинського не лише в тому, що він

відкрив нові шляхи розвитку педагогічної думки, підняв її на якісно новий щабель розвитку, а в тому, що його прогресивні педагогічні ідеї використовуються для вдосконалення процесу навчання та виховання.

Ідеї західноєвропейських учених знайшли своє відображення в працях вітчизняного педагога К.Д. Ушинського. Те, що початкове навчання повинно бути переважно розвивальним було підкреслено К.Д. Ушинським. Ідея розвивального навчання пронизує дидактичні положення К.Д. Ушинського, пов'язані з початковою школою, його методичні вказівки, навчальні книги **«Рідне слово»** і **«Дитячий світ».**

Розв'язок питання про те, як потрібно реалізувати розвивальну функцію навчання, було пов'язано з так званою «теорією формальної освіти». К.Д. Ушинський у статті «Недільні школи» висловився про те, як він розглядає співвідношення формальної та реальної цілей освіти. «Перша мета, формальна, – писав К.Ушинський, – полягає в розвитку розумових здібностей учня, його спостережливості, пам'яті, уяви, фантазії і мислення». Для досягнення другої, реальної мети, «необхідний розумний вибір предметів для спостережень, уявлень і міркувань», тобто тих предметів, які повинні сприяти пробудженню розумових здібностей дитини. При цьому педагог не повинен захоплюватися жодною з них настільки, щоб забути про іншу [3, с. 300].

Як бачимо, К.Д. Ушинський не тільки не протиставляв формальну і реальну освіту, але, навпаки, стверджував про внутрішній зв'язок між ними. Критикуючи «теорію формального освіти», К.Д. Ушинський говорив, що «формальний розвиток розуму в тому вигляді, як його колись розуміли, є неіснуючий привид ... розум розвивається тільки в дійсних, реальних знаннях ...» [3, с. 361].

Педагог вимагав побудови навчання на основі врахування вікових етапів розвитку дітей та їх психологічних особливостей. Зокрема, він дав цінні вказівки по зосередженню уваги дітей під час навчання. Зазначивши, що існує два види уваги: активна, тобто довільна, і пасивна, тобто мимовільна, К.Д. Ушинський вважав, що слід з урахуванням особливостей дитячого віку опиратися на пасивну увагу, всіляко розвиваючи в той же час увагу активну як головну, якою людині доведеться користуватися надалі.

Говорячи про пам'ять і заучування, К.Д. Ушинський вказував, що частим повторенням, що попереджує забування, слід зміцнювати у вихованця впевненість у своїй пам'яті. Навчання, говорив учений, повинно бути побудоване на принципах доступності його для дитини і послідовності. Щоб уникнути перевтоми не можна допускати перевантаження дітей навчальними заняттями. Виходячи з психологічних особливостей дитячого віку, К.Д. Ушинський велике значення надавав принципу наочності. «Дитина мислить формами, фарбами, звуками, відчуттями, взагалі ...», звідси випливає необхідність для дітей наочного навчання, «яке будується не на абстрактних уявленнях і словах, а на конкретних образах, безпосередньо сприйнятих дитиною», – писав він. Таке розуміння розвитку передбачає повноцінне включення дітей на кожному віковому етапі в усі доступні їм види діяльності, а не лише у навчальну. Дуже важливо, щоб при цьому забезпечувалась

активна позиція дитини, стимулювалася її творчість, потреба в засвоєнні нових знань і способів дій [4, с. 379].

Необхідними умовами реалізації принципу свідомості і активності К.Д. Ушинський вважав: навчання повинно пов'язуватись з розвитком мислення і мови; доступність навчального матеріалу; розвиток самодіяльності, творчості та ініціативи. На думку К.Д. Ушинського і свідомість, і активність невіддільні одне від одного: активність – це форма, в якій здійснюється свідоме навчання учня. Якщо навчання не супроводжується розумінням, воно робиться пасивним [4, с.138].

У середині XIX століття на чолі з К.Д. Ушинським активно всебічно вивчалася і розроблялася теорія розвивального навчання. Ідеї К.Д. Ушинського були розвинені його послідовниками: Н.А. Корф, В.П. Вахтерів, Н.Ф. Бунаков, В.І. Водовозов, Д.Д. Семенов, Д.І. Тихомиров, В.Я. Стоюнін та інші. Теорія розвивального навчання мала велике значення в розвитку педагогіки початкового навчання і закономірно зробила великий вплив на прогресивних педагогів другої половини XIX – початку XX століття, які не тільки сприйняли, а й значно просунули вперед передові ідеї розвиваючого навчання як в теорії, так і в практиці передові ідеї розвивального навчання К.Д. Ушинського. Цілі і завдання навчання К.Д. Ушинський розглядав в контексті розвитку особистості.

Він виділяв такі чинники виховання особистості: навмисні, тобто ті цілі і завдання, які заздалегідь поставлені вихованням; ненавмисні, тобто ті, які впливають на дитину безпосередньо в тому середовищі, в якій він знаходиться. Критикуючи одночасно і теорію матеріального освіти, і теорію формального, відзначаючи їх однобокість, К.Д. Ушинський стверджував, що метою навчання має бути збагачення розуму дитини необхідними знаннями при одночасному розвитку його розумових здібностей. Таким чином, К.Д. Ушинський по суті постулював нерозривність цілей формального і матеріального освіти. При цьому щоб побудувати процес навчання у відповідності з закономірностями психічного розвитку дитини, необхідно використовувати кращі сторони як формального, так, і, матеріального освіти, оскільки тільки такий підхід і зможе забезпечити розумовий розвиток дитини в процесі засвоєння ним знань та їх переробки.

Іншими словами, мета навчання, за К.Д. Ушинського – розвиток мислення, здібностей, на певній сумі знань, які необхідні в житті, а завдання навчання – створити умови для різноманітної діяльності дитини на уроці.

У відповідності з цілями освіти К.Д. Ушинський вирішував і проблеми змісту освіти, вважаючи за необхідне залишити «в наших школах і в наших підручниках тільки те, що дійсно необхідно і корисно для людини ...» К.Д. Ушинський зазначав, що «наукова та педагогічна виклад науки дві речі різні». Відібраний для школи матеріал тієї чи іншої науки необхідно обробити і пристосувати його до особливостей дитячого віку. Уважний розгляд принципів свідчить про те, що в них домінує ідея розвивального навчання. «Не науки повинні схоластично укладатися в голові учня, а знання та ідеї, що повідомляються якими б то не було науками, повинні органічно

будуватися в світлий і, по можливості, широкий погляд на світ і його життя» – стверджував К.Д. Ушинський.

К.Д. Ушинський пропонував піддати «сильному перегляду навчальний матеріал і вщент переробити програми навчання». Одним з головних недоліків шкільної програми К.Д. Ушинський вважав відрив змісту від життя, від потреб суспільства: «... пора б вже піддати генеральному перегляду всі науки і всі відомості ... у педагогічному відношенні такого ж, якому піддав їх Бекон колись у філософії ...» К.Д. Ушинський вважав, що наукові знання безперервно ростуть, і що ці величезні наукові цінності не можуть механічно бути перенесені до школи, їх необхідно переглянути і впорядкувати, логічно спростити відповідно до віку дитини. Заслуга К.Д. Ушинського полягала в тому, що він займався переробкою наукових знань у відповідності з віковими та психологічними особливостями учнів, тобто переробкою наукової системи в дидактичну.

У сьогоденні надзвичайно важливим завданням виховання є формування особистості творчої, активної, здатної швидко адаптуватися до нових умов життя. У цьому зв'язку організація навчального процесу потребує певних змін, що призводить до виникнення нових технологій навчання. Серед них високоефективними є технології розвивального навчання. Розвивальне навчання визначається як напрямок в теорії і практиці освіти, що орієнтується на розвиток фізичних, пізнавальних і моральних здібностей учнів шляхом використання їх потенційних можливостей.

Аналіз підходів до розуміння сутності розвивального навчання дає можливість стверджувати, що спільним для всіх них є визнання того, що розвивальне навчання спрямоване на формування пізнавальної самостійності, всебічного розвитку здібностей, активної життєвої позиції вихованця завдяки залученню його до різних видів діяльності. Основою учіння в структурі розвивального навчання є самостійна навчально-пізнавальна діяльність учня, яка заснована на його здатності регулювати свої дії відповідно до усвідомлених цілей.

Розвивальне навчання ґрунтується на таких принципах: це активно-діяльнісний спосіб навчання; врахування закономірностей розвитку особистості, пристосування до індивідуальних особливостей дитини; педагогічні впливи повинні випереджувати, стимулювати, спрямовувати і прискорювати розвиток спадкових даних особистості; дитина є повноцінним суб'єктом діяльності; спрямування на розвиток усієї цілісної сукупності якостей особистості; розвивальне навчання відбувається в зоні найближчого розвитку дитини; зміст розвивального навчання побудований у логіці теоретичного мислення.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. А. Український педагогічний словник / Гончаренко С. А. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т., Т.1. – К: Рад школа, 1977. – 641 с.
3. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Вибр. пед. твори: У 2-х т. / Ушинський К.Д. – К., 1983. – Т. 1. – С. 393.
4. Ушинський К. Д. Праця в її психічному і виховному значенні. Вибрані пед. твори: У 2 – х томах. / Ушинський К. Д. – Т. 1 – 472с.

Куценко Дарина,
студентка 26 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Проблема естетичного виховання у педагогічній спадщині К.Д. Ушинського

В умовах розвитку української держави, здійснення реформування економічних та суспільно-культурних галузей життя особливої актуальності набуває проблема виховання духовно-культурної особистості. Національною доктриною розвитку освіти в Україні визначено як пріоритетні завдання «створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ... оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства...». Однією з найважливіших складових духовно-культурного розвитку особистості людини, здійснення якої повинна забезпечувати держава, є її естетичне виховання.

У наш час проблема естетичного виховання дуже актуальна. Естетичне виховання розвиває смак, уміння помічати прекрасне і потворне; воно важливе ще й тому, що пов'язано з багатьма сторонами виховання: моральним вихованням, яке розвиває в дитині почуття любові.

Проблема естетичного виховання у педагогічному аспекті знайшла відображення у працях видатних українських педагогів С. Лисенкової, С. Русової, Е. Михеєвої. Вагомий внесок у розробку теорії естетичного виховання зробили А. Макаренко та В. Сухомлинський. У своїх працях вони визначили основні поняття, на які потрібно спиратись при побудові системи естетичного виховання. С. Русова наголошувала на необхідності й важливості розвитку у дітей естетичних почуттів.

Значна увага проблемі необхідності розвитку естетичних почуттів людини надавалась у працях українських мислителів – Б. Грінченка, Г. Сковороди, Лесі Українки, І. Франка.

Актуальні для сьогодення ідеї естетичного виховання як складової гармонійного розвитку людини відображені у працях видатного педагога-демократа К.Д. Ушинського. Його праця «Людина як предмет виховання» – це значний внесок у розвиток педагогіки та психології. Етичне й естетичне виховання К.Д. Ушинський трактував як цілеспрямований, організований процес формування у дітей розвиненої естетичної свідомості, художньо-естетичного смаку, здатності сприймати, творити й цінувати прекрасне, поводитися культурно, ґречно й достойно.

Мета статті – дослідити педагогічну спадщину К.Д. Ушинського на проблему естетичного виховання.

Видатний педагог К.Д. Ушинський у своїх працях писав: «Виховання повинно бути духовно-естетичним» [1, с. 581]. Зрозуміло, що Костянтин Дмитрович надавав проблемі естетичного виховання людини великого значення.

Проблему краси К.Д. Ушинський визначав як центральну проблему та пов’язував її з моральним вихованням особистості та з моральними відносинами між людьми. Педагог вважав, що краса вчинків людини

визначається високими внутрішніми стимулами, виражає її моральну сутність. Тому, К.Д. Ушинський зазначав що естетичне виховання повинно бути спрямоване на розвиток уміння бачити і насолоджуватись прекрасним.

В основу теорії естетичного виховання за К.Д. Ушинським покладено принцип антропологізму. К.Д. Ушинському вдається пов'язати завдання естетичного виховання, а саме формування естетичних емоцій, сприймань і почуттів з індивідуальним психічним розвитком людини.

На думку видатного педагога розвивати емоційну сферу необхідно вже з раннього віку дитини. У цей період важливо забезпечити розвиток сенсорних здібностей дитини, її відчуттів: *дотику, слуху, пам'яті та уяви*.

У своїй праці «Людина як предмет виховання» К.Д. Ушинський відмічає важливий орієнтир, який дає змогу правильно визначати мету виховання. Він зазначав: «Виховання, яке майже виключно дбає про утворення розуму, робить у цьому разі великий промах, бо людина більше людина в тому, як вона почуває, ніж у тому, як вона думає. Почування…, а не думки, становлять осереддя психічного життя, і саме в їх утворенні має бачити вихователь свою головну мету» [4].

К.Д. Ушинський вказує на особливості емоційної сфери дітей, які виражені у великій рухливості емоційних процесів та швидкому переході від одних переживань до інших. Дитина швидко і легко переходить від одного емоційного стану до протилежного. Однак дитячі почуття не минають безслідно. Вони стають ґрунтом, на якому розвиваються ті чи інші якості особистості.

Педагог зазначав, що зміст навчання впливає на формування естетичних почуттів. «*У всякій науці,* – зауважував Ушинський, – *більш або менш є естетичний елемент, передавання якого учням повинен мати на увазі наставник. Вихователь повинен користуватися всякою нагодою, щоб з допомогою навчання закинути в душу дитини яке-небудь добре насіння й зв'язувати добре почуття з усяким уявленням, з яким воно тільки може бути зв'язане. Такі нагоди безперестанно трапляються майже у всіх науках; але часто буває, що викладач не тільки не користується цією нагодою, але, навпаки, сам псує те добре або естетичне почуття, яке дає йому предмет*» [6, с. 289]. К.Д. Ушинський також писав, що не тільки зміст, а й форма навчання і виховання має розвивати почуття любові до прекрасного.

К.Д. Ушинський підкреслював велику роль впливу природи у вихованні естетичних почуттів дитини. Рідна природа, її простори, підкреслював він, є першими вихователями, бо найдоступніші дитячому сприйманню і розумінню. К.Д. Ушинський називав природу «все розвиваючою». У процесі ознайомлення з природою у дитини нагромаджується чуттєвий досвід як основа, першоджерело *розумового, морального* й *естетичного* розвитку. На основі сприймання краси оточуючого світу, зокрема форм, барв, звуків природи, вважав педагог, здійснюється наочне навчання, розвиток сенсорної сфери дитини. Спілкування з природою облагороджує думки і почуття, приносить велику насолоду. К.Д. Ушинський закликав учителів ретельно готувати учнів до сприймання краси природи, розширювати коло їхніх знань і уявлень на базі чуттєвого досвіду. «*Природа є одним з наймогутніших агентів у*

вихованні людини, і найдбайливіше виховання без участі цього агента завжди відгонитиме сухістю, однобічністю, неприємною штучністю. Бідолашна дитина, якщо вона зросла, не зірвавши польової квітки, не прим'явши на привіллі зеленої трави! Ніколи вона не розвинеться з тією повнотою й свіжістю, до яких здатна душа людська: розвиток її завжди відгонитиме душною атмосферою замкнених будинків» [5, с. 50].

Прогулянки в поле, гай, сад, через ліс, до річки, у парк, на думку К.Д. Ушинського, є основними формами формування естетичних почуттів засобами природи. Під час таких прогулянок діти пізнають красу, неповторність рідної природи та велич рідної землі.

Важливим джерелом естетичних впливів на дитину К.Д. Ушинський вважав мистецтво – художню літературу, музику, образотворче мистецтво. ***Мистецтво*** – це величезна скарбниця духовних почуттів людства, джерело його емоційної пам'яті. Педагог прагнув виховувати в дітей здібність почувати, переживати, насолоджуватися прекрасним. Кожний художній твір мистецтва криє в собі не тільки пізнавальні функції, але й викликає глибокі почуття, спонукає до активного мислення, розвиває оцінне ставлення до об'єкта і явищ навколишнього життя. Знайомство з різними видами мистецтва в їх взаємодії значно збагачує й розширює емоційний світ молодших школярів, формує культуру естетичних переживань і співпереживань, залучає до складного світу багатогранних почуттів художників, композиторів, поетів, письменників.

Дуже важливою для формування естетичних почуттів К.Д. Ушинський вважав музику, хоровий спів. Вони, на думку педагога, володіють великою силою емоційного впливу на дитину. «Який це могутній педагогічний засіб – хоровий спів! – пише педагог. – Як він підкріплює стомлені сили дітей, як він швидко організує клас! Уже з того тільки, що в наших училищах не запроваджено хоровий спів, і що навіть наші поети й наші артисти щодо цього абсолютно нічого не зробили для дітей, можна судити, як взагалі наша громадськість досі мало приділяє уваги вихованню своїх молодих поколінь» [3, с. 497-498]. К.Д. Ушинський радив «розбудити школу дзвінкою дружною піснею». «У пісні... є взагалі не тільки щось таке, що оживляюче й освіжаюче діє на людину, але й таке, що організує працю, що схиляє дружних співаків до дружного діла... У школі слід запровадити пісню: вона кілька окремих почуттів зливає в одне сильне почуття й кілька сердець в одне сильне співчуваюче серце...» [3, с. 49-50].

Педагог зазначав, що «усі діти без винятку – пристрасні малювальники, і школа повинна задовольнити цю законну і корисну пристрасть». Малювання, на думку педагога, не тільки засіб відпочинку після напруженої розумової праці, але й засіб формування художнього смаку, здатності глибоко сприймати й розуміти художні твори.

Сильним засобом формування естетичних почуттів дитини, на думку педагога, є праця. К.Д. Ушинський розглядав працю не тільки як засіб морального, а й як умову правильного естетичного розвитку. *«Тіло, серце й розум людини вимагають праці, і ця вимога така наполеглива, що коли будь-чому у людини не буває своєї особистої праці в житті, тоді вона втрачає справжній шлях»*

[2, с. 66]. Праця, на думку педагога, благотворно впливає на настрій, почуття, поведінку людини. «*Хто не відчув цілющого, відсвіжуючого впливу праці на почуття? Хто не відчував, як після важкої праці, що довго забирала всі сили людини, і небо здається яснішим, і сонце яскравішим, і люди добрішими? Як нічні примари від свіжого ранкового проміння, тікають від ясної і спокійної праці журба, нудьга, вередування, примхи – всі ці бичі нероб і романтичних героїв, що страждають звичайно високими стражданнями людей, яким нічого робити*» [2, с. 68].

«Насолоди, – зазначав педагог, – якщо вони не супроводжуються працею..., втрачають свою ціну..., швидко спустошують серце людини й відбирають у неї одну за одною всі її кращі якості... Насолоди повинні урівноважуватися працею...» [2, с. 69].

На думку педагога, велику роль в естетичному вихованні дітей відіграє родина, де дитина робить перші кроки в життя, родина, яка показує їй норми поведінки і закладає перші цеглини в складну будову характеру особистості. ***Родина*** – це природний осередок найглибших людських почуттів: тут народжуються і поглиблюються любов до матері, батька, бабусі і дідуся, до роду і народу, пошана до рідної мови, історії, культури. К.Д. Ушинський підкреслював важливість доброзичливих взаємин між батьками й дітьми, дружби, любові, взаємної поваги між ними. Він вважав, що увесь «дух сім'ї» повинен сприяти правильному виховному процесу. «Хто не знає, – писав педагог, – як сильно діє на характер дитини приклад і вплив батьків» [6, с. 102]. Отже, батьки, їх емоційна поведінка, почуття, естетичне ставлення до навколишнього світу є взірцем для дітей, адже діти люблять наслідувати дорослих.

Важливі думки висловлював К.Д. Ушинський з приводу того, як треба з раннього дитинства пробуджувати в дітях емоційний відгук на все прекрасне – читати їм дитячі книжки, виводити на лоно природи, показувати різні картинки, навчати різноманітних пісеньок. При цьому педагог зауважував, що «... естетично впливати безпосередньо на дітей – важко і треба дорослим давати естетичну освіту. Статуї, картини, природа впливають скоріше на дорослих, а вони вже вносять цей вплив у життя, в слова, в рухи тіла, в домашнє середовище, в одяг, у поводження з дітьми, – і вже в цій формі діти сприймають прекрасне» [6, с. 389-391].

Педагогічні ідеї К.Д. Ушинського щодо естетичного виховання дитини, зокрема формування її естетичних почуттів, яскраво відображені і втілені в діяльності видатних педагогів А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського та інших.

Проводиться багато досліджень спадщини К.Д. Ушинського сучасними дослідниками. Пошуки нових ефективних форм та методів навчання вимагають творчого осмислення ідей педагога.

Учителі, автори нових програм і методичних посібників вміло реалізують теоретичні положення і практичні поради К.Д. Ушинського, його послідовників щодо розвитку естетичних почуттів дітей. Таким чином, педагогічні ідеї К.Д. Ушинського залишаються дійовими і сучасними. Вони дають поштовх для удосконалення процесу навчання і виховання.

Список використаних джерел

1. Архив К.Д. Ушинского. – Т.4. – М.: изд-во АПН РСФСР, 1959-1962.

2. К.Д. Ушинський про сімейне виховання / Упор. О.Т. Губко. – К.: Радянська школа, 1974. – 152 с.
3. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори / К.Д.Ушинський. – К.: Рад. школа, 1949. – Т.2.
4. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / К.Д.Ушинський // Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2 т. – Т.1. – К.: Рад. шк., 1983. – С. 192-471.
5. Ушинський К.Д. Твори: В 6 т. – Т.2. / К.Д.Ушинський. – К.: Рад. шк., 1952. – 559 с.
6. Ушинський К.Д. Твори: В 6 т. – Т.6. / К.Д.Ушинський. – К.: Рад. шк., 1955. – 616 с.

Шеремет Вікторія,
студентка 24 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Ідея естетичного виховання у працях К.Д. Ушинського

«Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті» визначає пріоритетність естетичного виховання молоді на засадах провідних принципів демократизації та гуманітаризації, відкритості гуманістично-плюралістичних позицій, національної спрямованості навчання і виховання, мета якого полягає в тому, щоб у процесі сприймання, інтерпретації навколишнього світу, творів мистецтва і практичної творчої діяльності формувати у дитини особистісно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва, розвивати естетичну свідомість, загальнокультурну і художню компетентність, здатність до самореалізації, потребу в духовному самовдосконаленні. Таким чином, естетичне виховання розглядається як системна діяльність, спрямована на розвиток чуттєвої сфери особистості, її умінь сприймати, оцінювати явища естетичної дійсності за законами краси, збагачувати у процесі їх сприймання свій внутрішній світ, оволодівати законами творчості і творити [2].

Такі зміни пріоритетів у педагогічній науці спричинили загострення уваги до нового прочитання та переосмислення педагогічної спадщини діячів української культури, які досліджували цю проблему.

У статті досліджуються погляди К.Д. Ушинського на проблему естетичного виховання, зокрема на важливість формування естетичних почуттів дитини; висвітлюється внесок педагога у її теоретичне осмислення і практичне вирішення; здійснюється аналіз обґрунтованих К.Д. Ушинським завдань, шляхів та засобів формування у дитини естетичних почуттів.

Видатний педагог К.Д. Ушинський зазначав: «Виховання… повинно бути духовно-естетичним» [1, с. 581]. Цей вислів свідчить про те, яку увагу Костянтин Дмитрович надавав проблемі естетичного виховання людини, вказуючи на необхідність вносити естетичний елемент у її працю, суспільні відносини, побут.

Визначаючи проблему краси як центральну проблему естетики, К.Д. Ушинський розглядав її широко, пов'язуючи з моральним вихованням особистості, з моральними відносинами між людьми. Педагог був впевнений, що краса вчинків людини визначається високими внутрішніми стимулами, виражає її моральну сутність. Тому, на думку К.Д. Ушинського, естетичне

виховання повинно бути спрямоване на розвиток уміння бачити і насолоджуватися прекрасним, на формування в людини прагнення до високих ідеалів в особистому житті.

В основі його теорії естетичного виховання лежить принцип антропологізму. Досліджуючи природу психічних явищ, К.Д. Ушинський приділяє багато уваги емоціям, почуттям, «відчуттям людини» в цілому й естетичним зокрема, вважаючи моральне галуззю естетичних почуттів. Завдяки цьому йому вдається пов'язати завдання естетичного виховання, а саме формування естетичних емоцій, сприймань і почуттів, естетичних уявлень і понять, з індивідуальним психічним розвитком людини.

Розвивати емоційну сферу, вважав педагог, необхідно з раннього віку дитини. У цей період важливо забезпечити своєчасний розвиток чутливості сенсорного апарату дитини, її відчуттів: дотику, слуху, пам'яті та уяви, сформувати емоційний відгук на сприймання якостей і властивостей предметів та явищ. К.Д. Ушинський виділяє естетичні почуття і переживання як вищу категорію людських якостей. Викликані прекрасним, вони залишають помітний слід у поглядах, поведінці, моральності людини. Костянтин Дмитрович був переконаний, що оволодіння особистістю загальнолюдськими цінностями тільки на рівні усвідомлення є неможливим. У цьому процесі активну роль відіграють емоції, почуття, які допомагають розкрити внутрішній світ людини, впливають на її вчинки, моральний стан, є регуляторами людського спілкування [4, с. 380]. Почуття найглибше відображають сутність особистості дитини, вони захоплюють дитину повністю, значно сильніше, ніж дорослу людину.

У своєму головному творі «Людина як предмет виховання» К.Д. Ушинський вказує на важливий орієнтир, який дає змогу правильно визначати мету виховання. Він зазначав: «Виховання, яке майже виключно дбає про утворення розуму, робить у цьому разі великий промах, бо людина більше людина в тому, як вона почуває, ніж у тому, як вона думає. Почування…, а не думки, становлять осереддя психічного життя, і саме в їх утворенні має бачити вихователь свою головну мету» [6].

Дитинство – найбільш сприятливий період розвитку емоційної сфери, естетичних почуттів особистості. «Апарат відчуттів» дитини, що поступово розвивається, дає їй можливість пізнавати властивості предметів, явища природи, сприяє тому, що діти стають більш чутливими до гармонічних і дисгармонічних сполучень кольорів, звуків, рухів тощо. Діти від природи не вміють приховувати своїх почуттів. У голосі і на обличчі дитини можуть як у дзеркалі відбиватися гнів, страх, надія, радість, сум, і за це її не можна переслідувати.

Педагог був упевнений, що на формування естетичних почуттів впливає зміст навчання, яке повинно бути пов'язане з життям і ґрунтуватися на тісних міжпредметних зв'язках. Кожний предмет має великі можливості впливу на естетичні почуття дитини. «У всякій науці, – зауважував педагог, – більш або менш є естетичний елемент, передавання якого учням повинен мати на увазі наставник. Вихователь повинен користуватися всякою нагодою, щоб з допомогою навчання закинути в душу дитини яке-небудь добре насіння й

зв'язувати добре почуття з усяким уявленням, з яким воно тільки може бути зв'язане. Такі нагоди безперестанно трапляються майже у всіх науках; але часто буває, що викладач не тільки не користується цією нагодою, але, навпаки, сам псує те добре або естетичне почуття, яке дає йому предмет» [3, с.289]. К.Д. Ушинський також зазначав, що не тільки зміст, а й форма навчання і виховання має розвивати почуття любові до прекрасного.

Важливим джерелом естетичних впливів на дитину К.Д. Ушинський вважав природу. Рідна природа, її простори, підкреслював він, є першими вихователями, бо найдоступніші дитячому сприйманню і розумінню. К.Д. Ушинський називав природу «всерозвиваючою». В процесі ознайомлення з природою у дитини нагромаджується чуттєвий досвід як основа, першоджерело розумового, морального й естетичного розвитку. На основі сприймання краси оточуючого світу, зокрема форм, барв, звуків природи, вважав педагог, здійснюється наочне навчання, розвиток сенсорної сфери дитини. Спілкування з природою облагороджує думки і почуття, приносить велику насолоду. Основними формами формування естетичних почуттів засобами природи К.Д. Ушинський вважав екскурсії в поле, в гай, у сад, до річки, а також уроки на лоні природи, під час яких діти пізнають світ, красу і велич рідної землі.

К.Д. Ушинський підкреслював велику роль у вихованні естетичних почуттів мистецтва – художньої літератури, музики, образотворчого мистецтва. Мистецтво – свого роду емоційна пам'ять, багата скарбниця духовних почуттів людства. Будь-яке людське почуття набуває в мистецтві особливого характеру. Важливим засобом естетичного виховання К.Д. Ушинський вважав музику, хоровий спів. Вони, на думку педагога, володіють великою силою емоційного впливу на дитину. «Також педагог наполягав на тому, що «усі діти без винятку – пристрасні малювальники, і школа повинна задовольнити цю законну і корисну пристрасть». Малювання, на думку педагога, не тільки засіб відпочинку після напруженої розумової праці, але й засіб формування художнього смаку, здатності глибоко сприймати й розуміти художні твори. Багато уваги приділяв К.Д. Ушинський «поетичному елементові» у вихованні почуттів, впливові лірики на дитину. Адже в ліриці багато що усвідомлюється насамперед через почуття і не може бути пояснено умоглядно. Підкреслюючи велику зображувальну і виховну силу поетичної народної мови, він писав, що у народній мові ми знаходимо багато «справді поетичного почуття, витонченого, напрочуд вірного смаку..., силу-силенну надзвичайної чутливості до найтонших переливів у явищах природи...» [4, с. 268].

Навчальні книги К.Д. Ушинського «Дитячий світ» і «Рідне слово» – прекрасні зразки практичного здійснення його теоретичних положень щодо виховання естетичних почуттів дітей засобами літератури, мови.

Сильним засобом формування естетичних почуттів дитини, на думку педагога, є праця. Говорячи про виховний вплив праці, К.Д. Ушинський розглядав її не тільки як засіб морального, а й як умову правильного естетичного розвитку. Праця, на думку педагога, благотворно впливає на настрій, почуття, поведінку людини.

У творах К.Д. Ушинського знаходимо чимало думок про роль окремих методів навчання у формуванні естетичних почуттів дитини, зокрема таких, як розповідь, бесіда, виразне читання, демонстрація та ілюстрація. Видатний педагог закликав вихователів, учителів старанно готуватися до спілкування з дітьми, шліфувати свою мову, прагнути, щоб розповідь впливала на дитячу душу. Костянтин Дмитрович з прикрістю зазначав, що небагато вчителів володіють майстерністю розповіді.

На думку педагога, велику роль в естетичному вихованні дітей відіграє родина, де дитина робить перші кроки в життя, родина, яка показує їй норми поведінки і закладає перші цеглини в складну будову характеру особистості. Родина – це природний осередок найглибших людських почуттів: тут народжуються і поглиблюються любов до матері, батька, бабусі і дідуся, до роду і народу, пошана до рідної мови, історії, культури. К.Д. Ушинський підкреслював важливість доброзичливих взаємин між батьками й дітьми, дружби, любові, взаємної поваги між ними. Він вважав, що увесь «дух сім'ї» повинен сприяти правильному виховному процесу. «Хто не знає, – писав педагог, – як сильно діє на характер дитини приклад і вплив батьків» [3, с. 102]. Отже, батьки, їх емоційна поведінка, почуття, естетичне ставлення до навколишнього світу є взірцем для дітей, адже діти люблять наслідувати дорослих.

Яскраве відображення і втілення в педагогічну практику ідей К.Д. Ушинського щодо естетичного виховання дитини, зокрема формування її естетичних почуттів, знаходимо в діяльності видатних педагогів А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського та ін. Учителі, автори нових програм і методичних посібників вміло реалізують теоретичні положення і практичні поради К.Д. Ушинського, його послідовників щодо розвитку естетичних почуттів дітей. Таким чином, педагогічні ідеї К.Д. Ушинського залишаються дійовими і сучасними. Вони дають поштовх для удосконалення процесу навчання і виховання.

Список використаних джерел

1. Архив К.Д.Ушинского. – Т.4. – М., изд-во АПН РСФСР, 1959-1962.
2. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К.: Шкільний світ, 2001. – 16 с.
3. Ушинський К.Д. Твори: В 6 т. – Т.6. / К.Д.Ушинський. – К.: Рад. шк., 1955. – 616 с.
4. Ушинський К.Д. Твори: В 6 т. – Т.1. / К.Д.Ушинський. – К.: Рад. шк., 1954. – 449 с.
5. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2 т. – Т.1 / К.Д. Ушинський. – К.: Рад. шк., 1983. – 488 с.
6. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / К.Д.Ушинський // Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2 тт. – Т.1. – К.: Рад. шк., 1983. – С. 192-471. 5. Ушинський К.Д.

Стефаненко Вікторія,
студентка 41 групи природничого факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

К.Д. Ушинський про значення праці у вихованні людини

Праця людини завжди високо цінувалася та відігравала в нашому житті провідну роль. Щоденно люди виконують масу різних робіт, які є фізичною чи розумовою працею. Саме до праці кожну людину привчають з самого малечку і дуже важливо коли вихователі розуміють всю важливість виховання через працю, адже лише людина, яка не відкидає фізичну чи розумову працю може не просто виживати в цьому житті, а дійсно жити; жити в гармонії з іншими людьми і бути щасливою. Всього цього можна досягнувши лише тоді, коли людину будуть виховувати через працю, коли будуть прищеплені поняття про важливість і незамінність праці та про її користь.

Мета статті – проаналізувати значення праці у вихованні людини у працях К.Д. Ушинського.

Видатний педагог Костянтин Дмитрович Ушинський говорив : «…*Праця, як ми її розуміємо, є така вільна діяльність людини, на яку вона наважується з безумовної потреби її для досягнення тієї чи іншої справжньої людської мети в житті…*»[1, с. 65]. Цими словами К.Д. Ушинський хотів довести, істинне значення праці людини, а саме свідомої і незалежної людини, адже працею є праця тварин, чи машини, а також «праця негрів з-під палиці». Дійсно справжньою і виховною є праця людини, яку вона виконує самостійно, без примусу та з задоволенням. Підтвердженням цього можуть бути слова К.Д. Ушинського «… *Праця справжня й неодмінно вільна, бо іншої праці немає й бути не може, має таке значення для життя людини, що без неї вона втрачає всю свою ціну й усю свою гідність. Вона становить необхідну умові не тільки для розвитку людини, але і для підтримки того ступеня гідності, якого вона вже досягла. Без особистої праці людина не може йти вперед, не може залишатися на місці, а повинна йти назад…*»[1, с. 66].

Трудове виховання в педагогічній системі К.Д. Ушинського виступає як основа всіх напрямів виховання. Основне покликання трудового виховання полягає в тому, «щоб розвинути в людині звичку й любов до праці: воно повинно розвинути в людини звичку й любов до праці» [1, с. 67].

На думку К.Д. Ушинського для нормального розвитку людини в однаковій мірі важлива як *фізична праця* так і *праця розумова*. Але рівноваги між ними досягти неможливо та й не потрібно, адже для кожної людини в її розвитку є своє співвідношення цих двох видів праці і кожен повинен сам обрати для себе найоптимальніше їх контрастування.

Наша праця дуже сильно впливає на наш психічний стан та наше самопочуття, на наш стан здоров'я. Саме тому праця має таку важливу роль у вихованні людини.

Виховання не тільки повинне розвинути розум людини й дати їй певний обсяг знань, але повинне запалити в ній жадобу серйозної праці. Потреба праці природжена людині, але вона напрочуд здатна розгорятися або гаснути, зважаючи на обставини, і особливо відповідно о тих впливів, які оточують людину в дитинстві та юності.

Щоб людина щиро полюбила серйозну працю, найперше слід прищепити їй серйозний погляд на життя [2, с. 42].

У своїй статті «Праця в її психічному і виховному значенні» К.Д. Ушинський вказував на велике значення фізичної праці не тільки у вихованні дітей та молоді, а й у розвитку суспільства взагалі. «Виховання, якщо воно бажає щастя людині, – писав Ушинський, – повинно виховувати її не для щастя, а готувати до трудового життя». Виховне значення фізичної праці, в тому числі і для морального виховання дітей, він розумів конкретно, виходячи з практики завдань школи і сім'ї: самообслуговування дома і в школі, допомога батькам по господарству, праця в саду і на городі, допомога вчителям у виготовленні наочного приладдя. Привчаючи дітей до праці, слід виховувати у них уміння долати труднощі, водночас стежити за тим, щоб діти не перевтомлювались, діставали насолоду від фізичної праці.

Праця людини, писав К.Д. Ушинський, також необхідна для її душевного здоров'я, як чисте повітря для її фізичного здоров'я. Без праці людина не може йти вперед, не може і залишатися на одному місці, вона буде йти назад: «Праця – не гра і не забава; вона завжди серйозна і важка» [3].

Список використаних джерел

1. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології // Вибр. пед. твори: У 2 т. – К.: Радянська школа, 1983. – Т. 1.
2. Ушинський К.Д. Твори в 6-ти томах / К.Д. Ушинський. – К.: Радянська школа, 1954. – Т.1.
3. Ушинський К.Д. Праця в її психічному і виховному значенні. Вибрані пед. твори: У 2 – х томах. / К.Д. Ушинський. – Т. 1 – 472с.

Малівська Анна,
студентка 25 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

К.Д. Ушинський про значення праці для фізичного і морального розвитку особистості

У сучасних умовах глобалізації, поширення інформаційного простору та зростання ролі професій, пов’язаних з інтелектуальною активністю, помітним стає зниження престижу фізичної праці. Помітними стають тенденції уникання фізичної праці як важкої та безперспективної та все більше молоді надають перевагу професіям інтелектуальної праці. Фізична праця набуває значення другорядної, непотрібної, чи навіть принизливої. Саме тому розгляд концепції трудового виховання провідного педагога XIX ст. Костянтина Дмитровича Ушинського знову набуває актуальності.

Стаття спрямована розглянути основні погляди К.Д. Ушинського на важливість праці у житті людини та висвітлити причини приділення вирішальної ролі у вихованні дитини саме фізичній праці.

Основною вимогою Ушинського до виховання дитини була народність, що означає виховання дитини в дусі нації батьків рідною мовою в умовах культури, побуту,звичаїв рідного народу. Ця ідея пропагувала демократизацію освіти, узгодження її з потребами нації, народу, більше того,

народ сам мав керувати школою. «Тільки народне виховання є живим органом в історичному процесі народного розвитку» [1].

Чільне місце у народному вихованні науковець віддавав трудовій діяльності, що мала формувати в дітях повагу до праці й трудового народу. Ушинский вважав прагнення до праці вродженою потребою людини [2]. Він називав працю основою, метою та засобом існування людини, джерелом морального, розумового та фізичного вдосконалення.

К.Д. Ушинський у своїй статті «Праця в її психічному і виховному значенні» дає таке визначення праці: «праця – така вільна і узгоджена з християнською мораллю діяльність людини, на котру він сам зважується, виходячи з її безумовної необхідності для досягнення тої чи іншої мети» [3]. Праця приносить користь тільки тоді, коли людина сама усвідомлює її необхідність та самостійно приймає рішення працювати. Примусова праця тільки завдає шкоди волі людині та руйнує позитивне ставлення до праці. Не матеріальні здобутки, а сама праця має бути найвищою насолодою в житті людини та першоціллю трудової діяльності. «Матеріальні плоди праці складають людський достаток, але тільки внутрішня, духовна, життєдайна сила праці слугує джерелом людської гідності, а водночас і моральності і щастя» [3]. Праця буде успішною тільки тоді, коли людина сприйматиме її як шлях до реалізації свого призначення та виконуватиме її з метою принести користь суспільству.

Фізична робота є обов'язковою умовою гармонійного розвитку та повноцінного функціонування організму. Але від праці залежить не лише фізичний розвиток організму. Вона є обов'язковим фактором розвитку та утримання досягнутого рівня особистості. Коли людина не розвивається, вона не залишається на місці, а деградує, і єдиним порятунком може бути наполеглива праця.

К.Д. Ушинський наголошував на обов'язку виховання привити дитині любов та повагу до праці: «виховання має постійно турбуватися, щоб, з одного боку, відкрити вихованцю можливість знайти собі корисну працю у світі, а з іншого – сформувати у нього невтомну спрагу праці». Надаючи великого значення фізичній праці, педагог вважав корисним поєднання у діяльності фізичної та розумової праці. Ушинський виділяє такі вимоги до дитячої праці: самостійний характер праці, чергування видів праці: праця фізична – не тільки приємний, а й корисний відпочинок після розумової [1].

Праця – серйозна справа усього життя і ставлення до неї має бути відповідним. Дитина має рости серйозною, прагматичною, сконцентрованою. Гратися іграшками дитина може тільки до 7 років, а в більш дорослому віці необхідно створювати умови для формування серйозних переконань. Ігри можуть дозволятися і в пізнішому віці, але справжнім досягненням для вихователя буде дитина, яка усвідомлено покине гру заради праці [1].

Хоча ставлення до праці може змінюватися з віком та обставинами життя, підвалини ставлення до роботи закладаються в дитинстві та юності. Саме через це праця має займати значну частину часу дитини. Завданням виховання є не лише привити любов до праці, а й виробити звичку добровільно працювати.

К.Д. Ушинський у статті «Праця в її психічному і виховному значенні» наводить приклади основних принципів організації трудового виховання. Наприклад, враховувати фізичні та розумові здібності вихованця у виборі змісту та форма виховання. Дитина має зносити рівно стільки праці, скільки її стан здатен витримати. Викладач повинен не давати учневі готову інформацію, а допомагати зрозуміти матеріал самому, не вчити, а допомагати вчитися. Дитину потрібно привчати до розумової праці по трошки, паралельно прививаючи любов до праці. Фізична праця має стати відпочинком після інтелектуального напруження, проведеним з користю [3].

Успіх трудового виховання залежить від комплексу факторів, таких як матеріальна база, правильне визначення видів трудової діяльності, що пропонується дітям, педагогічно доцільних форм і методів виховної роботи.

Фізичну працю дитини можна розглядати тільки у сукупності з її духовним життям. Радощі від праці відкриваються дитині тільки тоді, коли їй знайомі й інші культурні блага як література, музика, живопис, театр, подорожі. Розвиваючи особистість людини, ці культурні здобутки допомагають їй глибше осмислити радість творчої роботи. «Чим більше джерел людської культури відкрито перед розумом та серцем у роки отроцтва и ранньої юності, тим більшою мірою праця облагороджує людину» [3].

К.Д. Ушинський чітко встановлює основне завдання школи: підготувати людину до майбутньої праці, виховати в ній природній потяг до серйозної та ґрунтовної праці, показати шлях, на якому людина знайде майбутню працю на все життя [2]. Школа повинна показати дитині користь та необхідність праці, довести, що праця – це не обтяжуючий обов'язок, який змушує людину страждати, а найбільша цінність в житті, шлях до реалізації особистості в світі. Саме в такому напрямку і має працювати сучасна школа, а вчителі повинні докладати зусиль для того, аби виховати в дітях найкраще ставлення до праці, яке було метою виховання К.Д. Ушинського.

Список використаних джерел

1.Жаданова О.М. Праця як один із чинників духовно-морального виховання у творчості К.Д. Ушинського. Духовність особистості: методологія, теорія і практика, 2 (43) – 2011 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oaji.net/articles/690-1396601243.pdf

2. Гончаров Н.К. Педагогическая система К.Д.Ушинского. – 1974 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elib.gnpbu.ru/

3. Ушинский. К.Д. Собрание сочинений, М., 1974. Труд в его психическом и воспитательном значении. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.biografia.ru/

Михальченко Вікторія,
студентка 26 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

К.Д. Ушинський про значення праці для всебічного розвитку особистості

«Вільна праця і є життя» – так розмірковував відомий український та російський педагог К.Д. Ушинський.

Питання трудового виховання у вітчизняній педагогічній науці вперше ґрунтовно були розроблені К.Д. Ушинським, зокрема в його статті «Праця в її психічному і виховному значенні». Основні її положення і зараз не втратили актуальності. В дореволюційній педагогічній літературі важко знайти таку роботу про трудове виховання, де його значення у праці було б викладене з такою повністю. Питання трудового виховання розроблялися Ушинським і в ряді інших робіт. Особливо багато уваги їм приділено у третій частині «Педагогічної антропології» [1, с. 176].

Вільна праця потрібна людині сама по собі, для розвитку в ній почуття людської гідності. Багатство, відсутність праці діють руйнівно не тільки на моральність, але навіть і на щастя суспільства. Погану послугу зробив би державі той, хто знайшов би засіб відпускати їй щороку ту суму грошей, яка необхідна її громадянам. А якби люди винайшли казковий мішок, з якого вискакує все, чого душа забажає, або винайшли машину, яка цілком замінює всяку працю людини,то сам розвиток людства зупинився б; розпуста і дикість заволоділа б суспільством, саме суспільство розпалося б; із знищенням необхідності особистої праці історія повинна припинитись, тож досить актуально розглянути тему що до праці як фізичної та моральної для розвитку особистості К.Д. Ушинського.

К.Д. Ушинський відводить велику роль праці, як засобу виховання особистості. У своїй роботі «Праця в її психічному і виховному значенні» він підкреслює, що людина формується і розвивається у трудовій діяльності. Праця, по-перше, є основою і засобом людського існування і, по-друге, вона є джерелом фізичного, розумового і морального вдосконалення людини.

Мета статті – ознайомитись та усвідомити головні ідеї про значення праці для фізичного і морального розвитку особистості К.Д. Ушинського.

Питання трудового виховання не були випадковими в творчості Ушинського. Педагог свідомо зосереджував на них виключну увагу, вважаючи, що праця є основою психічного і морального розвитку людини, основою людського щастя. Звертаючись до молоді, він писав: «Юначе! Зрозумій неминучий психічний закон труда й життя і якщо хочеш жити, то шукай труда, а не втіх: утіхи ж самі тебе відшукають».

При вихованні у дітей любові до праці Ушинський особливо підкреслює значення зацікавленості, відчуття потреби праці, прагнення до діяльності. Без цих умов він вважає ефективну працю неможливою.

Учитель повинен довести учневі мету праці, вмотивувати її потребу, бо це є основою успіху в трудовому вихованні.

Але поряд з тим К.Д. Ушинський підкреслює, що не можна обмежитись працею, яка випливає тільки із зацікавлення до поставленого завдання. Потрібно навчити дитину перемагати труднощі. Праця не завжди легка і приємна, і треба так виховати дитину, щоб вона відчувала моральне задоволення від виконання навіть неприємної і важкої роботи, коли вона необхідна. Організувати цілеспрямовану працю на подолання перешкод, збагатити учня досвідом подолання цих перешкод — важливе завдання педагога [1, с. 71].

К.Д. Ушинський віддає перевагу фізичній праці, але разом з тим він підкреслює шкідливість однобічного розвитку дитини. На його думку, поки в роботу школи не будуть включені всі види праці, які є необхідними для громадського виховання дитини, школа і виховання в ній не будуть і наполовину забезпечувати того впливу на характер, долю і щастя людини, які могли б забезпечити. Звідси Ушинський приходить до висновку, що у вихованні потрібно дбати не лише про «розвиток голови», але й про формування характеру.

К.Д. Ушинський висловлює думку, що намагання з боку окремих батьків створити для своїх дітей такі умови, щоб для них не було потреби працювати – найгірший подарунок, який могли батьки придумати з любові до дітей. Цим самим, каже Ушинський, батьки роблять дітей глибоко нещасними і в ряді випадків штовхають на злочин. Він різко критикує і засуджує практику тогочасного виховання, особливо дівчат у сім'ях дворян, урядовців, інтелігенції, де на дівчину дивились тільки як на коханку. К.Д. Ушинський підкреслював, що такі погляди, по суті, глибоко ображають жінку і принижують її людську гідність. Узагальнюючи свої погляди на роль праці в суспільному житті і вихованні, він приходить до висновку, що якби люди відкрили «філософський камінь», то біда була б невелика:?золото перестало б бути монетою. Але якщо б вони знайшли засоби цілком уникнути праці, то це було б величезним нещастям для людства, бо розвиток суспільства припинився б, а історія людства була б неможливою

Особливо ясно, послідовно К.Д. Ушинський розв'язує проблему про зв'язок праці і морального виховання. Працю він розглядає як основу такого виховання, підкреслюючи, що паразитизм чи то в громадському, чи в особистому житті неминуче пов'язаний з аморальністю. Той, хто стає на шлях паразитичного життя, закономірно втрачає разом з тим і моральні якості людини. Цілі класи, стани, що ведуть паразитичне життя, одночасно характеризуються станом морального розкладу [1, с. 72].

Ставлячи основним педагогічним завданням виховувати в дітей любов і звичку до праці, К.Д. Ушинський підкреслює значення умілої постановки завдань з тим, щоб дитина поступово звикала переборювати труднощі. Завдання, каже він, повинні бути такими, щоб дитина змогла їх виконати. Необхідно забезпечити певний успіх на початку роботи, бо зневір'я, як результат невдалого першого кроку, може відбити охоту до подальших зусиль. Потрібно поступово ускладнювати вправи в процесі праці, змінювати види праці, забезпечувати обстановку постійної уваги в процесі праці. Особливо К.Д. Ушинський підкреслює деморалізуюче значення такої практики, коли учень у процесі учбової роботи ледарює, будучи формально на роботі, формально зайнятий працею, і в той же час «без думок в голові і без роботи в руках». Визначений педагог цілком обґрунтовано вважав такий стан однією з причин морального розкладу людини. В праці він вітав єдину основу формування людської особистості, маючи на увазі її фізичні, психічні і моральні властивості [1, с. 73].

«Мускулисті руки дітей робітничого класу і ніжна рука аристократа хіба не показують нам, що сліди довільних фізичних зусиль можуть так само передаватиметься спадково, як і риси фізіономії чи навіть міміка »

«Вихователь не тільки може давати більшу чи меншу діяльність мускулам і нервам виховуваного організму, але й різноманітити цю діяльність, послаблювати або посилювати її поступово, припиняти її й повертатися до неї знову після більш-менш тривалих проміжків відпочинку; він може посилювати діяльність однієї системи мускулів і нервів за рахунок іншої, безпосередньо впливати на розвиток того чи іншого органу або навіть взагалі на розвиток усієї мускульної і нервової системи та навіть і самого мозку» [2, с. 179].

Як ми вже знаємо, К.Д. Ушинський вважав, що людина формується і розвивається у трудовій діяльності. Для нього праця, по-перше, є основою і засобом людського існування, і, по-друге, він являє собою джерело фізичного, розумового і морального вдосконалення людини. Звідси – праця основний фактор і засіб виховання. Вказуючи на велике значення праці для підготовки учнів до практичної діяльності, К.Д. Ушинський висунув зовсім правильне положення: «Виховання не тільки повинно вселити вихованцю повагу і любов до праці: воно повинне ще дати йому і звичку до праці» [3, с. 135].

Говорячи про виховному значенні праці, К.Д. Ушинський насамперед головну увагу приділяв питанням впливу фізичної праці на тілесне, розумовий і моральний розвиток дітей. Слід зазначити, що Ушинський найкориснішим для загального розвитку людини вважав зв'язок фізичної праці з розумовим. «Звичайно, всього корисніше було б для здоров'я людини, якщо б фізична і розумова праця з'єднувалася в її діяльності», – писав Ушинський [2, с. 136].

Підходячи до поглядів Ушинського про працю з точки зору педагогіки, ми повинні високо цінувати його заслуги, який поклав працю в основу виховання. Тим більше значна ця заслуга тому, що К.Д. Ушинський визнавав працю за основний фактор людської досконалості, а працьовитість – основним показником людяності в той час, коли офіційна педагогіка з презирством ставилася до праці і до трудового народу [2, с. 138].

Отже, під гармонійно розвинутою особистістю К.Д. Ушинський розумів людину, в якій поєднані розумова зрілість, моральна досконалість і фізична розвиненість.

Список використаних джерел

1. Педагог-Демократ К.Д.Ушинський / М.К. Година, Ф.І. Науменко, Г.О. Паперна, С.Х. Чавдаров. – Л.: Львівський державний університет ім. І.Франка, 1959. – 132 с.

2.Педагогічне вчення К.Д. Ушинского / Д.О. Лордкипанидзе. – М.: Державне учбово-педагогічне видавництво просвіти, 1954 – 365с.

Вайнштейн Анна, Барсукова Марія,
студентки 23 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Ідеї трудового виховання в працях К.Д. Ушинського

Праця – один з найважливіших факторів у становленні особистості та вихованні людини. На думку видатного педагога Костянтина Дмитровича Ушинського, праця є найголовнішим обов'язком людини як соціальної істоти а також фактором, що суттєво впливає на розвиток особистості.

Мета статті: висвітлити ідеї К.Д. Ушинського щодо значення праці у виховання особистості.

Праця, як фізична, так і розумова у всі часи посідала важливе місце у житті людини, оскільки праця сприяє духовно-моральному утвердженню особистості. У свої працях Костянтин Дмитрович завжди наголошував, що вища гідність особи – це служіння загальному благополуччю, а праця – це найважливіший спосіб його досягнення. Принципи виховання повинні розвивати в дитині любов до праці та звичку працювати, щоб в подальшому дитина змогла обрати працю до душі, яка зробить її життя повноцінним, щасливим та благополучним. «Саме виховання, якщо воно бажає щастя людині, має виховувати її не для щастя, а готувати до праці життя. Чим багатша людина, тим освіта її має бути вищою, оскільки тим складніше для неї знайти працю, яка сама напрошується біднякові і тягне за його спиною щастя у жебрацькій торбинці. Виховання має розвивати в людини звичку до праці; воно має дати їй можливість віднайти для себе працю у житті»

На думку К.Д. Ушинського на розвиток особистості впливає і радість від виготовленого продукту, від вдало завершеної справи. Не дивлячись на те,що праця це серйозна, важка та відповідальна робота, без неї людина не досягне певної мети у своєму житті: «Праця істинна і неодмінно вільна, оскільки іншої праці немає і бути не може, має таке значення для життя людини, що без неї вона втрачає всю свою ціну і всю свою гідність. Вона становить необхідну умову не лише для розвитку людини, але навіть і для підтримки в ній тієї міри гідності, якої вона вже досягла. Без особистісної праці людина не може йти вперед; не може залишатися на одному місці, однак має йти назад» [1].

Педагог вважав, що вихованець не має проживати своє життя так щоб сидіти без роботи у руках, без думки в голові, оскільки саме за таких умов у людини порушуються принципи моралі. Варто зауважити, звичайно матеріальні здобутки праці важливі але лише духовна і внутрішня сила праці робить неоціненний внесок у розвиток дитини, її гідності та моральності.

Важливу роль у розвитку дитини грає самостійна та особиста праці. Іноді бажання батьків забезпечити свою дитину та позбавити її необхідності працювати несвідомо виховують негативні риси характеру у дітей, та роблять їх нещаснішими. Людина отримує задоволення тільки коли вона сама досягає певних результатів, а коли дитина все отримує без жодних зусиль, роль праці знецінюється: «якщо порівняти щастя батька, який тяжкою наполегливою працею нажив багатство, і дітей, які проживають його без жодних зусиль, то ми побачимо, що батько був незрівнянно щасливіший за дітей» [2].

Також праця відіграє важливу виховну та моральну роль у становленні вихованця, оскільки якщо матеріальні надбання та плоди праці можна придбати, успадкувати то внутрішня сила праці завжди залишається з людиною та має неймовірний вплив на особистість.

Згідно тверджень К.Д. Ушинського будь-яка праця, фізична і розумова, повинна мати образ кінцевого результату, тобто – мету. Більш того мета повинна бути чітка, благородна і реальна. Для більш ефективного процесу праці мету завжди потрібно чітко усвідомлювати, тому що усвідомлення мети може змусити людину взяти на себе будь-яке важке завдання, тільки для її досягнення.

К.Д. Ушинський доводив, що праця це єдине доступне щастя для людини, поетично порівнюючи її з лампадкою, запаленою Богом, а неробство вважав першопричиною всіх вад.

Педагог вважає, що праця впливає також на сімейні стосунки, оскільки спільна праця може поєднати чоловіка та дружину , починаючи з вівтаря, також автор посилається на уривок з Біблії, де Господь призначає дружину помічницею чоловіка у праці. «Без праці, дієвої, серйозної праці, сімейне щастя є не що інше, як романтична химера» [1].

Щодо участі школи у даному процесі Костянтин Дмитрович вважав, що кожен предмет має викладатися з розрахунком на прищеплення учневі звички працювати,та таким способом щоб для праці учневі вистачало сил, рівно стільки, скільки він може подолати власними зусиллями. Виховання має стежити за тим, щоб дитина у подальшому знайшла дійсно «свою» працю, та завжди мала хист та жагу до праці.

Дуже актуальною є теза про поєднання фізичної та розумової праці в житті вихованця з засад різних антропологічних наук, таких як, психологія, фізіологія, педагогіка, етика та інші. Виховання цілісної особистості можливе лише через залучення до фізичної та розумової праці, а ті в свою чергу забезпечать дитині моральне, тілесне, духовне вдосконалення, задоволення власної гідності та власних потреб.

Звичайно з самого дитинства людина відчуває потребу у вираженні себе, і одним із способів самовираження є праця. Але щоб ця праця принесла користь, в першу чергу дитині, потяг до праці потрібно розвивати, направляти, формувати, пояснювати. Дуже важливо, щоб праця не була тягарем, не викликала напруження та суперечностей а приносила задоволення та перейшла у звичку. Цей процес звичайно нелегкий, але існують методи, які можуть допомогти дитині почати отримувати задоволення від праці. Один з таких методів – метод нагород та покарань. Костянтин Дмитрович Ушинський дуже обережно підходив до використання даного методу у процесі виховання. Він вважав, що професійний та умілий педагог може вдало застосовувати обидва засоби, для того щоб дитина відчувала потребу у самоформуванні та націленості на результат. «Припустимо, наприклад, що діти набули шкідливої звички лінощів, що вихователь не має можливості подолати цю звичку без покарань за лінощі й без нагород за працю. У такому разі він зробить погано, якщо відмовиться від цього останнього засобу, а вкорінена звичка до лінощів поволі розростається і

дасть згубні плоди. Припустимо, що дитина, побоюючись бути покараною або бажаючи дістати нагороди (що погано), поступово набуде звички до праці, тому праця стане потребою її природи: тоді від праці вже розвинуться в ній і свідомість, і воля, тому заохочення і покарання стануть непотрібними і шкідливі сліди їх згладяться під впливом свідомого трудового життя» [1].

На думку К.Д. Ушинського педагоги мають чітко усвідомлювати можливості кожної дитини, оскільки кожен вихованець має виконувати ту діяльність, яка є посильною для дитини. Рівень можливостей дитини визначається педагогом згідно з індивідуальними можливостями та властивостями дитини. За словами педагога, наша свідомість не любить ні занадто легкої, ні занадто важкої роботи, вона любить посильну працю , тобто середину, яка в свою чергу визначається здібностями людини та прагненням до самовдосконалення та силою волі.

Людина має працювати не тільки задля задоволення власних потреб, а і для суспільного блага. Потяг до праці зумовлений фізіологічними та психічними потребами нашого організму. Ми працюємо щоб створювати матеріальні та духовні продукти, у цьому процесі ми є ніби «скульпторами» власної особистості і таким чином ми утверджуємося як особистості та підтримуємо власну гідність. Якщо людина береться за працю без примусу, та усвідомлює кінцеву мету та користь для суспільства, така «вільна» праця лише зробить процес виховання ефективнішим та сприятливішим для дитини.

Коли людина на шляху до своєї мети долає певні труднощі, досягнення цієї мети супроводжується виявом позитивних емоцій, які в свою чергу надзвичайно ефективно позначаються на формуванні у дитини любові до власної праці. Тому дуже важливо на початкових етапах уважно слідкувати та допомагати дитині довести розпочату справу до кінця, оскільки в процесі вона переживе радість, праця допоможе сформувати самостійність, волю, впевненість і в подальшому сформує інтерес та в цілому позитивне ставлення до праці.

Отже, як висновок дуже красномовною може бути цитата самого К.Д. Ушинського: «Якби люди винайшли філософський камінь, то біда була б ще невелика: золото перестало б бути монетою. А якби вони знайшли казковий мішок, з якого вискакує все, чого душа забажає, або винайшли машину, яка цілком замінює всяку працю людини.., то сам розвиток людства зупинився б: розпуста і дикість заволоділи б суспільством, а саме суспільство розпалося б: із знищенням необхідності особистої праці історія повинна припинитися» [3].

Список використаних джерел

1. Ушинський К.Д. Твори: В 6 т. – Т.5. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / К.Д. Ушинський. – К.: Радянська школа, 1952. – С. 390.
2. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: У 2 т. / К.Д. Ушинський. – К.: Рад. школа, 1949. – Т.2. – С. 88.
3. Ушинський К.Д. Праця в її психічному і виховному значенні/К.Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. – Т.1. – К.: Радянська школа, 1983. – С. 104-108.

Лінійчук Наталія,
студентка 23 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Праця як один із вихователів за К.Д. Ушинським

Ми часто згадуємо про важливість різнобічного, гармонійного розвитку та вдосконалення людини. І для того, щоб сповна оцінити всю важливість та актуальність цього питання станом на сьогоднішній день, мабуть, варто звернутися до праць українського педагога, одного із засновників педагогічної науки Костянтина Дмитровича Ушинського.

Мета статті: проаналізувати праці К.Д. Ушинського та їх значення для фізичного і морального розвитку особистості.

У педагогічній системі К.Д. Ушинського важливе місце займають питання виховання, у яких він спирався на ідею гармонійного розвитку особистості. Гармонійно розвиненою Костянтин Дмитрович вважав людину, у якої поєднані моральна досконалість, розумова зрілість, фізична та естетична розвиненість. Усі сторони виховання педагог розглядав як єдиний процес, де вони, як і в дійсності, переплітаються між собою і обумовлюють одна одну.

Виховна система К.Д. Ушинського базується на мудрості народної педагогіки й висунених ним теоретичних положеннях педагогічної науки. Виховання він визначає як певний цілеспрямований і систематичний вплив на тіло, душу й розум дитини з метою прищеплення їй якостей здорової, розумової, моральної, релігійної, національно свідомої, творчо ініціативної, культурної, освіченої людини.

Розкриваючи психолого-педагогічну суть виховного впливу, К.Д. Ушинський писав: «*Виховання бере людину всю, якою вона є, з усіма її народними й поодинокими особливостями, – її тіло, душу і розум, – і передусім звертається до характеру людини…*» [1].

А тому він прагнув у «самій природі людини знайти засоби виховної діяльності», переконливо доводячи, що «засоби ці величезні». Тому кожен учитель, за його словами, «повинен набути всебічних знань про людську природу, за виховання якої береться».

Поняття виховної людини – дуже широке поняття, – писав К.Д. Ушинський. Тому розроблена ним виховна система включає всі провідні компоненти підготовки всебічно розвиненої людини: формування наукового світогляду, розумове виховання, духовно-моральне, господарсько-трудове, естетичне, фізичне.

Під розумовим вихованням К.Д. Ушинський розумів цілеспрямовану діяльність вихователів, батьків та вчителів, спрямовану на розвиток розумових сил і мислення учнів та прищеплення культури розумової праці. Воно передбачає набуття знань, розвиток пізнавальних і творчих здібностей, прищеплення інтересу і потреби в розумовому збагаченні впродовж усього життя, самостійному здобуванні знань і застосуванні їх на практиці. За висновком К.Д. Ушинського, свідомість «збагачується тільки: примноженням фактів та переробкою їх. Чим більше фактичних знань набув розсудок і чим краще він переробив цей сирий матеріал, тим він розвиненіший і сильніший» [2].

Могутнім фактором розумового виховання молоді виступає вдавання до феноменальної мудрості рідного народу, до невичерпних джерел фольклору.

Духовно-моральне виховання, на думку Ушинського, має розвивати в дитини гуманність, почуття національної і власної гідності у поєднанні зі скромністю, чесність і правдивість, патріотизм, працьовитість, дисциплінованість. Завдання і зміст духовно-морального виховання він визначив з огляду вселюдських, народних і національних культурних цінностей, виходячи з вимог народних чеснот і норм християнської моралі, дбаючи, щоб воно розвивало в дитини твердий характер і волю, стійкість, почуття громадського обов'язку. Духовний розвиток, духовне виховання людини зокрема і народу взагалі, – зазначив К.Д. Ушинський, – здійснюється не лише школою, а кількома великими вихователями: природою, життям, наукою і релігією [3].

Господарсько-трудове виховання в педагогічній системі К.Д. Ушинського виступає як основа всіх напрямів виховання. Основне покликання господарсько-трудового виховання полягає в тому, «щоб розвинути в людині звичку й любов до праці: воно повинно розвинути в людини звичку й любов до праці». Етичне й естетичне виховання К.Д. Ушинський трактував як цілеспрямований, організований процес формування у дітей розвиненої естетичної свідомості, художньо-естетичного смаку, здатності сприймати, творити й цінувати прекрасне, поводитися культурно, ґречно й достойно.

Фізичне виховання, як виклав К.Д. Ушинський у книзі «Дитячий світ» (розділ «Про людину») та в третьому томі «Педагогічної антропології» (розділ «Загальні зауваження про фізичне виховання», має на меті зміцнення здоров'я, сили, досягнення правильного тілесного розвитку й утвердження здорового способу життя, вироблення навичок санітарно-гігієнічної культури учнів. Усі напрями виховання Ушинський розглядав як єдину нероздільну цілісність, у гармонії родинно-громадсько-шкільного впливу на виховання. Громадське виховання є для народу його сімейне виховання.

Отже, ми з впевненістю можемо сказати, що ідея гармонійного розвитку дитини була, є та буде актуальною. Тому що лише за допомогою різностороннього,гармонійного виховання висококваліфікованими фахівцями можна отримати гармонійно розвинену особистість.

Список використаних джерел

1. Мосіященко В.А. Історія педагогіки // Ушинський про виховання / В.А. Мосіященко, Л.В. Задорожна, О.І. Курак. – Суми, 2005. – С.79-92.
2. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федеренко. –К., 2003. – С. 206-212.
3. Бойко А.М. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги / А.М. Бойко. – К., 2004. – С. 160-176.
4. Кузьмінський А. Народна педагогіка. Світовий досвід / А.Кузьмінський. – К.: Знання-Прес, 2003. – 134 с.
5. Педагогічна майстерність / За ред. І.А. Зазюна. – К., 1997.

Маєвська Наталія,
студентка 23 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

К.Д. Ушинський про вивчення рідної мови

К.Д. Ушинський розглядав у своїх педагогічних працях значення рідної мови. Значенню мови та слова він надавав великого значення для формування особистості.

Мета статті: показати, що мова нації – найкраща, ніколи не в'януча частина народу, що рідне слово є основою будь-якого розумового розвитку й скарбницею всіх знань, з нього починається будь-яке розуміння, через нього проходить і до нього повертається.

Актуальність поглядів К.Д. Ушинського про значення рідної мови у вихованні мають педагогічну цінність і сьогодні, в умовах відродження національної освіти, яка ґрунтується на засадах використання рідної мови та літератури, на культурно-історичних цінностях українського народу, на його традиціях.

За К.Д. Ушинським мова кожного народу створена самим народом. К.Д. Ушинський вважав мову не лише «найповнішим і найвірнішим літописом» життя народу, але й «найбільшим народним наставником». З погляду педагога мова народу – кращий цвіт усього його духовного життя, у мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина. Мова – це найважливіший і найміцніший зв'язок, який з'єднує минулі, сучасні і майбутні покоління народу в одне історичне живе ціле. Костянтин Дмитрович зазначав, що коли зникає народна мова – зникає і народ, а поки жива народна мова, то живий і народ. «Відберіть у народу все – і він усе може повернути; але відберіть мову, і він ніколи більше вже не створить її; нову батьківщину навіть може створити народ, але мови – ніколи: вимерла мова в устах народу – вимер і народ» [1, с. 123].

Засвоюючи рідну мову, легко, без жодних труднощів, кожне нове покоління засвоює у той же час думки і почуття тисячі попередників. Вивчаючи мову, дитина, не тільки засвоює певне поняття, його складання та видозміни, а й велику кількість понять, поглядів на предмети, думки, почуття, художні образи, логіку і філософію мови – і засвоює легко і швидко. У два-три роки, стільки, що й половини того не зможе осягнути в двадцять років належного методичного навчання. Ось таким може бути народний педагог – рідне слово!

К.Д. Ушинський підкреслював, що саме вивчення рідної мови є найдосконалішим шляхом до самопізнання людини. Він вважав, що, розкриваючи дитині багатство рідного слова, ми розкриваємо їй багатство власної душі, а ось вивченням рідного слова ми вводимо дитину в дух народу, в те живе джерело, з якого б'є всяка сила і всяка поезія. Костянтин Дмитрович наголошував, що вивчення рідної мови необхідно поставити на чолі гуманної освіти. Мова завжди була і буде найбільшим наставником людства [2, с. 377].

Мова народу постає повним відображенням батьківщини і духовного життя народу, в той же час і для дитини мова – найкраще пояснення

навколишнього світу його природи та життя. Але що ж станеться, коли, замінити для дитини рідне слово? Нічого більше, як тільки те, що дитина стане важче, менш глибоко розуміти природу і життя, або розвиватися повільніше та слабше.

Навчальний матеріал кожного предмета важко сприймається дитині та засвоюється і виражається їм завжди у словесній формі. За допомогою мови здійснюється процес пізнання, і завдання вчителя полягає в тому, щоб за допомогою мови розвинути розумові сили учня, допомогти йому осягнути навколишній світ у всьому його різноманітті і складності.

Розвивати мову відокремлено від думки, вважав педагог, неможливо, і навіть – шкідливо. Відсутність реального змісту в мові, так само як і захоплення однієї лише формою передачі думки, призводить до формалізму, а формалізм у розвитку мови і в розвитку думки при навчанні мови однаково шкідливий, заважаючи вихованню правильного мислення в учня. Розвитку мовлення учнів значною мірою сприяє вдумливо підібраний навчальний матеріал. Ось чому в одні підручники він включав такі матеріали, які забезпечували б всебічний розвиток думки й мови дітей: казки, байки, загадки, прислів'я, приказки, які своєю формою і змістом збуджують думку учнів, змушують їх розмірковувати, робити висновки.

На думку К.Д. Ушинського, потрібно спочатку зробити в російській школі головними предметами – російську мову, російську географію, російську історію, навколо яких групувалися б усі інші, одним словом – спрямувати нашу школу до народності [4, с. 223]. На нашу думку, в українській школі має панувати українська мова, в російській – російська, в польській – польська тощо. Для кожного народу своя мова – найрідніша наймиліша та неповторна. О.В. Сухомлинська зауважує: «Так, якщо наприкінці 30-х – на початку 40-х років XX ст. в Україні К.Д. Ушинського критикували як ідеолога російської буржуазії, ідеаліста, то сьогодні в ньому бачимо одного з головних ідеологів української національної школи, не зазначаючи при цьому, що він говорив про народну школу й необхідність навчання рідною мовою, маючи на увазі передусім російську, а вже потім українську» [2, с. 12-13].

Батьки формують особистість. Педагог критикував тих батьків, які намагалися змалку відлучити дитину від рідної мови. В українській родині мають розмовляти українською мовою, але іноземні мови дитина повинна вивчати. Але дух мови на якій він говорив, дух народу, які створили цю мову, пустить глибоке коріння в людську душу. Рідне слово знайде свій грунт і прикріпиться і ніколи вже не буде забуте. Адже, мова, яка дана вперше, від народження залягає глибше всіх інших. Іноземні мови можуть вивчатися для різної мети. Хтось хоче ознайомитись із літературою певного народу, мову якої вивчає. Інші хочуть мати засіб логічного розвитку розуму. Також і для того щоб словесно або письмово спілкуватися з людьми тієї чи іншої нації, з нашими родичами, новими знайомими.

Отже, можна зробити висновок, що завдяки поглядам про рідне слово К.Д. Ушинського, можна із впевненістю зазначити, що мова, створена народом, розвиває в дитини і духовні здібності і здатність мислити,

аналізувати, порівнювати з іншими, а не лише найважливіший та універсальний засіб спілкування.

Список використаних джерел

1.Ушинський К.Д. Рідне слово // Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.1. – С.121-133.
2.Сухомлинська О.В. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі / О.В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2001. – №4. – С.10-15.
3.Ушинский К.Д. Просвещение // Избранные педогогические произведения. – М., 1968.

Вакуленко Юлія,
студентка 26 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

К.Д. Ушинський про педагогічне значення рідної мови для формування особистості

«Людина довго користувалася скарбами рідного слова, перш ніж звернула увагу на складність та глибину його організму й оцінила його значення в своєму духовному житті» – так думав К.Д. Ушинський.

Та чи оцінили й тепер цілком? Якщо судити з громадських думок, з прийнятих у педагогічній практиці прийомів, з устрою навчальної частини в різних закладах, – то не можна не визнати, що до такої оцінки ще дуже й дуже далеко.

У статті «Рідне слово» К.Д. Ушинський писав, що мова народу – кращий, ніколи нев'янучий цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина [1].

Особливого значення К.Д. Ушинський надавав питанням вивчення рідної мови, розвитку в дітей природжених здібностей, які називають «даром слова». Для його формування пропонував використовувати усні й письмові вправи, поступово ускладнюючи їх. Навчати дітей рідної мови радив на кращих зразках народної творчості (піснях, казках, прислів'ях, загадках та ін.), а також кращих творах письменників.

Рідне слово, за К.Д. Ушинським, правдиво і глибоко висловлює національну самобутність народу, його думки, його надії, його права на самостійне існування. У методичній системі відомого педагога важливе місце посідає вчення про рідну мову як основне підґрунтя навчання і виховання. Методист неодноразово підкреслює виняткове навчальне і виховне значення рідної мови, народного наставника. «Мова, яку дарує нам народ, сама вже може показати нам, як безмежно нижче стоїть всяка особа, хоч би яка вона була освічена й розвинена..» [1, с. 269].

Мета статті – зрозуміти значення рідної мови у формуванні особистості.

Покоління народу проходять одне за одним, але результати життя кожного покоління залишаються в мові – в спадщину потомкам. Тобто К.Д. Ушинський з впевненістю стверджувати, що мова є найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі та майбутні покоління народу в одно велике, історичне живе ціле [1].

К.Д. Ушинський вважав, що поки жива мова народна в устах народу, то до того часу живий і народ. Все, що пережили покоління предків, передається легко й без великих зусиль дитині, яка тільки що відкриває очі на світ божий, і дитина, вивчившись рідної мови, вступає вже в життя з безмежними силами. «Дух мови якою дитина розмовляє, дух народу, що створив ту мову, пустить глибоке коріння в її душу, ввійде в її плоть і кров» [1, с. 275].

К.Д. Ушинський зауважує, що для духовного розвитку дитини зовсім не байдуже, якою мовою вона говорить у дитинстві. Якщо мова, якою починає говорити дитина, суперечить вродженому національному характеру, то ця мова не справить такого сильного впливу на її духовний розвиток, як рідна мова. Педагог вимагав, щоб у нашій країні навчання проводилося рідною мовою, оскільки дитина, яка засвоює чужу мову в себе на Батьківщині, розвивається слабкіше і повільніше. Ще гірше, зазначає педагог, якщо дитина відразу почне говорити кількома мовами, тоді жодна мова не стане рідною. При такому змішуванні мов рідне слово не зможе вплинути на розвиток дитини. «Це були або майже цілковиті ідіоти, або діти, до того позбавлені всякого характеру, всякої творчої сили, доступної найбільш слабоумній, але не зіпсованій вихованням дитині, що варто було б показати їх громадськості для напоумлення й рятівної науки» – зауважив педагог [1, с. 275].

З іншої сторони К.Д. Ушинський не заперечує доцільності вивчення другої мови дітьми дошкільного віку. Метою вивчення кожної іноземної мови повинна бути обізнаність з літературою, потім розумова гімнастика і, нарешті вже, коли можливо, практичне володіння мовою, яку вивчають.

Педагог подає низку цінних методичних вказівок:

а) вивчення другої мови не починати раніше того, поки буде видно, що рідна мова пустила глибоке коріння в духовну природу дитини;

б) іноземні мови треба вивчати одну за одною, а ніколи дві одночасно;

в) вивчення іноземної мови має відбуватися за допомогою безперервних вправ і повторення, що *запобігає* забуванню;

г) чим ретельніше займаються з дитиною вивченням іноземної мови, тим ретельніше вона має вивчати рідну мову.

Успіх навчання дітей рідної мови, вважає педагог, залежить від мети навчання. Усі завдання, на думку К.Д. Ушинського, мають здійснюватися водночас. Найефективнішими методами і прийомами розвитку мовлення дітей

К.Д. Ушинський поважав проведення ознайомлення з образотворчим мистецтвом, читання художньої літератури, розповіді самих дітей на різні теми, систематичні вправи. Не можна стверджувати, що дитина розмовляє рідною мовою *несвідомо*, бо ця думка нічого не пояснює. Якщо дитина вживає до речі того чи іншого граматичного звороту, в розмові тонко розрізняє слова і граматичні форми, то це означає, що дитина абсолютно усвідомлює їх різницю, хоча, можливо, вона розуміє їх власним способом. «Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не самі тільки слова, їх сполучення та видозміни, але безліч понять, поглядів на речі, велику кількість думок, почуттів, художніх образів, логіку й філософію мови, – і засвоює легко й швидко, за два-три роки, стільки, що й половини того не може засвоїти за двадцять років старанного й

методичного навчання» – саме такою бачив силу рідного слова великий педагог, і саме такий вплив вбачав на формування особистості з раннього дитинства.

У статті «*Про народність у громадському вихованні*» К.Д. Ушинський виділив дві мети навчання рідної мови. ***Перша мета***, формальна, складається з розвитку розумових здібностей учня, його пильності, пам'яті, уяви, фантазії і розуму. ***Друга мета*** шкільного навчання реальна і полягає в розумному доборі предметів для спостережень і міркувань. На думку методиста, перед учителем стоїть три основних завдання при навчанні рідної мови: розвиток «дару слова», прищеплення навичок володіння усною і писемною мовою, вивчення граматичної будови рідної мови.

Характерною рисою для народності, в розумінні К.Д. Ушинського, є громадськість. Він був переконаний у тому, що народна ідея виховання вимагає широкої громадської атмосфери навколо себе і не може бути здійснена без залучення найширших громадських сил. К.Д. Ушинський писав: «Сам народ і його великі люди прокладають шлях в майбутнє: виховання тільки йде по цій дорозі...» [2].

У безпосередньому зв'язку з принципами навчання рідної мови К.Д. Ушинський розробив систему методів і прийомів викладання рідної мови. Для цієї мети педагог пропонує такі види сумісних занять: бесіда, читання, вивчення напам'ять, вивчення граматики. Прийом порівняння розглядається вченим як основа будь-якого мислення і засіб виявлення всіх ознак предмета. Розвитку зв'язного мовлення або дару мовлення, як зазначає у своїх працях учений, надається значна увага. У зв'язку з розвитком мовлення розглядається педагогом і проблема наочного навчання. К.Д. Ушинський вважав, що для розвитку зв'язного мовлення учнів необхідні самостійність мовленнєвої практики школярів і систематичність вправ. Розвиток зв'язного мовлення, за К.Д. Ушинським, повинен бути і усним, і письмовим. Саме тому в методичних зібраннях ученого ми бачимо продуману і логічну систему усних і письмових вправ із розвитку зв'язного мовлення і правопису [2].

Основна система навчання дитини поділяється на три роки. ***Перший рік*** діти вивчають Азбуку, малюють по квадратикам, пізніше вони переходять до першої книги для читання після Азбуки. Дана книга базується на народній творчості. ***Другий рік*** навчання має декілька розділів. У першому розділі діти читають про школу та дім, про тварин. У другому розділі діти вивчають пори року. Звісно ця вся інформація подається у вигляді вивчення народної творчості. Третій же розділ призначений для перевірки засвоєних знань, тобто передбачає виконання вправ. ***Третій рік навчання*** – це вивчення граматики, що включає розбір речення, злиття та зв'язок речень та статті для пояснення і вивчення напам'ять [3].

На думку К.Д. Ушинського, не можна навчити учня літературної мови без граматичних знань, тому навчання морфології повинно проводитися на синтаксичній основі. Цінними є думки К.Д. Ушинського щодо розвитку навичок грамотного письма. Серед методичних рекомендацій заслуговують на увагу думки про важливість і необхідність граматичних занять у школі. У

працях ученого подаються і вправи, що можуть сприяти формуванню орфографічних і пунктуаційних навичок [2].

Український народ глибоко шанує видатного вітчизняного педагога К.Д. Ушинського за його любов до своєї батьківщини, за його вірне і безкорисне служіння своєму народові, за його величезну, самовіддану і плідну працю для розвитку народної освіти і культури; за вклад у педагогічну спадщину, яка і сьогодні послуговує нашій школі і спонукає вчителя та батьків творчо працювати, навчати і виховувати всебічно розвинену людину.

Кожен вдячний за те, що саме К.Д. Ушинський детально розповів та пояснив як сформувати особистість, яке значення має виховати дитини рідною мовою.

Список використаних джерел

1.Ушинський К.Д. Твори в шести томах/ К.Д. Ушинський. – К.: Державне учбово-педагогічне вид-во «Радянська школа», 1954. – 447 с. – (Проект учительської семінарії; Т.1.).

2. Ушинський, К.Д. Про народність у громадському вихованні [Текст] / К.Д. Ушинський // Історія педагогіки України / О. С. Мельничук. – Кіровоград, 1998.

3. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6 т. – Т.2: Методичні посібники та матеріали до «Рідного слова». – М.: Педагогіка. – 1988. – 560 с.

Климчук Олександра,
студентка 22 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Значення рідної мови у формуванні особистості за К.Д. Ушинським

Серед багатьох визначень мови – строгих науково-термінологічних, художньо-образних, емоційних – проступає спільна ідея: нерозривна єдність людини і мови. Мислителі, письменники в усі часи намагалися розкрити таємниці людської мови, її роль не тільки як засобу спілкування, а й як знаряддя формування і вираження думки, як основу духовності народу, як міцну і надійну опору самоусвідомлення особистості, бачення себе в соціальному і культурному контексті, як імпульс до творчого самовираження людини не тільки в національній культурі, а й у світовій цивілізації.

Метою даної статті є висвітлення значення рідної мови у формуванні особистості за К.Д. Ушинським

Освіта, наука, мистецтво, театр, побутова культура пов'язані з мовним вихованням. Усі сфери суспільного життя охоплює мова. Поняття матеріальної і духовної культури формуються в національній мові, причому людина виступає не тільки суб'єктом, що створює ці поняття, а й об'єктом на якому позначається дія мовного мислення, в широкому розумінні – мовної культури [1]

Роль мови у формуванні і самовираженні особистості величезна. Особливе значення має рідна мова, що стає для кожної людини одним з найцінніших надбань. Найгостріше це відчувається тоді, коли людина довго знаходиться за межами батьківщини. Тоді бодай одна вісточка рідною мовою приносить душевну полегкість, втамовує тугу за рідною стороною.

Видатні педагоги усвідомлювали значення рідної мови для виховання дитини. Основоположник вітчизняної народної педагогіки й народної школи К.Д. Ушинський, коли в умовах російської царської політики на Україні заборонялися школи рідною мовою навчання, відстоював думку про те, що рідна мова – органічний витвір народної думки і почуття, в якому виявляються результати духовного життя народу.

Костянтин Дмитрович Ушинський – видатний педагог, який зробив значний внесок в розвиток теорії навчання і виховання.

Костянтин Дмитрович вірив у свій народ, у його здібності, у його могутні творчі сили. Педагог зауважував, що ми повинні «з благоговінням схилити голову перед самим народним історичним організмом, незбагненній творчості якого ми можемо тільки дивуватися, не будучи спроможні навіть наслідувати, і щасливі, якщо можемо хоч черпати життя й силу для наших власних творів з джерел духовного життя, що таємничо криються в надрах народних» [2, с. 122]. Джерело народності К.Д. Ушинський вбачав у народі. Педагог зауважував, що ми маємо відкинути хибну думку про те, що «простий мужик», грубий, неосвічений, дурний, щоб стежити за вихованням своєї дитини. Якщо припустити, що він грубий і неосвічений, то він зовсім не дурний. У його грудях б'ється батьківське серце, яке чутливе до небезпеки, яка загрожує дитині. Нам потрібно не забувати, – наголошував К.Д. Ушинський, – що якщо ми багато чому хочемо вчити простий народ, то є ще й багато такого, чому ми самі від нього навчилися. Не забуваймо й того, що цей народ створив ту глибоку мову, глибину якої й досі ми ще не змогли виміряти. Цей простий народ створив і цю велику державу, під захистом якої ми живемо [3].

Складником виховання дітей на ідеї народності є рідна мова. За К.Д. Ушинським мова кожного народу створена самим народом.

К.Д. Ушинський вважав мову не лише «найповнішим і найвірнішим літописом» життя народу, але й «найбільшим народним наставником». З погляду педагога мова народу – кращий цвіт усього його духовного життя, у мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина. Мова – це найважливіший і найміцніший зв'язок, який з'єднує минулі, сучасні і майбутні покоління народу в одне історичне живе ціле. Костянтин Дмитрович зазначав, що коли зникає народна мова – зникає і народ, а поки жива народна мова, то живий і народ. «Відберіть у народу все – і він усе може повернути; але відберіть мову, і він ніколи більше вже не створить її; нову батьківщину навіть може створити народ, але мови – ніколи: вимерла мова в устах народу – вимер і народ» [2, с. 123].

К.Д. Ушинський підкреслював, що саме вивчення рідної мови є найправильнішим шляхом до самопізнання людини. Педагог вважав, що, розкриваючи дитині багатство рідного слова, ми розкриваємо їй багатство власної душі, а ось вивченням рідного слова ми вводимо дитину в дух народу, в те живе джерело, з якого б'є всяка сила і всяка поезія. Костянтин Дмитрович наголошував, що вивчення рідної мови необхідно поставити на чолі гуманної освіти. Мова завжди була і буде найбільшим наставником людства [4].

К.Д. Ушинський відстоював право народних мас на навчання рідною мовою. Він критикував тих батьків, котрі намагалися змалку відлучити дитину від рідної мови. Людина, яка була вихована няньками, гувернерами з-за кордону, ніколи не буде розуміти свого народу. Педагог зауважував, що страшне вбивство вчинили над вами ваші занадто дбайливі батьки. Вони не тільки позбавили вас батьківщини, характеру, поезії, здорового духовного життя, а й з людей перетворили вас на ляльок для потіхи собі, на вимогу моди, на потіху суспільству. Але, педагог не заперечував і вивчення іноземних мов. Він рахував, що іноземні мови можуть вивчатися з різною метою. *Перша мета* – ознайомитися з літературою того народу, мову якого вивчають. *Друга мета* – дати засіб логічного розвитку розумові. *Третя мета* – іноземні мови вивчаються як засіб словесно або листовно вступити в стосунки з людьми тієї нації, мову якої ми вивчаємо. *Четверта мета* – для того, щоб розмовляти або листуватися цією мовою з нашими земляками, які володіють практично тими самими іноземними мовами [2, с. 129].

К.Д. Ушинський зазначав: «Дух мови, якою вона розмовляла, дух народу, що створив ту мову, пустить глибоке коріння в її душу, ввійде в її плоть і кров, і народна мова знайде ґрунт уже зайнятий і не витіснить чужого коріння, бо, за незмінним психологічним законом, усяке враження, яке першим займає місце, лягає глибше за всі інші» [2, 128].

Аналізуючи педагогічну спадщину К.Д. Ушинського, я дійшла висновку, що його погляди про значення рідної мови у вихованні та навчанні дітей мають виключну педагогічну цінність.

Погляди К.Д. Ушинського про значення рідної мови у вихованні мають педагогічну цінність і сьогодні, в умовах відродження національної освіти, яка ґрунтується на засадах використання рідної мови, на культурно-історичних цінностях українського народу, на його традиціях.

Список використаних джерел

1. Лем С. Модель культури / С. Лем // Вопр. Філос., 1969. – С. 49.
2. Ушинський К.Д. Рідне слово // Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад.школа, 1983. – Т.1. – С.121-129.
3. Ушинський К.Д. Загальний погляд на виникнення наших народних шкіл // Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.2. – С.200.
4. Ушинський К.Д. Про виховання розуму // Ушинський К.Д. Твори: В 6-и т. – К.: Державне учбово-педагогічне видавництво «Радна школа», 1955. – Т.6. – С.377.

Тимусяк Тетяна,
студентка 32 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Навчання рідної мови в педагогічній системі К.Д. Ушинського

Формуючи національно свідому, духовно багату особистість, учитель-словесник шукає ідей, зразків, на які має орієнтувати українську молодь. Аби закласти в серце дитини найвищі моральні цінності, навчити її шанувати слово, любити ближнього, цінувати й оберігати рідну країну, учитель має творчо

осмислити нагромаджуваний віками історичний, культурний, мистецький, науковий досвід рідного народу.

Важливим етапом у розвитку вітчизняної педагогіки, теорії і практики стала діяльність українського вченого Костянтина Дмитровича Ушинського.

Видатний педагог залишив чималу педагогічну спадщину: «Людина як предмет виховання», «Про користь педагогічної літератури», «Про народність у громадському вихованні», «Про елементи школи», «Проект учительської семінарії», «Праця в її психічному і виховному значенні», «Дитячий світ», «Рідне слово» та інші праці.

Однією з основних ідей, які пропагував К.Д. Ушинський, є ідея народності у вихованні. У статті «Про народність у громадському вихованні» він дав високу оцінку всім народам Росії, народність вважав основою виховання підростаючого покоління в дусі патріотизму, любові до батьківщини та свого народу. Народ, на його думку, – джерело всіх надбань матеріальної та духовної культури, тому треба вивчати історію, географію, економіку, мову, літературу, мистецтво та інші науки. Народна творчість, поезія, пісні, музика, образотворче мистецтво – джерело культури народу. Однією з ознак народності є мова, найкращий виразник духовної культури кожного народу. У статті «Рідне слово» К.Д. Ушинський писав, що мова народу – кращий, ніколи нев'янучий цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина [1].

Особливого значення К.Д. Ушинський надавав питанням вивчення рідної мови, розвитку в дітей природженої здібності, яку називають даром слова. Для його формування пропонував використовувати усні й письмові вправи, поступово ускладнюючи їх. Навчати дітей рідної мови радив на кращих зразках народної творчості (билинах, піснях, казках, прислів'ях, загадках та ін.), а також кращих творах письменників.

Рідне слово, за К.Д. Ушинським, правдиво і глибоко висловлює національну самобутність народу, його думки, його надії, його права на самостійне існування. У методичній системі К.Д. Ушинського важливе місце посідає вчення про рідну мову як основне підґрунтя навчання і виховання. **«Поки жива мова в устах народу, до того часу живий і народ. І нема насильства нестерпнішого, як те, що хоче відірвати в народу спадщину, створену незчисленними поколіннями його віджилих предків»** [2].

К.Д. Ушинський виділив дві мети навчання рідної мови. *Перша мета*, формальна, складається з розвитку розумових здібностей учня, його пильності, пам'яті, уяви, фантазії і розуму. *Друга мета* шкільного навчання реальна і полягає в розумному доборі предметів для спостережень і міркувань. Перед учителем стоїть три основних завдання при навчанні рідної мови: розвиток «дару слова», прищеплення навичок володіння усною і писемною мовою, вивчення граматичної будови рідної мови.

Керуючись ідеєю народності, К.Д. Ушинський прийшов до висновку, що народна освіта повинна знаходитися в руках народу, а навчання дітей здійснюватися рідною мовою, яка є найяскравішим виявом народності.

Загальна оцінка ролі та значення мови в громадському житті дана Ушинським в його чудовій статті «Рідне слово».

«Мова народу – найкращий цвіт усього його духовного життя, який ніколи не в'яне». Отже, методичні погляди К.Д. Ушинського являють собою логічну і струнку систему вивчення рідної мови.

Він вважав, що основними завданнями народної школи у вихованні особистості є виховання патріотизму засобами рідної мови, яка не тільки виражає духовні якості народу, а й являється найкращим його наставником, що вчив народ ще тоді, коли не було ні книжок, ні школи.

Основна мета вивчення рідної мови в загальноосвітніх навчальних закладах України на сучасному етапі полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатої, мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами рідної мови.

У системі дидактичних поглядів Ушинського важливе місце займає проблема підручника. Хороший підручник називав фундаментом хорошого навчання. Підручники повинні відповідати виховним, освітнім і розвиваючим цілям навчання, основним дидактичним принципам і правилам. Проблема підручників є актуальною й сьогодні. Але на сторінках кожного з них ми зустрічаємо вислови про мову К.Д. Ушинського.

«***Мова народу – кращий цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії, цей світ ніколи не в'яне й вічно знову розпускається***» [2, с. 269].

«***Саме вивчення рідної мови є найкращим і найпрямішим шляхом до самопізнання людини***» [2, с. 377].

«***Не вміти добре висловлювати свої думки – недолік, але не мати самостійних думок – ще значно більший; самостійні ж думки випливають тільки з тих знань, що їх здобувають самостійно***» [2, с. 376].

«***...Рідне слово є основою всякого розумового розвитку й скарбницею всіх знань: з нього починається всяке розуміння, через нього проходить і до нього повертається***» [2, с. 67].

Отже, засноване на народності виховання розвиває у дітей почуття патріотизму, національної гордості, почуття обов'язку перед батьківщиною, привчає завжди ставити загальні інтереси вище особистих. Народність виховання пов'язана з питанням про виховання і освітнє значення рідної мови, яка відбиває все багатство і багатогранність людського життя.

Список використаних джерел

1. Максимюк С.П. Педагогіка / С.П. Максимюк. – Харків «Основа», 2007 р.
2. Ушинський К.Д. Твори: В 6 т. / Радянська школа, – К., 1952. – Т.2: Звіт про відрядження для огляду закордонних жіночих закладів колезького радника К.Ушинського. – 560 с.

Каськевич Людмила,
студентка 23 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

К.Д. Ушинський про роль спостережень у процесі ознайомлення молодших школярів з природою

Одним із перших вчителів і вихователем є природа. Важливою умовою єдності з нею є уміння бачити її. А це відбувається лише під час спілкування із

навколишнім світом природи. Бачити небо, зірки – ще не означає розуміти та бачити. Як вважав К.Д. Ушинський природа є одним із «могутніх агентів у вихованні людини» [2, с. 251]. Сучасні методи педагогіки мало використовують природу, як виховний момент. Костянтин Дмитрович пропонував проводити більше часу на природі, ніж у закритому приміщенні.

У передмові до «Дитячого світу» К.Д. Ушинський вважає, що перш ніж навчити дитину читати, потрібно навчити її думати та споглядати, адже це привчить її до логічного мислення.

«Логіка є не що інше, як відображення в нашому розумінні зв'язку предметів і явищ природи» [1, с. 187].

Дитина пізнає навколишній світ починаючи із накопичення чуттєвого досвіду, фактів, які осмислюються з метою оволодіння знаннями про навколишню природу, її зв'язки та залежності.

У своїй першій книзі «Рідне слово» К.Д. Ушинський ознайомлює дошкільнят з різними предметами побуту та праці, явищами неживої природи. Все це постає не як окремий опис чогось. Автор використовуючи різні ознаки групує предмети. І перша група – це іграшки та речі необхідні для навчання, інша – це посуд, одяг та меблі.

Щоб познайомити дітей з тваринами потрібно починати зі свійських тварин. Адже з ними найчастіше зустрічаються школярі. Це дає можливість спостерігати. Вони починають розрізняти домашніх тварин від диких. Тварини групуються на травоїдних і м'ясоїдних, птиці на хижих, домашніх та співочих. Окрему групу складають риби, комахи,гади. Інша група, це рослини які вирощують в домашніх умовах: городні, хлібні, ягоди. Плодові дерева та кущі – це третя група рослин.

Приділяється велика увага до ознайомлення із неживою природою: коштовним і простим камінням, ґрунтами.

У другому розділі автор насичує подіями цілий дитячий рік. Перед нами постає природа в різні пори року, особливості життя тварин, праця людей. Діти знайомляться, як використовувати ті чи інші речі, як їх виготовляють.

Найбільше місце в книзі «Рідне слово» відводиться казкам і природничим розповідям. Мова в них є доступною і зрозумілою.

Якщо в учнів відсутній запас конкретних уявлень про природу – це призводить до формального засвоєння знань. Тим дітям, які не бачили об'єктів, явищ, важче уявити предмети. Система початкової освіти передбачає різноманітні форми навчання. Але одним із основних, при вивченні природи, є метод спостереження.

На важливість використання цього методу вказував видатний педагог К.Д. Ушинський. Він говорив, що це саме значуще при ознайомленні з навколишнім середовищем. Дитина повинна вчитися спостерігати, адже це є елементом мислення.

У своїх творах називає природу, яка розвиває і вважає її одним із великих чинників у вихованні школяра. Вчитель повинен застосовувати різноманітний і доступний матеріал для розвитку дітей. К.Д. Ушинський рекомендує використовувати метод спостереження, при вивченні природи, враховуючи вікові особливості молодших школярів. Діти дуже тонко

помічають барви природи, звуки лісу, форми. І тому потрібно підтримувати дитячу природу мислення, розвивати. Навчання повинно базуватися на конкретних образах, які дитина побачила в навколишньому світі. Помічником їй має стати вчитель або самостійні спостереження. Процес пізнання, який відбувається послідовно допоможе учням навчитися оцінювати, мислити, робити висновки.

Велику оцінку для розумового розвитку К.Д. Ушинський надає методу спостережень у праці «Рідне слово», книга для тих, хто навчає. Він наголошує на тому, що головним є те коли людина бачить предмети якими вони є. За допомогою спостережень можна розвивати мислення дітей. Для цього ми можемо запропонувати намалювати малюнки з пам'яті, імітувати звуки почуті в природі. Все це дає результат, якщо організовувати роботу у вигляді гри. Для дитини, яка вміє спостерігати не має складності написати оповідання. Тому, що вона вміє прислуховуватися до природи, бачити цікаві непомітні на перший погляд деталі.

К.Д. Ушинський переконує нас, що спостереження відіграють важливу роль у процесі мовленнєвого розвитку дитини. Молодші школярі, які вміють спостерігати мають правильне логічне мислення. Для того, щоб особистість вміла чітко висловлювати свої думки, почуття педагог пропонує проводити бесіди, під час яких діти висловлюють власні судження, роблять висновки.

Велику роль педагог відводив порівнянню спостережуваних явищ та предметів. Оскільки цей метод вів вважав одним із найголовніших у розвитку дитини, ми повинні враховувати той фактор, що для кращого засвоєння матеріалу, школярам потрібна допомога дорослих, а саме батьків. Так під час подорожей в різні пори року, мама й тато повинні допомагати дітям слухати музику природи, дивитися на світ через краплинку роси, помічати різноманітні барви навколо нас. В лісі або біля річки, батькам бажано привчати своїх вихованців вслухатися у спів пташок та дзюрчання річки. Необхідно,щоб діти відчули запах польових квітів або солодкий – акації чи медовий – липи. Допитливу дітвору приверне увагу навіть миле ластів'ятко, яку пролітає повз вас перед початком дощику. Як ви помітили, вражень у дітей може бути удосталь, головне – навчити дітей бачити прекрасне у всьому. Спостерігаючи, ми пізнаємо світ таким, яким він є, світ очима дитини. В місті також можна знайти багато мальовничих куточків, що зачарують око дитини.

Необхідно навчати дітей правилам етикету, моралі та поведінки через співпереживання всьому живому.

Отже, можна зробити висновки, що спостереження навколишньої дійсності має глибокий вплив на всебічний розвиток дитини. У процесі спостереження у школяра задіяні всі аналізатори: зоровий, слуховий, дотик, смаковий. Завдання, яке постає перед вихователями і батьками – розвивати спостережливість у дітей. Завдання педагога полягає в тому, щоб направити в правильне русло інтерес, який з'явився у дитини та показати, що винищуючи природні багатства,вони завдають шкоди не тільки красі рідного краю, а й собі. Краще «полювати» з фотоапаратом і залишити гарні спогади, не завдаючи шкоди природі. Такий вид пізнання природи найбезпечніший.

Таким чином ви збагачуєте естетичний, емоційний світ дитини, а разом з тим, це допоможе розвивати спостережливість у дитини, любов до прекрасного, те чого нам так завжди бракує. Світ побудований з прекрасних речей, але ми рідко їх помічаємо. Але за допомогою методу спостереження К.Д. Ушинського, можна змінити як світ так і уявлення про нього, збагатити серця дітей прекрасними речами.

«Велику послугу справі виховання здійснив би той педагог, який би в подробицях дослідив якомога більше дитячих ігор і випробувавши їх на практиці, проаналізував їх вплив на дитячі натури.»

Список використаних джерел

1.Ушинський К.Д. Выбранные педагогические сочинения / К.Д. Ушинский. – М., 1968. – С. 187.
2.Ушинський К.Д. Собрание сочинений в 11т. – М.-Л., 1948-1952. – Т.2. – С.251-253.

Рибанюк Яна,
студентка 24 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Ідея єдності людини і природи в педагогічній спадщині К.Д. Ушинського

Питання про взаємовідносини людини з природою все частіше стає предметом відкритого студіювання та обговорення з боку вчених, громадськості, які трансформують його чи то в сферу екологічну, чи то філософську. Єдність людини і природи стає предметом сучасних напрямків філософської думки («філософія природи», «гуманістичний універсалізм», «інвайронменталізм» тощо). Органічна єдність людини і природи, не дивлячись на всю її природність, не є вродженою, вона формується в процесі виховання. Тому одним з головних завдань освітянської галузі є посилення етико-гуманістичного елементу в усвідомленні природної першооснови і природної обумовленості самої людини.

Актуальними для сьогодення є думки великого вітчизняного педагога-гуманіста, одного з основоположників педагогічної науки і народної школи К.Д. Ушинського, науковий доробок якого характеризується формуванням особливого звучання ідеї єдності людини і природи. Еволюція поглядів ученого продовжила свій хід у науковій діяльності численної кількості його послідовників.

Метою статті є дослідження педагогічної спадщини К.Д. Ушинського в контексті проблеми єдності людини і природи; аналіз поглядів ученого-педагога на формування гармонійно розвиненої особистості засобами природи рідного краю.

Природолюбство як невід'ємна риса світогляду великого педагога бере свій початок з дитячих років та періоду навчання в Новгород-Сіверській гімназії. Глибоке відчуття необхідності бути серед природи втілилося пізніше і в педагогічній концепції К.Д. Ушинського. Вчений писав з цього приводу:

«... Свобода, простір, природа, чудові околиці містечка, а ці запашні яруги і поля, що колихаються, а рожева весна і золотава осінь хіба не були нашими вихователями?» [1, с. 11].

Ландшафти рідного краю не були для К.Д. Ушинського предметом пасивного споглядання та сентиментальної замріяності. Довготривалі прогулянки забезпечували активне спілкування з природою, яке живить почуття і думку, розвиває здатність спостереження за навколишнім: *«Як оживало та сповнювалося вражень життя моє, коли наближалася весна: я слідкував за кожним її кроком, за кожною маленькою зміною в боротьбі зими та літа ... хіба не був я страшенним багатим, мільйонером в порівнянні з дітьми, замкненими в задушливих стінах столичного пансіону? Які враження можуть дати їм натомість цих живих, сильних вражень природи, що виховують душу?»* [2, с. 4].

Аналіз педагогічної спадщини К.Д. Ушинського дає підстави розглядати навколишню природу як один з могутніх факторів, що спричиняє значний вплив на особистість дитини в процесі навчально-виховної діяльності.

У своїх поглядах на природу, людину він дотримувався еволюційного вчення Ч. Дарвіна. Вважаючи людину частиною живої природи, в роботі «Людина як предмет виховання» К.Д. Ушинський розпочинає свій вигляд з характеристики організму взагалі, його зв'язку з середовищем, і переходить далі до особливостей тваринного і людського організмів.

Йдучи за Ч. Дарвіном, він розглядає живі організми як предмет і продукт біологічного їх розвитку, вказує на зміну спадковості під впливом зміни умов існування, виступає проти віталізму, хоч і зберігає це поняття «сила розвитку». Водночас Ушинський зважає і на специфічні особливості людського організму, суспільно-історичні умови їх походження, вказує на значення праці в життя людини, хоч і не піднімається до розуміння тієї ролі, яку вона відіграла в історичному становленні її природи. В своїй статті «Праця в її психічному і виховному значенні» підходить до оцінки праці з етико-релігійної точки зору.

Хочу навести такі слова К.Д. Ушинського: *«Школа не має права вдиратися в чужу для неї сферу і заважати своїми уроками впливу інших великих вихователів: природи і життя»* [5, с. 253]. *«Природа є одним з наймогутніших агентів у вихованні людини, і найдбайливіше виховання без участі цього агента завжди буде віяти сухістю, однобічністю, неприємною штучністю. Бідолашна дитина, якщо вона зростала, не зірвавши польової квітки, не прим'явши на привіллі зеленої травки! Ніколи вона не розвинеться з тією повнотою й свіжістю, до яких здатна душа людська...»* [4, с. 50].

Коли К.Д. Ушинський розмірковує про важливість вражень від природи для особистості, що розвивається, то наголошує на обов'язковій необхідності таких вражень саме для дитячої природи: *«Після вже буде запізно користуватися ними (враженнями), коли серце втратить свою дитячу м'якість, а розум постане між людиною і природою. Дивно, що виховний вплив природи, який кожний більш-менш випробував на собі, ... так мало оцінений в педагогіці...»* [3, с. 56].

Викладене вище дозволяє зробити висновок, що К.Д. Ушинський одним з перших вчених-педагогів повністю відійшов від класичної системи виховання і навчання з сухими абстрактними знаннями, побудувавши натомість власну

педагогічну концепцію на реальних знаннях, дуже близьких дитячому розумінню, і розкрив тим самим величезний виховний потенціал природи рідного краю. Саме таке природне спрямування педагогічних поглядів вченого, на нашу думку, є абсолютно логічним наслідком глибокого і ґрунтовного дослідження внутрішньої природи людини взагалі та дитини зокрема, що має міцну психолого-фізіологічну основу.

Список використаних джерел

1. Егоров С.Ф. К.Д. Ушинский. Книга для уч-ся. – М.: Просвещение, 1977. – С. 11.
2.Терлецький В.В. Роде наш красний. Ушинський крізь призму століть. Науково-популярне видання. – Суми: «Собор», 2001. – С. 4.
3.Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т. 11. – М-Л.: Издательство АПН РСФСР, 1952. – 727 с.
4.Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т. 2. – М-Л.: Издательство АПН РСФСР, 1948. – 739 с.
5.Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т. 6. – М-Л.: Издательство АПН РСФСР, 1949. – 394 с

Демиденко Аліна, Костецька Тетяна,
студентки 32 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Природа як один із вихователів за К.Д. Ушинським

Актуальними для нашої статті є думки великого вітчизняного педагога, одного з основоположників педагогічної науки і народної школи К.Д. Ушинського. Науковий доробок якого характеризується формуванням особливого звучання ідеї єдності людини і природи.

Еволюція поглядів ученого продовжила свій хід у науковій діяльності численної кількості його послідовників. Органічна єдність людини і природи, не дивлячись на всю її природність, не є вродженою, вона формується в процесі виховання. Тому одним з головних завдань освітянської галузі є посилення етико-гуманістичного елементу в усвідомленні природної першооснови і природної обумовленості самої людини.

Метою статті є аналіз поглядів ученого-педагога на формування гармонійно розвиненої особистості засобами природи рідного краю.

Любов до природи як невід'ємна риса світогляду великого педагога бере свій початок з дитячих років та періоду навчання в Новгород-Сіверській гімназії. Глибоке відчуття необхідності бути серед природи втілилося пізніше і в педагогічній концепції К.Д. Ушинського. Вчений писав з цього приводу: «... Свобода, простір, природа, чудові околиці містечка, а ці запашні яруги і поля, що колишуться, а рожева весна і золотава осінь хіба не були нашими вихователями?» [1, с. 11].

Природа рідного краю не були для К.Д. Ушинського предметом пасивного споглядання та сентиментальної замріяності. Довготривалі прогулянки забезпечували активне спілкування з природою, яке живить почуття і думку, розвиває здатність спостереження за навколишнім: «Як оживало та сповнювалося вражень життя моє, коли наближалася весна: я

слідкував за кожним її кроком, за кожною маленькою зміною в боротьбі зими та літа ... хіба не був я страшенним багатійом, мільйонером в порівнянні з дітьми, замкненими в задушливих стінах столичного пансіону? Які враження можуть дати їм натомість цих живих, сильних вражень природи, що виховують душу?» [2, с. 4].

Аналіз педагогічної спадщини К.Д. Ушинського дає підстави розглядати навколишню природу як один з могутніх факторів, що спричиняє значний вплив на особистість дитини в процесі навчально-виховної діяльності. Звертаючи увагу на педагогічні явища народного життя, пов'язані з природою, Ушинський прийшов до висновку, що особливості природи рідного краю не можуть не впливати на характер життя і діяльності населення і відповідно на характер педагогічних явищ.

Коли К.Д. Ушинський розмірковує про важливість вражень від природи для особистості, що розвивається, то наголошує на обов'язковій необхідності таких вражень саме для дитячої природи: «Після вже буде запізно користуватися ними (враженнями), коли серце втратить свою дитячу м'якість, а розум постане між людиною і природою. Дивно, що виховний вплив природи, який кожний більш-менш випробував на собі, так мало оцінений в педагогіці...» [3, с. 56].

Таким чином, учений акцентує увагу на сенситивному періоді розвитку дитини, коли об'єкти навколишньої природи матимуть найбільший вплив на духовну сферу особистості, що розвивається. Далі К.Д. Ушинський висловлює, на наше переконання, дуже цікаву, цінну і актуальну думку: «... Якби люди, які володіють долею дитячих поколінь, ясніше пригадували своє власне дитинство, то, можливо, столичні учбові заклади, замість того, щоб все більше і більше скупчуватися в столицях і великих містах, помалу переводилися б у кращі місцевості країни» [3, с. 56, 57].

Таке природниче спрямування світогляду К.Д. Ушинського чітко виявляється і в педагогічних статтях. У статті «Що нам робити зі своїми дітьми» (газета «Голос») вчений, вирішуючи питання про необхідність реальної освіти на противагу класичній, посилається на праці відомих англійських вчених, професорів та літераторів, в яких відзначається велика користь впливу природних факторів на особистість дитини, що розвивається: «У дітей і молодих людей є загальне, несвідоме природне співчуття до об'єктів природи, і вони з любов'ю займаються спостереженнями над предметами, що їх оточують; внаслідок цього у них виникає велика кількість запитань, іноді таких, які можуть бути вирішені лише на основі початків науки. Це демонструє, що думка, збуджена зовнішнім враженням предмету природи, швидко йде углиб, і перше поверхове спостереження викликає стійку потребу до подальших досліджень» [4, с. 323].

Можна зробити висновок, що саме закордонний педагогічний досвід вплинув на формування педагогічної концепції Ушинського, що в основі своїй міцно спирається на реальні наукові знання.

Практичне залучення предметів навколишньої природи до навчально-виховного процесу та гармонійного розвитку особистості дитини К.Д. Ушинський здійснив у «Дитячому світі» та «Рідному слові».

Основне завдання «Дитячого світу», як зазначає В.Я. Струмінський, Ушинський вбачав у тому, щоб дати учням початкових класів школи в якості матеріалу для читання той цикл елементарних знань про природу, географію і вітчизняну історію, яким повинна володіти кожна грамотна людина і який повинен скласти основу загальноосвітнього курсу школи [5, с. 6]. Такою спрямованістю матеріалу логічно формувався науковий висновок про природне походження людини і її повне підкорення закономірностям природи.

Майже 90% статей книжки («Кленове насіннячко», «Розмноження рослин», «Повітря», «Струмок» тощо) закінчуються палкими ліричними вигуками про дивовижну і незбагненну доцільність явищ природи, що формує у дитини через захоплення і повагу відчуття органічної єдності людини і природи.

Аналізуючи методичні статті і матеріали до «Дитячого світу», ми знаходимо пояснення самого автора стосовно добору змісту статей, розповідей та віршів: «Причина мого вибору для «Дитячого світу» переважно предметів природної історії, полягає у тому, що вважаю ці предмети найбільш зручними для того, щоб привчити дитячий розум до логічності, що і становить головну мету читань» [5, с. 26]. Тобто наочна логіка природи в даному випадку слугувала необхідним підґрунтям з подальшим поступовим переходом до логіки абстрактної. Логіка природи є найбільш доступною для дітей логікою, – наочна і незаперечна. Будь-який новий предмет дає можливість вправляти розум порівняннями, вводити нові поняття у сферу вже набутих, підводить вивчені види під один рід ... Тут дитина наочно і практично засвоює логічні поняття: причини, наслідку, мети, призначення, висновку тощо [4, с. 340, 341].

Аналіз «Рідного слова» демонструє продовження К.Д. Ушинським природничої спрямованості змісту навчальних книжок. Центральною частиною книги залишається мета розумового і морального розвитку дітей на основі доступного і зрозумілого для них матеріалу реального життя – життя природи і суспільства.

В «Рідному слові. Книга для вчителів» К.Д. Ушинський, пояснюючи логіку розміщення віршів та їх змістовне наповнення у другому розділі «Пори року», зазначає, що маючи на увазі педагогічну мету, я дозволив собі розривати вірші і поєднувати з різних віршів одного поета вірші, що змальовують один певний відтінок періодичного життя природи, яке перш за все пробуджує поетичні відчуття в душі людини. Тобто, книга Ушинського фактично виступає уособленням єдності внутрішньої природи людини і навколишньої природи як взаємопов’язаних і взаємозалежних систем.

У посібнику до викладання «Рідного слова» К.Д. Ушинський, аналізуючи важливість бесід під час вивчення рідної мови, зауважує, що усі бесіди повинні бути пов’язані між собою так, щоб нова бесіда доповнювала попередню. А предмети бесід необхідно усвідомлювати якомога ближче до істини, тобто відповідно до спостережень.

Тобто є цілком очевидним, що К.Д. Ушинський виводить логіку мови зі спостережень над предметами і явищами природи, що, на наше глибоке

переконання, є важливим аспектом ідеї єдності Людини і Природи в контексті навчально-виховної діяльності.

Отже, К.Д. Ушинський одним з перших вчених-педагогів повністю відійшов від класичної системи виховання і навчання з сухими абстрактними знаннями, побудувавши натомість власну педагогічну концепцію на реальних знаннях, дуже близьких дитячому розумінню, і розкрив тим самим величезний виховний потенціал природи рідного краю. Саме таке природне спрямування педагогічних поглядів вченого, на нашу думку, є абсолютно логічним наслідком глибокого і ґрунтовного дослідження внутрішньої природи людини взагалі та дитини зокрема, що має міцну психолого-фізіологічну основу.

Список використаних джерел

1. Егоров С.Ф. К.Д. Ушинский. Книга для учащихся. – М.: Просвещение, 1977. – С. 11.
2. Терлецький В.В. Роде наш красний. Ушинський крізь призму століть. Науково-популярне видання. – Суми: «Собор», 2001. – С. 4.
3. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т. 11. – М-Л.: Издательство АПН РСФСР, 1952. – 727 с.
4. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т. 3. – М-Л.: Издательство АПН РСФСР, 1948. – 681 с.
5. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т. 4. – М-Л.: Издательство АПН РСФСР, 1948. – 678 с.

Ложкова Аліна, Сальник Оксана,
студентки 32 фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Ідея народності у працях К.Д. Ушинського

Проблема виховання сучасної молоді та юнацтва є загальновідомою. Основними методами і способами виховання дітей і молоді Ушинський вважав переконання, запобігання неправильній поведінці, педагогічний такт учителя та заохочення і покарання, але не тілесні, особистий приклад учителя, а також батьків і старших, правильний режим, навчання тощо. Але.найкращим засобом морального виховання, на його думку, є фізична праця, за допомогою якої формуються кращі моральні якості дітей і молоді, але з умовою правильного поєднування її з працею розумовою.

Виняткову увагу в своїх працях К.Д. Ушинський приділяв питанням виховання. Він ніколи не відокремлював навчання від виховання. Навпроти, говорив про їхню єдність, підкреслюючи, що виховні задачі є більш важливими, «ніж розвиток розуму взагалі, наповнення голови знаннями» [1, с. 431].

К.Д. Ушинський вважав, що вся діяльність школи повинна бути підлегла виховним задачам. «До чого ж і виховання, якщо воно не буде діяти на моральний і розумовий розвиток людини? – писав він. – Для чого учити історію, словесність, усю безліч наук, якщо це навчання не змусить нас полюбити ідею й істину?» [1, с. 22-23]. «Тільки людина, у якої розум гарний і серце гарне, цілком гарна і надійна людина» [2, с. 122].

Виховання, писав К.Д. Ушинський, повинне виробляти в учнів такі якості, як любов до батьківщини, гуманність, працьовитість, правдивість, почуття відповідальності, дисциплінованість, естетичні почуття, тверду волю і твердий характер. Усі ці якості він розглядав не як ізольовані і самостійно об'єкти виховання, які розвиваються самостійно, а як сторони єдиного процесу виховання, що у цьому процесі, так само як і в дійсності, переплітаються між собою й обумовлюють один одного.

К.Д. Ушинський прагнув укріпити в школі принципи гуманного виховання. Він писав: «Виховання повинне освітити свідомість людини, щоб перед очима людини лежала чітка дорога добра» [1, с. 159]. Ушинський неодноразово вказував на необхідність такої постановки навчання і виховання, щоб із самого початку розвити в дітях почуття безкорисливості, скромності і гуманне відношення до особистості людини, без розходження раси і національності. Однією з головних задач гуманного виховання, на думку Ушинського, є розвиток у людині високих моральних якостей – чесності, справедливості, правдивості, щирості.

Глибоко вірячи в можливості дитини і поважаючи її особистість, К.Д. Ушинський відкидав гербартівську теорію виховання, засновану на придушенні, на ламанні волі дітей. «Щоб виробилася воля, – писав він, – потрібно дати їй права і керувати цими правами так, щоб почуття перемоги перешкод не було подавлено почуттям невдач. У самому прагненні людини до досконалості лежить уже підґрунтя того, що успіх підбадьорить її. Воля міцніє від діяльності. «Ламати волю» тому тільки, що вона воля дитяти, а не наставника, є найбільше божевілля» [3, с. 168].

К.Д. Ушинський приділяв серйозну увагу вихованню естетичного почуття, підкреслюючи значення для цієї мети художньої літератури, музики, образотворчого мистецтва й особливо природи. «Дивно, що виховний вплив природи, що кожний більш-менш випробував на собі... – писав він, – так мало оцінено в педагогіці» [4, с. 56]. Ушинський прагнув виховувати в дітях здатність почувати, переживати, насолоджуватися прекрасним. «У всякій науці. – зауважував він, – більш-менш є е стетический елемент, передачу якого учням повинний мати на увазі наставник» [3, с. 609]. Не тільки зміст, але і форма навчання і виховання повинна розвивати почуття любові до прекрасного.

Велика заслуга Ушинського полягає в тому, що науку про навчання та виховання педагогіку він розглядав у тісному взаємозв'язку з такими науками, як філософія, історія, психологія, анатомія і фізіологія людини та ін., а також з педагогічною практикою. Педагогічна наука може розвиватись тільки тоді, вказував Ушинський, коли вона збагачуватиметься передовим педагогічним досвідом.

Велика заслуга педагога полягає в тому, що педагогіку він розглядав у тісному зв'язку з психологією, часто підводив психологічні основи у розв'язанні педагогічних проблем Це мало особливо велике значення, оскільки за тих часів панували ідеї метафізичної та емпіричної психології.

У розвитку педагогіки і психології велике значення мала праця К.Д. Ушинського «Людина як предмет виховання», в якій докладно

розглянуто багато важливих питань: розвиток почуттів, ..спринмания, пам'яті, уваги, уявлення, мислення, емоцій, мови тощо.

Як педагог і психолог К.Д. Ушинський великого значення надавав розвитку активності дітей у процесі навчання та виховання, вказував на методи і способи психічного їх розвитку: правильний режим життя, виховання волі та інтересів, набування трудових навичок, умінь і звичок, подолання труднощів тощо Високо оцінюючи значення трудового народу в історії суспільства, він вважав, що й виховання підростаючого покоління повинно відбуватися в його Інтересах з обов'язковим врахуванням специфічних особливостей кожного народу. Тільки з сукупності практики і теорії виховання в різних народів може створитись загальнолюдська педагогічна система виховання, яй наука і мистецтво.

К.Д. Ушинський зазначав, що всяка практична діяльність, спрямована на задоволення духовних потреб людини, є великим мистецтвом, а педагогіка як наука є вищим, мистецтвом, оскільки вона задовольняє найбільшу з потреб людини і людства в цілому – їх прагнення до вдосконалення.

Велика заслуга Ушинського полягає в тому, що він розглядав педагогіку як науку і мистецтво у зв'язку з досягненнями вітчизняної матеріалістичної філософії та інших наук про природу людини, про фізичне, розумове і моральне її вдосконалення.

На думку К.Д. Ушинського, педагогічна наука може розвиватися тільки на основі передового педагогічного досвіду. Він вважав педагогіку наукою і мистецтвом.

Однією з основних ідей, які пропагував К.Д. Ушинський, є ідея народності у вихованні. У статті «Про народність у суспільному вихованні» він дав високу оцінку всім народам Росії, народність вважав основою виховання підростаючого покоління в дусі патріотизму, любові до батьківщини та свого народу.

Список використаних джерел

1. Сычев-Михайлов М.В. Из истории русской школы и педагогики XVIII века / М.В. Сычев-Михайлов. – М, 1960.
2. Константинов Н.А. История педагогики / Н.А. Константинов, Е.Н. Медынский, М.Ф. Шабаева. – М.: Просвещение, 1982.
3. Любар О.О. Історія української педагогіки / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко. – К., 1999.
4. Педагогіка: Навчальний посібник / В.М. Галузяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. – Вінниця, 2001.

Остапчук Микола,
студент 23 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

К.Д. Ушинський про народність виховання

У сузір'ї корифеїв світової педагогічної думки ім'я Костянтина Дмитровича Ушинського, українця за походженням, одного з основоположників педагогічної науки і народної школи, сяє зіркою першої

величини. За масштабністю і глибиною висвітлення актуальної педагогічної проблематики він серед своїх сучасників не мав собі рівних. Творча спадщина геніального українського педагога назавжди увійшла в золоту скарбницю світової педагогічної культури і є національною гордістю українського народу.

Україна увійшла в розум, плоть, душу та серце майбутнього педагога із сім'ї, природи, від сусідів – українців, українських дітей – ровесників, з якими грався, під впливом української народної педагогіки, разом з українською мовою, яку добре знав і щиро любив, охоче спілкувався нею. У цьому першорядну роль відіграла, звичайно, його мати, яка сама керувала початковим навчанням сина, ввела його у світ українства, пробудила в нього допитливість, інтерес до читання, прищепила любов до України [1, с. 136].

Видатний педагог досліджував різні аспекти навчання і виховання молодого покоління. К.Д. Ушинський надавав великого значення вихованню. «Виховання бере людину всю, якою вона є, з усіма її народними й поодинокими особливостями, – її тіло, душу й розум, – і передусім звертається до характеру людини; а характер і є саме тим ґрунтом, в якому корениться народність» [4, с. 44].

Однією з найважливіших соціальних і педагогічних проблем Ушинський вважав ідею народності виховання, яку він трактував досить широко. Термін «народність» він розумів, як історію того чи, іншого народу, його історичний розвиток, географічні й природні умови в яких живе народ, економічні, соціальні, культурні, національні та інші особливості народів. Спільною особливістю всіх народів Ушинський вважав виховання дітей. У статті «Про народність у суспільному вихованні» він дав високу оцінку всім народам Росії, народність вважав основою виховання підростаючого покоління в дусі патріотизму, любові до батьківщини та свого народу [4, с. 100].

Особливо звучала у його роботах ідея народності у вихованні. На думку К.Д. Ушинського, народне виховання – таке виховання, яке проникає в побут, характер, поведінку й усе життя народу. Видатний педагог передбачав реальну освіту всіх дітей обох статей, а також фізичне, розумове і моральне виховання, навчання рідною мовою. Він зазначав, що народна освіта коштує недешево, але ніякі доцільні витрати не повинні лякати державу, бо народ, розвинений у дитинстві хорошою школою, який навчився міркувати правильно і засвоїв собі ясний погляд на довкілля, буде енергійнішим, працьовитішим, розважливішим, а значить – продуктивнішим і багатшим, ніж народ пригнічений неуцтвом і забобонами, ніж народ, який плететься, як сліпий, навпомацки, шляхом, давно второваним. «Добре насіння освіти дороге, зате й родить воно сторицею», – указував Костянтин Дмитрович [3, с. 59-63].

Народність виховання в Ушинського не має нічого спільного з поняттям народності як прояву великоросійського шовінізму, патріархальності й релігійності; у нього це важливий засіб всебічного вивчення історії своєї батьківщини, засіб патріотичного виховання підростаючого покоління.

У виховуванні патріотичних почуттів дітей і молоді велике значення, на думку Ушинського, мають традиції з історії боротьби російського народу

проти його зовнішніх ворогів у період Вітчизняної війни 1812 року, Кримської війни 1853 – 1856 рр. та ін. Але треба, зауважував він, щоб ці традиції послідовно використовувалися в процесі виховання і повсякденному житті, а не тоді тільки, коли батьківщині загрожує небезпека [2, с. 12-13].

Ідея народності виховання в Ушинського свідчить про його боротьбу за розвиток російської національної педагогіки і школи, а також про критичне використання позитивного досвіду зарубіжної педагогіки. Розвиток освіти і виховання на основі народності повинен сприяти підготовці патріотів Росії, які б сумлінно виконували свої громадські обов'язки і поважали інші народи.

Народ, на його думку, є джерелом усіх багатств матеріальної і духовної культури, а тому треба вивчати історію, географію, економіку, мову, літературу, мистецтво та інші науки. Народна творчість (поезія, пісні, музика, образотворче мистецтво та ін.) – джерело культури народу. Однією з ознак народності є і мова, найкращий виразник духовної культури кожного народу. У своїй статті «Рідне слово» Ушинський у барвистих і хвилюючих тонах писав про значення рідної мови: «Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне і вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина; в ній втілюється творчою силою народного духу в думку, в картину і звук, небо вітчизни, її повітря, її фізичні явища, її клімат, її поля, гори, долини, її ліси й ріки, її бурі і грози – весь той глибокий, повний думки й почуття, голос рідної природи, який лунає так гучно в любові людини до її іноді суворої батьківщини, який відбивається так виразно в рідній пісні, в рідних мелодіях, в устах народних поетів. Проте в світлих, прозорих глибинах народної мови відбивається не тільки природа рідної країни, але й уся історія духовного життя народу. Покоління народу проходять одне за одним, але результати життя кожного покоління залишаються в мові – в спадщину потомкам. У скарбницю рідного слова складає одне покоління за другим плоди глибоких сердечних рухів, плоди історичних подій, вірування, погляди, сліди пережитого горя і пережитої радості, – одним словом, весь слід свого духовного життя народ дбайливо зберігає в народному слові. Мова є найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі та майбутні покоління народу в одне велике, історично живе ціле. Вона не тільки виявляє собою життєвість народу, але є якраз саме це життя. Коли зникає народна мова – народу нема більше» [4, с. 99-101].

Висока оцінка Ушинським рідної, зокрема російської, мови і його боротьба за створення шкіл, де б навчання проводилося рідною мовою народів Росії, мала не тільки велике педагогічно-методичне значення, але й політичне. Його виступи в цьому питанні були використані прогресивними силами Росії для боротьби проти русифікаторської політики царського уряду щодо народів, які жили на окраїнах Росії [5, с. 389-448].

На сучасному етапі історичного розвитку України дуже актуальною є тема, досліджувана знаним педагогом. Освіта і виховання нині втратили власні духовні орієнтири , недоліки яких і відбиваються у повсякденності держави. Сьогодні тема народності у вихованні виявилася як ніколи важливою, оскільки стала приводом для ворожнечі між жителями суверенної

країни. Україна переживає загострення відносин між жителями Сходу і Заходу, які виховувалися у лонах споріднених,але не єдиних народностей, наслідки протистоянь яких призвели навіть і до кровопролиття та нерозуміння. Саме такі от уроки історії, яких у нашої держави достатньо велика кількість, ведуть суспільство до якісних, а не кількісних змін у вихованні. На мою думку, важливо сьогодні об'єднатися всій країні, важливо змінити своє відношення щодо навчання власних дітей, а не навпаки – забувати про них та довіряти цвіт нації абикому.

Список використаних джерел

1. Лордкипанидзе Д.О. Педагогическое учение К.Д. Ушинского / Д.О. Лордкипанидзе. – Тбилиси: Издательство Тбилисского университета, 1974. – 441с.
2. Сухомлинська О. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі / О.Сухомлинська // Шлях освіти. – 2001. – №4. – С.10-15.
3. Ушинський К.Д. Питання про народні школи // К.Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.2. – С.56-63.
4. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні / К.Д.Ушинський // Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.1. – С.43-103.
5. Ушинський К.Д. «Родное слово». Книга для навчаючих / К.Д. Ушинський // Твори: В 6-и т. – К.: Державне учбово-педагогічне видавництво «Рад.школа», 1954. – Т.2. – С.389-448.

Поліщук Світлана, Федорчук Роман,
студенти 32 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

К.Д. Ушинський про моральне виховання

Висока оцінка К.Д. Ушинським педагогічного значення рідного слова прогресивною педагогічною громадськістю України сприймається як мужній захист української мови від асиміляційних посягань шовіністично налаштованих московських русифікаторів та гнівне осудження перевертнів, ренегатів та яничар з числа українців, які цураються української мови, зневажають звичаї і традиції свого народу.

Видатний український педагог обстоював природне право кожного народу мати свою національну школу, національну систему виховання.

Серед різних сторін виховання педагог-класик головне місце у розвитку особистості відводив вихованню моралі. У статті «Про моральний елемент виховання» він розмірковує про його важливість: збагачення розуму пізнанням приносить користь, проте чесною людиною навряд чи стане П.І. Чигинов, навіть якщо буде посвячений у всі таємниці органічної хімії або політичної економії; головне завдання виховання становлять явища моралі, і вони значно важливіші, ніж розвиток розуму взагалі, наповнення голів пізнанням. Моральне виховання розвиває в дітей чесність, скромність, слухняність, повагу до старших, відчуття власної гідності. Воно сприяє формуванню почуття обов'язку, волі [1].

Моральне виховання дитини слід починати з найменшого віку і здійснювати постійно і систематично. Воно має бути спрямоване на

формування у дітей кращих моральних рис і почуттів: патріотизму й гуманізму, любові до праці та дисциплінованості, чесності й правдивості, почуття обов'язку і відповідальності, власної гідності та громадського обов'язку, твердості волі й характеру та ін. Головними методами і засобами морального виховання дітей та молоді є переконання, заохочення і покарання (але в жодному разі не тілесні), власний приклад вчителя, а також батьків і старших, правильний режим навчання тощо [2, с. 97].

З почуттям огиди ставився Ушинський до таких негативних людських рис, як псевдопатріотизм, кар'єризм, егоїзм, деспотизм, лицемірство, лінощі, прагнення до наживи та ін. Розглядаючи завдання і засоби морального виховання учнів, він гостро критикував такий «засіб» дисциплінування, як залякування і фізичні покарання, водночас вказував на необхідність посилити вимоги до них щодо дисципліни і поведінки, але застосовувати при цьому правильні педагогічні методи. Особливе місце у моральному вихованні вчений відводив фізичній праці, вважаючи за потрібне правильно поєднувати її з працею розумовою. У статті «Праця в її психічному і виховному значенні» він наголошує на великому значенні фізичної праці у вихованні дітей та молоді, у розвитку суспільства загалом. Пропонує залучати дітей до різних видів праці, виходячи з практичних потреб школи і сім'ї: самообслуговування вдома і в школі, допомога батькам по господарству, праця в саду й на городі, допомога вчителям у виготовленні наочного приладдя та ін. Організовувати дитячу працю слід таким чином, щоб діти отримували від неї насолоду, не перевтомлювалися [1, с. 157].

Цінуючи розуміння великим педагогом законів розвитку природи, основні риси його етичних поглядів, слід мати на увазі, що моральність у К.Д. Ушинського поєднується з релігією. Хоча його погляди на релігію і змінювалися, у моральному вихованні чільне місце залишалося за підготовкою діяльного, з почуттям громадського обов’язку громадянина своєї Вітчизни.

К.Д. Ушинський писав, що виховання російського народу існує стільки віків, скільки існує сам народ. Він писав про мистецтво виховання, яке вимагає терпіння, здібностей, умінь і спеціальних знань. Він високо цінував виховання, побудоване на принципі народності, бо народ має глибоку мову, він – творець великої держави, яка має свою історію. Найважливішими моральними рисами він вважав любов до своєї вітчизни, до свого народу, чуйне та тепле ставлення до оточуючих, скромність, працьовитість, прагнення до корисної. діяльності. Найголовніші шляхи та методи морального виховання – це виховне навчання, переконання та роз'яснення, особистий приклад учителя і старших у школі та поза нею, заохочення і покарання, розумна організація праці, відпочинку і розваг у школі та вдома, обмін думками між учнем і вихователем з питань моральних та інше. Усіма цими методами повинен володіти вчитель, виявляючи розумну вимогливість до учнів, не застосовуючи методів фізичного впливу на них [2, с. 90].

Мораль формується також у спілкування дитини з дорослими і товаришами. Велике значення має приклад дорослих, а також праця. Без особистої праці людина не може йти вперед, тіло, розум і серце вимагають

праці. Дітям потрібно передати любов до праці та вміння працювати так, щоб праця приносила їм радість та щастя.

Інші фактори виховання – природа та життя. День, проведений серед гаїв і нив, вартий багатьох тижнів, проведених на шкільній лаві. «Природа є одним з наймогутніших агентів у вихованні людини. Бідолашна дитина, якщо вона зросла, не зірвавши польової квітки, не прим'явши на привіллі трави». Пияцтво, грубість, лихослів'я в побуті – це велике соціальне зло, яке завдає шкоди моральному вихованню підростаючої молоді [3, с. 145].

Велике значення надавав К.Д. Ушинський естетичному вихованню, зокрема співу, музиці. Знання можна передати учням за 15-20 хв. без великих труднощів. Моральні переконання виникають не відразу, їх не вичитаєш у підручниках, вони формуються поступово. Знання повинні перетворюватися в переконання, переконання – у звичку, а звички – у нахили. Хороша звичка – моральний капітал, вкладений в нервову систему. Злочинець, убивця той, хто береться за виховання, не знаючи його, про це не раз писав і говорив К.Ушинський. Від викладача і вихователя він вимагає творчості, ініціативи, ентузіазму і великої вимогливості до себе, а це другий диплом, який потрібно захищати. К.Д. Ушинському належать слова: «Тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер». Педагог повинен добре знати свій предмет, володіти методикою викладання, іти в ногу з життям і постійно вдосконалювати свою майстерність, добре володіти прийомами психологічного впливу на учнів, уміти викладати свій предмет, здійснювати виховні заходи переконливо, доступно, цікаво. Він вважав, що в правильно організованій школі не може бути покарань за лінощі чи пустощі. Можна застосовувати тільки найлегші покарання за неуважність, а також похвалити учня за сумлінність.

Як видатний педагог-методист, К.Д. Ушинський дав низку цінних порад щодо організації навчально-виховного процесу в школі. На його думку, для правильної організації навчання дітей, розвитку їх розумових здібностей треба знати їх вікові та індивідуальні особливості, передбачати правильне дозування змісту навчального матеріалу, посильність його для учнів, послідовність і систематичність вивчення, розвиток свідомості й активності учнів, міцність засвоєння знань, виховуюче навчання та ін. Ці дидактичні принципи навчання він детально розробив у своїх творах [1, с. 143].

Отже, моральне виховання Ушинський розглядав як складову частину гармонійного розвитку людини, як важливий засіб патріотичного виховання та підготовки людини до життя. Для Росії XIX ст., зазначав він, питання морального виховання дітей і молоді Мали особливо велике значення, навіть більше за фізичне і розумове, оскільки в ньому було найбільше хиб і здійснювалося воно не в інтересах народу. Ідеї великого педагога мали великий вплив не лише на розвиток вітчизняної педагогічної думки, але й на світову педагогічну науку. Вчення його актуальне і зараз.

Список використаних джерел

1. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки. – К.:Знання, 2006.
2. Педагогічна майстерність / За ред. І.А. Зазюна. - К., 1997.

3. Педагогіка: Навчальний посібник / В.М.Галузяк, М.І.Сметанський, В.І.Шахов. – Вінниця, 2001.

Головецька Романія,
студентка 25 групи ННІ іноземної філології.
Колесник Людмила,
студентка 26 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Моральне виховання К.Д. Ушинського

Питання морального виховання дитини завжди було і буде актуальним. Воно є важливою ланкою в становленні особистості, крокуючи нога в ногу з духовним, інтелектуальним та фізичним розвитком. З гуманістичних позицій моральний розвиток є фундаментом особистості, її основою, яка виявляється у сповідуванні нею системи уявлень та норм, що регулюють поведінку людини. Моральна особистість намагається думати не тільки про себе, вона узгоджує свої дії з інтересами інших людей, керується у своїх помислах критеріями загальнолюдських цінностей, відповідає за свої вчинки не лише перед законом, людьми, а й перед власною совістю [1].

Критерії моральності проповідують такі людські чесноти як доброта, правда, чесність, щирість, вірність, справедливість, любов, повага та ін. Становлення уявлень особистості про світ, стосунки людей, про себе починається у дошкільному дитинстві одночасно з розвитком почуттів і моральних якостей (гуманізму, колективізму, любові до батьків). Дуже важливо бути прикладом для своєї дитини, адже саме у сім'ї дитина засвоює перші уроки моралі. Батьки формують у дитини норми порядності, працьовитості тощо.

Мета статті – висвітлити основні положення морального виховання К.Д.Ушинського та показати їх актуальність у наш час. Одним із відомих педагогів, який займався питанням гармонійного розвитку і виховання особистості є Костянтин Дмитрович Ушинський – один із засновників педагогічної науки в Росії, Україні та далеко за їх межами. Гармонійно розвинутою вважав людину, у якої поєднані розумова зрілість, моральна досконалість, фізична і естетична розвиненість. Усі сторони виховання є важливими чинниками формування гармонійної особистості, але тільки, тоді, коли вони поєднані в комплекс та діють як взаємопов'язаний процес. Моральне виховання Ушинський вважав пріоритетним: «Ми сміливо висловлюємо переконання, що моральний вплив складає головне завдання виховання, більш важливе, ніж розвиток розуму і наповнення голови знаннями».

У своїх працях К.Д. Ушинський особливе місце виділив моральному вихованню. Виховання має допомагати людині вдосконалюватись та пізнавати норми моралі, прийняті у суспільстві. Моральні стосунки в межах сім'ї накладають певний відбиток на все життя людини і слугують прикладом для подальшої поведінки .

Засоби морального впливу охоплюють сім'ю, а також школу і середовище, в якому перебуває дитина після занять. У родині дитина закладає

підґрунтя розуміння сімейного устрою, бере приклад з батьків, а в школі її повинне оточувати середовище, яке допоможе закріплювати моральні якості та переконання дитини [3, с. 256].

Вибір навчального матеріалу передбачає підбір творів для читання, речень для розбору, використання прислів'їв, приказок, які будуть формувати моральну свідомість дитини: «У школі повинна панувати серйозність, яка допускає жарт, але не перетворює в жарт всієї справи, ласкавість без удавання, порядок без педантизму, а головне – постійна розумова діяльність». У закладі освіти дитина свідомо чи несвідомо буде «копіювати» модель поведінки вчителя. Вчений зазначає: «Все у школі і у викладанні повинно бути моральним, так щоб саме говорило за себе і не мало потреби в сентенціях».

На думку Костянтина Дмитровича, першоджерелом засвоєння моральних норм є природа. Саме знайомство з нею дає поштовх для подальшого розвитку та вдосконалення. За твердженням Ушинського, засоби природи відрізняються своєю доступністю для дитячого сприймання. Головне завдання педагога – навчити дітей помічати і спостерігати красу природи, а для цього необхідно проводити екскурсії та уроки на лоні природи, де діти пізнаватимуть красу і велич рідної землі. «Море, зірки..., – пише Костянтин Дмитрович Ушинський, – говорять нам про безмежну мудрість, безмежну могутність, вічність... Як тілесний голод робить хліб їжею, так духовний голод робить природу високою» [2, с. 170]. День, проведений серед гаїв і нив, вартий багатьох тижнів, проведених на шкільній лаві. «Природа є одним з наймогутніших агентів у вихованні людини». А моральний світ людини – то система динамічна, яка постійно змінюється, вдосконалюється, то найбільш саморегулююча система з ознаками прагнення до удосконалення. Головною його ознакою є якісність. І знову ж таки суто моральною можна назвати лише особистість із моральним світом, що виступає як система, що розвивається.

Моральне зростання особистості досить складне психологічне явище, яке проходить у своєму формуванні довгий шлях. Кожна моральна якість об'єднує у собі певну сукупність її основних ознак, з'ясування яких дає можливість робити висновки щодо розвитку цієї якості в учнів.

Костянтин Ушинський визначив такі методи морального виховання дітей:

–особистий приклад вихователів;

–наслідування;

–вправи для вироблення моральних звичок;

–переконання;

–покарання і заохочення.

Моральне виховання слід починати з малих років і здійснювати постійно і систематично. Його мета – розвивати в дітей кращі риси і почуття: патріотизм і гуманізм, любов до праці і дисциплінованість, чесність і правдивість, почуття обов'язку і відповідальності, власної гідності і громадського обов'язку, скромність, твердість волі і характеру та ін. Найважливішим завданням морального виховання дітей і молоді, на думку К.Д. Ушинського, має бути виховання у них палкої любові до батьківщини і

народу.

Найістотнішими моральними рисами він вважав любов до своєї вітчизни, до свого народу, чуйне та тепле ставлення до оточуючих, скромність, працьовитість, прагнення до корисної діяльності. Найголовніші шляхи та методи морального виховання – це виховне навчання, переконання та роз'яснення, особистий приклад учителя і старших у школі та поза нею, заохочення і покарання, розумна організація праці, відпочинку і розваг у школі та вдома, обмін думками між учнем і вихователем з питань моральних та інше метою виховання є формування високоморальної людини.

Вчення К.Д. Ушинського про моральне виховання не втрачає своєї актуальності і сьогодні. Головне завдання кожного з нас – дотримуватись основної заповіді: любити ближнього, як самого себе. Для створення національно свідомої нації необхідно закладати основи моралі у серця дітей, тільки тоді ми зможемо поповнити їхні духовні надбання та розширити світосприйняття. Ми повинні зосереджувати свою увагу на формуванні гармонійно розвинених особистостей з необмеженим потенціалом, саме тоді наш вплив як майбутніх вчителів буде ефективним. Як зазначав К.Д. Ушинський «Беручись до святої справи виховання дітей, ми повинні глибоко усвідомлювати, що наше виховання було аж ніяк не бездоганним, що результати здебільшого сумні й мізерні й що, в кожному разі, нам треба добирати способи зробити дітей наших кращими за нас».

Список використаних джерел

1. Максимюк С.П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2009. – 670 с.
2. Ушинский К.Д. Собрание сочинений: в 11 т. / редкол.: А.М. Еголин (гл. ред.), Е.Н. Медынский и В.Я. Струминский; [сост. и подгот. к печати В.Я. Струминский]. – М.: Акад. пед. наук РСФСР, Ин-т теории и истории педагогики; – Л.: Акад. пед. наук РСФСР, 1948 –1952. – Т. 6 : Родное слово. – 1949. – 170 с.
3. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.:Видавничий центр «Академія», 2000. – 254-259 с.

РОЗДІЛ 3. К.Д. УШИНСЬКИЙ І СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Березюк О.С.,
кандидат педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Ідеї формування етнокультурологічного компонента в спадщині К.Д. Ушинського

Світогляд К.Д. Ушинського формувався під впливом духовного життя українського народу та прогресивної європейської філософської думки. Він стояв на позиції зацікавлення історією свого народу, мовою, сюльклором, етнографією, проголошував потребу гуманних реформ в освіті, К.Д. Ушинський прагнув через ідею визволення народів з-під чужої влади втілити в життя і проблеми педагогічні.

Свій, цілком оригінальний підхід виявив К.Д. Ушинський у трактуванні самої педагогіки. Він вчив «розрізняти педагогіку в широкому розумінні, як серед знань потрібних або корисних для педагога, і педагогіку у вузькому розумінні, як зібрання наук, спрямованих до однієї мети, і педагогіку у вузькому розумінні, як теорію мистецтва, виведеною з цих наук» [1, с. 193].

К.Д. Ушинський науково довів необхідність враховувати в навчально-виховному процесі національну приналежність дитини, національну особливість її характеру, що може спадково передаватись і «служить найміцнішою основою для всього, що становить згодом ловний характер людини» [2, с. 126].

К.Д. Ушинський вважав, що основою педагогічної системи є принцип народності, який ґрунтується на навчанні дітей рідною мовою, тобто народ повинен мати школу, побудовану на національних засадах. Саме цьому присвячена одна з його найвизначніших праць «Про народність у громадському вихованні», в якій видатний педагог писав: «Є лише одна загальна для всіх природжена схильність, на яку може розраховувати виховання: це те, що ми звемо народністю» [3, с. 99].

Під народністю К.Д. Ушинський розумів своєрідність кожного народу, нації, зумовлену її історичним розвитком, географічними, природними умовами. Сюди входять такі поняття як національний характер, національна психологія, народні традиції, звичаї, обряди, свята, символи та ін. «Народ без народності – тіло без душі, якому лишається тільки піддатися законові розкладу і знищитися в інших тілах, що зберегли свою самобутність» [3, с. 100]. К.Д. Ушинський довів, що кожен народ, який хоче себе зберегти як націю, повинен з покоління в покоління плекати власну, властиву тільки йому «народну» педагогіку та власну систему національного виховання.

Народну педагогіку вчений вважав підґрунтям всього навчально-виховного процесу. Він перший увів поняття «народна педагогіка» в науковий обіг, обґрунтував правомірність цього терміна в педагогічній теорії, довів, що народну педагогіку потрібно всебічно вивчати.

К.Д. Ушинський писав, що «виховання створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу» [2, с. 100].

В багатьох своїх працях К.Д. Ушинський активно використовував джерела народної педагогіки: фольклор, етнографію, історію рідного краю та ін. Лише в «Рідному слові» видатний педагог використав понад 500 прислів'їв, приказок, народних казок, пісень, скоромовок та ін. Казку К.Д. Ушинський назвав першою і блискучою спробою народної педагогіки, виразником педагогічного генію народу.

Кожен народ прагне мати свою власну систему національного виховання. Першоосновою національного виховання є рідна мова. К.Д. Ушинський у статті «Рідне слово» назвав її «великим народним педагогом», «найбільшим народним наставником». «Мова найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що віджилі, живущі і майбутні покоління об'єднує в одне велике, історично живе ціле. Вона не тільки виявляє собою життєвість народу, а є якраз саме цим життям, коли зникає народна мова – народу нема більше!» – писав вчений у статті «Рідне слово» [4, с. 123]. Видатний педагог завжди виступав проти того, що царський уряд Росії забороняв вивчати і навчатись української мови в школах України. Будучи українцем, К.Д. Ушинський пишався своєю національною приналежністю, любив Україну, багато років пропрацював в Коростишівській гімназії, де зараз Коростишівський педагогічний коледж, який входить до навчального комплексу Житомирського державного університету імені Івана Франка.

К.Д. Ушинський розробив наукові засади національного виховання. Національним він вважав те виховання, яке історично склалося у певної нації, змістом і засобами підпорядковане самобутній природі дитини, потребам забезпечення її належного тілесного, чуттєво-вольового, інтелектуального, духовно-морального і естетичного розвитку, засвоєнню національних, місцевих етнографічних й загальнолюдських культурних цінностей, формуванню довершеної особистості, національно свідомого представника своєї нації. Всі напрямки функціональної системи виховання народної педагогіки вчений активно вістосував в своїх педагогічних працях; форми і методи народного виховання, практикував при розробці методик виховної роботи з дітьми. Запозичення одним народом в іншою виховних систем є неможливим, не можна виховуватись за чужою педагогічною системою, якою б зразковою вона не була. Виховання повинно відповідати національній психології дитини.

Виховна система К.Д. Ушинського за основу бере мудрість народної педагогіки. Виховання педагог визначає як певний цілеспрямований і систематичний вплив на тіло, душу й розум дитини з метою формування в неї якостей здорової, розумної, моральної, релігійної, національно свідомої, творчо ініціативної, культурної, освіченої людини.

Мета народної педагогіки – виховати здорову, щасливу людину – дуже близька К.Д. Ушинському. І духовно-моральне виховання, і розумове, і

фізичне, інші напрями виховної роботи повинні являти собою єдине ціле, гармонію родинно-громадсько-шкільного впливу, що має за мету зміцнення здоров'я, розумових сил:, розвиток здібностей дитини [5].

В дидактичній системі К.Д. Ушинського також велике місце займає народна педагогіка, а саме народна дидактика. В підручниках для початкового навчання «Дитячий світ», «Рідне слово» та інших показано застосування і словесних, практичних, ігрових, наочних методів навчання, групове навчання, похід, коментоване читання та інші методи і форми навчання.

Шанобливе ставлення до вчителя, вихователя, яке завжди підтримувала народна педагогіка, також знайшло місце в педагогічній спадщині великого вченого. Видатний вчитель вчителів висловлює думку, що «без особистого безпосереднього впливу вихователя на виховання, справжнє виховання, що проникає в характер, неможливе, тільки особисте може діяти на розвиток і визначення особистості, характер може сформувати характер» [1, с. 27].

Отже, національний підхід є визначальним в педагогічній спадщині К.Д. Ушинського, а сам педагог виступив одним із основоположників української національної системи навчання та виховання.

Список використаних джерел

1. Ушинський К. Людина як предмет виховання // Вибрані педагогічні твори. У 2 – х т. Т. І. – К., 1982.
2. Ушинський К. Питання про народні школи // Вибрані педагогічні твори. У 2 – х т. Т. 1. – К., 1982.
3. Ушинський К. Про наочність у громадському вихованні. – Вибрані педагогічні твори. У 2 – х т. – Т. 2. – К., 1982.
4. Ушинський К. Рідне слово // Вибрані педагогічні твори. У 2 – х т.Т. 1. – К., 1982.
5. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української педагогіки. – Київ, 1995.

Мирончук Н.М.,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Система професійної підготовки вчителя у працях К.Д. Ушинського

Серед когорти видатних непересічних вітчизняних педагогів ім'я К. Ушинського заслуговує на велику шану. Його ідеї, висловлені понад століття тому, глибоко і послідовно вписуються у сучасні моделі професійної педагогічної освіти.

Дослідниця Н. Андрійчук [1] виокремлює передумови, які вплинули на організаційні та змістові характеристики педагогічної освіти періоду XIX століття: соціально-політичні (скасування кріпосного права, створення земств), соціально-економічні (зростання потреби в працівниках з елементарним рівнем загальної освіти для промисловості й сільського господарства) й соціокультурні (поширення громадсько-педагогічного руху; розвиток науково-теоретичних засад професійної підготовки вчителя;

розвиток мережі народних училищ по всій території України; земська підтримка освіти на регіональному рівні). Вона зазначає, що становлення української народної школи стало можливим завдяки видатним ученим-педагогам та організаторам педагогічної освіти – С. Васильченку, Б. Грінченку, М. Демкову, М. Драгоманову, О. Духновичу, М. Корфу, Т. Лубенцю, К. Ушинському, Г. Шерстюку та ін. Ці науковці-педагоги відстоювали необхідність спеціальної освіти для вчителя народної школи, значення його самоосвіти, важливість заохочення праці педагогів з боку держави та місцевих органів самоврядування.

Педагоги названого періоду виявляють зацікавленість у розробці наукових основ освіти вчителів народних шкіл, ставлять вимогу рідномовності як обов'язкової умови якісної професійної підготовки вчителя та рівня освіченості населення загалом; виявляють прагнення визначити основні вимоги до особистості та професійної кваліфікації вчителя народної школи, які б надавали характеристику змісту професійної освіти в учительських семінаріях.

Мета статті – проаналізувати педагогічні погляди К. Ушинського щодо системи підготовки народного вчителя та вимог до його особистості.

Думки видатного педагога з цього питання викладено у багатьох працях, зокрема: «Проекті учительської семінарії», «Педагогічній подорожі по Швейцарії», статтях «Про користь педагогічної літератури», «Три елементи школи», «Думка колезького радника К. Ушинського про проект реорганізації Гатчинського інституту», в передмові до книги «Людина як предмет виховання» та ін. [2-4]. Пропонована система підготовки вчителя базувалася на усвідомленні високої ролі вчителя в житті суспільства, на великій вазі особистісного фактора у педагогічній діяльності.

Костянтин Дмитрович підкреслював, яке колосальне значення має особистий безпосередній вплив вихователя на дитину. «Тільки особистість може діяти на розвиток особистості, тільки характером можна формувати характер» [4, с. 123-124].

Відводячи учителеві відповідальну роль у суспільстві, К. Ушинський висував до нього дуже високі вимоги: учитель повинен бути не тільки викладачем, а й насамперед вихователем. «У вихованні, – писав К. Ушинський, – усе повинно ґрунтуватися на особистості вихователя… Ніякі статути і програми, ніякий штучний організм закладу, як би хитро він не був придуманим, не може замінити особистості в справі виховання» [4, с. 41].

К. Ушинський порівнював вихователя, який не знає мети своєї діяльності, з архітектором, котрий не знає, що він хоче будувати. Педагог вважав, що підготовка кадрів для школи є вирішальним фактором у поліпшенні справи навчання і виховання, він вимагав від учителя любові до своєї справи і дітей, готовності до розширення свого наукового і педагогічного кругозору.

У статті «Про користь педагогічної літератури» (1857) К. Ушинський робить спробу підняти авторитет учителя, показати його величезну суспільну роль [2].

Слід зауважити, що у своїх роботах «Проект учительської семінарії», «Питання про народні школи» педагог піднімає актуальне питання

підготовки вчителів для народних шкіл в учительських семінаріях. Учений вважає, що виховна й освітня діяльність добре організованої елементарної школи повинна ґрунтуватися більше на особистих, ніби сімейних, стосунках між вихователем і вихованцями. Тому Ушинський пропонував педагогам глибоко вивчати педагогічну теорію і на її основі вдосконалювати педагогічне мистецтво.

Мета діяльності вчительських семінарій полягає в підготовці вчителів народних та елементарних шкіл. На думку педагога, ці заклади мають створюватися з урахуванням таким вимог [3, с. 36]:

а) вчительські семінарії повинні бути закритими закладами;

б) учні до них мають вступати після попередньої підготовки і за суворим добором;

в) навчання повинне бути не широким, але енциклопедичним і, особливо, пристосованим до призначення вихованців;

г) при семінарії має існувати практична школа;

д) семінарії не мають засновуватися у великих містах, але неподалік від центрів освіти.

Загалом систему підготовки майбутнього вчителя за Ушинським можна подати таким чином:

1) підготовча учительська школа;

2) учительська семінарія;

3) педагогічні факультети в університетах;

4) вищі педагогічні курси, з'їзди.

Навчанню у вчительській семінарії повинне передувати навчання у підготовчій учительській школі, право вступати до якої має молодь, яка закінчила елементарний курс навчання і прагне обрати для себе кар'єру вчителя. До змісту навчання у цій школі К.Ушинський пропонує включити: арифметику, граматику, географію, курс природничих наук, креслення, каліграфію, церковний спів. Попри те, головним завданням підготовчої вчительської школи має бути релігійне та моральне виховання – рисам скромності, терплячості та релігійності педагог надавав виключну роль.

Наступним етапом педагогічної підготовки є навчання в учительській семінарії, до якої право вступу мають ті вихованці підготовчої учительської школи, які склали екзамен, добре підготовлені теоретично і практично й мають гарні риси характеру й поведінки. Видатний педагог у підготовленості вчителя першочергового значення надавав покликанню, інтересу до педагогічної професії. У жодному разі не слід приймати до учительських семінарій випадкових людей. Тільки молодь з вираженими педагогічними нахилами має становити основний контингент таких навчальних закладів. Підготовка вчителя, на думку К. Ушинського, повинна проводитися ще задовго до його вступу до спеціального навчального закладу.

Метою вчительської семінарії є підготовка вчителів для викладання у початкових школах. К. Ушинський розробив зміст спеціальної підготовки вчителя, визначив коло наук для вивчення майбутніми народними вчителями в учительських семінаріях. Він наголошував на всебічній підготовці вчителя, який би мав пізнання не лише в законі Божому, але і вмів би добре писати,

малювати, креслити, читати ясно і виразно і, якщо можливо, навіть співати. Саме тому до змісту навчання в семінарії він включає: рідну мову і літературу, природознавство, арифметику, географію, історію, співи і музику, педагогіку і методику початкового навчання, психологію. Серед цих наук центральне місце він відводить рідній мові, бо цей предмет входить в усі інші предмети і вбирає в себе їхні результати.

Майбутній народний учитель також повинен набути корисних практичних знань і навичок, які бажано буде поширювати серед народу: гігієнічні правила, вміння розрізняти хвороби за найбільш вираженими симптомами, надавати першу допомогу; сільськогосподарські вміння: догляд за бджолами, садівництво, городництво, столярство, плетіння кошиків, бондарювання, ткання; відомості із законодавства: про державний устрій батьківщини, цивільні, кримінальні, станові, фінансові, поліцейські закони [3, с. 47-51]. Усе це для того, щоб учитель був близький до народу, жив з народом єдиним життям, єдиними помислами. Живучи з народом єдиним життям, він одночасно буде незрівнянно вищим, його особистість має служити зразком для піднесення розумового й морального виховання селян.

Вивчаючи досвід педагогічної освіти різних країн, К. Ушинський стверджував, що для вчителя всякої народної й всякої елементарної школи немає потреби в широких загальноосвітніх знаннях, «які швидше можуть шкідливо впливати на його діяльність» [4, с. 244]. Але невеликі за обсягом знання народного вчителя мають бути ясні, точні, виразні, й головне, дуже різноманітні.

Формами навчальної роботи визначено лекції, практичні заняття, самостійна робота, педагогічна практика та стажування. Але головним принципом у підготовці вчителя має виступати єдність педагогічної теорії й практики. К. Ушинський у проекті він висунув ідею не лише теоретичної, але й практичної підготовки вчителів: «Метод викладання можна вивчити з книги або зі слів викладача, але набути навичок у застосуванні цього методу можна тільки діяльною і тривалою практикою» [3, с. 32]. Практичні вміння у майбутніх учителів формуються у процесі пробного викладання уроків у елементарній школі, під час самостійної шкільної діяльності в одній із зразкових шкіл, створеній недалеко від міста, щоб вихованець міг ще протягом року залишатися під наглядом семінарії. При проведенні педагогічної практики він рекомендував звертати увагу на якість проведення семінаристами занять. Видатний учений вимагав від педагогічних колективів семінарій, щоб вихованці постійно вправлялися у налагодженні добрих стосунків з учнями школи, у виробленні педагогічного такту, в набутті умінь та навичок користуватися необхідними прийомами і методами в навчально-виховному процесі. Попри те, семінарія повинна піклуватися про підготовлених ними учителів і надалі. К. Ушинським сформульовано завдання педагогічної практики і розроблено її зміст.

У «Проекті учительської семінарії» К. Ушинський висловив цінні думки не лише щодо питань підготовки вчителів початкової школи, але й для середніх навчальних закладів та викладачів педагогіки. Він вважав за необхідне відкрити при університетах педагогічні факультети, визначив для

них наукові дисципліни. Педагогічні факультети, що пропонувалися ним, мусили бути центрами розвитку і поширення педагогічної науки.

К. Ушинський неодноразово наголошував, що педагог тільки тоді досягає рівня творчості, мистецтва, коли він підіймається на ступінь наукового розуміння своєї справи, усвідомлює закономірності педагогічних процесів і вміє охопити всю складність конкретної ситуації, яка потребує застосування всіх цих знань. Саме тому видатний педагог наполягав на досконалому володінні вчителем системою психолого-педагогічних знань, їх свідомому засвоєнні та вмілому використанні. Задля цього майбутній учитель повинен постійно вдосконалювати свої професійні якості, багато читати спеціальної літератури для поглибленого вивчення предмета виховання (людини), щоб якнайкраще зрозуміти її природу. Істотну роль у підвищенні рівня знань учителя мають відігравати вищі педагогічні курси та вчительські з'їзди.

Таким чином, усвідомлення К. Ушинським проблеми народного вчителя було прогресивним у свій час і досі залишається співзвучним нашій епосі. Тому ідеї мудрого педагога про відповідальність професії вчителя, її непересічну роль у забезпеченні соціального прогресу ще й дотепер є актуальними в сучасній системі педагогічної підготовки вчителів.

Список використаних джерел

1. Андрійчук Н.М. Підготовка вчителів народної школи в учительських семінаріях України (1860-1917 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. М. Андрійчук. – Житомир, 2010. – 22 с.

2. Ушинський К.Д. Вибрані твори: в 2-х т. / Ушинський К.Д. – К., 1983. – Т. 1. – С. 192-193.

3. Ушинський К.Д. Вибрані твори: в 2-х т. / Ушинський К.Д.– К., 1983. – Т. 2. – С. 63.

4. Ушинський К.Д. Твори: в 6-ти томах. – К.: Рад. школа, 1954. – Т. 1.

Березюк Юлія,
викладач Житомирського інституту медсестринства

Проблема використання підручників для початкової школи в спадщині К.Д. Ушинського

У розвитку педагогічної думки в Україні особливе місце належить педагогічним поглядам К.Д. Ушинського. Адже завдяки багатому педагогічному досвіду великий педагог сформував власну систему педагогічних поглядів.

К.Д. Ушинський досліджував психологічні й педагогічні аспекти навчання й виховання дітей рідною мовою. В його психологічно-педагогічній спадщині вагоме місце посідає вирішення питання походження й історичного розвитку мови, ролі мовлення в процесі навчання тощо. Великий педагог та психолог розробив мудре за змістом і високо поетичне за формою вчення про рідну мову людини. Крім того, педагог вважав, що розвиток мови у дітей тісно пов'язаний з розвитком мислення, що мова – це вираження думки в слові. У центрі його уваги завжди був розвиток мови дітей – розвивати їх мислительні

здібності, навчати правильно виражати свої думки, бо розвивати мову окремо від думки, вважав вчений, неможливо [3].

Педагог відстоював думку, що вивчати рідну мову – це не тільки знати граматику, літературу, вміти добре читати й розказувати. Рідну мову вивчає той, хто через її призму пізнає елементи національної культури та джерело її формування – народ. А душу народу можна пізнати тільки через рідну мову. Ушинський був переконаний, саме через рідну мову дитина повинна ознайомитися з історією свого народу, досвідом предків. А без цього духовного багажу молоде покоління не може вступати у життя [3].

Якщо дитина виростає в іншій країні, то й мову народу цієї країни вона опановує так само легко, як рідну. Розвиток духовної здатності, за К.Д. Ушинським, і полягає в збагаченні чуттєвого змісту знань дитини про предмети, бо навчання мови – це процес утворення понять. Другим завданням вивчення мови є засвоєння її форм, збагачення словникового запасу. Це полягає в тому, що дитина, опановуючи рідну мову, входить у світ народної думки і почуття, що створюють форми навчання мови, дитина дійсно опановує певну форму і в ній дістає ключ до скарбниці народного духу [2].

Теоретичні положення, розроблені К.Д. Ушинським, лягли в основу складених ним книг «Дитячий світ» (1861) та «Рідне слово» (1864). У цих книгах знайшли практичне відображення ідеї зв'язку навчання з життям, поєднання завдань матеріальної і формальної освіти, виховуючого навчання, врахування психологічних особливостей учнів та ін. «Рідне слово» і «Дитячий світ» – це джерело початкових знань школярів про природу, людину і працю [6].

К.Д. Ушинський зробив внесок у розвиток дидактики, а також теоретично обґрунтував загальний спосіб викладу навчального матеріалу в підручниках: спостереження за відповідними предметами чи явищами, що скеровується запитаннями, на які учні повинні відповісти; ознайомлення з правилами, визначеннями; виконання вправ на закріплення одержаних знань тощо Таким чином, функцію керівництва пізнавальною діяльністю школярів має виконувати сам підручник. Тому автори підручників повинні дбати про насичення змісту книги цікавим фактичним матеріалом. Однак нагромадження такого матеріалу – не самоціль; важливо, щоб учні, засвоюючи нові відомості, вміли їх систематизувати, вивести відповідні висновки [4].

Знання про способи пізнавальної та практичної діяльності є базою для розвитку умінь та навичок і подані в підручниках у вигляді правил, вказівок тощо.

Педагоги висловлюють певну думку, теорію, і, крім цього, реалізація досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу передбачає наявність у підручниках знань про загальнолюдські цінності. Система основних цінностей визначається суспільством; цілі школи формуються з урахуванням домінуючих у суспільстві цінностей і відображаються у змісті освіти та реалізуються в навчально-виховному процесі школи. Таким чином, зміст навчання також зорієнтований на відповідні цінності [1].

Формування емоційно-ціннісного ставлення до навколишньої дійсності передбачає повноцінну репрезентацію у підручнику системи цінностей; розкриття в змісті навчального матеріалу значущості того, що вивчається, з урахуванням потреб та інтересів школяра. Знання про цінності виступають необхідною базою формування в учнів оцінної діяльності. Важливим засобом формування досвіду емоційно-ціннісного ставлення до дійсності є дві групи завдань і вправ: ті, що враховують систему ціннісних орієнтацій школярів, а також спеціальні, які покликані формувати потреби учнів [1]. Включення у підручники запитань на оцінювання подій, об'єктів, вчинків героїв; на аналіз емоційної сфери героїв твору, автора, власних почуттів і переживань, викликаних змістом навчального матеріалу; на оцінювання процесу та результату діяльності – необхідна умова формування в учнів оцінної діяльності.

Закон України про загальну середню освіту чітко визначає, що шкільна освіта покликана сприяти розвитку особистості, а це реалізується передусім змістом навчального матеріалу. У зв'язку з цим актуалізується проблема функціонального забезпечення підручника як носія наукового змісту, особливо його розвивальної функції, оскільки «істинно гуманною початкова освіта стане тільки тоді, коли вона набуде справді розвивального характеру» [6, с. 34].

Пріоритетність завдань цілісного формування особистості школяра зумовлює необхідність створення підручників, здатних змоделювати розвивальний, особистісно-зорієнтований навчальний процес. Аналіз існуючого наукового доробку дозволяє стверджувати, що розвивальний вплив підручника на особистість школяра здійснюється у таких напрямах:

- розвиток психічних процесів;
- формування загально-навчальних умінь і навичок;
- розвиток творчих здібностей [2].

Одним із основних параметрів особистісного розвитку школяра на сучасному етапі визнано орієнтування його на загальнолюдські цінності. Тому важливим є включення ціннісно-орієнтованого матеріалу в зміст шкільного підручника. Вважається, що основними закономірностями процесу присвоєння цінностей є: інформація про ціннісний об'єкт; оцінювання об'єкта, у процесі якого відбувається співвіднесення його з потребами та інтересами особистості; вплив на емоційну сферу, тобто переживання цінності; цінність усвідомлюється і виявляється в ситуації вибору. Виходячи із зазначеного, важливо зміст підручника будувати з урахуванням виділених закономірностей, тобто у його структурі передбачити спеціальні тексти, що інформують про ті чи інші цінності; розробити відповідну систему завдань, яка включає не лише вправи на оцінювання, а й такі, що дають змогу керуватися цінностями у своїх діях (у ситуації вибору), висловлювати особистісне ставлення до того, що відбувається.

Виділення різноманітних функцій шкільного підручника є досить умовним. Основні функції підручника пов'язані з системою дидактичних принципів науковості, доступності, цілеспрямованості, системності й послідовності, всебічності, зв'язку з життям та ін.

Підручник повинен забезпечити науковість змісту матеріалу, точність, простоту і доступність його викладу, чіткість формулювання визначень, правил, законів, ідей, точну і доступну мову тексту, правильний розподіл навчального матеріалу за розділами і параграфами. Сучасний підручник також має бути інтелектуальним самовчителем.

Зміст навчального матеріалу в підручнику може формулюватися за пов'язаними між собою генетичними (в історичній послідовності), логічним (відповідно до сучасної логічної структури конкретної науки), психологічним (з урахуванням пізнавальних можливостей учнів) принципами.

Оскільки підручник – модель процесу навчання, яка має забезпечити єдність змістової (носій змісту освіти) та процесуальної (засіб навчання для учня і вчителя) сторін, то саме в підручнику мають бути представлені основні елементи змісту освіти з урахуванням типу навчального предмета та вікових особливостей школярів: знання, уміння і навички; досвід творчої діяльності; емоційно-ціннісне ставлення до світу. Водночас підручник має пропонувати методичні підходи до вивчення навчального матеріалу, прийоми, засоби і форми організації навчальної діяльності. Саме на це звертав увагу в своїх працях К.Д. Ушинський.

Структура і сучасного, і підручників, створених за життя К.Д. Ушинським містить тексти та позатекстові компоненти. Тексти підручника поділяють на основний, додатковий та пояснювальний. За характером відображення дійсності й дидактичною метою вони бувають теоретичні й емпіричні. Тексти теоретичного характеру містять: теорії, закономірності, а емпіричного характеру – факти, явища, події, вправи [5].

Позатекстовими компонентами підручника є:

- апарат організації засвоєння - запитання і завдання, інструктивні матеріали (пам'ятки, зразки розв'язків завдань, прикладів), таблиці, надписи-пояснення до ілюстрованого матеріалу;
- ілюстративний матеріал;
- апарат орієнтування - вступ, зміст, бібліографія [4].

Усі запитання й завдання підручників за ступенем пізнавальної самостійності учнів можна поділити на репродуктивні та продуктивні. Репродуктивні запитання потребують від учнів відтворення знань без істотних змін. Продуктивні питання і завдання передбачають трансформацію знань, істотні зміни в структурі засвоєння знань або пошук нових знань.

Працюючи з підручником, учитель доповнює його матеріал додатковою інформацією, оскільки зміст підручника нерідко надто конспективний, і знання, почерпнуті лише з нього, будуть обмеженими. Використовуватиме він на уроках і додатковий місцевий, краєзнавчий матеріал, маневруватиме методичними прийомами під час викладу матеріалу з огляду на те, що для одних учнів він може бути занадто складним, а для інших – надто простим.

Зрозуміло, що на сучасному етапі підручник зможе повноцінно реалізувати свої функції лише за умови підвищення його якості, тому так важливо володіти знаннями про критерії оцінювання навчальної книги і методи визначення цих критеріїв.

Дидактика К.Д. Ушинського глибинна, розмаїта і оригінальна. Педагоги-новатори активно використовують дидактичний спадок К.Д. Ушинського. Педагог вимагав будувати навчання на основі врахування національних, вікових, статевих і психологічних особливостей дітей, наголошував на значенні повторення в процесі навчання, обгрунтовував дидактичні принципи, а саме свідомості, наочності, систематичності, міцності засвоєння знань.

Важливим теоретичним підґрунтям загальної теорії підручника є уявлення про підручник як модель процесу навчання на відповідному етапі розвитку школи. Гуманістичні цінності освіти зумовлюють зміну авторитарно-дисциплінарної моделі на особистісно-зорієнтовану, основними ознаками якої є: зосередження на потребах учня; діагностична основа навчання; переважання навчального діалогу; співпраця, співтворчість між учнями і вчителями; стимулювання розвитку і саморозвитку учня і тут дидактичний спадок видатного вченого завжди буде актуальним.

Список використаних джерел

1. Бондар Л. Питання навчання і виховання в поглядах К. Ушинського і В.Сухомлинського // Рідна школа. – 2008. – №9. – С.12-15.
2. Вихрущ В. Технологія використання словесних методів навчання у дидактиці Ушинського // Початкова школа. – 2000. – №6. – С.32-34.
3. Мосіяшенко В. Рідна мова в педагогічній системі К.Д. Ушинського//Початкова школа. – 2002. – №3. – С. 74-76.
4. Потапенко К.К. Педагог світового масштабу: К.Д. Ушинський // Рідна школа. – 1994. – №8. – С. 74-77.
5. Потапчук Т. Виховні можливості народної педагогіки // Педагогіка і психологія. – 2007. – №3. – С. 73-79.

Свиридюк Олена,
аспірантка кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка.
Науковий керівник: канд. пед. наук, професор О.С. Березюк

Проблема формування здоров’язбережувальної компетентності у спадщині педагогів минулого

Проблема здоров'я та здорового способу життя існувала завжди й має давні традиції в історії розвитку людства. Вона ставала все гострішою з кожним новим етапом розвитку науки, культури, цивілізації. Залежно від того, як швидко набирала обертів людська історія, усе більше замислювалася людина над сенсом свого існування на землі, над причинами скороминучості життя та його щасливим перебігом. Людина завжди намагалася продовжити собі життя, забезпечити комфортні умови існування, суспільно-соціальної діяльності. Поняття здоров'я виникло давно, натомість у зв'язку з постійним погіршенням стану здоров'я молоді проблема здоров'язбереження, незважаючи на науково-технічний прогрес, є актуальною і в наш час.

Розглядаючи принцип збереження здоров'я в сучасному освітньому просторі, слід нагадати, що свій початок він бере з педагогічної спадщини

видатних мислителів, учених, педагогів різних країн та історичних епох: Сократа, Демокрита, Платона, Аристотеля, Сенеки, Марка Квинтіліана, Виторіно де Фільтре, Еразма Роттердамського, Франсуа Рабле, Мішеля Монтеня, Я. А. Коменського, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Г. С. Сковороди, Й. Г. Песталоцці, А. Дістерверга, К. Д. Ушинського, Г. Г. Ващенка, І. М. Стешенка, С. Ф. Русової, В. О. Сухомлинського.

Проблема збереження здоров'я людини, починаючи з найдавнішого часу, пройшла тривалий шлях розвитку, збагачуючись на кожному етапі суспільного розвитку новим змістом і методами. Аналіз філософсько-соціологічної, медико-біологічної, психолого-педагогічної літератури дає змогу сформулювати поняття «здоров'язбережувальна компетентність» як інтегральну, динамічну рису особистості, що проявляється в здатності організувати й регулювати здоров'язбережувальну діяльність; адекватно оцінювати свою поведінку, а також вчинки й погляди навколишніх; зберігати та реалізовувати власні здоров'язберігаючі позиції в різних, зокрема, несприятливих умовах, виходячи з особисто усвідомлених та засвоєних моральних норм і принципів; протидіяти впливам, що суперечать внутрішнім установкам, поглядам і переконанням, самостійно приймати рішення.

Вихованню здорового покоління значну увагу приділяв наш співвітчизник, видатний педагог Костянтин Дмитрович Ушинський (1824-1870 рр.). Великого значення для формування здоров'язбережувальної компетентності вчений надавав фізичному вихованню.

Проблему фізичного виховання у науковому доробку К. Д. Ушинського аналізували Е. Ю. Дорошенко [1], А. М. Окопний [6], А. В. Цьось, Т. К. Чирва [13] та ін. Вчених цікавили такі питання фізичного виховання у працях Ушинського: валеологічні умови збереження здоров'я школярів, роль гри у фізичному розвитку особистості, виховне значення праці, гармонійне поєднання розумової і фізичної діяльності учнів, урахування принципів народності та природовідповідності у вихованні, шляхи підготовки майбутніх учителів до реалізації завдань фізичного виховання дітей та молоді.

Аналіз останніх публікацій з цієї проблеми засвідчує, що валеологічна спадщина та погляди К. Д. Ушинського на здоров'язбереження школярів вивчено науковцями фрагментарно, в окремих роботах авторів спостерігається відсутність упорядкованої системи актуальних ідей видатного педагога, зокрема немає психолого-педагогічного розкриття проблеми засобів фізичного виховання в творчому доробку вченого.

А. М. Окопний, дослідник вітчизняної історії фізичного виховання стверджує, що загальнопедагогічні положення видатного педагога Костянтина Дмитровича Ушинського «істотно вплинули на теорію фізичного виховання царської Росії другої половини XIX століття. Його, без сумніву, можна вважати засновником української педагогічної теорії фізичного виховання» [6, с. 9].

У творах «Педагогічна подорож Швейцарією», «Педагогічні замітки про Швейцарію», «Звіт про відрядження за кордон», «Програма педагогіки для спеціальних класів жіночих навчальних закладів», «Дещо про перші уроки в

школі», «Праця в її психічному і виховному значенні» К. Д. Ушинським описано зарубіжний досвід фізичного виховання, розкрито значення фізичного виховання в гармонійному розвитку особистості, визначено дієві форми та засоби фізичного виховання, окреслено теоретико-практичні підходи підготовки вчителя до фізичного виховання школярів. У передмові до твору «Людина як предмет виховання» К. Д. Ушинський, формулюючи мету виховання, визначає і систему виховних засобів. На його переконання, педагогіка черпає знання засобів із антропологічних наук (що вивчають тілесну і душевну природу людини) – анатомії, фізіології, патології людини, психології, логіки, філософії, географії, статистики, політичної економіки, історії релігії, цивілізації, філософських систем, літератури, мистецтва [10, с. 28]. До найважливіших засобів виховання К. Д. Ушинський відносить природу, сім'ю, суспільство, народ, релігію, мову [10, с. 25].

К. Д. Ушинський у своїх працях аналізує різні засоби фізичного виховання школярів. Великого значення педагог надає ознайомленню школярів із теоретичними відомостями в галузі анатомії, фізіології та гігієни. Він вважає, що правила фізичного виховання є лише тоді позитивними, точними і правильними, коли виведені із широкого та глибокого знання анатомії та фізіології [10, с. 33].

На перших сторінках «Педагогічної антропології» автор визначає важливу роль окремих засобів фізичного виховання – гімнастики, гігієни харчування, дотримання оптимального температурного режиму навчальних приміщень. При вивченні теоретичних основ фізичного виховання він пропонує слухачкам ознайомлюватися із умовами правильного здійснення повітря, температури, світла, харчування. Окремі теми у «Програмі педагогіки для спеціальних класів жіночих навчальних закладів» Ушинський подає такі: «Вплив свіжого повітря, купання, гімнастики, раціонального способу життя дітей», «Вплив розумової і фізичної роботи на нервову систему», «Необхідність реального відпочинку в нервовій діяльності», «Сон, його фізіологічне значення, тривалість залежно від віку» [12, с. 26].

Як бачимо, К. Д. Ушинський розглядає важливі природні чинники фізичного виховання – сонце, повітря, воду, що діють спільно з фізичними вправами (гімнастикою, іграми) і посилюють оздоровчий вплив на учнів. Гігієнічні чинники, визначені Ушинським, охоплюють гігієнічне забезпечення раціонального режиму праці, харчування, відпочинку, сну. Даними нормами регламентується режим дня школяра, який диференціюється залежно від стану здоров'я, рівня працездатності, конкретних умов життя та індивідуальних особливостей учнів.

Вивчаючи та аналізуючи праці К. Д. Ушинського, можна окреслити певний перелік тематичних статей щодо окремих засобів фізичного виховання: «М'язи», «Фізична теорія тілесних рухів», «Потреба відпочинку і сну», «Нервова втома і нервове напруження», «Воля як влада душі над тілом», «Виховне значення дитячих ігор», «Праця в її психічному і виховному значенні» та ін.

К. Д. Ушинський визначив систему засобів фізичного виховання, яку складають фізичні вправи (гімнастика, дитячі ігри), природні чинники

(сонце, повітря, вода), гігієнічні фактори (гігієна одягу, харчування, праці, відпочинку, сну). Охарактеризуємо основні засоби фізичного виховання, обґрунтовані у працях видатного педагога. Розкриваючи значення і зміст гімнастики у фізичному вихованні школярів, К. Д. Ушинський надав їй важливого значення для лікування організму. Він пророкує майбутнє гімнастиці – найбільш поширеному засобові фізичного виховання. Гімнастика, на думку Ушинського, як система довільних рухів, спрямованих на доцільну зміну фізичного організму, тільки ще розвивається і важко бачити межі можливості її впливу не тільки на зміцнення тіла й розвиток тих чи інших органів, але й на запобігання хворобам [10, с. 38].

К. Д. Ушинський поділив гімнастику на розумову та фізичну. Гімнастика розуму – це формальний розвиток пам'яті та мислення. Щоб така гімнастика не приносила шкоди, потрібно свідомо засвоювати матеріал. Фізична гімнастика, на його думку, – це вправи для м'язів та зміцнення нервової системи. Видатний педагог подає цікаві думки про важливість дитячих ігор у фізичному та моральному розвитку вихованців:

– уважно стежте за іграми дитини, вона тут виявляє свій духовний світ;

– ігри провіщають майбутнє дитини, для неї гра – дійсність, і дійсність, значно цікавіша, ніж та, що її оточує;

– у грі дитина живе, і сліди цього життя є глибшими, ніж сліди справжнього життя;

– у ранньому віці гра має більше значення в розвитку дитини, ніж навчання;

– дитині, яка звикла командувати або підкорятися у грі, нелегко відучитися від цього і в справжньому житті [10, с. 295-297].

К. Д. Ушинський визначає фізичне, моральне і розумове значення праці: «Тіло, серце і розум людини потребують праці» [11, с. 390]. Він констатує, що фізична праця необхідна для розвитку та підтримання в тілі людини фізичних сил, здоров'я, фізичних здібностей, і цього доводити немає потреби. Педагог вказує на необхідність взаємозв'язку фізичної і розумової діяльності: «Звичайно, найкорисніше було б для здоров'я людини, якби фізична і розумова праця поєднувалися в її діяльності» [11, с. 391]. Він вважає, що будь-яка розумова праця впливає благотворно на кровообіг і травлення. Люди, які звикли до трудового кабінетного життя, почувають збудження апетиту швидше після помірної розумової праці, ніж після прогулянки.

Видатний педагог досліджував проблему харчування школярів як педагогічну. У зміст програми з педагогіки для спеціальних класів жіночих навчальних закладів, зокрема до розділу «Фізичне виховання», включив відомості про харчування, значення різної їжі для організму, кількість їжі, своєчасність харчування; відмінність вікових особливостей виховання, особливостей їжі за кліматом, способом життя й фізичними особливостями організму; наслідки нестачі їжі, її якість, наслідки переїдання; педагогічні правила щодо кількості та якості їжі, часу харчування [12, с. 25].

Костянтин Дмитрович радив виховувати дитину так, щоб її думки та серце були якнайменше зайняті тим, що вона їсть і п'є, на чому сидить або

лежить і загалом усім тим, до чого ми не бажаємо розвинути в неї схильність [12, с. 315].

К. Д. Ушинський розглядає питання гігієни праці, відпочинку та сну учнів. Він стверджує, що починаючи незвичну роботу, швидко можна втомитися й після недовгочасної праці потрібен тривалий відпочинок. Педагог вдало виводить формулу активного відпочинку: «чим більше ми звикаємо до тієї чи іншої праці, тим більше ця пропорція змінюється: періоди праці стають довшими, а періоди відпочинку – коротшими» [9, с. 70].

Педагог обґрунтував фізіологічний закон розвитку дитячого організму: «змінюючи діяльність дитини, ви встигнете примусити її зробити значно більше і без утоми, ніж надаючи її діяльності одного й того ж напряму». Він зазначав: «Примусьте дитину йти – вона стомиться дуже швидко, стрибати – також, стояти – також, сидіти – вона також стомиться, але вона змішує всі ці діяльності різних органів і пустує цілий день, не стомлюючись» [9, с. 70]. Вчений переконує: «засвоївши цей фізіологічний закон, ми легко зрозуміємо, чому так згубно діє на дитину будь-яка надто тривала і постійна діяльність в одному напрямі» [9, с. 70]. Зважаючи на таке переконання видатного педагога, слід на уроках використовувати різні види навчальної діяльності і фізкультхвилинки.

Необхідною умовою раціонального режиму дня школяра є сон. Ушинський зазначає, що тільки виключно під час сну, коли людина перестає керувати своїми відчуттями й своїми рухами, відбувається відновлення роботи нашої свідомості та волі. Він справедливо зазначає, що «недостатній сон ослаблює організм, а надмірний робить людину млявою, мало вразливою, лінивою» [9, с. 73].

Ми переконані, що потрібно використовувати увесь арсенал засобів для здоров'язбереження дитини. Погоджуємося з думкою Ушинського, що «гімнастика, різні тілесні вправи, тілесна втома, що потребує сну та їжі, прогулянка на свіжому повітрі, прохолодна спальня, холодні купання є найкращими засобами для того, щоб завжди тримати організм у нормальному стані» [8, с. 226].

Таким чином, комплексне застосування різноманітних засобів фізичного виховання (гімнастики, спортивних ігор, свіжого повітря, сонця, води, раціонального режиму праці та відпочинку, харчування та ін.) буде сприяти формуванню здоров'язбережувальної компетентності учасників навчально-виховного процесу, залученню їх до занять фізичною культурою і спортом, пропаганді здорового способу життя, досягненню високої працездатності і тривалої творчої активності.

К.Д. Ушинський стверджував, що між мистецтвом медицини й мистецтвом виховання багато аналогій і ми маємо скористатися цими аналогіями, щоб ясніше показати ставлення теорії до практики в справі виховання. Він був прихильником підтримки в школі бадьорого, веселого настрою учнів, створення оптимальних умов для побудови навчально-виховного процесу, що сприяли б успішному навчанню й вихованню.

Український народ глибоко шанує видатного вітчизняного педагога Костянтина Дмитровича Ушинського за його полум'яну любов до своєї

батьківщини, за його вірне і безкорисне служіння своєму народові, за його величезну, самовіддану і плідну працю для розвитку народної освіти і культури; за багатющу науково-педагогічну спадщину, яка і сьогодні послуговує нашій школі і спонукає вчителя творчо працювати, навчати і виховувати всебічно розвинену людину.

Список використаних джерел

1. Дорошенко Е.Ю. Теорія і практика фізичного виховання молоді у вітчизняній педагогіці другої половини XIX – початку XX століття.): дис… канд. пед. наук: 13.00.01 / Дорошенко Едуард Юрійович. – Київ. держ. лінг. ун-т. – К. : [б. в.], 2001. – 184 с.

2. Лозова В.І., Троцко Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / В.І. Лозова, Г.В. Троцко. – Харків : ОВС, 2002. – 400 с.

3. Матвієнко О.В. Виховання молодших школярів : теорія і технологія / О.В. Матвієнко. – К. : Стилос, 2006. – 543 с.

4. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навч. посіб. 4-е вид., доп. / Н.Є. Мойсеюк. – К., 2003. – 615 с.

5. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002

6. Окопний А.М. Фізичне виховання в спадщині українських педагогів (друга пол. XIX – перша пол. XX століття): автореф. дис. … канд. фіз. вих. і спорту: 24.00.02 / Окопний Андрій Михайлович; Львів. держ. ін-т. фіз. к-ри. – Львів, 2001. – 16 с.

7. Сухомлинська О.В. Педагогічна спадщина як предмет вивчення (на прикладі доробку К.Д. Ушинського)/ О.В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2008. – № 4. – С. 37-41.

8. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: в 2-х т. / К.Д. Ушинський. – Т.1. – К. : Рад. школа, 1983. – 488 с.

9. Ушинський К.Д. Твори: в 6 т. / К.Д. Ушинський. – Т.2. – К. : Рад. школа, 1954. – 560 с.

10. Ушинський К.Д. Твори: в 6 т. / К.Д. Ушинський. – Т.4. – К. : Рад. школа, 1952. – 520 с.

11. Ушинський К.Д. Твори: в 6 т. / К.Д. Ушинський. – Т.5. – К. : Рад. школа, 1952. – 432 с.

12. Ушинський К.Д. Твори: в 6 т. / К.Д. Ушинський. – Т.6. – К. : Рад. школа, 1955. – 618 с.

13. Цьось А.В., Чирва Т.К. Актуальні питання фізичного виховання дітей : за працями К.Д. Ушинського / А.В. Цьось, Т.К. Чирва // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 1/2. – С. 198-203.

Кардаш Ольга,
студентка 26 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

К.Д. Ушинський про підготовку вчителя

«Якщо медикам ми довіряємо своє здоров'я, то вихователям (вчителям) ввіряємо моральність і розум наших дітей, ввіряємо їхню душу, а разом з тим і майбутнє нашої вітчизни» – так визначав К.Д. Ушинський роль і значення професії вчителя.

Професія вчителя була найповажнішою і найавторитетнішою у всіх народах та у всі часи. З давніх-давен вчителів поважали, шанували, до них

дослухалися та довіряли їм найголовніше у житті будь-якої людини – дітей. Слово **педагог** походить від грецького **paidahos** (pais – дитина; aho – веду, виховую). Педагогами називали людей, які займалися дітоводінням, вихованням дітей. Тому не випадково, що професія педагога (учителя, вихователя) є найдавнішою на Землі.

Ніхто до Я.А. Коменського не підносив так високо професії вчителя. Цю професію він називає «найпочеснішою під сонцем». Населення, на його думку, повинно з повагою ставитись до вчителів. Але з другого боку, самі вчителі повинні сприяти цьому, і ставить до них надзвичайно високі вимоги. Я.А. Коменський сформулював новий погляд на вчителя: «А найкращі з-поміж людей нехай будуть учителями...» [1].

Погляди Я.А. Коменського розділяв й К.Д. Ушинський. Працю вчителя він порівнював з творчістю художника, який створює духовний образ людини. Головна функція вчителя, на його думку, бути посередником між усім, що було благородного і високого в минулій історії людей і поколінням новим, охоронцем святих заповітів людей, що боролися за істину і за благ. Він повинен стати живою ланкою між минулим і майбутнім. І тому його справа – одна з найважливіших справ історії.

Але такою людина не народжується, людина набуває таких якостей в процесі розвитку, навчання та виховання. Людина народжується з певними здібностями, нахилами та задатками, які необхідно розвивати, а не зачиняти їх у темний ящик світлого розуму. К.Д. Ушинський приділяв велику увагу підготовці вчителя, зокрема, підготовці молодих людей, які збираються оволодіти професією вчителя. К.Д. Ушинський вважав, що найістотнішим недоліком освіти є нестача добрих наставників, спеціально підготовлених до виконання своїх обов'язків. Справжній вчитель повинен впливати своїм викладанням не тільки на збагачення розуму знаннями, але й на розвиток усіх розумових і моральних сил учня. Ось чому для таких викладачів потрібна спеціальна педагогічна підготовка [2].

К.Д. Ушинський займався підготовкою до вчителювання й з тими молодими людьми, у яких не було особливих здібностей. За його словами, знання і уміння викладати і впливати викладанням на розумовий і моральний розвиток дітей можуть бути прищеплені молодим людям, які й не мають спеціальних здібностей. Головне бажання людини та її старанність, адже не обов'язково володіти великою кількістю знань для того, щоб стати вчителем. Знання ці, неглибокі і неширокі, мають відзначатися енциклопедичністю і в той же час закінченістю, певністю і ясністю.

Мета статті – висвітлити вимоги щодо підготовки вчителів.

На основі статті К.Д. Ушинського «Проект учительської семінарії» ми розглянемо, яким повинен бути вчитель, що має вивчати, чим займатися, де жити та що читати. К.Д. Ушинський розмежовує підготовку вчителів для середніх навчальних закладів, парафіяльних та повітових училищ, народних вчителів та вчителів гімназій.

Відводячи учителеві відповідальну роль у суспільстві, К.Д. Ушинський ставив до нього великі вимоги. К.Д. Ушинський розробив методику підготовки вчителя для різних навчальних закладів: *середні навчальні заклади*,

повітові і *парафіяльні училища*, *гімназії*, народні та *елементарні школи* тощо. Дуже багато ідей, порад та прийомів К.Д. Ушинський виклав у своїх статтях. Найяскравіше про підготовку вчителя К.Д. Ушинський написав у статтях «Проект учительської семінарії» та «Три елементи школи».

К.Д. Ушинський багато подорожував, але не по своїй волі. Ці подорожі були своєрідним засланням для педагога, але вони безумовно пішли йому на користь та збагатили вітчизняну педагогіку новими ідеями. Одними із перших, хто запровадив підготовку вчителів, це були Німеччина, Франція й Англія. У цих країнах були засновані вчительські семінарії та нормальні школи, призначені для готування наставників народних училищ. Педагогічний інститут готував переважно викладачів для середніх і вищих навчальних закладів. Існували й підготовчі педагогічні курси, які готували вже власне вчителів, що вже перевірили свої сили й здібності на педагогічній ниві [2].

З кожним роком підготовча система вдосконалювалася, від наставників вимагали, щоб вони не тільки навчанням, але всім своїм характером впливали на всебічний розвиток своїх вихованців. Почали дбати про те, щоб педагогічна підготовка наставників не обмежувалась лише теоретичним і практичним навчанням. Ось чому в Німеччині, після багатьох спроб, переконалися, що вчительські семінарії мають бути переважно закладами закритими, інтернатами, в яких вчителі мають розвиватися всебічно, жити й навчатися в одному місці, не відволікатися на дрібниці. У цих інтернатах молодим людям та їх освіті приділяли велике значення, увага зверталася на духовність, моральність, простоту, вміння подавати матеріал. «У вихованні –, писав К.Д. Ушинський, – все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя. Вчитель має бути високоморальною, освіченою, духовно багатою особистістю. Уже з цієї самої причини слід уважно стежити не тільки за тим, що вивчають майбутні вчителі, але й за тим, що вони читають і з якою літературою знайомляться, як вони живуть та чи притримуються закону Божого. Тільки в закритих закладах утвориться той дух закладу, який стільки ж може бути згубним, скільки й рятівним. Але коли спочатку склад семінарії утвориться з людей гідних, то разом з тим покладена буде і міцна основа характеру закладу, якому мимоволі підкорятимуться і ті учні, які вступатимуть згодом [2].

У своїй статті «Проект учительської семінарії» К.Д. Ушинський приходить до висновку, що ***по-перше***, вчительські семінарії для підготування вчителів народних і елементарних шкіл необхідні; ***по-друге***, що вчительські семінарії повинні бути закритими закладами; ***по-третє***, що учні повинні вступати до них після попередньої підготовки і за строгим добором; ***по-четверте***, що життя в цих семінаріях повинно бути дуже простим, суворим; ***по-п'яте***, навчання – енциклопедичне і переважно пристосоване до призначення вихованців; ***по-шосте***, при семінарії повинна бути широка практична школа; ***по-сьоме***, що семінарії не повинні засновуватись у великих містах, але разом з тим мають знаходитись недалеко від центрів освіти [2].

Для педагогічної підготовки вчителів К.Д. Ушинський вважав найкращим місцем – **сирітський заклад**. І обґрунтував три причини, чому

саме цей заклад обрав. ***Перша причина*** – великий сирітський заклад, багатий коштами, без нових витрат для уряду, являє уже сам по собі широку і різноманітну практичну школу, в якій майбутні педагоги можуть здобути навик не тільки у викладанні, але й у вихованні. Добрим педагогом може стати тільки той, хто сам здобув правильне педагогічне виховання – це ***друга причина***. Оскільки, ми здебільшого навчаємо так, як нас самих учили. І остання ***третя причина*** – це обов'язок перед державою.

Педагогічна семінарія при сирітському закладі відкриє для сиріт найкраще і найкорисніше призначення в житті. Яке краще призначення можна обрати для сироти, зобов'язаного всім своїм вихованням державі? Сирітський заклад, на думку К.Д. Ушинського, має всі можливості для розвитку, навчання, виховання майбутніх вчителів. Початком педагогічної діяльності має стати елементарна школа для вихованців сирітського закладу. Як ми вже зазначали вище, ми навчаємо інших так, як нас самих навчали. При сирітському закладі має бути створена хороша елементарна школа, яка викликала б розвиток здібностей в душі дитини і вводила б її одразу і в життя, і в науку. Діяльність цієї школи безумовно відіб'ється на діяльності майбутніх вчителів, бо вплив поганого чи хорошого навчання в дитинстві незрівнянно більше, ніж будь-яка прочитана теорія.

К.Д. Ушинський покладав великі надії на суспільство у підготовці вчителів, на уряд та державу, де розвивається ця система. Його слова найяскравіше показують ту відповідальність, яке несе суспільство: «*Коли суспільство хоче мати хороших вчителів, то воно не тільки повинно подбати про те, щоб заснувати розсадники учителів, чи, інакше кажучи, вчительські семінарії, але і про те, щоб у ці розсадники вступали переважно люди, які здобули самі, по можливості, найкраще початкове виховання й освіту*». Ось чому, елементарна школа є дуже важливим фундаментом усякого сирітського закладу, який займається підготовкою майбутніх вчителів. У елементарній школі ні в якому разі не повинно відокремлюватися навчання та виховання – ці процеси взаємопов'язані та доповнюють одне одного [2]

Щодо структури елементарної школи, то в хорошій елементарній школі сирітського закладу діти мають бути поділені на невеличкі гуртки, для зближення вихователів і вихованців. Вихователі повинні жити разом з вихованцями, бо тільки в особистому впливі вихователя на вихованця зосереджується джерело сили початкового виховання. Оскільки дитина розвивається розумово й морально тільки під прямим впливом людської особи, бажано, щоб в елементарній школі, вихователі поєднували в собі роль гувернера, наставника та вчителя, хоча б декількох предметів. Елементарна школі дає ті фундаментальні та початкові знання, які даль є шляхом до професії вчителя. Після закінчення елементарної школи, вихованці складають екзамен. Після екзамену вихованців ділять на групи: *одні* з вихованців будуть розміщенні в навчальних закладах за здібностями та нахилами; *другі* підуть у писарські школи або навчатись ремесла; треті перейдуть у вищі училища інституту. Але кожен з них здобуте те загальне елементарне виховання, яке за своїми здібностями може засвоїти.

Досвід інших країн показав, що в учительські семінарії слід приймати вихованців тільки тоді, коли можна з впевненістю передбачити в них хороших вчителів. З цією метою при сирітському закладі створювалася підготовча вчительська школа. У підготовчу школу могли вступати ті молоді люди, які закінчили елементарне навчання і бажають обрати для себе вчительську кар'єру, але вступати не раніше п'ятнадцятирічного віку. Підготовча вчительська школа включала в себе два класи: ***перший*** – туди вступали ті, які призначаються на посаду вчителів парафіяльних і школи грамотності; ***другий*** – тут знаходилися ті, хто подавав надію бути хорошими вчителями повітових училищ або молодших класів гімназій. Курс навчання у підготовчій школі був строго погоджений з потребами тієї діяльності, до якої призначаються її вихованці, так щоб вони не були недоучені або переучені. Ця школа спрямована не тільки для вивчення нового матеріалу, але й для закріплення та повторення тих фундаментальних знань, які вже мали вихованці.

В елементарній школі всі навчальні предмети вихованці сприймали на загальних засадах, вивчали тільки основне з того чи іншого предмету, а в підготовчій школі посилювали ясність, виразність і певність цих знань. Однією із рекомендацій К.Д. Ушинського для підготовчої школи було привчання майбутніх вчителів до *церковного співу, каліграфії, креслення та малювання*; також викладання невеликого *курсу природничих наук*. Все це потрібно для всебічного розвитку майбутнього вчителя. Курс навчання в школі триває не менше *одного року*, але вихованці можуть тут залишатись на три і чотири роки, за цей час навіть най обмеженіші за здібностями вихованці набудуть всіх необхідних знань.

Релігійне та моральне виховання мало бути головним завданням підготовчої вчительської школи. Вихованці, які обирали професію вчителя, мали бути простими, скромними, високоморальними людьми. Ці люди мали задовольнятися своєю скромною долею та професією, займатися господарством, ремеслом та всім, що зближатиме їх з простими людьми. Вже в підготовчій школі вихованці можуть отримати перші практичні навики викладання. Під наглядом викладачів вони можуть допомагати вчителям у класах елементарної і малолітньої школи, допомагати учням готувати домашнє завдання, наглядати за порядком. Щороку в школі відбувається екзамен, до якого представлялися ті вихованці, які вже можуть вступити в учительську семінарію.

Нарешті ми вже з вами добралися до головного пункту нашої статті, а саме, - ***учительська семінарія***. К.Д. Ушинський дуже детально розповів про структуру та педагогічний склад цього закладу. На чолі цього закладу мав бути директор, який заодно і виконував роль керівника всього сирітського закладу, п'ять або шість педагогів, які не тільки орієнтувалися в теоретичній педагогіці, але й були б педагогами-практиками, і звичайно, вихованці цього закладу, які живуть та навчаються мистецтва викладання [2].

Для семінарії було важливо, щоб директор хоча б тричі на тиждень читав лекції по педагогіці і, щодня давав два уроки (по одному з головних предметів). Головним обов'язком вчителів семінарії була підготовка вихованців у розумовій, моральній та практичній діяльності. Колектив та

атмосфера в семінарії сприяли кращому навчанню та виховання. Вихованці вільно могли звертатися за порадою до своїх вчителів, розповідати їм свої таємниці, дізнаватися багато цікавої інформації для себе. Учительська семінарія працювала за християнськими законами, сповідувала слово Боже, а тому й після навчання, вихованці могли приймати священний сан та сполучати обов'язки служителя олтаря та народного вчителя. Кількість вихованців, що живуть у самому закладі, не повинна перевищувати сорока або п'ятдесяти осіб. Життя в семінарії підпорядковане певним правилам, воно організоване так, щоб вихованці звикали до самостійності, ощадливості та помірності. Вони самі відповідали за побут, харчування, одяг і навчальні посібники. В розміщенні вихованців К.Д. Ушинський пропонував дотримуватися німецької келійної системи: по два і не більше трьох в одній кімнаті.

У цьому навчальному закладі велика увага приділялася самоосвіті вихованців. Уроки служили тільки для перевірки засвоєних самостійно знань. Одними з найважливіших предметів для вивчення були *педагогіка* та *психологія*, але вони розподілялися відповідно до призначення кожного з вихованців. Навчальна програма складалася з великої кількості дисциплін для всебічного розвитку, туди входили: *курс природничих наук, практичні курси сільського господарства та гігієни, практична медицина*. Відразу ж постає питання, чому сільському господарству відводили місце серед навчальних дисциплін? Заняття сільським господарством мало потрійну *мету*: ознайомлення майбутнього вчителя з побутом тих дітей, яких йому доведеться навчати, поширення корисних господарських порад між селянами, уміння вести господарство можуть поліпшити матеріальний побут самого вчителя. Популярним було привчання вихованців до різного виду ремесел, таких як: плетіння кошиків, бондарювання, столярна справа, ткання. Така фізична праця розвивала вихованців не тільки у фізичному плані, але й у творчому та розумовому [2].

Але головна діяльність семінаристів полягала в практичних заняттях. спершу ці заняття полягали в допомозі вчителю елементарної чи малолітньої школи. Вихованці разом з вчителями перевіряли уроки, а учням допомагали готувати їх. На період практичних занять семінаристи знаходяться під пильним наглядом вчителів, вони спостерігають за їх роботою, вказують на помилки та хвалять за успіх. Коли наставники переконуються, що семінарист готовий до самостійного викладання, його відправляють в одну з найкращих сільських шкіл. Але це не означало, що семінарія повністю відпустила у самостійне плавання своїх вихованців. К.Д. Ушинський наполягав, щоб семінарія продовжувала здійснювати нагляд за вихованцями, допомагали їм у будь-якому питанні, виплачувала грошову допомогу та забезпечувала навчальними посібниками. Семінарія повинна не тільки вкласти в своїх вихованців благородні педагогічні прагнення, але й зуміти підтримати ці прагнення, якою б важкою не виявилася доля майбутнього вчителя. Час навчання в семінарії К.Д. Ушинський не міг визначити точно, оскільки існувала різниця між вихованцями у швидкості засвоєння матеріалу та надбанні навичок викладання. Але воно ні в якому разі не повинно бути ні

менше двох, ні більше чотирьох років. К.Д. Ушинський прагнув внести у підготовку вчителів свіжий погляд та нові ідею саме тому він започаткував своєрідну традицію для вихованців – практика за кордоном. Таку можливість могли отримати тільки кращі семінаристи, які б проходили конкурсні змагання за поїздку. Зазвичай таких вихованців, за статистикою, виявлялося 5-6 чоловік. Їх відправляли переважно в школи та семінарії в Німеччині. всі ці особи можуть пробути за кордоном три роки, присвятивши перший рік виключно ознайомленню з німецькою мовою, а останні два роки – теоретичній та практичній педагогічній освіті.

Відряджені за кордон молоді люди мали скласти вчительській екзамен та одержати атестації від німецьких педагогів. Відповідно до цих атестацій молоді люди після повернення на батьківщину могли бути розміщені у різні навчальні заклади, обійнявши вакантні місця вчителів. Зв'язок із закордонними семінаріями був дуже корисний для вихованців, набуті там знання та звички були початком самоосвіти та самовдосконалення майбутніх вчителів. Учительські семінарії дуже полегшували роботу іншим педагогічним навчальним закладам, оскільки, займалися виключно підготовкою майбутніх вчителів. Організоване навчання, раціонально використаний час, правильний підхід до молоді, оригінальна навчальна програма – все це привело до величезного успіху та популярності таких навчальних закладів. З учительських семінарій випускалися ті люди, у яких не було жодного сумніву щодо своєї професій, в їхньому серці панувала любов до дітей, прагнення навчати та відкривати для них світ.

К.Д. Ушинський майже все своє життя присвятив вивченню професії вчителя, зробив величезний внесок у педагогічну освіту. Завдяки його працям ми знайомимося із різними методами навчання та виховання. Педагогічна спадщина К.Д. Ушинського має величезне значення для сучасної освіти, педагоги, які знайомі з нею, завжди можуть черпати для себе нові ідеї, надихатися на нові звершення та творчо підходити до процесу навчання.

Список використаних джерел

1. Коменський Я.А. Закони добре організованої школи, XXI,2. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.info-library.com.ua/books-text-491.html
2. Ушинський К.Д. Твори в шести томах/ К.Д. Ушинський. – К.: Державне учбово-педагогічне вид-во «Радянська школа», 1954. – 447 с. – (Проект учительської семінарії; Т.1.).
3. Історія педагогіки/ за ред. проф. М.В.Левківського, докт.пед.наук О.А.Дубасенюк. – Житомир: Житомирський держ. пед. університет, 1999. – 336 с.

Прухницька Юлія, Корнійчук Лілія,
студентки 31 фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

К.Д. Ушинський про народного вчителя і його підготовку

«Якщо медикам ми довіряємо своє здоров'я, то вихователям ввіряємо моральність і розум наших дітей, ввіряємо їхню душу, а разом з тим і майбутнє нашої вітчизни». Так визначав К.Д. Ушинський роль і значення

професії вчителя. Працю вчителя він порівнював з творчістю художника, який створює духовний образ людини.

Головна функція вчителя, за його висловом, – бути посередником між усім, що було благородного і високого в минулій історії людей і поколінням новим, охоронцем святих заповітів людей, що боролися за істину і за благо. Він повинен стати живою ланкою між минулим і майбутнім. І тому його справа – одна з найважливіших справ історії.

Надаючи вчителеві відповідальну роль у суспільстві, К.Д. Ушинський ставив до нього великі вимоги. Відповідно до ідеї народності виховання першою і основною умовою плідної діяльності педагога К.Д. Ушинський вважав його близькість прагненням та інтересам народу.

Проблема підготовки сучасного вчителя – одна з найважливіших соціально-педагогічних проблем. Розробляючи педагогіку як науку, К.Д. Ушинський особливу увагу приділив проблемі вчителя і системі його підготовки. Погляди з цього питання викладені їм в цілому ряді робіт.

На самому початку своєї педагогічної діяльності К.Д. Ушинський у низці статей показує, що «Самий істотний недолік у справі російської народної освіти є недолік хороших наставників, спеціально підготовлених до виконання своїх обов'язків »

Поняття «народний вчитель» в професійному сенсі було відсутнє, оскільки не існувало і народної школи як типу масового навчального закладу. В 60-і рр. вчителями нечисленних нерідних шкіл працювали дяки, паламарі, відставні солдати, тобто люди, не мають достатнього загального і тим більше педагогічної освіти.

У статті «Про користь педагогічної літератури» (1857) К.Д. Ушинський робить спробу підняти авторитет учителя, показати його величезну суспільну роль. У ній був представлений яскравий образ народного вчителя і сформульовані основні вимоги до нього. Насамперед К.Д. Ушинський затвердив думку про те, що вчитель - найважливіший елемент в педагогічному процесі: «... вплив особистості вихователя на молоду душу складає ту виховну силу, яку не можна замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань і заохочень».

У цій же статті К.Д. Ушинський дає яскраву характеристику суспільного значення народного вчителя: «Вихователь, що стоїть в рівень із сучасним ходом виховання, почуває себе ... посередником між усім, що було шляхетного й високого у минулій історії людей, і новим поколінням, зберігачем святих заповітів людей, які боролися за істину і за благо. Він відчуває себе живою ланкою між минулим і майбутнім, могутнім лицарство істини і добра, і усвідомлює, що його справа, скромне за обличчям, – одне з найбільших справ історії, що на цій справі ґрунтуються царства і їм живуть цілі поповнення».

Високе громадське значення вчителя визначає, на думку Ушинського, серйозні вимоги до нього. Однією із якостей, якою повинен володіти вчитель, є переконання; учитель зобов'язаний виховати у своїх вихованців певні погляди, а це можливо лише в тому випадку, якщо він має свій світогляд. «Найголовніша дорога людського виховання є переконання, а на переконання можна тільки діяти переконанням». Переконання вчителя не

можна замінити ні інструкціями, ні контролем, ніякими програмно-методичними вказівками. Учитель, позбавлений твердих переконань, перетворюється на сліпого виконавця чужих інструкцій.

У багатьох своїх роботах К.Д. Ушинський висловлює тверде переконання в тому, що одним з найважливіших якостей вчителя є знання, і не лише викладається предмета, а й спеціально педагогічні. Природні виховні таланти, які самі прокладають собі дорогу, зустрічаються рідко, «знання і вміння викладати і діяти викладанням на розумовий та моральний розвиток дітей можуть бути повідомлені молодим людям, і що не володіє особливими здібностями». Ушинський розробив питання про різні форми і зміст спеціальної підготовки вчителя. Вчитель повинен володіти різноманітними, ясними, точними і певними знаннями з таких наук, які він буде викладати. Для народного вчителя, писав К.Д. Ушинський, необхідно всебічне широку освіту.

Підкреслюючи важливість педагогічної спрямованості викладання наук в учительській семінарії, Ушинський разом з тим надавав великого значення спеціальної педагогічної та методичної підготовки вчителя. Вчитель повинен отримати такі спеціальні педагогічні знання, які б допомогли йому ясно і чітке визначити мету виховання і ясно керувати процесом виховання на всіх його етапах. Спеціальні педагогічні знання потрібні вчителю також для розвитку розумових здібностей дітей та залучення їх до активної уваги.

Однак одних теоретичних знань учителю недостатньо, необхідно ще опанувати практичним мистецтвом викладання, одержати навики в педагогічній роботі. Ці навики будуються на наукових засадах, але все ж це є щось особливе, що набувається в практичній роботі.

Крім того, Ушинський вважав, що майбутньому народному вчителеві слід повідомити цілий ряд педагогічних навичок, необхідних у роботі. Так, вчитель повинен навчитися красиво і правильно писати, малювати, креслити, читати ясно і виразно і, якщо можливо, навіть співати [1, с. 351].

Перед педагогічними факультетами К.Д. Ушинський ставив три завдання: 1) розробка наук, всебічно вивчають людину «зі спеціальним додатком до мистецтва виховання»; 2) підготовка широко освічених педагогів; 3) поширення серед вчителів та громадськості педагогічних знань і переконань. Поряд з виконанням цих завдань педагогічні факультети повинні забезпечувати висококваліфікованими кадрами учительські інститути і семінарії.

Розробляючи проблему підготовки вчителя, К.Д. Ушинський розглядає роль жінки у вихованні та навчанні дітей. Він виступив на захист жінок-вчительок, які, на його думку, можуть бути «не тільки відмінними вчительками в молодших класах, але й зразковими викладачка в класах вищих, і до того ж – викладачка таких предметів, які, наприклад, хімія, фізика, вища геометрія і т. д.».

Ушинський підкреслює, що вчитель не повинен обмежуватися отриманими знаннями. Дуже важливим є розвинути в вчителя здатність і готовність до постійного розширення свого наукового і педагогічного кругозору. Вчитель учить успішно до тих пір, поки вчиться сам.

При всій розмаїтості і багатоплановості погляди К.Д. Ушинського на вчителя і його підготовку пройняті великою любов'ю до народного вчителя і його благородній праці. Ушинський високо підняв суспільне значення вчителя, розробив систему його наукової і педагогічної підготовки. Значну частину своїх робіт він присвятив саме народному вчителеві. Його розуміння проблеми народного вчителя було прогресивним свого часу і тепер залишається співзвучним нашій епосі. Ідеї К.Д. Ушинського зберігають свою творчу силу, кличуть до нового наукового пошуку, вони дієві в руках нинішніх педагогів. У всій системі педагогічної підготовки, вчителів плідно використовується прогресивне спадщина великого російського педагога [2, с. 211].

Список використаних джерел

1. Ушинський К.Д. Твори: В 6 т. / Радянська школа. – К., 1952. – Т. 4. – Людина як предмет виховання. – 518 с.

2.Ушинський К.Д. Твори: В 6 т./ Радянська школа. – К., 1952. – Т. 2. – Методичні посібники та матеріали до «Рідного слова». – 560 с.

Матюх Альона, Кутлиєва Яна,
студентки 32 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Система підготовки вчителя у педагогічній спадщині К.Д. Ушинського

Проблема підготовки сучасного вчителя – одна з найважливіших соціально-педагогічних проблем. К.Д. Ушинський особливу увагу приділив проблемі вчителя і системі його підготовки. Погляди з цього питання викладені ним у цілому ряді робіт.

Вимоги до вчителя і його всебічної підготовки сформульовані К.Д. Ушинським чітко та однозначно. Вміння не тільки вчити, а й виховувати любов до своєї професії й прихильне ставлення до дітей, відповідальне ставлення до обов’язків педагога, освіченість, ґрунтовне знання педагогіки і психології, статечність, володіння педагогічною майстерністю й педагогічним тактом – ось провідні риси справжнього вчителя.

Костянтин Дмитрович прагнув привернути увагу громадської думки до того, яке велике суспільне значення має праця шкільного педагога і яка увага і турбота повинні бути виявлені з боку громадськості до народного вчителя. У статті «Про користь педагогічної літератури» він пише: «Вихователь, що стоїть на рівні з сучасним ходом виховання, почуває себе членом великого організму, який бореться з неуцтвом та недоліками людства, посередником між усім, що було благородного й високого в минулій історії людей, і поколінням новим, охоронцем святих заповітів людей, які боролися за істину і за благо. Він почуває себе живою ланкою між минулим і прийдешнім, усвідомлює, що його справа, скромна зовні, – одна з найвизначніших справ історії, що на цій справі ґрунтуються царства і нею живуть цілі покоління» [2].

«Якщо медикам ми довіряємо своє здоров’я, то вихователям довіряємо моральність і розум наших дітей, довіряємо їхню душу, а разом з тим і

майбутнє нашої Вітчизни». Так визначав К.Д. Ушинський роль і значення професії вчителя. Його працю він порівнював з творчістю художника, який створює духовний образ людини.

Головна функція вчителя, за його висловом, – бути посередником між усім, що було благородного і високого в минулій історії людей і новим поколінням, бути охоронцем святих заповітів людей, що боролися за істину і за благо. Вчитель повинен стати живою ланкою між минулим і майбутнім.

На самому початку своєї педагогічної діяльності К.Д. Ушинський у ряді статей показує, що «самий істотний недолік у справі освіти є недолік хороших наставників, спеціально підготовлених до виконання своїх обов'язків ».

Поняття «народний вчитель» в професійному сенсі було відсутнє, оскільки не існувало і народної школи як типу масового навчального закладу. В 60-і рр.. вчителями нечисленних нерідних шкіл працювали дяки, паламарі, відставні солдати, тобто люди, які не мають достатньої загальної і тим більше педагогічної освіти.

У статті «Про користь педагогічної літератури» (1857) К.Д. Ушинський робить спробу підняти авторитет учителя, показати його величезну суспільну роль. У ній був представлений яскравий образ народного вчителя і сформульовані основні вимоги до нього. Перш за все К.Д. Ушинський затвердив думку про те, що вчитель – найважливіший елемент у педагогічному процесі: «... вплив особистості вихователя на молоду душу складає ту виховну силу, яку не можна замінити ні підручниками, ні системою покарань і заохочень» [3].

Природні виховні таланти, які самі прокладають собі дорогу, зустрічаються рідко, «знання і вміння викладати, розумовий та моральний розвиток дітей можуть бути повідомлені молодим людям, які не володіють особливими здібностями». Ушинський розробив питання про різні форми і зміст спеціальної підготовки вчителя. Учитель повинен володіти різноманітними, ясними, точними і певними знаннями з таких наук, які він буде викладати. Для народного вчителя, писав К.Д. Ушинський, необхідна широка освіта.

Костянтин Дмитрович наголошував, що учитель повинен бути психологом, знати психологію дитини, вивчати і добре знати свого вихованця, щохвилини перебувати у сфері психологічних явищ. Необхідною умовою успіху вчителя є його обізнаність з науковими основами педагогіки і побудова своєї діяльності на передових досягненнях педагогічної теорії.

Він стверджував, що вчитель не виконає свого обов’язку, якщо буде лише викладачем предмету і не буде вихователем. Знання, вважав він, далеко не складають головного достоїнства викладача навчального закладу. Крім того, Ушинський вважав, що майбутньому вчителеві слід повідомити цілий ряд педагогічних навичок, необхідних у роботі. Так, вчитель повинен навчитися красиво і правильно писати, малювати, креслити, читати ясно і виразно і, якщо можливо, навіть співати [1].

Якщо народний учитель хоче мати моральний вплив на дітей і їх батьків, його життя не повинно суперечити шкільним настановам. Він повинен мати

звичку до простого, скромного, діяльного і чесного життя; знати життя і побут тих дітей, яких буде вчити.

Розробляючи проблему підготовки вчителя, К.Д. Ушинський розглядає роль жінки у вихованні та навчанні дітей. Він виступив на захист жінки-вчительки, які, на його думку, можуть бути «не тільки відмінними вчительками в молодших класах, але і зразковими викладачка в вищих класах».

Ушинський підкреслює, що вчитель не повинен обмежуватися отриманими знаннями. Дуже важливо розвити у вчителі здатність і готовність до постійного розширення свого наукового і педагогічного кругозору. Учитель вчить успішно до тих пір, поки вчиться сам. Звичайно, справжній учитель – це той, хто постійно сам вчиться, займається самоосвітою, знайомиться з найновішою педагогічною літературою, підвищує й удосконалює свою кваліфікацію [2].

Для підготовки народних вчителів він пропонував створювати учительські семінарії («Про проект учительської семінарії»), а для підготовки учителів середніх шкіл – педагогічні факультети при університетах. В університетську учительську семінарію слід приймати вихованців тільки тоді, коли можна з упевненістю передбачити в них хороших вчителів.

Після завершення навчання в семінарії Ушинський запроваджує річне стажування, яке випускники проходили під керівництвом наставників семінарії, брали у них консультації, звертались за порадами, за необхідною літературою, методичними посібниками. Окремим стажистам семінарія надавала грошову підтримку. Лише після цього випускники отримували кваліфікацію вчителя народної школи.

Значення К.Д. Ушинського в розвитку педагогічної думки колосальне. Він став основоположником, творцем глибокої, стрункої педагогічної системи. При всій розмаїтості і багатоплановості погляди К.Д. Ушинського на вчителя і його підготовку пройняті великою любов'ю до вчителя та його благородній праці. Ушинський високо підняв суспільне значення вчителя, розробив систему його наукової та педагогічної підготовки. Значну частину своїх робіт він присвятив саме народному вчителеві. Його розуміння проблеми народного вчителя було прогресивним у свій час і тепер залишається співзвучним нашій епосі. Ідеї К.Д. Ушинського зберігають свою творчу силу, кличуть до нового наукового пошуку, вони дієві в руках нинішніх педагогів.

І сьогодні не втратили свого значення міркування мудрого педагога про науку і мистецтво виховання, про відповідальність професії вчителя, її непересічну роль у забезпеченні соціального прогресу. Ще й дотепер не вся програма підготовки вчителя, задумана К.Д. Ушинським, повністю реалізована.

Список використаних джерел

1. Педагогічна майстерність / За ред. І.А. Зазюна. – К., 1997.

2. Кузьмінський А. Народна педагогіка. Світовий досвід / А. Кузьмінський. – К.: Знання-Прес, 2003. – 134 с.

3. Ушинський К.Д. Рідне слово // Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад.школа, 1983. – Т.1. – С.121-133.

Мартинюк Юлія,
студентка 32 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Проблема професійної підготовки вчителя в педагогічній спадщині К.Д. Ушинського

Вимоги до вчителя і його всебічної підготовки сформульовані К.Д. Ушинським чітко та однозначно. Вміння не тільки вчити, а й виховувати любов до своєї професії й прихильне ставлення до дітей, відповідальне ставлення до обов'язків педагога, освіченість, ґрунтовне знання педагогіки і психології, статечність, володіння педагогічною майстерністю й педагогічним тактом – ось провідні риси справжнього вчителя.

У статті «Три елементи школи» (1857 р) К.Д. Ушинський виділив такі найвпливовіші виховні сили: адміністрацію закладу, вихователів та вчителів. Він переконливо доводить, що коли «вихователь як за освітою, так і за характером своїм відповідає високому покликанню педагога, то заклад у його руках швидко може досягти довершеності» [1].

Видатний учитель українських учителів висловлює своє переконання також у «тому по без особистого впливу вихователя на вихованця справжнє виховання, що проникає в характер, неможливе. Тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характер може формувати характер».

Звичайно, справжній учитель, на думку К.Д. Ушинського, – це той, хто постійно сам вчиться, займається самоосвітою, знайомиться з найновішою педагогічною літературою, підвищує й удосконалює свою кваліфікацію [2, с. 69-167].

Значення К.Д. Ушинського в розвитку педагогічної думки колосальне. Він став основоположником, творцем глибокої, стрункої педагогічної системи, забезпечивши таким чином високий науковий злет і світову славу української педагогіки в усіх її основних напрямках – у галузі новітньої дидактики й теорії виховання, школознавства й підручникознавства, педагогічної антропології, українознавства, підготовки учительських кадрів.

Знаючи, що навіть досить здібний педагог може перетворитися на ремісника, якщо його діяльність ігнорує запаси виховання, Костянтин Дмитрович підкреслював необхідність для мистецтва виховання володіння прикладними знаннями про умови ефективності виховного процесу, про способи педагогічної діяльності, про засоби педагогічного впливу. Взагалі, проблемі підготовки вчителя-професіонала він приділив велику увагу у своїй науково-практичній діяльності [3, с. 64-67].

Думки педагога-демократа про підготовку вчителів викладені в таких роботах: «Проект учительської семінарії», «Три елементи школи», «Педагогічна подорож по Швейцарії», «Думка колезького радника К.Д. Ушинського про проект реорганізації Гатчинського інституту» та інші. Пропонована система підготовки вчителя базувалася на усвідомленні високої ролі вчителя в житті суспільства, на великій вазі особистісного фактора у педагогічній діяльності. Йому належить думка: виховна сила виливається лише з живого джерела людської особистості. Особистий приклад учителя, за

його словами, це промінь сонця для молодої душі. Він прагнув привернути увагу громадської думки до того, яке велике суспільне значення має праця шкільного педагога і яка увага і турбота повинні бути виявлені з боку громадськості до народного вчителя.

У статті «Про користь педагогічної літератури» він пише: «Вихователь, що стоїть на рівні з сучасним ходом виховання, почуває себе живим, дільним членом великого організму, який бореться з неуцтвом та недоліками людства, посередником між усім, що було благородного й високого в минулій історії людей, і поколінням новим, охоронцем святих заповітів людей, які боролися за істину і за благо. Він почуває себе живою ланкою між минулим і прийдешнім, могутнім ратоборцем істини й добра, і усвідомлює, що його справа, скромна зовні, - одна з найвизначніших справ історії, що на цій справі ґрунтуються царства і нею живуть цілі покоління» [4].

Костянтин Дмитрович стверджував, що вчитель не виконає свого обов'язку, якщо буде лише викладачем предмету і не буде вихователем. Знання, вважав він, далеко не складають головного достоїнства викладача навчального закладу. Головне, щоб гімназичний викладач умів виховувати учнів своїм предметом.

К.Д. Ушинський розробив зміст спеціальної підготовки вчителя, визначив коло наук для вивчення майбутніми народними вчителями в учительських семінаріях. Він наголошував на всебічній підготовці вчителя, щоб він мав пізнання не лише в законі Божому, граматиці, арифметиці, географії та історії, але й у природничих науках, медицині, сільському господарстві; окрім того, вчитель має вміти добре писати, малювати, креслити, читати ясно і виразно і, якщо можливо, навіть співати. Центральне місце серед цих наук він відводить рідній мові, бо цей предмет входить в усі інші предмети і вбирає в себе їхні результати [5].

Отже, у «Проекті учительської семінарії» К.Д. Ушинський висловив цінні думки не лише щодо питань підготовки вчителів початкової школи, але й для середніх навчальних закладів та викладачів педагогіки. Він висунув ідеї, які набагато випередили час. Вважав за необхідне відкрити при університетах педагогічні факультети, визначив для них наукові дисципліни. Педагогічні факультети, що пропонувалися ним, мусили бути центрами розвитку і поширення педагогічної науки. І сьогодні не втратили свого значення міркування мудрого педагога про науку і мистецтво виховання, про відповідальність професії вчителя, її непересічну роль у забезпеченні соціального прогресу. Ще й дотепер не вся програма підготовки вчителя, задумана К.Д. Ушинським, повністю реалізована.

К.Д. Ушинський, як і інші видатні діячі вітчизняної культури, високо цінував роль учителя. К.Д. Ушинський порівнював вихователя, який не знає мети своєї діяльності, з архітектором, котрий не знає, що він хоче будувати. К.Ушинський вважав, що підготовка кадрів для школи є вирішальним фактором у поліпшенні справи навчання і виховання, він вимагав від педагога любові до своєї справи і дітей, творчих пошуків нових методів і прийомів у навчанні та вихованні, головною заслугою викладача він вважав уміння виховувати своїм предметом. Він радив учителям урізноманітнювати

діяльність своїх вихованців на уроці, щоб вони менше стомлювалися. Якщо дитина відчуває труднощі в навчанні, то слід шукати причину в недостатній кількості та якості опрацьованого матеріалу. Перевірку засвоєння дитиною вивченого матеріалу він вважав як головне завдання дидактики. Немало мудрих порад і рекомендацій дав К. Ушинський у своїх працях щодо педагогічного такту. Без педагогічного такту вчитель ніколи не буде добрим вихователем-практиком. Він учив не докоряти учням за почуття, що відбилися на обличчі [6, с. 79-92].

К.Д. Ушинський дав глибоку і об'єктивну оцінку жіночій праці на освітянській ниві, вважаючи, що жінки здатні до цієї справи так само, як і чоловіки. Дуже важливою умовою піднесення всієї навчально-виховної роботи школи видатний педагог вважав вдалий добір директорів та завідувачів навчальних закладів – головних вихователів, у чиїх руках зосереджена вся влада – і виховна, і навчальна, і адміністративна. Директор повинен бути справжнім педагогом. К.Д. Ушинський сам був зразком головного вихователя. Поруч із ним у Смольному інституті працювали такі видатні діячі народної освіти, як В. Водовозов, Д. Семенов, Л. Модзалевський, М. Семевський, А. Павловський та інші. Когорта видатних педагогів під керівництвом К. Ушинського докорінно змінила обличчя колись занедбаного навчального закладу [7].

Сучасному вихователю мають бути властиві й творчий пошук, індивідуальний стиль роботи, почуття власної гідності і такту, педагогічний оптимізм – віра в обдарованість кожного учня, віра в себе, у свої сили та можливості. З точки зору К.Д. Ушинського педагогіка як мистецтво своєю основною метою має творче, найбільш уміле застосування в практиці теоретичних положень педагогіки.

Костянтин Дмитрович підкреслював, яке колосальне значення має особистий безпосередній вплив вихователя на дитину. «Тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер» [8, с. 155-167].

«У вихованні, – писав К.Д. Ушинський, – все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя… Ніякі статути і програми, ніякий штучний організм закладу, як би хитро він не був придуманим, не може замінити особистості в справі виховання» [9].

Вплив дорослих, зокрема вихователя, на становлення особистості дитини має визначальний характер, причому чим менша дитина, тим більший на неї вплив вихователів. К.Д. Ушинський у більшості своїх творів неухильно проводив ідею про вирішальну роль особистості вихователя в педагогічному процесі, думку, яка стала хрестоматійною істиною. Захищаючи ідею вирішального впливу особистості вихователя на вихованця, педагог боровся проти теорії вільного виховання, за якою спілкування вихователя і вихованців зводилось до стихійних, випадкових контактів. Виховання він розглядав як цілеспрямовану, свідому діяльність, що вимагає спеціальної підготовки і наявності у вихователя певних особистих і професійних якостей [10, с. 165 – 187].

Вихователь-майстер, на думку К.Д. Ушинського, повинен мати такі риси характеру як: зосередженість уваги, точність, терплячість, наполегливість, любов до порядку, любов до дітей. Особливо цінував він в учителеві щирість, моральну силу, авторитет. Кожного вчителя він бажав бачити рішучим, радикальним, сміливим, з позитивною програмою дій. К.Д. Ушинський сам як педагог був радикальним і безкомпромісним, коли справа стосувалась косності, вульгарності та невігластва, але ставав дуже делікатною людиною, коли спілкувався з дітьми, учителями, які були прибічниками передових поглядів на просвіту та науку.

Кожний вихователь, на його думку, – психолог. Він повинен вивчати свого вихованця, його здібності, нахили, достоїнства і вади, спостерігати розвиток розуму, керувати ним, повинен давати напрям волі, вправляти розсудок, боротися з лінощами, з впертістю, формувати смак, прищеплювати любов до істини.

Таким чином, видатний педагог у підготовленості вихователя першочергового значення надавав покликанню, інтересу до педагогічної професії. Ні в якому разі не слід приймати до учительських семінарій випадкових людей. Тільки молодь з вираженими педагогічними нахилами має становити основний контингент таких навчальних закладів. Підготовка вчителя, на думку К.Д. Ушинського, повинна проводитися ще задовго до його вступу до спеціального навчального закладу. Навчально-виховна робота в початковій школі значною мірою формує специфічні риси характеру, притаманні майбутньому вчителеві.

Одним із негативних почуттів є ненависть до вчителя, образа на нього. А не люблять діти тих вихователів, від яких вони не почують схвалення або визнання того, що добре зроблено, а також учителів безтактовних, які уражають почуття власної гідності вихованця. Взаємини вихователя з вихованцями впливають на розвиток особистості, тому дитину слід включати не в будь-які взаємини, а тільки в такі, що сприяють формуванню саме бажаних якостей.

Отже, вихователь має бути освіченим, знати свою справу. К.Д. Ушинський бажав бачити вчителів добре підготовленими до педагогічної діяльності. Він гостро критикував обивательські погляди, ніби робота вчителя в початковій школі не становить особливих труднощів і тому не вимагає серйозної підготовки. Навпаки, писав видатний педагог, діяльність учителя початкової школи настільки складна, що без засвоєння психології та педагогіки, без практичної підготовки вона не може бути успішною. Учитель повинен не тільки знати чому вчити, але й знати як учити; і не тільки знати це теоретично, а й володіти практично педагогічними вміннями.

Таким чином, Костянтин Дмитрович також обґрунтував положення про необхідність спеціальної підготовки майбутніх наставників окремо до навчальної та виховної роботи в школі, так як крім знань загальноосвітнього і методичного характеру, вчитель повинен ще досконало володіти визначеною системою ефективних засобів педагогічного впливу на вихованців, тобто він має бути ще й хорошим вихователем.

Список використаних джерел

1. Ушинський. К. Избранные педагогические сочинения / К. Ушинский. – М.: Педагогика, 1988. – Т. 1. – 290 с.
2. Ушинський, К.Д. Про народність у громадському вихованні [Текст] / К.Д. Ушинський // Історія педагогіки України / О. С. Мельничук. – Кіровоград, 1998. – С. 121–153.
3. Шевчук О. Дидактичні принципи К. Ушинського / О. Шевчук // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія пед. науки / Чернігів. 2008. – Вип. 56. – С. 64 – 67.
4. Ушинський К. Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології / К. Ушинський. – Ленінград: Видавництво Академії педагогічних наук, 1948.
5. Оконь В. Введение в общую дидактику / В. Оконь. – М.: Высш. шк., 1990. – 260 с.
6. Ушинський К. Про виховання / За ред. Курак О. Історія педагогіки. – 2003. – С. 79 – 92.
7. Історія педагогіки / За ред. М. Гриценка. – К.: Вища шк., 1973.
8. Ушинский К. Педагогические сочинения: В 6 т. – Т. 1: О народности в общественном воспитании. / Педагогика. – М., – 1988. – 416 с.
9. Ушинський К. Про користь педагогічної літератури. / К. Ушинський. – М.: Педагогіка, 1996.
10. Ушинський К. Вибрані твори: У 2-х т. / К. Ушинский. – К.: Вища школа, 1983. – 620 с.

Назарчук Валентина,
студентка 41 групи природничого факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Ідеї розвивального навчання у творчій спадщині К.Д. Ушинського

Чільне місце у педагогічній спадщині К.Д. Ушинського належить проблемі розвитку мислення учнів у процесі навчання. Головна мета навчання, на думку педагога, не стільки кількісне засвоєння фактів, розширення знань та досвіду, скільки їх систематизація, виявлення в них основного – того, що їх об'єднує і дозволяє застосовувати у подальшій діяльності.

Рушієм розумового процесу К.Д. Ушинський вважав прагнення особистості до усвідомлення діяльності, допитливість, а засобом – здібність людини «...з відмінності та подібності вражень створювати усвідомлені почуття» [1, с. 307].

Розвивальне навчання (за К.Д. Ушинським) – це навчання, що передбачає, з одного боку, діяльність учителя, спрямовану на реалізацію мети, принципів, змісту, методів навчання, з іншого боку, діяльність учня, виражена в становленні його особистісної та пізнавальних сфер (інтересів, прагнень, відносин, бажань, умінь).

Сутність технології розвивального навчання полягає в тому, що учень самостійно обирає рівень опрацювання навчального матеріалу. Завдання вчителя – визначити «зону найближчого розвитку» дитини і допомогти їй перейти на більш високий рівень розумових операцій, тобто забезпечити цей розвиток.

На думку К.Д. Ушинського, праця вчителя та учнів повинна бути організована з таким розрахунком, щоб діти по можливості працювали самостійно, а вчитель керував цією працею.

У працях К.Д. Ушинського міститься ідея не просто навчання, а навчання, заснованого на принципі народності. Особливостями вітчизняної системи розвивального навчання, заснованої на принципі народності, є вивчення мови, православ'я, історії народу, його традицій, культури, психології, географії.

Розкриваючи шляхи, що ведуть до успіху у здійсненні народного виховання, К.Д. Ушинський великого значення надавав діяльності жінки-матері. Адже характер дитини формується в перші роки її життя, перебуваючи під виключним впливом своєї матері.

Виходячи з того, що найкращим виявом народності шкільної освіти є викладання рідною мовою. Він писав, що «рідна мова не тільки навчає багато чого, але й навчає напрочуд легко… Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не самі тільки слова, їх сполучення та видозміни, але безліч понять, поглядів на речі, велику кількість думок, почуттів, художніх образів, логіку й філософію мови, – і засвоює легко й швидко, за два-три роки, стільки, що й половини того не може засвоїти за двадцять років старанного методичного навчання» [2, с. 271].

К.Д. Ушинський підкреслював, що при одночасному діянні всіх органів чуття в акті засвоєння можна перемогти найлінивішу пам’ять. Таке засвоєння буде відбуватися поволі. Однак функції різних органів чуття дитини без спрямовуючої ролі вчителя нездатні привести її до бажаних наслідків. Тому особі вчителя К.Д. Ушинський у своїй педагогічній системі відводить центральне місце.

Багато уваги приділив К.Д. Ушинський майстерності розповіді, тому що вважав, що вміння розповідати зустрічається не часто, навіть обдарованій людині треба багато працювати, щоб виробити в собі майстерність педагогічної розповіді. Вона повинна бути не тільки цікавою, а й мати в собі педагогічні якості, тобто легко сприйматися дітьми, так, щоб дослухавши розповідь до кінця, учень пам’ятав її середину й початок; щоб подробиці не заступали головного, а головне, позбавлене подробиць, не здавалося сухим [2, с. 442].

Завдання забезпечення в учнів глибоких і міцних знань, що весь час мають зростати, в К.Д. Ушинського гармонійно поєднуються з завданнями розвивального навчання, які повинна реалізувати загальноосвітня школа. Він зазначав, що ніколи не слід запізнюватись з цим «якщо шкідливо вчити дитину, не розвиваючи, то так само ж шкідливо спершу сильно розвивати її, а потім засадити її за найнудніші речі, якими звичайно бувають перші початки наук» адже навчання і розвиток діалектично взаємопов’язані [2, с. 194].

К.Д. Ушинський науково обґрунтував зміст принципу наочності. Вчений зазначав, що наочність збуджує думку дитини, розвиває пам’ять, активну увагу, уяву, вчить спостерігати, викладає інтерес до навчання. У наочному навчанні бере участь зорова пам'ять, розвинена у дітей більше, ніж будь-який інший вид пам’яті. «Вчить дитину яких-небудь п’яти невідомих їй слів, –

вказував К.Д. Ушинський, – і вона буде довго і даремно мучитись над ними; але зв’яжіть з малюнками двадцять тих слів – і дитина засвоїть їх на льоту» [2, с. 185].

Виняткового значення надавав К.Д. Ушинським порівнянню. Він вважав порівняння є «основою всякого розуміння і всякого мислення», засобом зв'язку нових і старих знань, матеріалу підручника з власним досвідом учня. Порівняння, на його думку, є необхідним прийомом у навчанні дітей бачити різні відношення між предметами і явищами.

Для дітей молодшого віку К.Д. Ушинський відводить чільне місце грі, адже вона виховує активність, ініціативу, винахідливість, кмітливість, спритність рухів, розвиває фізично та розумово, формує характер.

Головною метою розвивального навчання є формування активного, самостійного творчого мислення учня і на цій основі поступового переходу до самостійного навчання.

Велику увагу приділяв Ушинський розвитку пам'яті у дітей у процесі навчання, радив всіляко розвивати два види пам'яті – пасивну (мимовільну) і активну (довільну), а для цього слід частіше повторювати навчальний матеріал, уникати механічного «заучування напам'ять», тобто зубріння. Головну увагу необхідно приділяти розвитку активного виду пам'яті, що має велике значення в розумовому розвитку і практичному житті. Навчальний матеріал для запам'ятовування слід підбирати відповідно до віку учнів, використовуючи при цьому всі попередні їхні знання, набуті ще в дошкільному віці. Перевантажувати учнів заняттями не можна, особливо у початкових класах: перевтома учнів у процесі навчання – шкідлива; але навчання не може бути й розвагою. Для засвоювання знань велике значення має наочність.

К.Д. Ушинський підкреслював, що діти «*мислять формами, фарбами, звуками, відчуттями, отже, корисно вдаватися до всіх наочних засобів навчання з тим, щоб органи чуттів дітей брали безпосередню участь у сприйманні навчального матеріалу*».

К.Д. Ушинський писав: «Ви навчаєте дитину яким-небудь п'яти невідомим їй словам і бачите, що вона мучиться над ними довго і даремно, але зв'яжіть з малюнками двадцять таких слів і – дитина засвоїть їх швидко». Надаючи великого значення розповідям педагога по малюнках, він водночас застерігав, що їх треба проводити так, щоб дрібниці в цих малюнках не затемнювали головного, щоб розповіді і малюнки були цікавими для учнів, легко запам'ятовувались. Предметом таких розповідей може бути все, що доступне розумінню учнів. Уміле використання наочності на уроці допомагає учням краще пізнати навколишній світ-природу і життя людей. Проте К.Д. Ушинський виступав проти надмірного захоплення наочністю в навчанні, не переоцінював її значення, радив розумно і в міру користуватись нею.

Мудрі поради вченого, конкретні і ясні рекомендації щодо форм і методів навчання у школі є дієвими і в сучасних навчальних закладах.

Список використаних джерел

1.Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології // Вибр. пед. твори: У 2 т. – К.: Радянська школа, 1983. – Т. 1. – С. 192-471.

2.Ушинський К.Д. Твори в 6-ти томах / К.Д. Ушинський. – К.: Радянська школа, 1954. – Т.1. – С.271.

Захарчук Валерія,
студентка 31 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Використання ідей К.Д. Ушинського щодо вивчення іноземних мов сучасними педагогами

Педагогіка вважає знання іноземної мови невід'ємною складовою частиною всебічного розвитку людини. Методисти багато працюють над розробкою методики викладання іноземної мови. Тому цінним для нас є критичне використання думок педагога-демократа К.Д. Ушинського в цій галузі.

Ушинський хотів, щоб наш народ використовував все найкраще, найпрогресивніше з світової науки. Важливим знаряддям опанування світовою наукою він вважав знання іноземної мови, зокрема англійської, німецької або французької. Вивчення цих мов, на його думку, повинно посісти важливе місце в усіх навчальних закладах, які мають претензію на яку-небудь повноту освіти. Так, К.Д. Ушинський виділив *чотири мети* вивчення іноземних мов:

- ознайомитися з літературою того народу, мову якого вивчають;
- дати засіб логічного розвитку розуму, бо засвоєння організму кожної мови дає щодо цього засоби найкращої розумової дисципліни;
- іноземні мови вивчаються як засіб усних або письмових стосунків з людьми тієї нації, мову якої ми вивчаємо;
- для того, щоб розмовляти або листуватися з нашими земляками, які володіють практично тими ж іноземними мовами [4, с. 91].

Цікаві думки К.Д. Ушинського про вибір методів навчання іноземній мові. В тому випадку, коли вивчення іноземної мови має на меті знайомство з літературою, він пропонує звернути основну увагу на читання творів письменників. Для практичного, вільного володіння мовою, на його думку, необхідно прививати навички усного мовлення, звертаючи увагу «на правильність вимови, на граматичну правильність, влучність та загальновживаність фрази». До одного з найважливіших засобів досягнення високих результатів при вивченні мови К.Д. Ушинський відносить щільність, щоденність занять, підкреслюючи значення постійної практики і наголошуючи на «безупинних вправ і повторенні, які попереджають забування». Вправи К.Д. Ушинський розглядав як метод розвитку розумових здібностей учня.

Ушинський розробив також систему заняття, до якої належать наочність; порівняння (закон асоціацій за схожістю та протилежністю); послідовність та доступність; система в навчанні; свідомість та активність. Всі ці вимоги

обумовлюють одна одну та рекомендуються при навчанні сучасними методиками іноземних мов [2, с. 79].

Погляди К.Д. Ушинського на вивчення іноземних мов були тісно пов'язані з його вченням про значення рідної мови у формуванні дитини і базувалися на цьому вченні [4, с. 91]. «Вивчення іноземних мов не повинно ніколи починатися надто рано і аж ніяк не раніше того, коли буде помітно, що рідна мова пустила глибоке коріння в духовну природу дитини... чим ретельніше вивчають з дітьми іноземну мову, тим ретельніше мають вивчати з ними водночас рідну...» – радив К.Д. Ушинський [5]. Вивчення іноземної мови не повинне зашкодити рідній мові і у зв'язку з цим Ушинський пропонує починати вивчення іноземної мови не раніше 12-річного віку. К.Д. Ушинський заперечував граматико-перекладний метод і казав, що «починати навчати мови з відсторонених граматичних правил є шляхом неприроднім». Хоча, між іншим, правильному викладанню граматики він надавав великого значення. Але в той час, коли натуральний метод, котрий називали німим методом, за підтримки офіційної педагогіки витісняв із вжитку рідну мову, К.Д. Ушинський не лише виступав на захист рідної мови, але разом з тим обґрунтував необхідність побудови вивчення іноземної мови на основі рідної, відвівши належне місце перекладному методу. Одночасно він наголошує на поєднанні перекладного методу з іншими методами, поклавши в основу викладання перш за все принцип свідомості.

К.Д. Ушинський є прихильником так званого змішаного методу вивчення іноземних мов, основні положення якого можна сформулювати наступним чином:

1) головною метою вивчення іноземної мови є розуміння іншомовної книги;

2) навчання ґрунтується на порівнянні іноземної мови з рідною;

3) на відміну від прихильників прямого методу представники змішаного методу вважали, що під час навчання іноземній мові необхідно йти від знань до вмінь та навичок;

4) граматику слід вивчати рідною мовою, вона є не метою, а засобом навчання; представники цього методу вважали, що краще вивчати історію та географію іноземної мови, аніж відсторонені граматичні явища;

5) слова необхідно вивчати як у контексті, так і поза ним. У контексті – для створення прямих асоціацій і поза контекстом – для більш міцного запам'ятовування.

Крім того, К.Д. Ушинський надавав важливого значення фонетичним вправам для засвоєння навичок мови, а також міцному запам'ятовуванню лексичних матеріалів. «Заучуючи урок, – пише Ушинський, – учень іноді так само беззвучно вимовляє його більш чи менш зрозуміло, і від ступеня цієї чіткості залежить вміння його відповідати потім вголос. Якщо учень лише помітить думку, але не привчить свої голосові органи до потоку звуків, які виражають цю думку, то буде під час відповіді плутатись. А оскільки робота голосових органів дуже важлива, то таке навчання вголос вкрай необхідне, але, звичайно, навчання взагалі не повинно цим обмежуватись» [1, с. 3].

Важливим засобом розвитку почуття точного й доцільного слововживання Ушинський вважав різноманітні лексичні вправи, використання наочних засобів. Ці положення, наповнені новим конкретним змістом, широко використовуються в практиці сучасної школи. Відповідно до вимог нових програм, вчителі приділяють все більшу увагу збагаченню та розвитку словникового запасу учнів, оволодінню нормами літературної мови. Правильний розвиток і вдосконалення мови учнів, виховання в них глибокої поваги до усного й письмового слова, високої культури мовлення має велике значення в наш час в зв'язку з завданнями підготовки всебічно розвиненого молодого покоління [3, с. 53].

Список використаних джерел

1. Мірошник І.В. Основні ідеї К.Д. Ушинського щодо навчання молодших школярів іноземної мови / І.В. Мірошниу. – К., 2013. – С.4.

2. Педагогические идеи К.Д. Ушинського и современность: Сборник научных трудов № 137. – Ярославль, 1975. – 141 с.

3. Педагогическое наследие К.Д. Ушинского в современной практике воспитания и обучения: Сборник статей / Под ред. В.Б. Петровича. – К.: Высшая школа, 1980. – 98 с.

4. Педагог-демократ. К.Д. Ушинський. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1959. – 135 с.

5. Внесок К.Д. Ушинського у розвиток педагогіки. – [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://bibliofond.ru/view.aspx?id=464987

Козорез Олеся,
студентка 23 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

К.Д. Ушинський і пріоритети сучасної дидактики

Костянтин Дмитрович Ушинський є видатним педагогом-методистом. Його дидактика глибинна, розмаїта й оригінальна. Свої дидактичні погляди він виклав у працях «Педагогічна подорож до Швейцарії», «Керівництво до викладання рідного слова». Вагоме місце в дидактичній системі К.Д. Ушинського займає висвітлення проблем оптимізації пізнавальної активності школярів, розвитку мислення і мовлення учня, належної організації самостійної та творчої роботи учнів.

Метою статті є дослідження дидактичної та методологічної системи початкового навчання К. Д. Ушинського.

К.Д. Ушинському належить розробка передових наукових основ початкового навчання. Педагог поділяв дидактику на загальну і спеціальну. Загальна дидактика включає загальні правила, план навчання, а спеціальна повинна подавати правила викладання окремих наук. Костянтин Ушинський вважав, що для забезпечення оптимізації навчального процесу треба добре знати основні закономірності і принципи дидактики, індивідуальні та психологічні особливості розвитку дітей, які він виводив із закономірностей процесу пізнання, добре розуміючи відмінності між процесом наукового пізнання і учіння [1, с. 122].

На думку К.Д. Ушинського навчально-виховний процес повинен виконувати освітню, виховну, розвиваючу функції, які повинні реалізуватися через зміст та методи навчання. Він спробував встановити критерії відбору змісту навчального матеріалу для школи: відповідність змісту рівню розвитку науки; врахування вікових особливостей і можливостей дітей при побудові навчального курсу; важливість і значення для життя людини кожного знання, що дається в школі; народність, тобто вивчення здобутків народної культури в усіх навчальних дисциплінах [3].

Костянтин Ушинський запропонував кілька цінних порад щодо організації навчально-виховного процесу в школі. Він вважав, що для розвитку розумових здібностей дитини потрібно враховувати її вікові та індивідуальні особливості, посильність змісту навчального матеріалу для учнів, міцність засвоєння знань, послідовність і систематичність вивчення, розвиток свідомості й активності учнів.

Багато уваги у своїй педагогічній системі К.Д. Ушинський приділяв уроку. Заняття з постійним складом учнів, сталим розкладом, з поєднанням фронтальних та індивідуальних форм при умові ведучої ролі вчителя є необхідною умовою успішної організації навчальних занять. Важливо, щоб кожен урок мав цільову установку, був завершеним і повинен носити виховуючий характер. Враховуючи швидку стомлюваність дітей, педагог запропонував застосовувати зміну занять і різноманітність методів. А також, надаючи великого значення розвитку у дітей вміння самостійно працювати, він рекомендував допомагати їм у навчанні, розвивати мислення, виховувати працездатність та застосовувати самостійні роботи з різних предметів. На заняттях діти ознайомлюються з новим матеріалом, виконують усні та письмові вправи, шляхом повторення засвоюють пройдений матеріал.

На думку К.Д. Ушинського у процесі навчання необхідно розвивати пасивну (мимовільну) і активну (довільну) пам’ять, використовуючи повторення навчального матеріалу. Проте потрібно уникати механічного заучування тобто зазубрювання, адже це може призвести до перевантаження та перевтоми учнів.

У засвоєнні знань, за К.Д. Ушинським, велике значення має наочність. Діти мислять формами, фарбами, звуками, відчуттями, тому в процесі навчання корисно використовувати всі наочні засоби з тим, щоб органи чуттів брали безпосередню участь у сприйманні навчального матеріалу. Прикладом умілого використання наочності в навчанні можуть бути його книжки для дітей «Рідне слово» і «Дитячий світ» [2]. Важливе місце в дидактичній системі К.Д. Ушинського займає початкова народна школа, адже, на його думку, право на виховання має кожна людина, а навчання в початковій народній школі повинно бути загальним. Костянтин Ушинський був прихильником такої школи, яка б забезпечувала учнів різнобічними гуманітарними і реальними знаннями.

Педагог підкреслював, що однаково важливим є як розвиток розумових сил і здібностей учнів, так і оволодіння ними необхідними в житті знаннями. Він стверджував, що у зв’язку з індустріальним розвитком суспільства виникає необхідність ознайомлення дітей з науками про природу і людину, оскільки

вони розвивають уміння спостерігати життя, сприяють логічному мисленню і мають велике практичне значення [4].

К.Д. Ушинський запропонував навчальний курс народної школи, використовуючи два цикли – елементарне і початкове навчання. Доцільність цієї системи полягає в тому, що селянські діти, вступаючи в народну школу без попередньої підготовки, є не готові до систематичного навчання. К.Д. Ушинський був прихильником єдиної системи загальної освіти, народна школа виступала першою ланкою в усій системі освіти.

Отже, Костянтин Ушинський зробив великий внесок у розвиток педагогічної системи початкового навчання. Він намагався враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей. Педагог був прихильником формальної та матеріальної освіти, тобто важливими були розвиток пам'яті, уваги, мислення, мови та вивчення матеріалу навчальної дисципліни. Для того, щоб прищепити учням інтерес до навчання потрібно допомагати їм з незрозумілими завданнями, розвивати мислення, а заняття не повинні бути одноманітними.

Список використаних джерел

1. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навчально-методичний посібник. – Вид.2-ге, доп., – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2004. – 199 с.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //www.diplom.kiev.ua
3. Кравець В.П. Історія української школи і педагогіки: Курс лекцій. – Тернопіль, 1994.

Демченко Ілона,
студентка 32 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Педагогічні ідеї К.Д. Ушинського щодо формування вмінь учителя початкової школи

Дидактика К.Д. Ушинського глибинна, розмаїта й оригінальна. Він вимагав будувати навчання на основі врахування національних, вікових, статевих і психологічних особливостей дітей, наголошував на значенні повторення в процесі навчання, обґрунтував дидактичні принципи свідомості, наочності, систематичності, міцності засвоєння знань.

Вагоме місце в дидактичній системі К.Д. Ушинського займає висвітлення проблеми оптимізації пізнавальної активності школярів, емоційності навчання, розвитку мислення і мовлення учнів, забезпечення наступності в навчанні, належної організації самостійної роботи й творчості школярів, шкільного краєзнавства.

Духовно-моральне виховання, на думку Ушинського, має розвивати в дитини гуманність, почуття національної і власної гідності у поєднанні зі скромністю, чесністю і правдивістю, патріотизмом, працьовитістю, дисциплінованість. Завдання і зміст духовно-морального виховання він визначив з огляду вселюдських, народних і національних,культурних цінностей, виходячи з вимог народних чеснот і норм християнської моралі, дбаючи, щоб воно розвивало в дитині твердий характер і волю, стійкість, почуття громадянського обов'язку.

К.Ушинський був видатним дидактом і педагогом-методистом. Свої дидактичні погляди він виклав, головним чином, у працях «Керівництво до викладання рідного слова», «Педагогічна подорож: по Швейцарії». К.Д. Ушинський не лише розробив кардинальні проблеми дидактики, але й реалізував основні ідеї в своїх підручниках «Рідне слово» та «Дитячий світ».

Дидактику він поділяв на загальну і спеціальну. Загальна дидактика включає загальні правила, план навчання, а спеціальна повинна подавати правила викладання окремих наук.

К.Д.Ушинський вважав, що для забезпечення оптимізації навчального процесу треба добре знати основні закономірності і принципи дидактики, індивідуальні та психологічні особливості розвитку дітей, які він виводив із закономірностей процесу пізнання, добре розуміючи відмінності між процесом наукового пізнання і учіння. К.Д. Ушинський вважав, що навчально-виховний процес повинен виконувати такі основні функції: освітню, виховну, розвивальну, які мають реалізуватися через зміст та методи навчання [1, с. 156].

Він зробив спробу встановити критерії відбору змісту навчального матеріалу для школи:

• відповідність змісту рівню розвитку науки;

• важливість і значення для життя людини кожного знання, що дається в школі;

• врахування вікових особливостей і можливостей дітей при побудові навчального курсу;

• народність, тобто вивчення здобутків народної культури в усіх навчальних дисциплінах.

У навчанні треба передбачати зміст і характер навчального матеріалу, посильність його для учнів, міцність засвоєння знань, зв'язок з життям, наочність, емоційність, виховуюче навчання тощо [2; 3, с. 32-38].

У дидактичній системі К.Д. Ушинського особливе місце займають проблеми початкової народної школи. Право на виховання педагог розглядав як природне право кожної людини. Визнаючи головним засобом виховання навчання, він зробив висновок, що навчання, і особливо навчання в початковій народній школі, повинно бути загальним. В запровадженні загального обов'язкового початкового навчання К.Д. Ушинський бачив могутній фактор прогресу народу і країни.

У дискусії про характер загальноосвітньої школи, що проходила в 60-х роках, К.Д. Ушинський був одним з прихильників такої школи, яка забезпечувала б учнів різнобічними гуманітарними і реальними знаннями. Педагог підкреслював, що однаково важливим є як розвиток розумових сил і здібностей учнів, так і оволодіння ними необхідними в житті знаннями. Він стверджував, що у зв'язку з індустріальним розвитком суспільства виникає необхідність ознайомлення дітей з науками про природу і людину, оскільки вони розвивають вміння спостерігати життя, сприяють логічному мисленню і мають велике практичне значення [4].

Піклуючись про освіту народу, К.Д. Ушинський запропонував навчальний план народної школи в складі двох циклів – елементарного (пропедевтичного) і власне початкового (систематичного) навчання.

Педагогічна доцільність такої системи навчання полягає в тому, що селянські діти, вступаючи в народну школу без попередньої підготовки, не були готові до систематичного навчання. К.Д. Ушинський був прихильником єдиної системи загальної освіти, народна школа виступала першою ланкою в усій системі освіти.

В Україні глибоко шанують пам'ять основоположника вітчизняної психолого-педагогічної думки, учителя учителів Костянтина Дмитровича Ушинського. Педагогічний геній Ушинського відіграв велику роль у розвитку освіти, школи і педагогічної думки українського народу. Ушинського ми називаємо Учителем серця. Він розвиває педагогічну науку і разом з тим філософію серця, суто українську філософську систему душевно-сердечних і душевно розумових почувань [5].

Погляди Ушинського на рівноправність навчального та виховного процесу не втрачають своєї актуальності й сьогодні. Суто навчання за його переконання розвиває і витончує мислення, але неспроможне навчить співвідносити особисті інтереси з інтересами рідного народу, не привчає працювати на суспільне благо. К.Д. Ушинський виступив як проникливий педагог і психолог, наблизивши своє вчення до практики підготовки матерів та виховання малих дітей у сім'ї. Він сприймав педагогіку, так само як Й. Гербарт, і як мистецтво, і як науку. Одним з найголовніших завдань використання положень педагогічних теорій вбачав у підготовці вчителів. У середині XIX ст. педагогу була надана практична можливість займатись проблемою жіночої освіти, підготовкою майбутніх матерів [6, с. 15-17].

У середині XIX ст. К.Д. Ушинський одним з перших в історії педагогічної думки написав підручники і розробив методики для початкового навчання дитини в умовах сім`ї.

На розвиток педагогічної думки мало великий вплив формулювання мети виховання К.Д. Ушинським: «Слово виховання застосовується не тільки до людини, а також до тварин і рослин, і так само й до історичних суспільств, племен і народів, тобто до організмів усякого роду, і виховувати в найширшому розумінні слова, означає сприяти розвиткові якого-небудь організму за допомогою властивої йому поживи, матеріальної чи духовної .

Одним із перших посібників для жіночої освіти, підготовки матері була праця К.Д. Ушинського «Людина як предмет виховання». Педагог поставив за мету систему викладу душевних (тобто психічних) явищ розвитку дитини раннього віку. Для досягнення цієї мети він намагається простежити розуміння явищ свідомості, почуття та волі у загальнолюдській, народній свідомості та порівняти їх розуміння в тих або інших психолого-педагогічних теоріях, на які була так багата тогочасна педагогічна наука. Велику увагу в педагогічній системі К. Ушинського приділено вивченню проявів переходу відчуттів у почуттєві стани, розрізненню видів душевно-сердечних та душевно-розумових почувань дитини раннього віку [5].

Вивчаючи досвід західноєвропейських шкіл для малолітніх дітей, К.Д. Ушинський відстоює тверде переконання в доцільності організації початкового виховання і навчання дітей до восьми років у сім'ї або в умовах, наближених до сімейного виховання. Для дітей, позбавлених щастя домашнього виховання, навчальний заклад, на його думку, може бути лише тоді гарним, коли він буде більше схожим на сім'ю, ніж на школу [6].

Розвиток педагогіки й методики відбувався під впливом спадщини Ушинського. Він утвердив в теорії і практиці значення жіночої освіти як фундаменту вітчизняної освіти. Головним здобутком у справі підготовки матері до педагогічної діяльності було утвердження найпередовішого звукового, аналітико-синтетичного методу навчання грамоти, методу пояснювального читання в дидактиці початкової школи [7].

Ознайомившись з досвідом організації навчальних закладів для малолітніх дітей в країнах Західної Європи, де Ушинський вивчав педагогічний досвід, а також на рідних теренах, він виніс тверде переконання, що «школа, яка приймає своїх підопічних до семи років, лише даремно шкодить здоров'ю дітей та їхньому природному розвитку, підриваючи, таким чином, основи своїх власних навчальних успіхів». На підтвердження цього він вказує на те, що православна церква допускає до сповіді тільки дітей-семиліток, вважаючи, що цей вік – початок отроцтва та розвитку самосвідомості. Педагогічні переконання основоположника вітчизняної педагогічної думки не враховані в Україні при створенні на початку XXI ст. Концепції 12-річної середньої загальноосвітньої школи, де передбачається приймати до школи дітей шестиліток [8, с. 32-36].

Педагогічною антропологією К.Д. Ушинський на рівні фізіологічних і психологічних пізнань того часу намагався відкрити батькам і педагогам велике значення всебічного вивчення дитини, щоб творча робота свідомості відбувалась широко, різноманітне і скрізь успішно, щоб жодний поштовх дисонансу не заважав цій роботі.

Розвиток педагогіки й методики відбувався під впливом спадщини Ушинського. Він утвердив в теорії і практиці значення жіночої освіти як фундаменту вітчизняної освіти. Головним здобутком у справі підготовки матері до педагогічної діяльності було утвердження найпередовішого звукового, аналітико-синтетичного методу навчання грамоти, методу пояснювального читання в дидактиці початкової школи [9, с. 64-67].

Аналіз основних ідей Ушинського переконує в тому, що вони є з видатним явищем в історії освіти і головним стимулом суспільного розвитку. Демократична система виховання на переконання К. Ушинського має ґрунтуватися на таких ідеях:

- поступально-висхідному характері розгортання педагогічного процесу;
- єдності навчання і виховання;
- визнання розумово-розвивальної і морально-виховної сили учителя;
- системності у розташуванні навчальних предметів з урахуванням внутрішніх і між предметних зв'язків;
- взаємозв'язку між попередніми і наступними етапами навчання шляхом свідомої наступності;

• формування почуттів обов'язку і відповідальності;

• ролі мовлення у психічному розвитку дитини;

• виховання з урахуванням впливу соціального і природного середовища;

• підготовки в процесі трудового навчання майбутніх робітників і керівників промисловості, ініціативних господарників;

• формування ідеалу особистої праці в житті.

Великий педагог сформулював низку закономірностей – стійких педагогічних явищ з урахуванням педагогічних умов становлення особистості, пізнавальної діяльності дитини та змісту виховання і навчання:

• розвиток інтересу й активності в навчальній діяльності;

• використання дорогоцінного часу життя дитини для її розвитку (перехід від процесу навчання до ремесел);

• визначення співвідношення природодоцільності і культуровідповідності між спадковим і набутим людиною в процесі виховання і спілкування з середовищем;

• формування розумного простору для самостійного життя серця і волі дитини;

• розвиток активної уваги як необхідної умови формування ділового практичного характеру дитини;

• ролі довільного запам'ятовування у формуванні довготривалої пам'яті;

• збудження думки за допомогою формулювання слова (зв'язного мовлення) в поясненні образів природи [10, с. 177-181].

Список використаних джерел

1. Константинов Н. История педагогики: Учебник для студентов пед. институтов / Н. Константинов. – М.: Просвещение, 1982. – 447 с.

2. Акимов М., Козлова В. Индивидуальность учащегося и индивидуальный подход / М. Акимов. – М., 1992. – 180 с.

3. Замашкіна О. К. Ушинський про взаємозв'язок навчання і розвитку молодших школярів / О. Замашкіна. – К.: Початкова школа, № 4, 2004. – С. 32 – 38.

4. Вітвицька С. Основи педагогіки вищої школи / С. Вітвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 320 с.

5. Оконь В. Введение в общую дидактику / В. Оконь. – М.: Высш. Шк., 1990. – 260 с.

6. Катуржевськая О. Теорія розвиваючого навчання у вітчизняній дидактиці другої половини XIX початку XX століття / О. Катуржевская // Науково-методична вузівська збірка Освіта в Росії: історія, досвід, проблеми. – Армавір, 1999.

7. Кравець В. Історія української школи і педагогіки / В. Кравець. – Тернопіль, 1994.

8. Тютюнник В. Актуальність педагогічних ідей К. Ушинського та В. Сухомлинського / В. Тютюнник // Нива знань. – 2007. № 2. – С. 32 – 36.

9. Шевчук О. Дидактичні принципи К. Ушинського / О. Шевчук // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Сер. Пед. Науки / Чернігів. 2008. – Вип. 56. – С. 64 – 67.

10. Ягупов В. Педагогіка, навчальний посібник / В. Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 340 с.

Мойсієнко Наталія, Гергель Юлія,
студентки 33 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Сучасні проблеми виховання у спадщині К.Д. Ушинського

Виняткову увагу в своїх працях К.Д. Ушинський приділяв питанням виховання. Він ніколи не відокремлював навчання від виховання. Навпроти, говорив про їхню єдність, підкреслюючи, що виховні задачі є більш важливими, «ніж розвиток розуму взагалі, наповнення голови знаннями».

К.Д. Ушинський вважав, що вся діяльність школи повинна бути підлегла виховним задачам. «До чого ж і виховання, якщо воно не буде діяти на моральний і розумовий розвиток людини? – писав він. – Для чого учити історію, словесність, усю безліч наук, якщо це навчання не змусить нас полюбити ідею й істину?». «Тільки людина, у якої розум гарний і серце гарне, цілком гарна і надійна людина».

К.Д. Ушинський прагнув укріпити в школі принципи гуманного виховання. Він писав: «*Виховання повинне освітити свідомість людини, щоб перед очима людини лежала чітка дорога добра*». Ушинський неодноразово вказував на необхідність такої постановки навчання і виховання, щоб із самого початку розвити в дітях почуття безкорисливості, скромності і гуманне відношення до особистості людини, без розходження раси і національності. Однією з головних задач гуманного виховання, на думку Ушинського, є розвиток у людині високих моральних якостей – чесності, справедливості, правдивості, щирості [1, с. 46].

Глибоко вірячи в можливості дитини і поважаючи її особистість, К.Д. Ушинський відкидав гербартівську теорію виховання, засновану на придушенні, на ламанні волі дітей. «Щоб виробилася воля, – писав він, – потрібно дати їй права і керувати цими правами так, щоб почуття перемоги перешкод не було подавлено почуттям невдач. У самому прагненні людини до досконалості лежить уже підґрунтя того, що успіх підбадьорить її... Воля міцніє від діяльності. «Ламати волю» тому тільки, що вона воля дитяти, а не наставника, є найбільше божевілля».

Головним вважав моральне виховання: «Ми сміливо висловлюємо переконання, що вплив моральний складає головне завдання виховання, більш важливе, ніж розвиток розуму і наповнення голови знаннями». У своїх працях Ушинський багато уваги присвятив обґрунтуванню засобів та методів морального виховання дітей.

Засоби морального впливу охоплюють сім'ю, школу і середовище, в якому перебуває дитина після класних занять. Основи морального виховання закладаються у сім'ї, де велике значення має устрій сімейного життя, стосунки між батьками тощо. Продовжується моральне виховання у школі, де все, на думку Ушинського, повинно бути моральним, а саме:

– зміст навчального матеріалу, що передбачає підбір відповідних творів для читання, речень для розбору, використання прислів'їв, приказок, казок тощо;

– особистий приклад учителя як у школі, так і в житті;

– розумно влаштована навчальна діяльність дітей: «У школі повинна панувати серйозність, яка допускає жарт, але не перетворює в жарт всієї справи, ласкавість без притворства, порядок без педантизму, а головне – постійна розумова діяльність» [3, с. 289].

Першоджерелом формування моральної сторони дитини, рівно як і всіх інших її сторін, у житті і у вихованні виступають засоби природи. За твердженням Ушинського, ці засоби є найдоступніші для дитячого сприймання. Головне завдання педагога – навчити дітей помічати і спостерігати красу природи. Для цього він радив проводити екскурсії в природу, уроки на лоні природи, де діти пізнають красу і велич рідної землі.

Велике значення на формування моральності дитини справляє гра: «Гра є вільна діяльність дитини. У ній формуються всі сторони душі людської, її розум, її серце, її воля...» У грі діти випробовують свої сили і вчаться самостійності. Через колективну гру здійснюється пізнання і входження у систему суспільних відносин [3, с. 103].

Основним фактором і засобом виховання Ушинський називає працю. На його думку, вона є джерелом не лише фізичного, розумового і морального удосконалення, але й існування людини взагалі.

Перед вихованням ставить завдання формувати у дітей серйозне ставлення до праці, прищеплювати вихованцям не лише повагу і любов до неї, але і звичку працювати: «Виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинно виховувати її не для щастя, а готувати до життя».

У вихованні відводить важливу роль не лише фізичній, але й розумовій праці. Вказує, що розумова праця – один із найважчих видів людської праці: «*Мріяти легко, приємно, але думати важко*». Вона є основний вид діяльності дитини у школі, тому школа покликана привчити дитину до розумової праці і сформувати серйозне ставлення до неї.

Ушинський пропонує такі методи морального виховання дітей:

– особистий приклад вихователів;

– наслідування, яке повинно випливати із почуттів, прагнень і дій, що доступні дитині. Тоді воно стане внутрішнім і відрізнятиметься від зовнішнього мавпування;

– вправи для вироблення моральних звичок: «Гарна звичка – це моральний капітал, процентами з якого людина користується все життя»;

– переконання. Виступав проти моралізаторства: «Привчаючи слухати слова моральності, ви готуєте лицемірів, які використовують їх як ширми для своїх власних вад. Все у школі і у викладанні повинно бути моральним, так щоб саме говорило за себе і не мало потреби в сентенціях»;

– покарання і заохочення. Рекомендує обережно ставитись і по можливості уникати їх: «Заохочення і покарання не нешкідливі гігієнічні засоби, які попереджують хворобу або виліковують її, а ліки, які витісняють хвороби з організму іншою хворобою» [4, с. 157].

Методи покарання повинні застосовуватись у відповідності до педагогічного такту і бути такими, щоб не ображати гідність дитини. Найбільш прийнятними серед них Ушинський називав попередження, зауваження, низька оцінка поведінки. Серед заохочень виступав проти

матеріальних винагород, пропонував використовувати моральні заохочення у вигляді схвалення, визнання успіху чи ін. «Діти ненавидять учителів, від яких ніколи не дочекаєшся схвалення або визнання того, що добре зроблено. Це вбиває прагнення до вдосконалення».

Основними засобами естетичного виховання Ушинський вважав природу, працю, зміст шкільної освіти, мистецтво. У навчальні плани народних шкіл пропонував включити предмети естетичного циклу: малювання, музику, співи. Особливо цінував участь дітей у хоровому співі: «Якщо заспіває школа – заспіває країна». Ушинський вважав, що для естетичного розвитку дитини важливо прилучати її до народної поезії, народних традицій, проводити у школі свята зими, весни, літа, осені. Все це приносить дітям радість і розвиває естетичні смаки. У зв'язку з цим ставив питання про необхідність художньої освіти вчителів і вихователів.

Стосовно фізичного виховання Ушинський стверджував, що оскільки у дітей існує природна потреба до рухів, її потрібно задовольняти. Звертав увагу на необхідність для дітей частої зміни діяльності. Дитина втомлюється не діяльністю, а її одноманітністю і однобічністю. Пропонував застосовувати під час навчання фізкультпаузи. Гімнастика, різні фізичні вправи, прогулянки на свіжому повітрі не тільки сприяли б збереженню здоров'я дітей, але й свіжості та жвавості їхнього навчання.

Як педагог і психолог Ушинський великого значення надавав розвитку активності дітей у процесі навчання та виховання, вказував на методи і способи психічного їх розвитку: правильний режим життя, виховання волі та інтересів, набування трудових навичок, умінь і звичок, подолання труднощів тощо Високо оцінюючи значення трудового народу в історії суспільства, він вважав, що й виховання підростаючого покоління повинно відбуватися в його Інтересах з обов'язковим врахуванням специфічних особливостей кожного народу. Тільки з сукупності практики і теорії виховання в різних народів може створитись загальнолюдська педагогічна система виховання, яй наука і мистецтво.

Ушинський зазначав, що всяка практична діяльність, спрямована на задоволення духовних потреб людини, є великим мистецтвом, а педагогіка як наука є вищим, мистецтвом, оскільки вона задовольняє найбільшу з потреб людини і людства в цілому – їх прагнення до вдосконалення.

Велика заслуга Ушинського полягає в тому, що він розглядав педагогіку як науку і мистецтво у зв'язку з досягненнями вітчизняної матеріалістичної філософії та інших наук про природу людини, про фізичне, розумове і моральне її вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. Т.1. / К.Д. Ушинський ; за ред. О. І. Піскунова. – К.: Радянська школа, 1983. – 489 с.

2. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори / К.Д. Ушинський. – К, 1949. – 419с.

3. Сухомлинский В.А. Методика воспитания коллектива. – М., 1981.

4. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори / К.Д. Ушинський. – К1. – 1983. – 489 с.

Заруба Олена, Коржевська Наталія,
студентки 32 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Використання ідей К.Д. Ушинського в сучасній освіті

Видатний український педагог К.Д. Ушинський відстоював природне право кожного народу мати свою національну школу, національну систему виховання. Він критикував русифікацію українських дітей, вважав, що необхідно навчати їх українською мовою.

«Вивчення іноземних мов не повинно ніколи починатися надто рано і аж ніяк не раніше того, коли буде помітно, що рідна мова пустила глибоке коріння в духовну природу дитини ... тим ретельніше вивчають з дітьми іноземну мову, тим ретельніше мають вивчати з ними водночас рідну...» [1].

Метою статті є дослідження внеску К.Д. Ушинського у розвиток педагогіки і прагнення показати, яким повинен бути вчитель і вихователь, як виховувати дітей і школярів.

Костянтин Дмитрович Ушинський народився у селі Богданка, у сім'ї дрібного дворянина, і своє дитинство і отроцтво провів у маєтку батька близько міста Новгорода-Сіверського. Садиба Ушинських була розташована за містом, на високому березі Десни, звідки відкривався величний краєвид на тиху ріку з її луками й запашними вербами.

«Боже мій! Скільки перемріялось, – згадує Ушинський, – на цьому прекрасному березі Десни, на цих кручах, навислих над рікою. Як оживлялось і наповнювалося враженнями життя моє, коли наближалася весна! Я стежив за кожним її кроком, за кожною найменшою зміною в боротьбі зими і літа». Ці враження залишать слід на всій його діяльності [2].

На формування особистості майбутнього вченого великий вплив мала словесність, до якої його долучав тодішній директор І.Ф. Тимковський (майбутній професор і ректор Харківського університету).

У 1840 р. він вступає до Московського університету на юридичний факультет. У 1844 р., 21-річним юнаком, Ушинський блискуче закінчує університет і отримує запрошення посісти місце професора у Демидівському ліцеї м. Ярославля. Проте перед тим, як приступити до виконання своїх професорських обов'язків, К.Д. Ушинський ще два роки провів в московському університеті, готуючись до магістерського екзамену. У 1846-1849 рр.

Великий педагог працює в Ярославському ліцеї професором камеральних наук. У 1854 р. Ушинський дістає посаду викладача російської мови та інспектора класів у Гатчинському сирітському інституті, де працював до січня 1859 р. Тут широко проявилися його організаторські і педагогічні здібності.

У 1857-1858 рр. в «Журнале для воспитания» К.Д. Ушинський опублікував статті: «Про користь педагогічної літератури», «Три елементи школи», «Про народність у суспільному вихованні», «Шкільна реформа в Північній Америці» та ін.

Велика заслуга Ушинського полягає в тому, що науку про навчання та виховання – педагогіку – він розглядав у тісному взаємозв'язку з такими

науками, як філософія, історія, психологія, анатомія і фізіологія людини та ін., а також з педагогічною практикою. «Педагогічна наука може розвиватись тільки тоді, – вказував Ушинський, – коли вона збагачуватиметься передовим педагогічним досвідом». У розвитку педагогіки і психології велике значення мала праця Ушинського «Людина як предмет виховання», в якій докладно розглянуто багато важливих питань: розвиток почуттів, сприймання, пам'яті, уваги, уявлення, мислення, емоцій, мови. Як педагог і психолог Ушинський великого значення надавав розвитку активності дітей у процесі навчання та виховання, вказував на методи і способи психічного їх розвитку: правильний режим життя, виховання волі та інтересів, набування трудових навичок, умінь і звичок, подолання труднощів тощо.

Ушинський уже був відомий як визначний педагог-реформатор і тому його запросили на посаду інспектора Смольного інституту шляхетних дівчат. Водночас він працював редактором в журналі, в якому в 1860-1862 рр. опублікував статті: «Праця в її психічному й виховному значенні», «Недільні школи», «Питання про народні школи», «Рідне слово», «Проект учительської семінарії». Однією з найважливіших соціальних і педагогічних проблем Ушинський вважав ідею народності виховання. «Коли зникає народна мова, народу більше нема», – говорив педагог. Ідея народності виховання в Ушинського свідчить про його боротьбу за розвиток російської національної педагогіки і школи, а також про критичне використання позитивного досвіду зарубіжної педагогіки [2].

Моральне виховання Ушинський розглядав як складову частину гармонійного розвитку людини, як важливий засіб патріотичного виховання та підготовки людини до життя. Моральне виховання людей треба починати з малих років і здійснювати постійно і систематично. Мета його – розвивати в дітей кращі риси і почуття: патріотизм і гуманізм, любов до праці і дисциплінованість, чесність і правдивість, почуття обов'язку і відповідальності, власної гідності і громадського обов'язку, скромність, твердість волі і характеру та ін. Найважливішим завданням морального виховання дітей і молоді, на його думку, має бути виховання у них палкої любові до батьківщини і народу. Найкращим засобом морального виховання є фізична праця, за допомогою якої формуються кращі моральні якості дітей і молоді, але з умовою правильного поєднування її з працею розумовою. «Праця людини, – писав Ушинський, – також необхідна для її душевного здоров'я, як чисте повітря для її фізичного здоров'я». Без праці людина не може йти вперед, не може і залишатися па одному місці, вона буде йти назад: «Праця – не гра і не забава; вона завжди серйозна і важка».

У 1862 р. Ушинський змушений був залишити роботу в Смольному інституті, бо ті зміни, які він вніс у навчально-виховний процес, призвели до ускладнення його стосунків з керівництвом. Побоюючись громадського суду за погане ставлення до Ушинського, Міністерство освіти відрядило його за кордон для вивчення досвіду жіночої освіти.

У 1861 р. та 1864 р. він написав і видав чудові підручники для початкового навчання дітей в елементарних школах та сім’ях «Дитячий світ»

(1861), «Рідне слово» (1864), а також хрестоматію і методичні посібники до них.

У середині 1867 р. Ушинський повертається на Батьківщину. Тяжка хвороба легенів обірвала плідну діяльність великого вченого, педагога.

Помер К.Д. Ушинський у 1870 р. в Одесі. Тіло Ушинського перевезено з Одеси до Києва і поховано біля Видубицького монастиря під великим каштановим деревом [3].

Вибравши таку тему статті, ми хотіли показати, як багато зробив Костянтин Дмитрович Ушинський для педагогіки, його педагогічну спадщину, ідеї щодо виховання і навчання дітей молодшого шкільного і дошкільного віку.

К.Д. Ушинський хотів показати, яким повинен бути вчитель і вихователь, він створив систему підготовки народних учителів в учительській семінарії. Вчення його актуальне і зараз. Ідеї великого педагога мали великий вплив не лише на розвиток вітчизняної педагогічної думки, але й на світову педагогічну науку.

Список використаних джерел

1. Хрипкова А.Р. Мудрість виховання / А.Р. Хрипкова. – М.: «Педагогіка», 1989.
2. Терлецький В.В. Роде наш красний. Ушинські крізь призму століть / В.В. Терлецький. – Науково-популярне видання-Суми: «Собор», 2011.
3. Литвинов Л.М. Історія дошкільної педагогіки / Л.М. Литвинов. – Москва, «Просвітництво», 1989.

Ганнущенко Марія,
студентка 22 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

К.Д. Ушинський і сучасні проблеми освіти в Україні

Костянтин Дмитрович Ушинський – видатний український педагог, мислитель, який займає визначне місце в історії філософії освіти Європи другої половини XIX ст.. Безперечно, педагогічний геній відіграв велику роль у розвитку освіти, школи і педагогічної думки нашого народу. Ми вважаємо, що погляди Ушинського на рівноправність навчального та виховного процесу не втрачають своєї актуальності й сьогодні. За переконаннями педагога, навчання лише розвиває і витончує мислення дитини, проте, неспроможне навчити співвідносити особисті інтереси з інтересами рідного народу, не привчає працювати на суспільне благо.

Мета статті: проаналізувати основні педагогічні ідеї та переконання К.Д. Ушинського щодо сучасних проблем освіти в Україні.

На нашу думку, звернення до творчості й педагогічний поглядів К.Д. Ушинського, який розробляв філософське вчення про людину та її освіту, сприятиме вирішенню питань сучасного оновлення змісту освіти в Україні. Філософські засади його освітньої системи переплітаються із принципами філософії сучасного реформування освіти. Видатний педагог виступив як проникливий педагог і психолог, наблизивши своє вчення до практики підготовки матерів та виховання малих дітей у сім'ї. Він сприймав

педагогіку, так само як Й.Ф.Гербарт, і як мистецтво, і як науку. Одним з найголовніших завдань використання положень педагогічних теорій вбачав у підготовці вчителів. У середині XIX ст. педагогу була надана практична можливість займатись проблемою жіночої освіти, підготовкою майбутніх матерів.

Звертаючись до вивчення морального елемента в народному вихованні, К.Д. Ушинський виокремлював своєрідну патріархальну моральність, що сформувалася внаслідок впливу глибинних душевних принципів побуту, слов'янської чутливості (або кордоцентризму – сердечного ставлення до навколишнього світу), давньої православної релігії. Однак, педагог наголошував, що патріархальна моральність дієва лише в традиційних культурних умовах, в яких була сформована. Це своєрідних мікросвіт, який у зіткненні з макросвітом може перетворитися на аморальну поведінку. Справжня школа, вважав педагог, – це все, з чого складається історичне життя народу: релігія, природа, сім'я, перекази, поезія, закони, промисловість, література [3, с. 449].

Виховний досвід і літературно-педагогічна спадщина К.Д. Ушинського склали не лише яскраву сторінку вітчизняної історії педагогіки, але й стали феноменом світового освітньо-виховного процесу. На його ідеях зросли такі видатні педагоги, як Х.Д. Алчевська, Г.Г. Ващенко, Б.Д. Грінченко, М.І. Демков, О.В. Духнович, Я. Корчак, Т.Г. Лубенець, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський та ін. Творчий доробок видатного педагога безперервно вивчався й інтегрувався як ученими-співвітчизниками, так і російськими дослідниками, такими, як М.М. Грищенко, С. А. Литвинов, М.Л. Рибакова та ін.

Найбільшого значення педагог надавав увазі – дверям до знання. Щоб учні були уважні, потрібно у старому матеріалі знаходити нове, а в новому – усе нові й нові елементи старого. Учні повинні багато працювати самостійно, а вчитель – керувати цією працею. Обов'язковим законом у процесі навчання повинно стати правильне й систематичне повторення навчального матеріалу. Тож, ми вважаємо, що однією із сучасних проблем освіти в Україні є недостатня самостійність учнів в отриманні знань. Адже, основне завдання вчителя – направити учня, допомогти йому у навчанні, виховати свідому жагу до отримання знань.

Окрім того, Ушинський вважав, що у навчанні треба передбачити зміст і характер навчального матеріалу, доступність його для учнів, міцність засвоєння знань, зв’язок з життям, наочність, емоційність тощо. Він називає їх, як необхідні умови будь-якого викладання. Проте, на нашу думку, на сучасному етапі розвитку освіти в Україні не завжди враховуються дані критерії. Матеріал часто є непосильним або заважким для розуміння учнями, в наслідок чого, спостерігається збільшення кількості учнів із низьким рівнем успішності та небажанням здобувати знання.

Будучи палким патріотом своєї Батьківщини, К.Д. Ушинський в справі виховання молодого покоління, велику роль надавав патріотичним почуттям. «Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до батьківщини, – писав К. Ушинський, – і ця любов дає вихованню надійний

ключ до серця людини й могутню опору для боротьби з її поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами [2, с. 99]. Однак, ми вважаємо, що розглядаючи сучасні проблеми освіти в Україні, слід відзначити недостатній рівень народності в навчанні. На нашу думку, цей аспект вкрай негативно відображується на моральному становленні патріота рідної землі. У К.Д. Ушинського принцип народності в вихованні, – зазначає Д. Лордкіпанідзе, – є похідним від ідеї народності, яка відбиває матеріальні, соціальні та духовні потреби народу в умовах історичного розвитку. Ушинський вчить, що виховання досягне мети і буде сприяти розвитку народної самосвідомості, народного життя, якщо воно буде мати народний характер [1, с. 441].

Ми хочемо зазначити, що К.Д. Ушинський приділяв великого значення фізичній і розумовій праці (особливо в сільських школах). Однак, вимогами до дитячої праці були посильність, відповідність віку дітей, самостійний характер праці, чергування видів праці: праця фізична – не тільки приємний, а й корисний відпочинок після розумової. Варто наголосити, що на сучасному етапі розвитку освіти в Україні даний аспект відсутній. У більшості випадках, в стінах школи учні займаються виключно розумовою діяльністю, що , на нашу думку, не є правильним.

Отже, в даній статті ми проаналізували основні педагогічні ідеї та переконання К.Д. Ушинського, співставили психолого-педагогічні думки вченого й сучасні проблеми освіти в Україні.

Список використаних джерел

1. Лордкипанидзе Д.О. Педагогическкое учение К.Д. Ушинського. – Тбилиси: Издательство Тбилисского университета, 1974. – 441 с.
2. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні //Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.1. – С. 41-103.
3. Ушинський К.Д. Твори [Текст]: в 6 т. – Т.1. Педагогічні статті / К.Д. Ушинський ; ред. Г.С. Костюк. – Київ: Радянська школа, 1954. – 449 с.

Риженко Аліна,
студентка 23 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

К.Д. Ушинський про виховання і навчання

Костянтин Дмитрович Ушинський – видатний український педагог, який займає почесне місце серед представників його професії. Він прагнув підпорядкувати актуальні питання навчання і виховання служінню інтересам своєї батьківщини і народу. 20 томів його праць свідчать про його невсипущу енергію, про енциклопедичність ученого. Він створив наукову педагогіку, якою і сьогодні, майже 140 років по його смерті, користуються вчителі, педагоги будь-якої національності. Величезна кількість вчених (докторів і кандидатів наук) «виросло» на його наукових працях.

Мета статті: розкрити значимість праць К.Д. Ушинського для сучасної освіти.

Ще тільки на початку своєї викладацької діяльності (січень 1846 р.) двадцятидворічний професор привілейованого навчального закладу –

Ярославського Демидівського ліцею – Костянтин Ушинський визначає «рецепт власної поведінки: 1) зберігати спокій; 2) бути прямим у словах і діях; 3) діяти обдумано; 4) бути рішучим; 5) доцільно витрачати час; 6) доцільно витрачати гроші; 7) щовечора сумлінно давати оцінку своїм діям; 8) ніколи не хвалитися.

Працюючи у Смольному інституті, К.Д. Ушинський одночасно був редактором «Журнала Министерства народного просвещения». Також у цей період організував недільну школу для неписьменних з обслуговуючого персоналу інституту, постійно дбав про неї, залучивши до викладання в ній своїх вихованок.

Серед статей, опублікованих у «Журнале Министерства народного просвещения», особливе місце займає стаття «Рідне слово» (1861. – №5). Це філософсько-педагогічне й психологічне дослідження, варте уваги не тільки сьогодні – завжди! «Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії», «весь слід свого духовного життя народ дбайливо зберігає у народному слові», «цей незвичайний педагог – рідна мова – не тільки навчає багато чого, а й навчає напрочуд легко, за якимсь недосяжно полегшеним методом». «Мова, створена народом, розвиває в духові дитини здібність, яка створює в людині слова і яка відрізняє людину від тварини: розвиває дух» [2, Т.1, с. 124–133].

Актуальною до сьогодні є стаття «Праця в її психічному і виховному значенні». К.Д. Ушинський розглядає це питання в трьох аспектах: екологічному, філософському і педагогічному. «Невільна праця не тільки не підносить морально людину, але зводить її на ступінь тварини. Праця тільки й може бути вільною, якщо людина сама береться до неї з усвідомленням її необхідності; праця вимушена, на користь іншого, руйнує людську особистість того, хто трудиться, або, точніше сказати, працює» [2, Т.1, с. 107].

З липня 1862 р. по травень 1867 р., як вже зазначалося, Костянтин Дмитрович працював за кордоном, де він з цікавістю вивчав стан й організацію жіночої освіти в Європі. Тут він створив класичний підручник для російської початкової школи «Рідне слово», закінчив перші два томи фундаментальної праці «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології».

Педагог сумлінно вивчав досвід європейської початкової школи, її організацію, програми і методи викладання. І зробив висновок, що свій курс елементарного навчання країна повинна будувати сама у зв'язку зі своєрідністю її історичних особливостей і соціально-політичних умов. У «Рідному слові» К.Д. Ушинський пропонує курс початкового навчання для дітей 8-10 річного віку. Першочергове і головне завдання – навчити дітей свідомо володіти рідною мовою з перших днів навчання. Рідна мова – найважливіший вияв народності, на її основі спираючись на релігію (православ'я), переконував учений, будується вся система навчання. Тільки народ облаштовує свою школу і розпоряджається нею. Вищезазначені твердження простежуємо в усіх статтях К. Ушинського. Костянтин Дмитрович спостерігав за життям і намагався відтворити його реалії максимально об'єктивно, тому що для нього головним була справжня суть питання, а не те,

до якого табору належав той чи інший мислитель. Віра в особисту свободу людини є основою будь-якої практичної діяльності.

Коли ж ведемо мову про сучасну освіту, то знаходимо багато проблем. Взяти хоча б дошкільну освіту. Тут стільки накопичилося проблем, які розглядали навіть на Міжнародній науковій конференції «Управління якістю дошкільної освіти: стан, проблеми, перспективи» (13-14 травня 2010 р., Мінськ), у якій взяли участь представники України, Російської Федерації та працівники системи дошкільної освіти Республіки Білорусь. У рамках Міжнародної конференції було організовано роботу секцій з таких питань, як: концептуальні основи управління якістю дошкільної освіти; психолого-педагогічні основи здоров'я зберігаючої системи в дошкільних закладах; удосконалення науково-методичного супроводу дошкільної освіти; сучасні підходи до створення адаптованої освітньої системи в дошкільних закладах; кадрове забезпечення системи дошкільної освіти.

«Підвищення якості дошкільної освіти, – наголошувалось на Міжнародній конференції, – є комплексним завданням розвитку системи дошкільної освіти, яке повинно реалізуватися засобами мобілізації зовнішніх і внутрішніх ресурсів, колективного управління якістю дошкільної освіти. Воно може бути досягнуто шляхом створення цілісної системи управління якістю освіти відповідно з міжнародними стандартами ІСО 9000, впровадженням нових методів проектування і програмування розвитку, організації системного моніторингу якості дошкільної освіти».

У частині реформування вищої школи знаковою подією стало запровадження зовнішнього незалежного тестування навчальних досягнень вступників до ВНЗ України. Результати соціологічного опитування показали, що 72 відсотки респондентів підтримують цей захід. Проте окремі прорахунки та недоліки певним чином знизили позитивний ефект тестування. Ці прорахунки та недоліки криються у змісті тестів, в окремих процедурах самого проведення тестування, в умовах прийому.

Сьогодні мережа вищих навчальних закладів налічує 904 заклади усіх рівнів акредитації та форм власності. Порівняно з європейським досвідом – це невиправдано багато, крім того, треба додати ще 1005 відокремлених структурних підрозділів вищих навчальних закладів. Відтак, коментарі зайві.

Серед численних факторів, що забезпечують якісну освіту – створення належних, ґрунтовних, сучасних підручників, посібників, довідників, словників. Аналіз ситуації свідчить, що забезпеченість ВНЗ навчальною літературою є далекою від бажаної. У науковій бібліотеці ЧНПУ імені Т.Г.Шевченка забезпеченість підручниками і навчальними посібниками державною мовою сьогодні становить: соціально-гуманітарний напрямок – 81%; природничо-наукова підготовка – 42%; професійно-практична підготовка напрям – 94%.

Тому слід наголосити і взяти до виконання, що створення підручників нового покоління має стати справою кожного професора, кожного доцента.

Запровадження основних положень Болонського процесу передбачає врахування національних підходів до організації навчання, змісту освіти, традицій, у підготовці майбутніх фахівців з вищою освітою. І хоча питання

освіти і навчання повсякчас піднімаються у пресі, у науці, їхня нагальність з огляду на сьогодення, не менш важлива. Те, що турбувало К.Д. Ушинського майже півтора століття тому, варте дослідження і нашого прискіпливого вивчення, адже науковець вболівав за майбутнє рідного народу, яке неможливе без достатньої уваги до проблем навчання.

Отже, постать, наукові розвідки, спостереження і перестороги Костянтина Дмитровича Ушинського заслуговують на більшу увагу. Тому варто встановити щорічні проведення педагогічних читань його імені.

Список використаних джерел

1. Грищенко М.М. Спадщина К.Д. Ушинського і питання педагогіки вищої школи / М.М. Грищенко. – К., 1975. – 156 с.
2. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х. пер. з рос. / Редкол.: В.М. Столєтов (голова) та інші. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.1. Теоретичні проблеми педагогіки // Склав і підгот. до друку Е.Д. Днєпров; За ред., О.І. Пискунова (відп. ред.) та інших, 488 с.
3. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х. пер. з рос. / Редкол.: В.М. Столєтов (голова) та інші. – К.: Рад. школа, 1983. – Т. 2. Проблеми російської школи // Склав і підгот. до друку Е.Д. Днєпров; За ред. О.І. Пискунова (відп. ред.) та інших. – 359 с.
4. К.Д. Ушинський – засновник вітчизняної наукової педагогіки / Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 185-річчю від дня народження видатного вітчизняного педагога. – 13 травня 2008 року. // За ред. проф. І.В. Зайченка. – Чернігів, 2008. – 44 с.

Дем'янчук Сергій, Дехтяренко Олена,
студенти 32 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Основні положення розвивального навчання у педагогічній спадщині К.Д. Ушинського

Протягом другої половини XIX століття-початку XX століття послідовно удосконалював, збагачував ідеї розвитку молодших школярів у навчально-виховному процесі видатний педагог Костянтин Дмитрович Ушинський (1824-1871). Його праці складають особливий, надзвичайно плідний період розвитку теорії і практики початкової освіти.

Проблемі розвитку мислення учнів у процесі навчання у психолого-педагогічній спадщині К.Д.Ушинського належить чільне місце. Головна мета навчання, на думку педагога, не стільки кількісне засвоєння фактів, розширення знань та досвіду, скільки їх систематизація, виявлення в них основного - того, що їх об'єднує і дозволяє застосовувати у подальшій діяльності. «Не саме знання, а ідея, що розвивається в розумі дитини засвоєнням того чи іншого знання, – ось що повинно утворювати зерно, серцевину, кінцеву мету занять. Навколо цього ядра повинні органічно народжуватися логічна та розумова оболонки» – стверджував педагог [4, с.22]. Засвоєння системи знань повинно бути позв'язано з розвитком розумових сил дитини. «Розумова праця ледве не сама важка праця для людини, – підкреслював вчений. Організм людини повинен привчатися до розумової

праці потроху, обережно, але, діючи таким чином, можна дати йому трудитися легко і без ... шкоди для здоров'я виносити тривалу розумову працю. Людина, яка звикла працювати розумово, нудьгує без такої праці, шукає її і ... знаходить на кожному кроці» [3, с. 358-359].

Для активізації і розвитку логічного мислення учнів К.Д.Ушинський вважав необхідною таку організацію їх діяльності, яка викликала б розумове напруження. «Навчання – є праця і повинна залишатися працею, але працею, повною думки, щоб сам інтерес до навчання залежав від серйозної думки, а не від будь-яких прикрас, які не стосуються справи», - стверджував педагог [4, с. 27]. Вчений писав про те, що розумова і мовна гімнастика повинні вправляти розумові та мовленнєві сили учня у процесі засвоєння будь-якого реального, позитивного знання; а головною метою цих вправ має бути повне засвоєння та ясне вираження самого знання. Такий спосіб учіння одночасно вправляє розумові сили і здібності дітей.

Рушієм розумового процесу К.Д. Ушинський вважав прагнення особистості до усвідомлення діяльності, допитливість. А засобом - свідомість чи здібність людини «...з відмінності та подібності вражень створювати усвідомлені почуття» [2, с. 307].

Для самостійного «виведення нової істини» важливим є розвиток інтелектуальних почуттів дитини. Педагог виділив шість основних почуттів, які виникають у людини у прагненні до розумової діяльності: очікування, розумове напруження, несподіваність з похідними від нього – здивування та сумніву, впевненості, успіху, усвідомленості процесу, відносності істини. К.Д.Ушинський вважав, що ставлення учнів до навчання повинно будуватися на: усвідомленні ними своїх обов'язків; на наявності в них інтересу до набутих знань; на самостійній щоденній праці.

Особистість дитини, підкреслював педагог, формується в цілеспрямованій навчальній діяльності. Ця думка співзвучна основному принципу сучасної психології - розвитку психіки у процесі діяльності. Почуття і потреби породжують цю діяльність і визначають іі характер, таким чином вони стають мотивами. А від сили мотивів значною мірою залежить ефективність навчальної діяльності.

Вимоги до розвивального характеру навчання К.Д. Ушинський втілив у підручниках для початкової школи: «Дитячий світ» (1861), «Рідне слово» (1864). «Дитячий світ» (2 частини) був призначений для підвищеної початкової освіти і поєднував матеріал пояснювального читання з елементарними відомостями про основи наук. В.Я. Струминський зазначав, що К.Д. Ушинський про цю книгу писав: «Складена мною книга для читання призначається для класів російської мови, але статті і під статтями питання, розумові, словесні і письмові вправи я намагався розташовувати так, щоб викладач, керуючись порадами, міг би легко при читанні і після читання користуватися всіма вигодами наочного навчання і поступово розвивати і вправляти душевні здібності дітей, привчаючи їх ... до правильного і точного словесного і письмового виразу думок ...» [1, с. 142].

Засвоєння рідної мови, на думку К.Д. Ушинського, буде мати розвивальне значення, якщо вивчатиметься у зв'язку з матеріалом природи і

життя. В книзі, крім літературної хрестоматії, був зібраний науковий матеріал з природознавства, географії, історії. «Рідне слово» використовувалося для класного читання дітей і водночас для розвитку їх мислення та мовлення, усного та писемного. Крім художнього матеріалу (віршів, казок, байок, прислів´їв, приказок, загадок) та невеличких розповідей морального змісту, педагог вміщує тут власні статті про поняття і явища живої і неживої природи, які відрізнялися доступним змістом, чіткістю, послідовністю викладу. Книга припускала не традиційне вивчення мови, навчання техніки читання, письма, усної мови, а навчання, тісно пов'язане з розвитком думки дітей. Логічна структура підручника складається з послідовної системи логічних і граматичних вправ, побудованих на спостереженні конкретних речей і явищ, які оточують дитину в класі, вдома, на вулиці, в лісі. Інший матеріал складав логічні і граматичні вправи, побудовані навколо самих звичайних речей, що оточують дитину в побуті. На цих вправах розвивалась абстрактна, аналітична і синтетична думка дитини, вироблялися навички усної мови**.**

Аналіз педагогічної спадщини К.Д.Ушинського дозволяє зробити висновок, що розумове виховання він розглядав як розвиток розумових сил і мислення учнів та прищеплення їм культури праці шляхом цілеспрямованої діяльності вихователів, батьків і вчителів. Цей процес передбачав набуття дитиною знань, розвиток пізнавальних і творчих здібностей, виховання інтересу й потреби у розумовому збагаченні, самостійному здобуванні знань і застосуванні їх на практиці.

Розвиток мислення, за К.Д. Ушинським, потребує не тільки накопичення знань, але й їх переробки, формування розумових операцій, що й створює внутрішні умови для розвитку мислення на високому рівні. Такі розумові операції, як порівняння, абстрагування, класифікація, систематизація, узагальнення сприяють формуванню загальних понять та висновків, розвитку логічного мислення та вміння самостійно здобувати знання.

Список використаних джерел

1.Струминский В.Я. Основы и система дидактики К.Д.Ушинского. – М.: Учпедгиз, 1957. – 216 с.

2.Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології// Вибр. пед. твори: У 2 т.- К.: Радянська школа, 1983. – Т. 1. – С. 192-471.

3.Ушинский К.Д. Труд в его психическом и воспитательном значении// Полн. собр. соч.: В 11т. – М-Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1948. – Т.2.-655 с.

4.Ушинский К.Д. Предисловие к 1-му изданию «Детского мира» // Полн. собр. соч.: В 11т. – М-Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1949. – Т.5.-591 с.

Костюк І.О.,
вчитель початкових класів
Черняхівської ЗОШ І-ІІІ ст.

Проблема диференціації та індивідуалізації навчання на етапі закріплення знань, умінь та навичок на уроках навчання грамоти (читання) у працях К.Д. Ушинського

У зв'язку з новим Державним стандартом початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №462 від 20 квітня 2011 року, в навчальні програми було внесено певні зміни, навчальний процес став об'ємнішим, дещо змінився його зміст. Попередньо відбулися зміни і в дошкільній ланці освіти. Це передбачає вступ дітей до 1 класу вже з іншим рівнем сформованості знань, умінь та навичок. У початковій школі вперше основним об'єктом спеціального формування виступає навчальна діяльність. Це спонукає вчителя звернути особливу увагу на формування навчально-організаційних, загальномовленнєвих, контрольно-оцінних і загальнопізнавальних вмінь і навичок. Щоб навчально-виховний процес реалізував дані вимоги, вчителю необхідно підбирати потрібні методи навчання та виховання, враховуючи індивідуальні особливості школяра.

В чому послугує нам прикладом К. Д. Ушинський – великий педагог-практик. В свої роботи він вносив знання не лише з педагогіки, а й з психології, філософії, соціології, фізіології. Також поєднував із навчанням та вихованням анатомію дитини. Велику увагу звертав на практичну діяльність. Як знаний педагог він відзначився у ряді праць: «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології», «Про користь педагогічної літератури», «Три елементи школи», «Про народність у громадському вихованні», «Праця в її психологічному і виховному значенні», «Рідне слово», «Проект учительської семінарії» тощо. Для дітей він написав безліч творів, видав підручники «Рідне слово», «Дитячий світ». Його праці не втрачають своєї актуальності і до нині.

Творчу діяльність К. Д. Ушинського досліджувало багато педагогів. Його послідовниками вважають М. Ульянова, І. Яковлєва, В. Стоюніна, М. Бунакова, М. Корфа, Д. Тихомирова, В. Водовозова, П. Вахтерова, Т. Лубенця, Х. Алчевську та ін. Велику увагу на його роботи звертали Н. Крупська, М. Калінін, А Макаренко. Є дуже велика кількість сучасних науковців, які досліджують праці К. Д. Ушинського: П. Щербань, В. Терлецький, О. Сухомлинська, С. Єгоров, В. Довбня, А. Богуш, Л. Березівська, І. Бакаленко тощо [2; 106-116].

Отже, його роботи є надзвичайно актуальними в даний час, враховуючи реформи у освіті. Тому, тема статті – проблема диференціації та індивідуалізації процесу навчання на етапі закріплення знань, умінь, навичок на уроках навчання грамоти (читання) у 1 класі у працях К. Д. Ушинського.

Попередньо проблема диференціації та індивідуалізації навчання розглядалась у працях таких вчених, як Вархотова Е.К., Дятко Н.В., Сазонова Е.В., Вашуленко М.С., Джежелей О., Карабаєва І., Коваль А.П., Логачевська С., Некряч Г., Савченко О.Я., Тарасун В.В., Царьова Г., Калмикова Л. та ін.

К. Ушинський у праці «Рідне слово» вказував: «Якщо ж ми влаштуємо наш урок так, що всі діти будуть в продовж нього дійсно працювати постійно, то зауважимо, може бути, що час, призначений мною для уроків, не тільки швидко скінчиться… Ми помітимо, що діти відчувають втому, але вже не від нудьги і нерухомого сидіння, а від роботи і що в продовж години ми зробили багато чого»[6]. Дійсно, вже в 1 клас учні приходять з різним рівнем розвитку та сформованості певних знань, умінь та навичок. Це викликає труднощі під час навчально-виховного процесу, адже за урок деякі школярі можуть зробити набагато більше, ніж інші. Окремі діти вже вміють читати, правильно себе поводити в школі, а інші нічого конкретного про шкільне життя не знають. Тому, для вчителя є надзвичайно важливим не залишати поза увагою таких учнів. Якщо давати однакові завдання школярам, котрі мають вищий рівень розвитку і тим у кого рівень середній або низький, то у перших майже ніяких позитивних змін навчальний процес не викличе. Це може призвести до небажання відвідувати шкільні заняття, втрати мотивації до навчального процесу,а у крайніх випадках навіть до деградації. Що в подальшому навчанні викличе великі труднощі. Деякі учні можуть відставати від темпу навчання, не встигати, що спричинить ті ж самі результати. У зв'язку з цим вчитель повинен використовувати ще з 1 класу диференціацію та індивідуалізацію на всіх уроках, щоб кожен з учнів постійно мав потрібне навантаження.

Так, К. Д. Ушинський стверджував, що коли дитина готова фізично, психічно і фізіологічно до сприйняття тої чи іншої інформації, тоді варто підшуковувати необхідні методики для її навчання. Але, коли вона не достатньо розвинена, то потрібно використовувати спеціальні завдання. У праці «Рідне слово» педагог радить: «Якщо ж увага дитини слабка, мова її дуже уривчаста і нескладна, вимова слів погана, то краще, не починайте методичного навчання, а готуйте її до нього бесідою про предмети, що оточують дитя або зображені на картинках, завчанням слів із якої-небудь зрозумілої для дитяти пісеньки; готуйте її руку дитячим малюванням, вчіть рахувати пальці, палички, горіхи; але не починайте методичного учення, поки воно не зробиться для дитини можливим».

Оскільки, читання пронизує весь навчальний процес (виконання самостійних робіт, певна робота в парах, читання задач на уроках математики тощо) , тому особливу увагу в 1 класі варто звернути саме на цю дисципліну. У зв'язку з цим Костянтин Дмитрович говорив: «Вивчення кожного предмета передається дитині, засвоюється нею і виражається завжди у формі слова. Дитя, яке не звикло вникати в зміст слова, темно розуміє або зовсім не розуміє його справжнього значення і не отримало навички розпоряджатися ним вільно в усній і письмовій мові, завжди буде страждати від цього корінного недоліку при вивченні всякого іншого предмета»[6]. Тому завдання кожного вчителя початкової школи – навчити дитину вмінню оперувати словом, вмінню читати.

Значну увагу приділяв Ушинський розробці методики роботи вчителя на уроці, радив запроваджувати різні ефективні методи і способи навчання: пояснення нового матеріалу, повторення пройденого, вправи, письмові та

графічні роботи учнів, індивідуальні та фронтальні форми роботи на уроці, облік знань учнів тощо. Враховуючи його праці для диференціації та індивідуалізації навчання на уроках навчання грамоти, а саме читання, нами спеціально був розроблений комплекс вправ. Він включає в себе завдання для учнів з вищим рівнем навчальних досягнень та початковим.

К.Д. Ушинський наставляв: «Початкове навчання рідній мові поділяється на три спільно йдучі заняття: 1) наочне навчання, 2) підготовчі вправи в листі і 3) звукові вправи, що готують до читання. Всі ці три вправи повинні йти одночасно, замінюючи одне іншим на кожному уроці…»[6]. На основі цього твердження ми розробили низку завдань. Для школярів з вищим рівнем навчальних досягнень ми використовуємо додаткові вправи не тільки репродуктивного рівня, а й продуктивного. Створюючи вправи було звернуто велику увагу на зміну діяльності учнів. Нами було написано ряд оповідань. Тут ми врахували наочне навчання. Важливо, щоб дані оповідання були оформлені належним чином, містили зображення головного героя. Також до текстів було розроблено письмові завдання. У програмі наявні і звукові вправи. Їх можна поєднувати, переставляти місцями, пропускати в залежності від індивідуальних особливостей школярів.

Педагог у роботі «Рідне слово» повідомляв: «Покази картинок і розповіді з ними – кращий засіб для зближення наставника з дітьми. Нічим ви не можете так швидко зруйнувати стіну, що відокремлює дорослу людини від дітей, і особливо вчителя від учнів, як показуючи і пояснюючи дітям картинки». Ушинський одним з перших обґрунтував принцип наочності. Він пов’язував його не тільки з зоровим сприйманням, а й із слуховим. Він стверджував, що наочне навчання випливає з особливостей мислення школярів, що образ, зображення має поєднуватись зі словом. Це допомагає дітям краще сприймати твір, виділяти основне. Проте,інколи, наявність розгорнутої ілюстрації може бути причиною відволікання та вгадування завдань до тексту. Тому ілюстрація має бути добре продумана: чітка, не занадто яскрава, не громістка. Це може бути зображення головного героя, зав’язки твору тощо.

К.Д. Ушинський стверджував: «Сама зміна занять діє на дитину краще навіть повного відпочинку, який, звичайно, необхідний у свій час. Дитина, мабуть, втомилася читати, увага її послабилася, процес розуміння зупинився: змусьте дитя півгодини пописати, помалювати, порахувати, поспівати і – помітите, що, вернувшись потім до читання, дитина знову стане і тямущою, і уважною» [6]. Тому, щоб не стомлювати дитину постійним читанням нами у навчальному процесі було застосовано друковані завдання до творів, які активізували мислення школяра, несли в собі зміну виду діяльності. В них ми пропонували учням, не тільки читати, а й вставити:

- букви;
- склади;
- слова.

Наприклад, коли вивчалися ознаки предметів (прикметники), рід то у творах могли бути пропущені закінчення прикметників. Також, вивчаючи ту чи іншу букву, ми пропонували дітям тексти, де у словах потрібно вписати

подану літеру, або невідому. В залежності від мети уроку, були розроблені завдання з пропущеними закінченнями дієслів, словами-іменниками тощо. Для закріплення навичок було використано тексти, в яких комбінували пропущені елементи.

Прочитайте та вставте букви та слова.

У Гнатика є маленьк__ цуценятко. Воно таке гарненьк__ та кумедне! __уценятко має коричневу гладеньк__ шерсть, чорненький холодн___ носик та великі лапат__ вуха. Звали цю прекрасну тваринку Сірком.

Одного разу вийшов Гнатик на подвір'я, щоб погратися з _____. Та раптом песик побачив кота. І замість того, щоб накинутися на нього, як це роблять усі собак__, Сірко застиг на місці. На шиї та хвості у нього піднялася шерсть. __уценятко стояло і дивилося на кота величезними зляканими очи____.

Кіт також злякався та втік. Лише після цього песик С_____ весело загавкав, забігав і почав жваво махати хвостик___ та гратися з Гнатиком.

У подальшому, до текстів розроблюються спеціальні завдання, по змісту прочитаного, та запитання, які несуть творчий характер. Наприклад:

- А що б ти зробив на місці...?
- Чи правильно вчинив...?
- Який герой викликав симпатію, чому?
- Що ти можеш добавити до розповіді?

Тут також варто звернути увагу на той етап уроку, під час якого буде впроваджене завдання. Потрібно пам'ятати про те, щоб учні працювали разом з вчителем протягом всього уроку. Тому, на етапі актуалізації опорних знань, умінь та навичок учнів, на етапі повідомлення нового матеріалу ми не використовуємо дані завдання. Найдоцільніше їх застосовувати на етапі засвоєння та закріплення знань, умінь та навичок.

Отже, після пояснення нового матеріалу, ми роздаємо вправи школярам з вищим рівнем розвитку. Такі завдання допомагають розвинути уже набуті знання, уміння, навички; сприяють розвитку самостійності, організованості дітей.

Для тих же, кому дуже важко дається навчальний матеріал ми пропонуємо читати пошепки складові таблиці. Які можуть містити:

- склади з уже вивченими літерами;
- склади з незнайомими літерами, де буква,яка вивчається виділена;
- склади зі знайомими та незнайомими літерами.

Далі працюємо з іншими учнями: читаємо текст в букварику. Після цього повертаємось до роботи з усім класом разом. Проте, даний текст пропонуємо прочитати кращим учням. Інші – слухають. На етапі первинного синтезу тексту варто вже в першому класі вчити дітей відшуковувати потрібні літери, слова у творі. Спочатку це можуть бути:

- склади з даною літерою;
- слова, у яких дана буква виділена;
- слова, що починаються з великої літери (яка вивчається): імена, слова на початку речення;

Далі ми пропонуємо відшуковувати знак, який вивчається у:

- окремих словах;

- словосполученнях;
- реченнях;
- тексті.

Після цього, в залежності від того яка буква, спонукаємо учнів до поєднання її з уже вивченими у склади типу ПГ, ПП, ППГ.

При знаходженні потрібних літер у текстах варто привчати дітей одразу проглядати твір так, ніби вони читають, не пропускаючи жодного слова. Це привчить їх до організованості, допоможе краще орієнтуватися у підручнику, виділяти цілісність оповідання.

Важливим є і те, яким способом школярі відшуковують літеру у поданих завданнях. Так, спочатку учні сприймають її *наочно* та при допомозі *слуху* (самі знаходять букву, яку називає вчитель). Далі ми пропонуємо їм самостійно відшуковувати та *називати* літеру, склади. Також, можна роздавати індивідуальні картки, розроблені відповідно до рівня знань школяра та пропонувати дітям підкреслити у ряді букв, складів чи слів (залежно від здібностей дитини):

- літеру, яка вивчається;
- склад із даною буквою;
- слово, котре містить цей знак.

В кінці заняття обов'язково необхідно повторити вивчену літеру, ті букви, котрі вже засвоїли. Можна попросити дітей намалювати дану літеру «живою».

Отже, для ефективного засвоєння та закріплення здобутих знань, умінь, навичок у першому класі на уроці навчання грамоти необхідно включати в навчальний процес диференціацію та індивідуалізацію навчання. Для учнів з вищим рівнем розвитку можна застосовувати тексти з спеціальними завданнями репродуктивного та продуктивного характеру як для самостійної роботи, так і для роботи в парах та групах. Школярам із низьким рівнем знань, умінь, навичок необхідно пропонувати різнорівневі завдання пов'язані з відшуковуванням літер.

Список використаних джерел

1. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Метод. посіб. – К.: Освіта, 2006. – 268 с.
2. Ідеї К.Д. Ушинського в контексті сучасної педагогічної освіти та науки: 1991-2010 рр.: до 185-річчя від дня народж. : біобібліогр. покажч. / Акад. пед. наук України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: А. М. Доркену, І. О. Іванова, Т. В. Лога ; авт. вступ. ст. Л. Д. Березівська ; наук. ред.: П.І. Рогова, А. М. Доркену ; бібліогр. ред. І. О. Іванова; наук. консультанти: О. В. Сухомлинська, О. Я. Чебикін ; рецензенти: Л. Д. Березівська, О. М. Яценко. – Одеса, 2010. – 124 с.
3. Логачевська С.Критичне мислення і диференціація на уроках читання [Текст] / С. Логачевська // Початкова школа :Науково-методичний журнал. – 2004. – N7. – С. 26-29.
4. Логачевська С. Використання матеріалу підручника для диференційованих завдань / С. Логачевська // Початкова школа. – 2011. — №4. – С.4-8.
5. Ушинский К.Д. Обр. пед. соч.: В 2 т. - М., 1974. - Т. 1. - С. 145-159.
6. www.biografia.ru

Наукове видання

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АЛЬМАНАХ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ К.Д. УШИНСЬКОГО В ОСВІТІ СЬОГОДЕННЯ

Збірник наукових праць молодих дослідників
Випуск 3

У збірнику збережено орфографічні та пунктуаційні особливості авторських текстів
Дизайн обкладинки – Печкуров В.П.

Надруковано з авторського оригінал-макета